Poslední výroky známých (ne)smrtelných

CERM®
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ

O vydání této knihy se též zasloužily laskavou podporou:

Akademické nakladatelství CERM, Brno
Tiskárna Ing. Vladislav Pokorný – LITERA Brno

The publication of this book was also made possible by the kind support of:

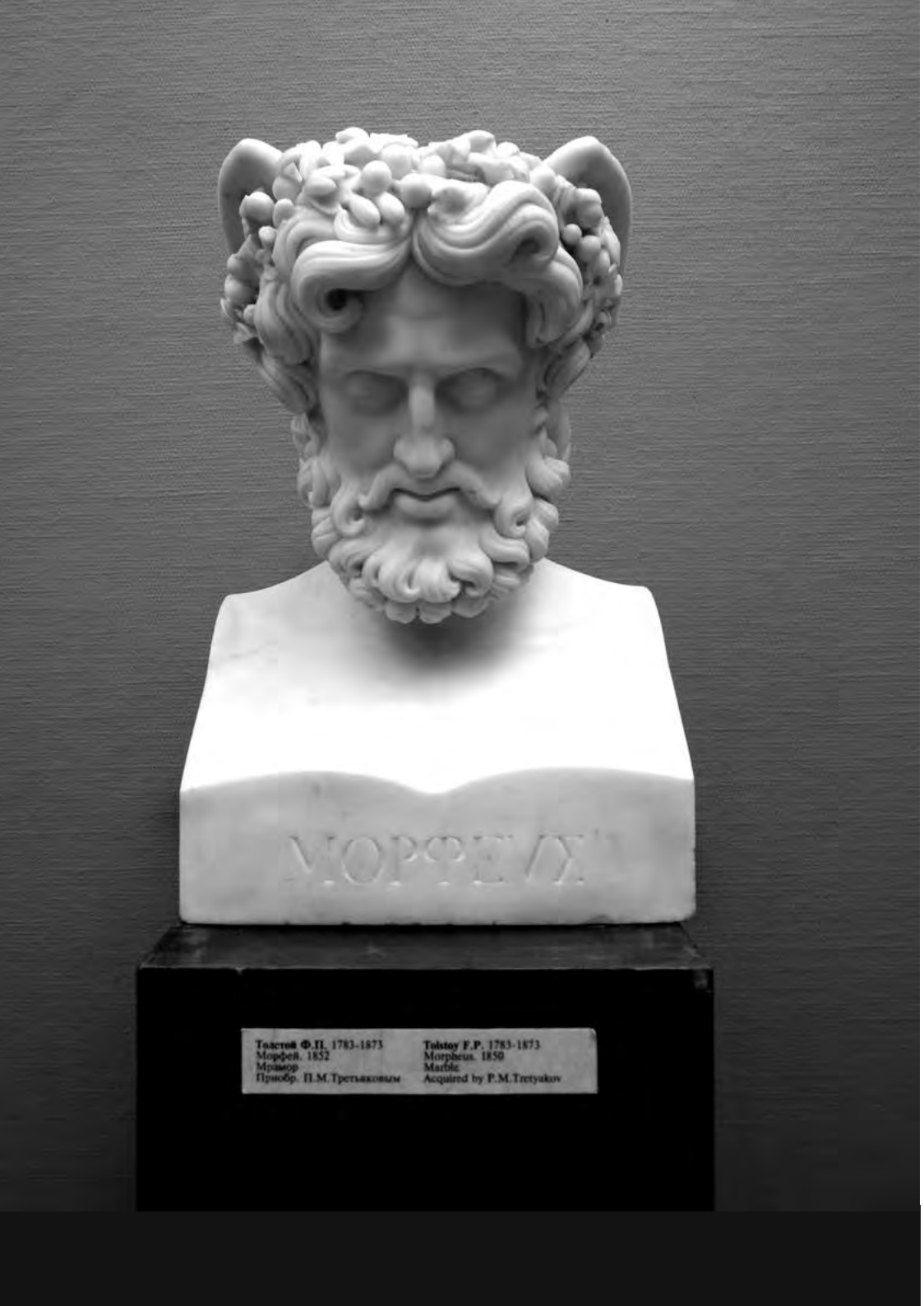
Academic Publishing House CERM, Brno
Printing house Ing. Vladislav Pokorný – LITERA Brno

Text © prof. Jaroslav Malina, 2021
Typografie a sazba © doc. Jiří Eliška, 2021
Recenzenti: prof. RNDr. Ivo Budil, DSc.,
doc. RNDr. Eva Jozífková, Ph.D.,
doc. PhDr. Václav Soukup, CSc., 2021
Vydalo © Akademické nakladatelství CERM v Brně, 2021
Tisk: Ing. Vladislav Pokorný, LITERA BRNO
272 stran
1. vydání
Brno 2021

ISBN 978-80-7623-075-0

Jaroslav Malina

Poslední výroky známých (ne)smrtelných

Morfeus

S Charónem po řece Styx
navždy se životu vzdaluješ,
však vlídný Morfeus bere tě pod křidélka,
zpívá ukolébavku a bez úplatku,
jako milenec tiskne ruku na oplátku,
usínáš na jeho srdci, zdá se ti, že zas miluješ...

Charón, v řecké mytologii převozník zemřelých na řekách Styx a Acherón při cestě do podsvětní říše. Na úhradu převozného byla mrtvému vkládána do úst mince.

Morfeus (latinsky *Morpheus*), v řecké mytologii syn boha spánku Hypna a jeho manželky Pásithey, nejmladší z Charitek. Je to bůh snů. Umí na sebe vzít podobu jakéhokoliv člověka, svou vlastní podobu má jenom ve chvílích odpočinku. Řekové si ho představovali jako mladého štíhlého hocha, obvykle s malými křidélky na spáncích.

Styx (genitiv Stygy), 1. v řecké mytologii nejstarší dcera Títána Ókeana, hrůzná řeka obtékající celou říši mrtvých a oddělující mrtvé od živých; nejslavnostnější přísahy se dovolávaly Stygu, a kdo takovou přísahu porušil, byl přísně potrestán, ať to byl bůh nebo člověk; 2. značka českého kvalitního pánského spodního prádla (boxerky, trenýrky aj.); 3. americká rocková skupina; 4. měsíc Pluta, objevený pomocí Hubbleova vesmírného dalekohledu v roce 2012.

Tolstoj, Fjodor Petrovič (21. 2. 1783, Petrohrad, Rusko – 25. 4. 1873 Petrohrad, Rusko), ruský malíř a sochař, představitel pozdního klasicismu.

Fjodor Petrovič Tolstoj, *Morfeus*, 1852, mramor, Treťjakovská státní galerie, Moskva, Rusko.

Motto

Jsem pouhý člověk, pro teisty dítě Boží.
Až zemru, snad někdo mi též nesmrtelný výrok do úst vloží!

Jaroslav Malina

RECENZE

Ve svém dalším díle nazvaném *Poslední výroky známých (ne)smrtelných* pohybujícím se na rozhraní poezie, aforismů, mystifikace, encyklopedie a didaktického textu si prof. Jaroslav Malina vytyčil mimořádně ambiciózní úkol. Uskutečnil výpravu do prakticky celých známých dějin lidstva a různých civilizačních okruhů včetně starověkého Akkadu, Číny, Egypta či Indie nebo středověké mongolské říše. Na základě fiktivního „posledního výroku" reálných, mytologických a legendárních postav se pokusil charakterizovat prostřednictvím poetické zkratky „otisk v dějinách" určité významné osobnosti či proslulé bytosti.
Nejde přitom o nezávaznou postmoderní hru, ale o pozoruhodné intelektuální a poetické úsilí o vystižení přínosu nejrůznějších umělců, panovníků, státníků, vědců a myslitelů tak, jak se zachoval v kulturní paměti lidstva.
Poslední výroky známých (ne)smrtelných bezpochyby obdobně jako předchozí Malinovy knihy zaujmou širokou veřejnost. Zasvěcené vzdělance pobaví nebo inspirují některé autorovy postřehy. Studenti a všichni zájemci o dějiny lidstva pak naleznou v textu mnoho ponaučení.

Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc.

v

doc. RNDr. Eva Jozífková, Ph.D.

Existuje mnoho cest za poznáním. Moudrost lze nalézt v umění, vědě, náboženství i mýtech. Problém ale spočívá v tom, že poznatky o člověku jsou rozptýlené v mnoha oblastech lidské činnosti. Profesor Jaroslav Malina se již několik desetiletí snaží prostřednictvím svých vědeckých prací, encyklopedií, učebnic, krásné literatury, výtvarného umění a kognitivní poezie vytvořit most mezi různými způsoby reflexe člověka a naplnit tak projekt integrální antropologie. Nedílnou součástí jeho knih jsou jak vědecké poznatky, tak umění a krásná literatura, což mu umožňuje vtisknout svým textům kreativitu a fantazii. V případě knihy *Poslední výroky známých (ne)smrtelných,* Jaroslav Malina ve své cestě za poznáním zvolil „stezku", která je analogická s putováním po orientální cestě známé jako „tao".
Prostřednictvím širokého spektra citátů významných světových osobností a s nimi spjatých encyklopedických hesel uvádí čtenáře do problematiky výzkumů člověka, společnosti a kultury. Čtenář se tak, podobně jako Alenka „za zrcadlem", ocitne v „říši divů". To, co jednotlivé výroky slavných myslitelů navzájem spojuje a dodává jim integritu, je jejich nadčasovost a Malinova encyklopedicky koncipovaná prezentace a interpretace klíčových pojmů a kategorií. A tak mi nezbývá, než konstatovat. Dopřejte si tuto knihu i Vy. Je to ničím nespoutaná antropologická „jízda" za poznáním.

Doc. PhDr. Václav Soukup, CSc.

OBSAH

Recenze ...8
Úvod/Prolog ...15

Aemilius Paulus ...16
Agnodiké ...16
Agrippina ...17
Alexandr Veliký ...18
Aljechin ...18
Alkméné ...19
Allen ...19
Arcimboldo ...20
Aretino ...20
Archimédés ...21
Aspasia ...22
Ašóka ...22
Aššurbanipal ...23
Attila ...24
Auvaijár ...24
Avicenna ...25

Bakala ...26
Balzac ...26
Baukis a Filemón ...27
Beethoven ...27
Behring ...28
Belmondo ...28
Beneš Krabice z Veitmile ...29
Benz ...30
Berchtold ...30
Betjeman ...31
Betsabé ...31
Bilhana ...32
Blahoslav ...33
Blatný Lev ...33
Blatný Ivan ...34
Boas ...35
Boleynová ...35
Bosch ...36
Boudicca ...37
Božena ...37
Brant ...38
Braun ...39
Břetislav I. ...40

Caesar ...41
Caligula ...41
Cambronne ...42
Campanella ...42
Caravaggio ...43
Carmen ...43
Carroll ...44
Casanova ...45
Cash ...45
Cato ...46
Cavalcanti ...47
Cellini ...48
Celsus ...48
César de Choiseul ...49
Cicero ...50
Crassus ...51
Ctirad ...52
Curie-Skłodowska ...53

Čajkovskij ...54
Čapek, Josef ...55
Čapek, Karel ...56
Čech ...57
Čchin Š' chuang-ti ...58
Čingischán ...58

Danton ...59
Darwin ...59
Deml ...60
Descartes ...61
Diana, princezna z Walesu ...61
Dickens ...62
Diderot ...63
Diogenés ...64
Dobrovský ...65
Don Juan ...65
Drakón ...66
Drásal ...66
Džibrán ...67
Džoser ...67

Eckhart ...68
Edison ...69
Echó ...70
Einstein ...70
Encheduanna ...71
Éós ...71
Erasmus Rotterdamský ...72
Erben ...73

Feidiás ...74
Feidippidés ...74
Ferdinand I. (V.) Dobrotivý ...75
Ferdinand II. Habsburský ...75
Firkušný ...76
Fontenelle ...76
Ford ...77
Fótios ...77
Foucault ...78
Freud ...79
Fromm ...79

Galilei ...80
Galois ...81
Gándhí, Féróz ...82
Gándhí, Mahátmá ...83
Gándhíová ...83
Gauguin ...84
Gentileschi ...85
Geoffroy Saint-Hilaire ...86
Godiva ...87
Gódsé ...87
Goebels ...88
Gogh ...88
Goliáš ...89
Göring ...89
Gouges ...90
Greyová ...91
Gutenberg ...91

Háfez ...92
Hájek z Libočan ...93
Halas ...94
Hannibal Barkas ...94
Harant ...95
Hašek ...96
Hašler ...99
Hatšepsut ...97
Havel ...97
Héloïse ...98
Hemingway ...99
Hermafrodítos ...100
Herodes ...100
Hérostratos ...101
Heydrich ...101
Hildegarda z Bingenu ...102
Hippokratés ...103
Hitler ...103
Holofernes ...104
Homér ...104
Hrabě Monte Cristo ...105
Hrdlička ...105
Hrozný ...106
Hus ...106
Huxley ...107
Hypatia ...107

Chajjám ...108
Chammurapi ...108
Champollion ...109
Charitón z Afrodísiady ...110
Christie ...110
Christine de Pisan ...111
Churchill ...1111

I ...112
Ibsen ...113
Íkaros ...114
Imhotep ...114

Jan Křtitel ...115
Jana z Arku ...115
Jelínek ...116
Jenatzy ...116
Jindřich VIII. ...117

Kahlo ...118
Kalvín ...119
Kant ...120
Karel IV. ...121
Kateřina II. ...121
Klytaiméstra ...122
Kolumbus ...123
Komenský ...123
Konfucius ...124
Koniáš ...125
Kosmas ...125
Kratés ...126
Kroisos ...127
Kubišta ...128

Lada ...129
Lao-c' ...130
Lavoisier ...131
Lear ...132
Leibniz ...133
Lenin ...134
Leonardo ...134
Lévi-Strauss ...135
Li Čching-čao ...136
Libuše ...136
Linné ...137
Ludvík XVI. ...138
Lukrécie ...138
Luther ...139

Macháček ...140
Machiavelli ...140
Makovský ...141
Malthus ...142
Mao Ce-tung ...142
Marcus Aurelius ...143
Marie Antoinetta ...143
Marie Stuartovna ...144
Marie Terezie ...145
Martialis ...146
Masaryk ...147
Mata Hari ...148
Mead ...148
Mendělejev ...149
Messalina ...150
Metternich ...151
Midás ...152
Michelangelo ...152
Miller ...153
Mírábáí ...154
Molière ...155
Morana ...156
More ...156
Morgenstern ...157
Mozart ...158
Muhammad ...158
Mucha ...159
Murat ...159
Músaios ...160

Nabuchodonozor II. ...161
Napoleon ...161
Nefertiti ...162
Němcová ...162
Nepomucký ...163
Nero ...163
Newton ...164
Nezval ...165
Nietzsche ...165
Ninová ...166
Nobel ...167
Novalis ...168

Occam ...169
Odysseus ...169
Ónan ...170
Orwell ...171
Othello ...172
Ovidius ...173
Oxenstierna ...174

Paris ...175
Pavel z Tarsu ...175
Petronius ...176
Pico della Mirandola ...177
Platón ...178
Plinius ...179
Poe ...180
Pompadour ...181
Potěmkin ...181
Práxitelés ...182
Prochaska ...182
Prokofjev ...183
Prokrústés ...184
Prótagorás ...184
Ptahhotep ...185
Puškin ...186
Pyrrhos I. Épeirský ...187
Pýthagorás ze Samu ...188

Quételet ...189
Quintilianus ...189
Quintus ze Smyrny ...190

Rabelais ...191
Raffael ...192
Ráchel ...192
Rachmaninov ...193
Reagan ...193
Renault ...194
Renčín ...195
Rettigová ...195
Richelieu ...196
Robespierre ...197
Rotschild ...197
Rousseau ...198
Rubens ...199
Ryba ...200

Řehoř z Toursu ...201
Řehoř I. Veliký ...202
Řehoř VII. ...203

Sabina ...204
Sade ...205
Saladin ...205
Sand ...206
Santini ...207
Sára ...208
Sartre ...209
Savonarola ...210
Sedmadvacet českých pánů ...210
Seléné ...211
Semírámis ...211
Seneca ...212
Sherlock Holmes ...212
Schliemann ...213
Sinatra ...213
Sissi ...214
Sisyfos ...214
Sítá ...215
S'-ma Čchien ...216
Smil Flaška z Pardubic ...217
Sókratés ...217
Soukup ...218
Stalin ...219
Stein ...219
Stroupežnický ...220
Suttner ...221
Svatopluk I. ...222

Šalomoun ...223
Šamší-Adad ...224
Šikibu ...225
Štěpánek ...226
Štyrský ...226
Švejk ...227

Tarpeia ...228
Tartini ...229
Tesla ...230
Thalés z Milétu ...230
Thatcherová ...231
Theodora ...231
Tilden ...232
Tintoretto ...232
Tiruvalluvar ...233
Tofana ...234
Tojoda ...234
Tolstoj ...235
Toyen ...235
Tutanchamon ...236

Underhill ...237
Ur-Nammu ...237
Usáma bin Ládin ...238

Václav ...239
Valadonová ...239
Valdštejn ...240
Vančura ...240
Vátsjájana ...241
Verdi ...242
Verne ...243
Vesalius ...244
Vespasianus ...245
Vivaldi ...246
Voltaire ...247

Wagner ...248
Waltari ...248
Werich ...249
Wollstonecraft ...250
Woolf ...251
Wu Ce-tchien ...251

Xanthippé ...252
Xenofón ...252
Xenofón z Efesu ...253
Xerxés I. ...253

Young ...254
Yourcenar ...255
Ypsilanti ...256

Záviš z Falkenštejna ...2507
Zénón ...258
Zénón z Eleje ...259
Zrzavý ...260
Zubaida ...261
Zuzana ...261

Žába ...262
Ženíšek ...263
Žerotín, Karel starší ...263
Žerotín, Ladislav Velen ...264
Živkov ...264
Žižka ...265
Žofie Bavorská ...265

Závěr/Epilog ...267
Autor ...269

Houdon, Jean Antoine (20. 3. 1741, Versailles, Francie – 15. 7. 1828, Paříž, Francie), francouzský sochař; přední představitel klasicismu.

Jean Antoine Houdon, Morfeus, 1777, mramor, 36,5 × 70,5 × 35,8 cm, Musée du Louvre, Paříž, Francie.

Úvod/Prolog

Předkládaný spis je publikačním výstupem projektu *„Poslední slova rekonstruovaná pomocí nové a dokonalé neuronové sítě vytvořené na Masarykově univerzitě“.* Projekt byl podpořen eurounijním grantem „EU_PX_2821_XLM/200007“ v hodnotě 2 569 000 eur. Díky této podpoře a neuronové síti MU podařilo se zjistit poslední slova řady osobností. Dokonce i co neřekly, avšak měly říct, co myslely, avšak nevyslovily, co jim táhlo hlavou, avšak nedošlo k jazyku, co na jazyku bylo, po ruce ne však tesáček do kamene, brko, pero, kalamář, inkoust, papír, propiska, psací stroj, klávesnice, písíčko, elektrický proud – a chybělo snad již i tvůrčí zaujetí. Neřekly, snad i tajily to podstatné, co k nim štimovalo, lícovalo, až rýmovalo se, šlo k prapodstatě jejich já, co šeptalo jim: navždy tvá/tvůj. Bylo třeba projít labyrintem mozků, skládat závity jak Rubikovu kostku velikánů, co dávno jsou již v pánu, na co mrčeli, o čem mlčeli, v čem brání autocenzura a sláva, nazdar, hurá.

Tak zde jsou. Jak z Athén, když přilétla sova.
Posledním dechem okřídlená
slova.

Aemilius Paulus

Na vině rozhodně nebyl můj falus…
Aemilius Paulus

Aemilius Paulus (kolem 229 př. n. l. – 160 př. n. l.), římský politik a vojevůdce; konečný vítěz ve druhé válce makedonské nad králem Perseem u Pydny. Podle spisovatele životopisů významných Řeků a Římanů Plútarcha (před rokem 50 – po roce 120) si vzal za manželku Papiriu, žil s ní nějaký čas, ale pak ji zapudil, ačkoli s ní měl krásné děti. Když mu jeho přátelé domlouvali a ptali se ho: „Cožpak není moudrá? Což není mladá? Což není plodná?“, podržel jim před očima svůj střevíc a řekl: „Cožpak není vzhledný? Cožpak není nový? Ale nikdo z vás neví, kde mě ten střevíc tlačí.“ Vždyť jen skutečně veliké a zlovolné chyby odlučují jiné ženy od mužů; avšak i malé a stále se opakující třenice, vznikající z odporu nebo nesouladu povah, mohou často v manželském životě způsobit nenapravitelné odcizení a nakonec úplný rozchod, i když ostatním lidem zůstávají skryty.

Scit bene quisquis, ubi, cur calceus urgeat ipsum (z latiny), Každý dobře ví, kde a proč ho bota tlačí (podle Plútarcha výrok Aemilia Paula; smysl: každý zná nejlépe své problémy, z čeho pocházejí i jak je řešit).

Agnodiké

Nebyla jsem bájnou jako kdysi Eurydiké, to bych se přece od vděčných Athéňanek nedočkala věnce bohyně Níké.
Agnodiké

Agnodiké (4./3. století př. n. l.), řecká lékařka; pololegendární osobnost. V době, kdy pro athénské ženy byla vyhrazena pouze domácnost, podařilo se Agnodiké v přestrojení za muže vystudovat a v Athénách provozovat lékařskou praxi. Poté co došlo k odhalení její skutečné identity, bylo jí dovoleno pokračovat v praxi kvůli reputaci, kterou si získala mezi athénskými ženami. Agnodiké bývá považována za první lékařku gynekoložku v dějinách.

Eurydiké, manželka bájného pěvce Orfea. Když zemřela, truchlil pro ni Orfeus tolik, že se ji vydal hledat do podsvětí a svým kouzelným zpěvem si vyprosil její návrat. Cestou z podsvětí se však nesměl ohlédnout, což nevydržel, a Hermés odvedl Eurydičin stín zpět do Hádovy říše.

Níké, řecká bohyně vítězství. Byla zobrazována zejména jako okřídlená mladá žena, zpravidla v dlouhém vlajícím šatu, s věncem či palmovým listem. U Římanů byla Níké ztotožněna s bohyní Victorií. Častý motiv výtvarného umění.

Agrippina

Agrippina aut amat aut… – hlavy stíná.
Agrippina

Agrippina (15/16–59), římská císařovna, panovačná intrikánka; dcera vojevůdce Germanika, čtvrtá manželka císaře Claudia (vládl 41–54). Z prvního manželství s konzulem Gnaeem Domitiem Ahenobarbou vzešel v roce 37 syn Lucius, pozdější císař Nero. Její bratr Caligula, který se téhož roku stal císařem, ji spolu s oběma sestrami Drusillou a Livillou dal zpočátku uctívat jako bohyni, po Drusillině smrti ji však kvůli údajnému komplotu poslal do vyhnanství. Odtud se směla vrátit až po Caligulově zavraždění v roce 41, kdy se císařem stal její strýc Claudius. V době svého návratu byla už dva roky vdovou, a uzavřela proto nový sňatek se senátorem Gaiem Sallustiem Crispem Passienem, který se na Claudiovo naléhání musel rozvést se svou dosavadní ženou. Podle historika Suetonia (asi 75–160) prý Crispa, disponujícího značným bohatstvím, kolem roku 47 Agrippina otrávila. Nové manželství uzavřela v roce 49 s Claudiem, který jí o rok později propůjčil titul Augusta. Agrippina byla panovačná a intrikářská. Claudia nechala usmrtit otrávenými houbami, aby mohl na trůn nastoupit Nero. Agrippina patrně doufala, že bude vládnout synovým prostřednictvím, ale Nero se postupně vymaňoval z vlivu despotické matky. Nakonec mu matčina snaha zasahovat do státních záležitostí začala vadit, a rozhodl se ji násilím odstranit. Třikrát se ji pokusil otrávit a utopit, ale bez úspěchu. Dal dokonce postavit loď, jež se měla na moři rozpadnout, Agrippina však dokázala doplavat ke břehu, kde ji zachránili rybáři. Život jí to však neuchovalo – Nero poslal do jejího domu žoldnéře, kteří ji zavraždili.

Agrippina aut amat aut… (z latiny), Agrippina buď miluje, anebo…

Alexandr Veliký

Nakonec v Babylonu končím svůj vandr převeliký...
Alexandr Veliký

Alexandros III. Veliký (též *Alexandr Makedonský, Alexandr Veliký*, 356–323 př. n. l.), makedonský král; jeden z nejvýznamnějších vojevůdců všech dob. Po smrti svého otce nastoupil roku 336 př. n. l. na makedonský trůn, zajistil si poslušnost Řeků a roku 334 př. n. l. zahájil tažení proti Peršanům a završil je posléze výpravou do Indie. Alexandrovými výboji se řecká civilizace rozšířila do rozsáhlých území a stala se univerzální kulturou celého helénistického světa.

Aljechin

Pouze s Tomášem Štítným ze Štítného byl bych v šachové hře „in“.
Alexandr Alexandrovič Aljechin

Aljechin, Alexandr Alexandrovič (31. 10. 1882, Moskva, Rusko – 24. 3. 1946, Estoril, Portugalsko), ruský šachista; jeden z největších šachistů všech dob. Mistrem světa byl v letech 1927–1935, kdy zvítězil nad fenomenálním kubánským šachistou Josém Raúlem Capablancou (1888–1942), jenž byl do té doby považován za neporazitelného. V roce 1935 podlehl Aljechin nizozemskému velmistru Maxi Euwemu (1901–1981). V roce 1937 však svého přemožitele dokázal porazit a jako první poražený mistr světa v historii se znovu vrátil na šachový trůn a udržel si ho až do konce svého života. Aljechin vynikal tvořivostí, kombinačními schopnostmi a šachovou hru výrazně obohatil o nové prvky. O šachové hře prohlásil: „Cíl šachové hry vidím ve vědeckých a tvůrčích objevech, které řadí tuto hru k ostatním druhům umění.“

Štítný ze Štítného, Tomáš (mezi 1331 a 1335 – počátek 15. století), český autor mravoučných a věroučných spisů (*Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, 1376, *Řeči besední*, 1385, *Řeči nedělní a sváteční*, asi 1392), přímý předchůdce Jana Husa. Měl mnoho odpůrců, protože se z laického pohledu odvážil psát o věcech, které byly dosud doménou univerzitních mistrů a kněží, a navíc si dovolil psát česky! Mravoučné hledisko obsahují i jeho traktáty, jichž je bezmála třicet. Jedním z nich je traktát *Knížky o šašiech*, který vznikl jako adaptace původního textu dominikánského mnicha Jakoba de Seccolis *Solatium ludi scaccorum*, nazývané také *Liber de moribus hominum*. V Knížkách o šašiech Štítný vytříbeným stylem podává poučení o původu hry, výklad pravidel, doprovázený kritikou soudobých poměrů, a ukazuje cestu k nápravě.

Alkméné

Amfitrione, stokrát jsem řekla Diovi „NE!“, ale on užil lsti a triky fikané.
Alkméné

Alkméné (-ény), v řecké mytologii dcera krále Élektryóna (zahynul nešťastnou náhodou rukou svého zetě), manželka krále Amfitryóna. Proslula svou krásou i manželskou věrností. Upoutala však samotného Dia, který se ji pokoušel svést pomocí nejrůznějších lstí a triků. Zeus uspěl, až když na sebe vzal podobu Amfitryóna a vstoupil do její ložnice. Brzy nato se objevil její manžel a byli také spolu. Poté se narodila dvojčata: první na svět přišel největší řecký hrdina Héraklés, údajně syn Diův, a chvíli po něm Ífiklés, prý syn Amfitryónův. Za těchto okolností vzniká otázka, zda Alkméné byla či nebyla nevěrná. Otázka se řešila v antice (Plautus v latinské komedii *Amphitruo*) i v dalších dobách (Molière, *Amphitryon*, 1668, Heinrich von Kleist, *Amphitryon*, 1807, Boris Papandopulo, *Lijepa Alkmena* aj.). Když Alkméné zemřela, rozkázal Zeus Hermovi, aby její mrtvolu přenesl na ostrov blažených; tam byla potom ctěna jako polobohyně.

Allen

V příštím zrození chtěl bych žít pozpátku; přijít na svět jako mrtvola a odejít jako orgasmus, tak by to bylo v pořádku. Nechci dosáhnout nesmrtelnosti svým dílem, ale tím, že nikdy nezemřu, to je mým nejvyšším cílem. Amen!
Woody Allen

Allen, Woody (vlastním jménem Allen Stewart Konigsberg, 1. 12. 1935, New York, USA), americký dramatik, spisovatel, filmový scenárista a režisér, kabaretiér a herec. Natočil parodie na historické velkofilmy (*Láska a smrt*, 1975), komercializaci sexu a erotiky (*Všechno, co jste kdy chtěli vědět o sexu, ale báli jste se zeptat,* 1972, *Sex noci svatojánské,* 1982), science-fiction (*Spáč,* 1973) a gangsterky (*Seber prachy a zmiz,* 1969). Vytvořil originální filmové komedie, v nichž cituje nebo parafrázuje klasické gagy a rozvíjí vlastní svérázný humor s autobiografickými prvky (*Annie Hallová,* 1977 [film oceněn čtyřmi Oscary], *Manhattan*, 1979, *Purpurová růže z Káhiry,* 1985, *Hana a její sestry*, 1986, *Zločiny a poklesky,* 1989, *Manželé a manželky,* 1992, *Tajemná vražda na Manhattanu*, 1993 aj.). Proslul rovněž jako autor povídek vyznačujících se rafinovaným, inteligentním absurdním humorem. Nejlepší z nich publikoval v povídkových souborech *Getting Even* (1971, česky *Vyřídit si účty,* 1971, 1997, 2003, 2008), *Without Feathers* (1975, česky *Bez peří,* 1995, 2000), *Side Effects* (1980, česky *Vedlejší účinky*, 1996, 2003) a *Mere Anarchy* (2007, česky *Čirá anarchie*, 2007).

Arcimboldo

Absurdní portréty potentátů z hrušek, mrkví či zelných listů ztvárnil jsem nejlépe.
Arcimboldo Giuseppe

Arcimboldo, Giuseppe (kolem 1526, Milán, Itálie – 11. 6. 1593, Milán, Itálie), italský malíř, inženýr a hudebník; vrcholný představitel manýrismu. Byl činný i v Praze, působil jako dvorní malíř Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II., který jej povýšil do šlechtického stavu. Vytvářel bizarní zátiší a portréty sestavené z částí květin, zeleniny, zvířat nebo obyčejných předmětů každodenního života. Mezi nimi dominuje cyklus *Živly* nebo portrét císaře Rudolfa II., kterého zpodobil jako Vertumna, antického boha ročních období, rostlin a zahrad. Arcimboldovo dílo je jedním z dokladů manýristického odvratu od principů a idejí vrcholné renesanční kultury. Umělecká invence, sugestivní symbolika, bezbřehá fantazie a groteskní smysl pro humor a absurditu jej řadí k předchůdcům moderního fantaskního umění.

Aretino

I beze mne ostrovtipně pokračuj, milý Pasquino…
Pietro Aretino

Aretino, Pietro (20. 4. 1492, Arezzo, Itálie – 21. 10. 1556, Benátky, Itálie), italský prozaik, básník a dramatik. Proslul jako břitký satirik a kritik života soudobé společnosti, včetně tehdejších mocných, a dokonce i vlastních mecenášů (což mu vyneslo přízvisko „Bič boží“); přičemž v dílech *Rozkošnické sonety, Život kajícnic a Rozpravy o mravech hříšných kurtizán* (*Ragionamenti* [Rozpravy], 1534–1539) se s ironickým nadhledem věnoval zejména oblasti lidské sexuality, erotiky a lásky a jejich „excesům“. V této linii své tvorby úspěšně navázal na dílo svých předchůdců – *Dekameron* krajana Giovanniho Boccaccia (1313–1375) nebo *Canterburské povídky* anglického básníka Geoffreyho Chaucera (kolem 1343–1400) – a stal se pro Itálii tím, čím byl ve Francii jeho současník François Rabelais (kolem 1494–1553). Touha po rozkoši je v jeho díle provázena změnou uměleckého jazyka, která bývá tradičně chápána jako předzvěst moderního realismu, tedy věcnosti: erotická líčení se tak stávají nejen cestou k poznání tajů milostného života, ale také reflexí společnosti jako takové a jejích očekávaných i neočekávaných pohybů. Jako literární výtvory určovaly *Rozpravy* do značné míry dobový evropský postoj k erotice, čímž nabývaly obecně kulturní dimenze.

Pasquino, jedna z takzvaných mluvících antických soch (pravděpodobně z 3. století př. n. l.), která od 16. století sloužila jako vývěska, na niž Římané umísťovali vtipné, satirické komentáře k dobovým událostem. Pietro Aretino patřil k nejčastějším a nejoblíbenějším autorům této veřejné kritiky.

Archimédés

Umořilo mě mé vlastní dílo Psammítés, jímá mě z něho nekonečná hrůza a děs.
Archimédés

Archimédés (asi 287 př. n. l., Syrákúsy, Itálie – 212 př. n. l., Syrákúsy, Itálie), řecký matematik, fyzik, astronom a mechanik; jeden z nejvýznamnějších učenců starověkého Středomoří. Významně zdokonalil a rozšířil Eudoxovu exhaustní metodu pro výpočet ploch a obsahů, která byla předchůdkyní integrálního počtu; zabýval se teoreticky i experimentálně mechanikou (jednoduché stroje) a též hydrostatikou. Významně přispěl k středověkému chápání potenciálního nekonečna svým dílem *Psammítés* (O počítání zrnek písku), v němž popsal počet pískových zrn, která by vyplnila celý vesmír. Archimédés byl ve své době výjimečný i tím, že spojoval teorii s praxí: mnohé ze svých objevů užil při konstrukci strojů a nástrojů, zlepšujících život lidí; schopnosti dal i do služeb své obce, když jeho válečné stroje pomohly spoluobčanům po dva roky úspěšně hájit Syrákúsy proti římským dobyvatelům.

Aspasia

Perikla jsem milovala, i některé projevy mu psala díky přízni samotného Dia.
Aspasia

Aspasia (2. polovina 5. století př. n. l.), vzdělaná a krásná Miléťanka; původem snad hetéra, která přišla do Athén. Periklés ji přijal do svého domu jako svou druhou ženu, Aspasia však v mnoha ohledech převyšovala běžné nároky kladené na tehdejší athénské ženy a byla oceňována i ve společnosti Periklových přátel a spolupracovníků.

Periklés (asi 500–429 př. n. l.), řecký demokratický politik a státník; dovršitel athénské demokracie; v Thúkydidových *Dějinách peloponnéské války* (*Ho polemos tón Peloponnésión kai Athénaión*) je zachycena jeho „Řeč nad padlými“, ve které shrnul demokratické ideály antického Řecka. Stál v čele Athén v letech 443 až 429 př. n. l., kdy byl s výjimkou roku 430 př. n. l. každoročně volen do funkce prvního stratéga. Periklés dobudoval činnost všech demokratických institucí tak, aby se na nich mohli podílet všichni občané (svobodní muži). Z jeho popudu byly v Athénách také vybudovány skvělé stavby na Akropoli. Periklés byl velmi schopným řečníkem, v Athénách hájil protispartské stanovisko. Potíže Athéňanů v počáteční fázi peloponnéské války však způsobily Periklův politický pád. Po rehabilitaci a opětném zvolení do funkce ale Periklés brzy zemřel při morové epidemii. Na rozdíl od dobových zvyklostí projevoval vůči své vzdělané ženě Aspasii neobyčejnou úctu a tolerantnost.

Ašóka

Ze subkontinentálního militaristy stal se ze mně buddhistický pacifista – poté co jsem předtím povraždil každého soka.
Ašóka

Ašóka (asi 273–232 př. n. l.), indický vládce z dynastie Maurjů; zakladatel prvního indického impéria. Svými výboji říši postupně rozšířil takřka na celý subkontinent, s výjimkou dnešního Tamilnádu a Kéraly. Po přijetí buddhismu zavrhl válčení a ve svých ediktech (na kamenných sloupech a skalních stěnách; jsou nejstarším indickým historickým pramenem) vyhlásil politiku nenásilí, mírového řešení sporů a péče o obyvatelstvo. Zasloužil se o dobře fungující hospodářství, rozkvět řemesel a umění i o šíření buddhismu mimo Indii (Barma, Šrí Lanka).

Aššurbanipal

Aššure, ubírám se k Tobě, všechno tu po mně v ohni spal.
Aššurbanipal

Aššur (výklad jména nejasný), nejvyšší bůh asyrského panteonu.

Aššurbanipal (akkadsky *Aššurbán-apli*, „Aššur je stvořitelem dědice“, řecky *Sardanapallos*, biblický *Sardanapal*, 668–627 př. n. l.), asyrský panovník, čtvrtý vládce sargonovské dynastie; údajně poslední potomek královny Semírámidy. Aššurbanipal se proslavil nejen svými válečnými výpravami, ale především jako zakladatel knihovny v Ninive, jež obsahovala přes 25 000 klínopisných tabulek s texty naučného i literárního obsahu. Aššurbanipal vynaložil značné úsilí, aby shromáždil tak velký soubor písemností pocházejících z tradičních center babylonské vzdělanosti. Svým rozsahem předčila knihovny Aššurbanipalových předchůdců a stala se jedním z hlavních pramenů dnešního poznání mezopotamského písemnictví. Jako všichni princové byl Aššurbanipal vychováván ve válečnickém a loveckém umění. Dostalo se mu však i literárního vzdělání a ve svých análech se chlubí, že se účastnil debat ve shromáždění učenců. V posledních letech života se jen s nejvyšším vypětím sil snažil udržet rozsah říše, kterou mu odkázal jeho otec. Aššurbanipal se údajně odmítl vzdát Médům a ve svém sídelním městě, které se po dva roky nacházelo v obležení nepřítele, prý na nádvoří svého paláce vztyčil hranici, aby se na ní spolu se svými poklady, koňmi, ženami a eunuchy upálil. Právě tato událost se stala námětem pro monumentální obraz francouzského malíře Eugèna Delacroixe (1798–1863) *Sardanapalova smrt* (1827). Obraz se vyznačuje množstvím mužských a ženských těl, látek a drahocenných předmětů, hýřících skvostnými barvami. Vše je prostoupeno ovzduším násilí a smyslnosti, provázejícím smrt mocného orientálního vládce. Kompozice svou otevřeností rozšiřuje vyznačený prostor a umocňuje účinek hojnosti osob a předmětů nahromaděných kolem Sardanapalova lože. Překročení prostoru také tuto sebezničující scénu působivě spojuje s ničením paláce nepřítelem; v popředí obrazu všeobecnou zkázu podtrhuje scéna probodení krásné otrokyně. Nadto rafinovaná expresivita barev dodávají kompozici jakési eroticky smyslné chvění. Módní záliba v Orientu, která je v romantismu obzvlášť živá, inspirovala Delacroixe k obrazu, na němž je násilí dovedeno k vrcholu.

Attila

Každá žena toužila po Biči božím, každá chtěla být moje milá.
Attila

Attila (kolem 395–453), vládce Hunů asi od roku 434. Sjednotil Huny a podrobil si řadu dalších kmenů. Východořímskou říši přinutil k vysokému tributu. Jeho ničivé tažení na západ bylo zastaveno Římany a Vizigóty až bitvou na Katalaunských polích v roce 451. V době příprav na novou válku zemřel nešťastnou náhodou při svatební noci s germánskou dívkou (udusil se v opilosti vlastní krví, která se mu spustila z nosu). Záhy po jeho smrti (údajně byl zpopelněn na hranici) se hunská říše rozpadla. V latinském písemnictví byl dodatečně nazván Bič boží.

Auvaijár

Aňdži byl skvělý v poli i posteli, ráda vzpomínám, byli jsme úžasný pár.
Auvaijár

Auvaijár (5. století), indická básnířka, herečka, zpěvačka a tanečnice. Působila na jihu indického subkontinentu, v zemi Tamilů, zpočátku jako tanečnice a herečka obklopena družinou přítelkyň stejného povolání; bývá proto někdy označována jako tamilská Sapfó. Putovala krajem z místa na místo a předváděla spolu s dalšími umělci své vlohy na dvorech feudálních vládců. Vynikala prý i krásou, není proto divu, že v městě Tagadúru si jí povšiml král Aňdži, velký válečník. Zalíbila se mu ona sama i její taneční, pěvecké a básnické výkony. Obdaroval ji prý plodem nellijovým (*Emblia myrobalan*), ovocem, jež má přinášet dlouhý a šťastný život. Auvaijár se stala královou důvěrnicí a rádkyní; byla dokonce pověřována diplomatickými úkoly. V raném období své tvorby se věnovala popisnému líčení subjektivních citů, plných vášnivé touhy mládí, a oslavě mocných mužů; například svého královského patrona přirovnávala v řadě ód a hymnů pateticky k bohům. Její pozdní poezie přerostla do moudrých úvah vyjádřených v trefných krátkých strofách.

Avicenna

Mé učebnici medicíny ani po staletích neklesne její cena.
Avicenna

Avicenna (persky *Abú Alí al-Husain ibn Abdalláh Ibn Síná*, 980, Afšaná u Buchára, Uzbekistán – 1037, Hamadán, Írán), perský lékař a filozof; autor básní a spisů z logiky, etiky, metafyziky a dalších oborů, především však z medicíny. V čtrnáctidílném kánonu medicíny *Al-Kánún fi t-tibb* (Úplný soubor poznatků z lékařství) shrnul znalosti řeckých a islámských přírodovědců, anatomů a lékařů. Dílo bylo vrcholem lékařského vědění na počátku 2. tisíciletí a stalo se vedle spisů Galénových nejdůležitějším lékařským pramenem středověku. Spis vyniká systematičností a skvělým uspořádáním faktů. Jednou z velkých předností je, že při popisu nemocí předchází vědomostem z patologie a terapie vždy úvod anatomicko-fyziologický a že tento popis je vybaven jasně osvětlujícími příklady. Lidskou duši chápe Avicenna jako substanciální formu těla, která je nehmotná a nesmrtelná. Uznává posmrtný život pouze v čistě duševním, nikoli ve fyzickém smyslu; odmítá vzkříšení těla.

Bakala

Orchestr jsem dirigoval vždy tak procítěně, zvláště při premiéře Z mrtvého domu, že nejedna děva i starší žena dojetím v hledišti plakala.
Břetislav Bakala

Bakala, Břetislav (12. 2. 1897, Fryšták – 1. 4. 1958, Brno), český dirigent a hudební skladatel. Propagoval zejména dílo Leoše Janáčka (1930 premiéra opery *Z mrtvého domu*) a Vítězslava Nováka. Je autorem řady vlastních skladeb, úprav lidových písní, sborů a komorní hudby.

Balzac

Scrīptor nascitur, non fit…, naštěstí, neb ve škole jsem byl špatný žák.
Honoré de Balzac

Balzac [balzak], Honoré de (20. 5. 1799, Tours, Francie – 18. 8. 1850, Paříž, Francie), francouzský spisovatel; romanopisec světového jména. Je tvůrcem dramatického typu společenského románu s rozsáhlou analýzou společenských vztahů a lidských osudů v období přechodu k měšťanské společnosti. Na tisících stránkách v románovém cyklu *Lidská komedie* vykreslil tragédii moderního individualismu a mašinérii trhu a peněz, která drtí touhu po lásce. Stal se jedním z prvních autorů analyzujících milostnou vášeň jako součást společenských sil, jako předmět ekonomických vztahů. Jeho *Illusions perdues* (Ztracené iluze, 1837–1843) poznamenaly svým bytostným pesimismem i konečným tragickým prohlédnutím, pohledem do odvrácené tváře světa podstatnou část společenských románů a povídek 19. století, zejména filozofii člověka jako oběti sociálních mechanismů: zatímco romantici si uvědomovali bezmoc racionalisticko-klasicisticko-osvícenských iluzí o všemocné síle rozumu a vzdělání, realisté Balzakova ražení spatřovali tuto deziluzi jako výsledek nikoli pouze individuálních činů a psychických aktů, ale především jako výslednici nepřehledných společenských procesů, v jejichž labyrintu je člověk stejně bezmocný jako před tisíciletími vůči nezměrným silám přírody.

Scrīptor nascitur, non fit (z latiny), Spisovatelem se člověk nestává, ale rodí.

Baukis a Filemón

Manželskou láskou opředeni umíráme v jednom okamžiku, měníme se v nádherný strom a naše hlasy splývají v jediný tón.
Baukis a Filemón

Filemón a Baukis (latinsky *Philemōn et Baucis*), dojímavý příběh z Ovidiova díla *Metamorphoses* (Proměny, 8 n. l.) o dvojici prostých starých manželů, kteří se stali personifikací trvalosti věrné manželské lásky. Ze svých skrovných zásob pohostili dva pocestné, v jejichž podobě putovali světem bohové Zeus (Jupiter) a Hermés (Merkur), bezprostředně před tím odehnaní od prahu domů v bohaté vesnici. Své božské návštěvníky rozpoznali teprve až podle džbánu, z něhož stále nevysychala nepatrná zásoba vína. Bohové poslali na nehodné obyvatele vesnice příval vody, který je smetl a obydlí Filemóna a Baukidy za odměnu proměnili v chrám. Oběma slíbili splnit jejich přání. Ti požádali, aby jim bylo dopřáno pečovat o chrám a aby mohli zemřít ve stejnou dobu. Když tato chvíle nastala, změnili se oba ve stromy chránící vstup do chrámu.

Beethoven

Těch pár not z Deváté musí ven, teprve pak umru spokojen.
Ludwig van Beethoven

Beethoven, Ludwig van (pravděpodobně 17. 12. 1770, Bonn, Německo – 26. 3. 1827, Vídeň, Rakousko), německý hudební skladatel; jeden z nejvýznamnějších hudebníků světa. Dovršil a překonal hudební klasicismus. Je autorem 9 symfonií (1. C dur, 2. D dur, 3. Es dur *Eroica*, 4. B dur, 5. c moll *Osudová*, 6. F dur *Pastorální*, 7. A dur, 8. F dur, 9. d moll se závěrečným sborem na Schillerovu *Ódu na radost* [dnes neoficiální hymna Evropské unie]), klavírních, houslových nebo violoncellových koncertů a řady dalších děl. „Immer simpler," stále jednodušeji, vyryl Beethoven perem tahy až vzteklými na jednu svou partituru; pracně třeba vymyslel ornament zdobící melodii, a pak jej vypustil, když zjistil, že jej melodie nepotřebuje.

Behring

Zatrhl jsem záškrtu volný ring.
Emil Adolf von Behring

Behring, Emil Adolf von (15. 3. 1854, Hansdorf, Německo – 31. 3. 1917 Marburg, Německo), německý lékař (původně vojenský) a bakteriolog; jeden ze zakladatelů imunologie a sérologie. Pětiletou povinnou vojenskou službu vykonal na berlínském Hygienickém ústavu, vedeném slavným Robertem Kochem, kde se zabýval zejména toxikologií bakterií. Později studoval na zvířatech imunologická témata spojená se záškrtem a tetanem a objevil metodu získávání séra proti této nebezpečné dětské infekční nemoci – záškrtu, a to imunizací koní. Sérum proti záškrtu pak bylo v Německu masově vyráběno od roku 1892 a zachránilo životy milionů dětí. Až do konce života zastával Behring místo profesora na Ústavu hygieny na lékařské fakultě v Marburgu, později se zde stal také ředitelem. V roce 1914 založil firmu Behring-Werke, která se zabývala vývojem sér a vakcín.
V roce 1901 se stal, za objev séra proti záškrtu, prvním nositelem Nobelovy ceny za fyziologii a medicínu.

Belmondo

Miloval jsem rychlá auta a krásné ženy, oběma entitami jsem byl cele uchvácený – až na tondo.
Jean-Paul Belmondo

Belmondo, Jean-Paul (9. 4. 1933, Neuilly-sur-Seine, Francie – 6. 9. 2021, Paříž, Francie), francouzský divadelní a filmový herec; nositel nejvyššího francouzského státního vyznamenání Řádu čestné legie. Byl představitelem dynamických, dobrodružných a temperamentních postav, jimž vtiskl svůj osobitý smysl pro humor. Proslavil se zejména ve filmech *Bezva finta, Bláznivý Petříček, Cesta zhýčkaného dítěte, Manželé z roku II, Muž a jeho pes, Muž z Acapulca, Muž z Honkongu, Muž z Ria, Policajt nebo rošťák, Práskač, Samotář, U konce s dechem* nebo *Zvíře*. Idol mnoha žen.

tondo (z italského *tondo*, „kruhový, kulatý; plný“), kruhový obraz nebo reliéf; v řecké antice byl umisťován na dně nádob typu kyliků, mělkých číší na víno, na nízké noze s mírně pozdviženými horizontálními uchy.

Beneš Krabice z Veitmile

Hřešil jsem sice také, ale Sedmi hlavních hříchů byl jsem vzdálen na míle.
Beneš Krabice z Veitmile

Beneš Krabice z Veitmile (zemřel 27. 7. 1375 v Praze), český katolický kněz. V roce 1350 byl ustanoven správcem brněnské farnosti svatého Jakuba a později se stal i kanovníkem svatovítským. Od roku 1355 řídil stavbu nové pražské katedrály (chrámu svatého Víta), přičemž dohlížel na práci Petra Parléře a jeho huti. Na přání Karla IV. vytvořil latinský spis *Cronica ecclesiae Pragensis* (Kronika pražského kostela), který je důležitým pramenem pro poznání doby Karla IV.

Sedm hlavních hříchů (též sedm kardinálních hříchů či sedm smrtelných hříchů), seznam hříchů (pýcha, lakomství, závist, hněv, smilstvo, nestřídmost, lenost), který koncem 6. století zavedl papež Řehoř I. Veliký (asi 540–604). Pojmem hlavní hřích se nemyslí hřích, který je před Bohem nejvážnější, nejtěžší či „nejsmrtelnější“. Hlavní znamená, že hřích vychází z hlavy (latinsky *caput*), proto se v některých jazycích takové hříchy nazývají „kapitální hříchy“. Podobně kardinální hříchy (z latinského *cardo*, „točna; stěžejní bod; čep u dveří; světová osa“) znamenají stav mysli, okolo níž se „otáčí“ celá hříšnost člověka. Jde tedy o hříchy a lidské slabosti, z nichž vycházejí další hříšné činy.

Benz

V nesnázích jsem svého muže podržela a do života uvedla jeho Mercedes-Benz.
Bertha Benz

Benz, Bertha (rozená *Cäcilie Bertha Ringer*; 3. 5. 1849, Pforzheim, Německo – 5. 5. 1944, Ladenburg, Německo), německá průkopnice automobilismu; „první žena-řidička na světě“. Jako manželka Karla Benze (1844–1929), konstruktéra a vynálezce prvního automobilu se spalovacím motorem (1886), podnikla v roce 1888 se dvěma syny ve věku 15 a 13 let více než stokilometrovou tajnou (bez vědomí manžela) jízdu z Mannheimu do Pforzheimu, aby prokázala schopnosti manželova vynálezu. Přitom dokázala čelit řadě nepříjemností, například při jízdě do kopce, při brzdění nebo shánění benzinu – lékárna v městečku Wiesloch u Heidelbergu proslula v této souvislosti jako první benzinová pumpa na světě. Odvážný čin Benzovy manželky podpořil popularitu firmy. Bertha Benz osvědčovala vedle odvahy i obětavost (zachránila firmu finančně), technické zanícení, jakož i znalosti a praktické schopnosti. Nadace Daimler-Benz udílí mladým inženýrkám každoročně cenu Berthy Benz za mimořádný přínos v oblasti inženýrských věd. Na počest Berthy Benz se pořádají jízdy veteránů.

Berchtold

Lékařské vědě vzdávám hold.
hrabě Leopold Berchtold

Berchtold, Leopold Xaver František, hrabě (19. 7. 1759, Stráž nad Nežárkou – 26. 7. 1809, Smraďavka), rakouský právník, filozof, cestovatel a mecenáš; proslul svou péčí o rozvinutí sociální a zdravotnické pomoci na svém buchlovickém panství, zejména za napoleonských válek. Velký ohlas měl jeho spis *Kurztgefasste Methode alle Arten von Seheintodten wieder zu beleben* („Stručné metody všech druhů k oživování mrtvých a odvrácení náhlé smrti“); byl přeložen do řady jazyků a dostalo se mu za něj mezinárodního uznání. K sepsání knihy byl zřejmě podnícen tragickým osudem staršího bratra Mořice, jenž byl při epidemii v Brně pochován zdánlivě mrtvý a po čase v rakvi nalezen s okousanou paží. Bratrův krutý konec evokoval v Berchtoldovi mimořádné zaujetí pro otázku oživování zdánlivě mrtvých a zabránění pohřbení zaživa.

Betjeman

Na smrtelném loži jsem litoval už jen ztracených šancí další lásky pomilovat, když jsem byl ještě číman.
John Betjeman

Betjeman, sir John (původním jménem *John Betjemann*, 28. 8. 1906, Londýn, Anglie – 19. 5. 1984, Trebetherick, Anglie), anglický básník, prozaik a publicista; britský poeta laureát (1972–1984), pocházející ze zámožné rodiny nizozemského výrobce dekorativního vybavení pro domácnost ve viktoriánském stylu. Byl zakládajícím členem Viktoriánské společnosti (1958), která pečuje o uchování kulturního dědictví zejména architektonického. Před demolicí se jeho zásluhou podařilo zachránit londýnské nádraží St Pancras, jež tvoří konečnou stanici vysokorychlostních spojů High Speed 1 z Evropy do Británie přes Eurotunel. Studoval na oxfordské Magdalenian College, ale opustil ji 1928 bez akademické hodnosti a tento neúspěch ho údajně trápil do konce života. Na Oxford však nikdy nezanevřel a v roce 1974 zde získal čestný titul *Litterarum Doctor* (D.Litt.). Za jeho „pravou univerzitu“ životopisci označují jeho působení ve funkci zástupce šéfredaktora měsíčníku *Architectural Review.* V roce 1933 se oženil a měl dvě děti; v milostném životě ale tíhl spíše k homosexualitě. Během druhé světové války pracoval ve filmovém oddělení ministerstva informací, od 1941 jako tiskový mluvčí v Dublinu, kde se málem stal cílem vražedného atentátu IRA, ale vedení se zalíbily jeho verše, takže rozkaz k popravě byl odvolán. Proslavil se zvláště pěti sbírkami básní, ale i řadou prozaických děl.
Zemřel na Parkinsonovu chorobu.

Betsabé

Urijáši, porušila jsem manželskou přísahu, vím, ale věz, poté mé slzy lítosti tekly jako vody řeky Labe.
Betsabé

Betsabé (hebrejsky „dcera přísahy“), manželka chetejského vojáka Urijáše a milenka izraelského krále Davida (asi 1010–973 př. n. l.). David poslal Urijáše do nejtužšího boje, aby zahynul; po jeho smrti pojal Betsabé za ženu a zplodil s ní Šalomouna (vládl kolem let 961–922 př. n. l.).

Bilhana

Můj láskyplný bol vyřeší rázná mečem rána.
Bilhana

Bilhana (11. století), indický básník. Bilhana je jedním z posledních velkých tvůrců přechodného období, kdy bylo stále patrnější, že klasická sanskrtská vzdělanost a slovesnost se již definitivně přežily, vyčerpaly svou tvořivou sílu a životnost. Způsobily to nejenom invaze muslimských dobyvatelů a šíření islámského světového názoru, nepřátelského všemu nemuslimskému, od náboženství a životního stylu až po kulturu, ale i výlučnost, vyumělkovanost dvorské literární tvorby s důrazem na vytříbenou formu na úkor obsahu, jež vedly k její izolaci a nesrozumitelnosti pro běžného čtenáře. Jeho potřeby počíná na druhé straně ve stále širší míře uspokojovat literatura v novoindických jazycích, vzniklých na základě prákrtů, a sanskrt jako literární jazyk ustupuje do pozadí. Bilhana se proslavil nevelkou sbírkou milostných veršů nazvaných *Čaurísuratapaňčášiká* (Padesát strof o tajné lásce). Svými verši se básník, podle pověsti odsouzený na smrt za to, že se zamiloval do královské dcery, vyznává ze svého citu, vzpomíná na chvíle štěstí a rozkoše a touží po katově meči, který ukončí nesnesitelné strádání, způsobené odloučením od jeho milované:

„Dnes ještě vzpomínám – a marně! Nač to živoření,
když neobjímá mě, když se mnou ustavičně není?
Už jen smrt, už jen smrt mou touhu navždy utiší –
ó meči katův, mám jen jedno přání: Rychle tni!“

Blahoslav

Vždy jsem zápolil za lepší Jednoty bratrské stav, netoužil jsem se stát objektem žádných sláv.
Jan Blahoslav

Blahoslav, Jan (20. 2. 1523, Přerov – 24. 11. 1571, Moravský Krumlov), český gramatik a muzikolog; biskup Jednoty bratrské. Přeložil Nový zákon a inicioval překlad celé bible (*Bible kralická*). K jeho nejvýznamnějším dílům patří *Gramatika česká,* rozprava *Filipika proti misomusům* a spis *Vitia concionatorum*, *to jest Vady kazatelův*. Poslední období Blahoslavova života bylo naplněno zejména správou církve a spjato s Ivančicemi. Ivančice se především Blahoslavovou zásluhou změnily ve významné centrum Jednoty bratrské na Moravě. V roce 1562 zde založil tiskárnu a dohlížel na její provoz, vedl bratrskou školu, která se jeho přičiněním stala uznávanou vzdělávací institucí i za hranicemi Jednoty. Blahoslavovo jméno nese dnes ivančické gymnázium. V roce 1923 u příležitosti velkolepých oslav jeho čtyřstého výročí narození byl v Přerově instalován monumentální kamenný památník, jehož autorem je sochař František Bílek.

Blatný, Lev

Psychicky lev, ale fyzicky, ač skopec, nebyl jsem příliš zdatný.
Lev Blatný

Blatný, Lev (11. 4. 1894, Brno – 21. 6. 1930, Kvetnice u Popradu), český básník, prozaik, dramatik, literární a divadelní kritik; otec básníka Ivana Blatného (1919–1990). Byl spoluzakladatelem a předsedou brněnské Literární skupiny, redaktorem jejího časopisu *Host* a dramaturgem Národního divadla v Brně. Zdraví LB bylo chatrné, od mládí se léčil na tuberkulózu, což ještě prohloubily útrapy na bojištích první světové války, zemřel v pouhých šestatřiceti letech.

Blatný, Ivan

V tom blázinci to vůbec nebylo špatný.
Ivan Blatný

Blatný, Ivan (21. 12. 1919, Brno – 5. 7. 1990, Colchester, Anglie), český básník a překladatel; syn Lva Blatného. V roce 1940 debutoval básnickou sbírkou *Paní Jitřenka* vyznačující se lyrismem, melodičností a citovou výpovědí, o rok později následovaly *Melancholické procházky.* Za druhé světové války se pod vlivem válečných zážitků a fascinace všedním životem velkoměsta přiklonil k civilismu propagovanému Skupinou 42 (*Tento večer*), zatímco ve sbírce *Hledání přítomného času* k nostalgické atmosféře a k lyrismu. V této poloze setrval i po emigraci do Velké Británie (1948) – *Stará bydliště* a texty z jeho básnického zápisníku (*Pomocná škola Bixley*). Život v exilu nesl těžce, zhoršila se mu jeho psychická choroba (stihomam). V roce 1954 byl trvale umístěn v psychiatrické léčebně s diagnózou paranoidní schizofrenie.

Boas

S antropologií „v zádech“ jde všechno snáz.
Franz Boas

Boas, Franz (9. 6. 1858, Minden, Německo – 22. 12. 1942, New York, USA), americký antropolog a etnolog německého původu; zakladatel moderních amerických antropologických věd zahrnujících čtyři hlavní dílčí disciplíny (kulturní antropologii, fyzickou antropologii, lingvistickou antropologii a archeologii), představitel difuzionismu a historického partikularismu a jeden z nejvýznamnějších a nejvlivnějších antropologů všech dob. Boas využil první americkou Katedru antropologie na Kolumbijské univerzitě k budování institucionální základny svého pojetí antropologie. Zdůrazňoval, že hlavní konceptuální nástroje porozumění kultuře spočívají v rekonstrukci historického působení vnějších kulturních vlivů a stanovení psychologických dispozic dané populace, které tyto externí podněty modifikují a přetvářejí v specifickou konfiguraci, jež je v souladu s psychologickou povahou komunity. Tímto způsobem sloučil historický partikularismus s německou etnopsychologickou tradicí. Stále diskutována je metodologie Boasovy kritiky rasové teorie a klasifikace vedené z pozic lamarckismu (*Changes in Bodily Form of Descendants of Immigrants* [Změny tělesného vzhledu u potomků imigrantů], 1912) a Franzi Boasovi je často vytýkáno, že v jeho obhajobě sociálního determinismu proti determinismu biologickému, eugenice a rasové ideologii převážila ideologická předpojatost nad odbornými argumenty a vědeckou věrohodností. Boasovy práce zahrnovaly například *The Mind of Primitive Man* (Mysl primitivního člověka, 1911), *Primitive Art* (Primitivní umění, 1927), *Anthropology and Modern Life* (Antropologie a moderní život, 1928), *General Anthropology* (Obecná antropologie, 1938, se spoluautory), *Race, Language and Culture* (Rasa, jazyk a kultura, 1940).

Boleynová

Popravčí je v zacházení s mečem Mistr; k přetnutí mé útlé šíje postačí mu jistě jen jedna svižná rána.
Boleynová Anna

Boleynová, Anna (1501/1507 – 19. 5. 1536, Tower, Londýn, Anglie), anglická královna (1533–1536), druhá manželka Jindřicha VIII. a matka královny Alžběty I. Její sňatek a její následná poprava (obvinění z velezrady a cizoložství byla zřejmě vykonstruovaná, Jindřich se zamiloval do Jany Seymourové) byly součástí začátku anglické reformace; právě Anna podpořila náboženskou reformu a vznik anglikánské církve, kdy se král stal jedinou hlavou církve v zemi.

Bosch

Budoucím generacím umělců zanechávám inspirací plný koš.
Hieronymus Bosch

Bosch, Hieronymus (vlastním jménem *Jeroen van Aken*, asi 1450, ’s-Hertogenbosch, Nizozemsko – srpen 1516, ’s-Hertogenbosch, Nizozemsko), nizozemský malíř, tvořící v období rané renesance. Bosch proslul hloubkou imaginace a bezbřehou, téměř surrealistickou, fantazií svých děl. Svými obrazy nastavil středověké společnosti alegorické zrcadlo, v němž se odráží alchymie, čarodějnictví, kacířství, agónie hříšnosti, mystická symbolika, alegorie lidského bláznovství, soudobý folklor a tradice. Mezi nimi vyniká zejména triptych *Zahrada pozemských rozkoší* (*Tisíciletá říše*, 1503–1504). V triptychu *Poslední soud* (1504–1508) Bosch zachytil na vnitřní straně levého křídla téma *Prvotního hříchu*. Střední deska *Poslední soud* znázorňuje kaleidoskop mučení, umocněný množstvím nástrojů a přístrojů, které obsluhují ďáblové v pekelném údolí. Jedná se o zobrazení Země v posledních křečích, zanikající pod destruktivní a sžírající silou ohně. Triptych uzavírá pravé vnitřní křídlo námětem *Pekla*, jemuž kraluje Satan, spočívající na trůnu. Zvláštní místo v Boschově díle zaujímají obrazy věnované dichotomiím a binárním kontrastům, provázejícím lidský život. Například na obraze *Sedm smrtelných hříchů* (1480–1485) jsou lidské slabosti soustředěny do kruhové kompozice na znamení schopnosti hříchu obepínat celý svět. Samotnému středu dominuje boží oko jako zrcadlo, jež pozorovatele upozorňuje na jeho vlastní, hříchy a nepravostmi, zanesenou duši. Dichotomii rozumu a bláznovství Bosch zpracoval na plátně *Loď bláznů* (1490–1500 nebo 1510–1516), jehož lehkovážná posádka, jež řídí loď pouze velkou vařečkou, pluje na vodě kolektivního nevědomí svého počínání. Okázalá hostina, jíž symbolizují pouze třešně na tácku a pečené kuře, uvázané na stožáru, existuje spíše v představách bláznivých stolovníků. Bosch inspiroval výtvarné umělce, jimiž byli například nizozemský malíř Pieter Brueghel starší (kolem 1525–1569), španělský malíř a grafik Francisco de Goya y Lucientes (1746–1828) nebo belgický grafik a ilustrátor Félicien Rops (1833–1898). Bosch je označován za předchůdce surrealismu, který ovlivnil zejména španělského malíře a jednoho z hlavních představitelů surrealismu Salvadora Dalího (1904–1989).

Až do současnosti vybízí Boschovo dílo k tvůrčímu navázání
a inspiraci v kontextu postmoderní situace
a absurdity dnešního světa.

Boudicca

***Po znásilnění dcer jsem v sobě ženskost umrtvila
a proměnila se v krvelačného býka.***
Boudicca

Vysvětlivka:
Boudicca (zemřela v roce 61), manželka Prasutaga, krále keltských Icenů v Británii; organizátorka protiřímského povstání v letech 59–61 našeho letopočtu, v období vlády císaře Nerona. Prasutagus, protože neměl mužského potomka, ustanovil ve své závěti dědicem římské císaře a své dvě dcery. Po jeho smrti však římští vojáci vydrancovali královský dvůr, Prasutagovy dcery znásilnili a manželku zbičovali. Krátce před tím vyplenili posvátný ostrov Mona (Anglesey), pokáceli posvátné duby a povraždili místní kněžky a druidy. Povstání vedené Boudiccou, namířené proti římské nadvládě, po počátečních úspěších (dobytí města Camulodunuma [Colchester], vypálení Londinia [Londýn] a Verulamia [St. Albans]) bylo krutě potlačeno roku 61 římským místodržitelem Gaiem Suetoniem Paulinem.
Boudicca spáchala sebevraždu.

Božena

Oldřich byl macho a já zas žena vnadami obdařená.
Božena

Božena, ženské křestní jméno slovanského původu mající význam „blahoslavená“, „bohem obdařená“.

macho (ze španělštiny, výslovnost: mačo), chlapskost.

Oldřich (zemřel 9. 11. 1034), český kníže z rodu Přemyslovců; syn Boleslava II. a kněžny Emy, otec Břetislava I. Vládl v letech 1012–1033 a 1034. Bezdětné manželství hrozící vymřením rodu řešil novým sňatkem s Boženou. Kosmas vylíčil jejich první setkání: „Knížeti Oldřichovi se z řádného manželství pro neplodnost choti nenarodil žádný potomek, avšak z jakési ženy jménem Boženy, jež byla Křesinova, měl syna neobyčejně sličného, jemuž dal jméno Břetislav. Jednoho dne totiž, vraceje se skrze selskou ves z lovu, uviděl řečenou ženu, jak pere roucha u studánky, a prohlédnuv si ji od hlavy až k patě, vpil do hrudi nesmírný žár lásky. Kníže poslav ihned pro ni, pojal ji v manželství…, staré však manželství nerozvázal, protože toho času každý, jak se mu líbilo, směl míti dvě i tři ženy nebylo hříchem unésti manželku bližního ani manželce vdáti se za ženatého muže.“

vnada, erotogenní části ženského těla.

Brant

Záletník si počíná jako bludná loď, která ztratila kvadrant.
Sebastian Brant

Brant, Sebastian (1457 nebo 1458, Štrasburk, Francie – 10. 5. 1521, Štrasburk, Francie), německý spisovatel; racionalista, moralista, katolík, právník, přednášející na univerzitě v Basileji, poradce a štrasburský syndik, písař a zástupce města. Je autorem didaktických, moralistních, náboženských a právnických spisů, z nichž proslula zejména dobová satira *Das Narren Schyff* (1494, česky *Loď bláznů*, 1972). Vyrůstala ze středověké hrůzy z Posledního soudu, který nemine lidstvo zkažené Prvotním hříchem Adama a Evy. Brant stíhá posměchem hříšníky a roztodivné blázny všeho druhu, které umístil na loď plavící se do Narragonie (Země bláznů); kritikou stíhá také sexuální a erotické chování, kterou byl v evropské literatuře zahájen žánr takzvané bláznovské literatury 16. a 17. století. Například o záletnictví Brant soudí: „Je ještě ostudnější, když se mu oddává žena či muž pokročilého věku.“ Dílo reflektuje moudrost na pozadí bláznovství a poučení tváří v tvář nepostižitelnosti světa, paradoxnost a absurditu bytí v souborech příslovečných didaktických básní satirického a často i ironického rázu. Brantovou Lodí bláznů jako by končil středověk a v podivuhodném propletení se tu snoubí renesanční plnost s předzvěstí mnohem pozdější barokní melancholie a skepse.

kvadrant (z latinského *quadrans*, „čtvrtina“), (ve středověku) přístroj k určování zenitových vzdáleností hvězd; užíval se v astronomii a námořní navigaci. Jeho předchůdci byly astroláb a triquetrum, později byl nahrazen sextantem.

Braun

Už jsem to nestihl – mým Neřestem v Kuksu měl vévodit Faun.
Matyáš Bernard Braun

Braun, Matyáš Bernard (24. 2. 1684, Sautens u Innsbrucku – 15. 2. 1738, Praha), rakouský sochař a řezbář, působící převážně v Čechách. Stal se vrcholným představitelem barokního iluzionismu, vyznačujícího se dynamikou a expresivitou zvláště v podání ženských postav, jež mnohdy upoutávají stejně vypjatým mystickým náboženským prožíváním a oddaností jako extatickým vytržením až erotismem: kromě sochy *Venuše s Amorem* například *Sousoší sv. Luitgardy s Kristem* (před rokem 1710, Karlův most v Praze) a především sochařské cykly *Blahoslavenství, Ctnosti a neřesti* aj., vytvořené po roce 1712 na objednávku hraběte Šporka v Kuksu, nebo dřevěné plastiky *Sv. Maří Magdaléna* (kolem roku 1720) v kostele sv. Klimenta v Praze-Starém Městě a *Zvěstování P. Marie* (po roce 1726). Zejména pískovec v Kuksu a Betlémě umožnil Braunovi rozehrát barokní sochu, která tak proslavila české sochařství ve světě.

Faunus, 1. V římské mytologii bůh ochraňující polnosti a chov dobytka, syn krále Pika, proměněného v datla, když odmítl Kirčinu lásku. Faunus byl otcem krále Latina. Faunova nejslavnější věštírna byla u starého města Tiburu. Faunus byl později uctíván jako nositel vzdělanosti a ušlechtilejších mravů, kterým naučil obyvatele Latia. Se svou ženou Faunou měl mnoho dětí – Faunů. Byl uctíván i v jeskyni na palatinském pahorku. Kněží po slavnostech bičovali řemínky z obětního kozla každého, s kým se potkali, zejména ženy, které se tak nejen očišťovaly, ale měly získat i štěstí a plodnost v manželství; 2. Přeneseně se označením Faun míní člověk, který s nadhledem proplouvá životem a užívá si jeho radostí, aniž by se sám příliš angažoval nebo namáhal.

Břetislav I.

Jitku jsem měl celý život vroucně rád, pro naše potomstvo vymyslel seniorát – hlavní roli bude hrát syn první.
Břetislav I.

Břetislav I. (asi 1005–1055), český kníže v letech 1034–1055 z rodu Přemyslovců; syn Oldřicha a Boženy. Za života svého otce vládl na Moravě. V roce 1039 vpadl do Polska a dočasně k Moravě připojil Slezsko. Jeho cílem však bylo Gniezdno, odkud nechal přinést ostatky sv. Vojtěcha. U této příležitosti vydal soubor zákonů – Hnězdenská (Břetislavova) statuta (dekreta), jež upravovala uzavírání sňatků (manželské právo), trestání vražd, zapovídala práci o nedělích, pochovávání mrtvých mimo hřbitovy aj.; potrestání provinilců bylo vyjádřeno peněžními tresty. Šlo v podstatě o první známé české právo, jež posilovalo feudální uspořádání společnosti. Na sklonku života vydal nástupnický řád, podle něhož vláda náleží nejstaršímu příslušníku přemyslovského rodu (tzv. seniorát či stařešinský řád). Kosmas (kolem 1045–1125) Břetislava pro jeho vojenské, politické a sociální úspěchy ve své kronice *Chronica Boemorum* (Kronika Čechů) nazval „českým Achillem“. Barvitě také popsal únos Jitky, dcery markraběte Jindřicha z Babenberka, se kterou se Břetislav oženil, z kláštera ve Svinibrodu (Schweinfurt, Bavorsko): „Tehdy Břetislav, z jinochů nejkrásnější a hrdina nejudatnější, slyše z mnohých vyprávění o neobyčejné kráse, ušlechtilosti a urozeném původu řečené dívky, nedovedl ovládnouti svého ducha a jal se v srdci přemýšleti, má-li se pokusiti unésti ji mocí, či se o ni řádně ucházeti. Ale rozhodl se raději mužně jednati než schýliti k pokorné prosbě šíji.“

Caesar

Brute, příteli, zvláště od tebe je to kruté, způsobíš tím Římu pláč a zmar.
Gaius Julius Caesar

Caesar, Gaius Iulius C. (12./13. 7. 100 př. n. l., Řím, Itálie – 15. 3. 44 př. n. l., Řím, Itálie), římský vojevůdce a diktátor období pozdní republiky. V občanské válce zvítězil nad Pompeiem a stal se diktátorem. Byl zavražděn republikánskými spiklenci 15. března (o březnových Idách) roku 44 př. n. l. Caesar byl geniální vojevůdce a Suetoniem byl považován za nejinteligentnějšího ze všech Římanů. Jeho jméno se stalo částí oficiální titulatury římských císařů, počínaje jeho dědicem a adoptivním synem Octavianem Augustem.

Caligula

Už se mi, žel, nezdaří ustavit senátora Incitata do funkce konzula.
Caligula

Caligula (vlastním jménem *Gaius Caesar Augustus Germanicus*, 31. 8. 12, Antium [dnešní Anzio], Itálie – 24. 1. 41, Řím, Itálie), římský císař; znám pod přízviskem Caligula („[vojenská] botička“), které dostal jako malý chlapec během vojenských tažení svého otce Germanika. Za jeho vlády došlo k těžkým excesům: vyhlásil drakonické proskripce pro vlastní obohacení, které postihly tisíce Římanů, svého oblíbeného koně Incitata jmenoval senátorem. Údajně uvažoval i o jeho ustavení do funkce konzula, ale to nestihl uskutečnit, protože se stal ve čtvrtém roce své vlády obětí spiknutí zorganizovaného důstojníky pretoriánské gardy, některými senátory a členy císařského dvora.

Cambronne

U Waterloo jsem Colvillovi neřekl Merde, ale ve vší slušnosti: Ne, pane, ne!
Étienne Cambronne

Cambronne, vikomt Pierre Jacques Étienne (1770–1842), francouzský voják a politik; v bitvě u Waterloo velel Napoleonově císařské gardě. Jeho jednotky byly obklíčeny Brity, ale když jej generál Charles Colville vyzval, aby se vzdal, odpověděl údajně: „La garde meurt et ne se rend pas“ („Garda umírá, ale nevzdává se“ a rozkázal svým vojákům, aby zaútočili). Tato slova byla později uvedena na jeho památníku v Nantes a stala se proslulými; sám Cambronne je ale vždy popíral. Podle rozšířenější, ale historicky diskutované verze byla jeho odpověď mnohem prostší: „Merde!“ Obě varianty jsou citovány, například v románu *Les Misérables* (Bídníci, 1862) Victora Huga, kde jeho „merde“ označil Hugo za „nejkrásnější slovo, jaké kdy Francouz řekl“. Cambronne si tímto výrokem získal proslulost. Jeho jméno bylo užíváno jako eufemismus, místo vulgárního *merde* se říkalo *mot de Cambronne* (Cambronnovo slovo), je známo i sloveso *cambronniser* ve významu „říkat ‚merde‘“.

merde (z francouzského *merde* [merd]), hovno; hovno!, sakra!, hergot!, do prdele!

Campanella

Civitas solis – stella mea.
Tommaso Campanella

Campanella, Tommaso (vlastním jménem *Giovanni Domenico Campanella*, 5. 9. 1568, Steniano nedaleko města Stilo, Itálie – 21. 5. 1639, Paříž, Francie), italský filozof, člen dominikánského řádu, představitel utopismu. Dvacet sedm let byl za své radikální postoje a za účast na spiknutí proti španělské vládě vězněn a mučen, před dalším vězněním (kvůli kontaktům s Galileim; spis *Apologia pro Galileo* [Obrana Galilea, 1616, publikováno 1622] napsal v době, kdy byl Galileo Galilei postaven před soud) ho zachránil útěk do Francie, kde byl pod ochranou kardinála Richelieua. Ve vězení pracoval na svých dílech, z nichž nejznámější je *Civitas solis* (1602, publikováno 1623, česky *Sluneční stát*. Praha: Laichter, 1934). Campanella zde navázal na Platóna a Thomase Mora a vytvořil vizi společenského systému, který měl být pozemskou realizací božího pořádku. Na rozdíl od obou zmíněných filozofů si jako ideál představoval úplné zrušení společného majetku a rodinného života.

Civitas solis – stella mea (z latiny), Sluneční stát – má hvězda.

Caravaggio

Z mých obrazů poplyne v budoucnu velké aggio.
Caravaggio

Caravaggio (vlastním jménem *Michelangelo Merisi*, 29. 9. 1571, Milán, Itálie – 18. 7. 1610, Porto Ercole, Itálie), italský malíř; vrcholný představitel barokního realismu. Vytvořil osobitý styl založený na prudkém kontrastu světla a stínu v neurčitém prostoru. Zejména však rozvinul aspekty realismu, vyznačující se smělým, nepřikrášleným, drsným naturalismem, jenž byl odrazem i jeho vlastního bouřlivého života (pitky, šarvátky, končící smrtelnými zraněními, soudy, věznění, bisexualita). Zmíněné aspekty promítl nejen do obrazů zachycujících každodennost (*Hráč na loutnu*, 1594, *Falešní hráči,* 1596), ale také mytologické a biblické postavy zpodoboval bez příkras jako prosté lidi, přičemž jako své modely nezřídka využíval „ztracené existence“, včetně žebráků a prostitutek (*Svatý František v extázi*, 1591/1592, *Mladý Bakchus*, 1593/1594, *Nemocný Bakchus,* 1594, *Obrácení Šavla* 1594/1596, *Judita a Holofernes,* 1595/1596, *Jan Křtitel*, 1597/1598, *Svatý Matouš s andělem,* 1602, *Vzkříšení Lazara,* 1609, *David s hlavou Goliáše,* 1609/1610).

aggio (z italštiny), tržní zisk, ažio.

Carmen

Probodnout býka obával se, na slabou ženu
si ten zoufalec troufl jen…
Carmen

Carmen, název opery (a hlavní hrdinky) francouzského skladatele Georgese Bizeta (1838–1875), jejíž libreto je založeno na stejnojmenné novele francouzského spisovatele Prospera Mériméea (1803–1870). Vypráví o naivním vojákovi Donu José, který je sveden úskoky ohnivé cikánky Carmen. José opouští svou milou z mládí i vojenské povinnosti, přesto nakonec ztrácí Carmeninu lásku kvůli proslulému toreadorovi Escamillovi. Děj končí v blízkosti arény pro býčí zápasy, kde José v žárlivém zoufalství probodne Carmen dýkou, když se k němu odmítne vrátit.

Carroll

Only Alice sings me a carol.
Lewis Carroll

Carroll, Lewis (vlastním jménem Charles Lutwidge Dodgson, 27. 1. 1832, Daresbury, Anglie – 14. 1. 1898, Guildford, Anglie), anglický matematik, logik, spisovatel a fotograf. Carroll působil jako profesor matematiky na Oxfordské univerzitě. Proslul však především jako autor fantazijních příběhů o dobrodružstvích malé Alenky ve snové krajině pod králičí nohou a za zrcadlem: *Alice's Adventures in Wonderland* (1865, česky *Alenka v kraji divů*) a *Through the Looking-Glass, and What Alice Found There* (1871, česky *Za zrcadlem, a s čím se tam Alenka setkala*). V těchto dílech spojil fantaskní svět proměnlivých dimenzí, absurdního chování a nespoutanosti jazykových her a říkadel s logicky přesným plánem pohybu a chování Alenky a ostatních postav podle pravidel karetní hry nebo šachové partie. Caroll psal i znamenitou nonsensovou poezii, například *The Hunting of the Snark* (1876, česky *Honba za Snarkem*). Vynikl rovněž jako fotograf.

Only me sings Alice a carol (z angličtiny), Jen mně Alice zpívá koledu.

Casanova

Mohl jsem pořád, zas a znova.
Giacomo Casanova

Casanova, Giacomo Girolamo (2. 4. 1725, Benátky, Itálie – 4. 6. 1798, Duchcov), italský spisovatel, esejista, historik a diplomat. Nejvýznamnějším dílem Giacoma Casanovy jsou jeho rozsáhlé *Mémoires*: *Histoire de ma vie* (Paměti: Historie mého života, psány v letech 1785–1798; ca 4 000 stran). V upravené a zkrácené podobě vyšly nejdříve v německém překladu (1822–1828), poté – rovněž upraveny a zkráceny – ve francouzském originále (1826–1838). Poprvé byly v autentické podobě vydány *Paměti* francouzsky ve dvanácti svazcích v letech 1960 až 1962. Casanova v *Pamětech* s velkou otevřeností a snahou o přesnost zachytil nejen své životní osudy a zkušenosti, ale také mnohé historické události, jichž byl svědkem, a duchovní atmosféru doby. V centru jeho vyprávění se nicméně ocitají milostná dobrodružství, která dokázal popsat galantně a rovněž naturalisticky detailně. Zejména zpracování této tematické oblasti založilo (jistě zaslouženou) pověst Casanovy jako svůdce a bezbožníka. Stal se příkladem a později symbolem bezskrupulózního poživačného erotomana a „kavalíra" doby rokoka.

Cash

Honoráře jsem bral jedině keš.
Johnny Cash

Cash, Johnny (26. 2. 1932, Kingsland, Arkansas, USA – 12. 9. 2003, Nashville, Tennessee, USA), americký zpěvák, kytarista a skladatel; jeden z nejvýznamnějších amerických zpěváků dvacátého století. Proslul zejména v oblasti hudebního stylu country.

Cato

Ostatně soudím… to mě straší.
Marcus Porcius Cato starší

Cato, Marcus Porcius Cato starší (zvaný *Censorius*, 234–149 př. n. l.), římský politik, státník, historik a spisovatel; zastánce přísných mravů a starořímských ctností. Vedl tvrdou politiku vůči Kartágu, jeho projevy v senátu končily výrokem: „Ceterum autem censeo Carthaginem esse delendam“ („Ostatně soudím, že Kartágo má být zničeno“). Jako zastánce starořímských mravů brojil proti pronikání řeckých vlivů do římského života. Sám byl hluboce vzdělaný, jako spisovatel prosadil latinsky psanou prózu. Je autorem encyklopedie praktických oborů (lékařství, právo, rétorika, vojenství), dochován je spis *De agricultura* (O zemědělství); z historické práce o italských městech *Origines* (Počátky) a z publikovaných řečí se dochovaly jen fragmenty.

Poznámka
Cato starší měl přes své encyklopedické znalosti ve stáří výpadky paměti, nemohl se rozpomenout na svůj výrok, který mnohokrát pronesl na půdě senátu.

Cavalcanti

Vstříc ušlechtilému milování – avanti!
Guido Cavalcanti

avanti (z italštiny), vpřed, dopředu.

Cavalcanti, Guido (kolem 1255, Florencie, Itálie – srpen 1300, Florencie, Itálie), italský básník; jeden ze zakladatelů a představitelů básnického směru *dolce stil novo* (sladký nový sloh). Florentský šlechtic Cavalcanti, důvěrný přítel Dantův, byl však věrný stilnovistickému pojetí (psát verše stejně tak krásné jako moudré) jen zčásti. Láska u něj totiž nebyla jen duchovní hodnotou, ale také tělesnou vášní a emocí drtivé, až tragické síly. Nejznámější jeho básní je kancóna *Donna me prega* (Ptala se paní), ve které se také zračí jeho záliba v nesnadno proniknutelných, averroismem ovlivněných filozofických významech.

dolce stil novo (z italštiny), sladký nový styl (zkráceně též stilnovismus); název básnické školy, která se utvořila kolem roku 1280 v Itálii. Jejími zakladateli a stoupenci byli Guido Guinizelli (kolem 1230 – kolem 1276), Guido Cavalcanti (kolem 1255–1300), Dante Alighieri (1265–1321) aj. Termín užil poprvé Dante Alighieri, přičemž přívlastkem „sladký“ označil jednak jazyk, kultivovaný a uhlazený, jednak samotný předmět stilnovistické poezie, jímž byla láska. Z mnoha podob lásky stilnovisté nejvýše vyzdvihli lásku vycházející z niterného, hlubokého vědění, moudrosti a zejména ctnosti. Moudrost a krásu považovali za vlastnosti rovnocenné, z nichž však ta první měla druhé předcházet, měla být jejím zdrojem. To pak platilo nejen pro vlastnosti opěvovaných žen, nýbrž i pro vlastnosti poezie samotné jako prostředku opěvování, která měla být v první řadě nositelkou moudrého sdělení, filozofické myšlenky a ušlechtilého obsahu, aniž by byla ovšem ošizena stránka estetická, formální, jazyková. Lásky v jejich pojetí byl schopen pouze člověk ušlechtilý a urozený, jehož urozenost však nespočívala ve šlechtickém původu, nýbrž v individuálních mravních kvalitách, a láska byla pro většinu těchto básníků hodnotou duchovní, nikoli tělesnou.

Cellini

Vraždy a smilnění!? Ani ty, Bože, nejsi bez viny!
Benvenuto Cellini

Cellini, Benvenuto (3. 11. 1500, Florencie, Itálie – 13. 2. 1571, Florencie, Itálie), italský sochař, klenotník a spisovatel; přední představitel manýrismu. V jeho milostném životě vedle lásky k mnoha ženám měla místo i láska k mužům. V roce 1529 byl jeho bratr Cecchino zabit v šarvátce, kterou vyvolal, Benvenuto zabil jeho vraha a utekl do Neapole. Pak spáchal i další násilnosti, ale vlivní lidé, nadšení jeho velkým uměním, mu zařídili beztrestnost, a to i když usmrtil svou ženu (s níž měl pět dětí) a jejího milence. Roku 1537 byl zatčen a údajně neprávem obviněn ze zpronevěry; strávil těžké dva roky ve vězení v Andělském hradě v Římě, kde čekal na popravu. S podporou přátel se mu podařilo uprchnout. Pracoval pak pro francouzského krále Františka I. ve Fontainebleau a v Paříži. Kvůli intrikám na dvoře se po několika letech vrátil do Florencie, kde provozoval zlatnické řemeslo, a získal si velký obdiv svou statečností při obraně města. Roku 1563 byl jmenován členem florentské Akademie výtvarných umění. Když roku 1571 zemřel, byl pohřben s velkou slávou v kostele Zvěstování P. Marie ve Florencii.

Celsus

Cito, tuto et iucunde – chirurgům doporučuji tento úzus.
Aulus Cornelius Celsus

Celsus, Aulus Cornelius (kolem 25 př. n. l. – kolem 50 n. l.), římský lékař a encyklopedista. Autor encyklopedie pojednávající o filozofii, právu, medicíně, rétorice, zemědělství, válečném umění a dalších oborech lidské činnosti, z níž se však dochovaly pouze zlomky o medicíně (*De medicina libri VIII* [VIII knih o medicíně]). Nevynikal vlastními objevy, ale v tehdejší době známé poznatky o medicíně přehledně shrnul, a tak je uchoval pro budoucí generace. Většina názvů, i dnes v medicíně používaná, pochází od Celsa, jeho jméno se však již v této souvislosti neužívá.

Cito, tuto et iucunde (z latiny), Rychle, bezpečně a příjemně (římský lékař Aulus Cornelius Celsus o tom, jak se mají provádět chirurgické zákroky).

César de Choiseul

Pralinka malinká, někdy lepší než milenka, je kouzlem všech kouzel…
César de Choiseul

César de Choiseul [šuazel], 1er duc de Choiseul, comte d'Hostel puis comte du Plessis-Praslin, vicomte de Saint-Jean (12. 2. 1598, Paříž, Francie – 23. 12. 1675, Paříž, Francie), francouzský aristokrat, politik, státník a diplomat, Maréchal du France. *Akademický slovník cizích slov* (sv. II, L–Ž, Academia Praha, 1995, str. 613) uvádí: „pralinka, -y ž [VJ] plněný čokoládový bonbon kuželovitého tvaru (nazv. podle franc. maršála du Plessis-Pralina [sic!]): rumové p-y." Situace je však poněkud složitější. Původní recept je od vrchního kuchaře (Clément Jaluzot) maršála Plessis-Praslina, a je to mandle v karamelizovaném cukru, takže bonbony jsou hnědé, existují ale i pralinky, jejichž cukr může být barvený a ochucený různými způsoby. Tato směs se také drtí a je základem pro další recepty v cukrářství. Pralinka, jak ji známe my (čokoláda s náplní) je z Belgie z roku 1912 a vynalezl a pojmenoval ji belgický cukrář Jean Neuhaus. Slovo pralinka zde ale pochází ze slova *praliner*, což je zahradnický termín a znamená obklopovat kořen rostliny hlínou, a tedy nikoliv od Plessis-Praslina. Pralinka není jen plněná likérem, je to jen jedna z jejích forem, existuje velké množství variací. Jsou plněné smetanou, kousky ovoce, kávou, karamelem, marcipánem atd. Nejslavnější jsou například pralinky plněné lanýži a aromatizovaným smetanovým krémem.

Cicero

Levou rukou psát neumím, v pravé už, žel, neudržím pero.
Marcus Tullius Cicero

Cicero, Marcus Tullius Cicero (3. 1. 106, Arpinum, Itálie – 7. 12. 43 př. n. l., Formiae/Formia, Itálie), římský politik, právník, řečník a spisovatel. Cicero proslul jako odpovědný a svědomitý úředník hájící neochvějně veřejné zájmy, stejně jako zájmy jednotlivců na soudě. Morální problémy rozebral zejména ve spisech *De finibus bonorum et malorum* (česky *O nejvyšším dobru a zlu*), *Tusculanae disputationes ad Marcum Brutum* (česky *Tuskulské rozhovory pro Marka Bruta*) a *De officiis* (česky *O povinnostech*). Politickým otázkám věnoval spisy *De re publica* (O státě) a *De legibus* (O zákonech). Jeho jazykově vytříbené dílo je nejen svědectvím své doby, mělo velký vliv na římskou literaturu, ale i na vývoj evropských literatur vůbec, zejména ve středověku a v období humanismu. Ve spise *De natura deorum* (česky *O přirozenosti bohů*) jako první v dějinách Evropy zdůvodnil etymologii a užívání slova náboženství (*religio*). V tradici stoického myšlení hovořil o univerzálním zákonu přírody, na němž se účastní všichni lidé, a tudíž jsou si morálně rovni. Předznamenal tak pozdější vývoj přirozeně-právní teorie. Byl jedním ze zakladatelů republikánské tradice v politickém myšlení. Po Caesarově smrti věřil v návrat k republikánskému zřízení, k čemuž ale nedošlo, a proto opustil Řím. Cestou ho zastihla zpráva, že se Marcus Antonius vzdal moci. Když po návratu do Říma zjistil, že zpráva je nepravdivá, začal proti Antoniovi veřejně vystupovat a přednesl proti němu 14 řečí, v nichž ho velmi ostře kritizoval. Po těchto projevech Senát vyhlásil Antoniovi válku, jejíž vedení svěřil Octavianovi; ten se však s Markem Antoniem spojil, a tím se moc Senátu zhroutila.
Cicero se pokusil o útěk z Říma, avšak byl dostižen a zabit.
Ciceronovu mrtvolu vláčeli po římských ulicích, jeho hlava a pravá ruka byly vystaveny na Foru Romanu.

Crassus

Uznávám, zvláště při proskripcích choval jsem se skoro jako sus.
Marcus Licinius Crassus

Crassus, Marcus Licinius Crassus (115–53 př. n. l.), římský politik, státník a vojevůdce pozdní republiky; jeden z největších boháčů (zván *Dives*, „boháč“) a nejmocnějších Římanů (obdoba dnešních oligarchů spojujících ve svých rukou obrovskou ekonomickou a politickou moc). Zpočátku byl přívržencem šlechtické strany, tzv. optimátů a zastáncem moci diktátora Sully; v této době díky proskripcím. V roce 71 př. n. l. potlačil vojensky vzpouru otroků vedenou Spartakem a Crixem; na pět tisíc zajatců dal přibít na kříž na cestě z Říma do Capuy. Roku 70 př. n. l. byl konzulem spolu s Pompeiem. Osobně těžil z neklidu kolem spiknutí Catilinova (podobně jako Caesar) roku 63 př. n. l. S Caesarem a Pompeiem uzavřel v roce 60 př. n. l. první triumvirát („spolek tří mužů“), jímž si všichni tři hodlali vzájemně pomáhat k dosažení a udržení politické moci. V roce 55 př. n. l. se stal znovu konzulem (opět s Pompeiem), pak správcem provincie Sýrie. Padl v boji proti Parthům u města Carrhae roku 53 př. n. l., přičemž ztratil polovinu vojska a na deset tisíc Římanů pak zahynulo v zajetí. Vznikla legenda, že po jeho smrti mu Parthové nalili roztavené zlato do hrdla jako symbol jeho chtíče po bohatství.

proskripce (z latinského *proscriptio*, „písemná vyhláška; označení za psance, klatba, proskripce“), veřejné odsouzení, postavení mimo zákon (ve starém Římě se původně realizovalo veřejným vypsáním jména), nese s sebou paušální odsouzení, tj. postavení mimo zákon bez soudu a možnosti obhajoby okamžitým zbavením občanských práv – obvinění se rovná odsouzení. V císařském Římě byly některými císaři (například Caligula, Nero, Domitianus) proskripce často používány nejen k odstranění možné opozice, ale i k záměrnému obohacení, protože veškerý majetek proskribovaných propadal císaři. Metody proskripce využívají autoritativní režimy, skupiny nebo jedinci k inkulpaci (obvinění), a tím znevážení a odstranění svých protivníků, jimž je znemožněna adekvátní obrana a obhajoba.

sus (z latiny), svině, prase, vepř.

Ctirad

Šárko, mám tě stále rád, na onen svět odcházím nerad.
Ctirad

Šárka: ***Vlasto, ušetřme Ctirada, taky ho mám ráda.***

Vlasta: ***Ne, byla by to na feminismu podlá zrada.***

Václav Hájek z Libočan: ***Z toho bude v mé kronice hitparáda.***

Vlasta, jméno vůdkyně ženského povstání v mýtu z českého dávnověku, námětově těžšího z antické mytologie o Amazonkách a z obecně rozšířené látky o dívčích válkách, v nichž se ženy, pomocí zbraní a lsti, snažily nastolit své nezávislé, popřípadě vůdčí (matriarchální) postavení. Nejbarvitěji tento příběh zpracoval Václav Hájek z Libočan ve své *Kronice české* (1541). Maskulinní orientace autora je zřejmá: zachycuje ženy jako plémě mocichtivé, lstivé, proradné a mstivé. Mezi nimi „vyniká“ právě fanatická Vlasta (Vlastislava), která se po smrti kněžny Libuše rozhodla pokořit muže. Do rámce vyprávění o dívčí válce Hájek zakomponoval příběh o lstivé krásné Šárce a důvěřivém vladykovi Ctiradovi, datovaný do roku 742. Šárka nastrojila na Ctirada léčku, do níž padl i se svými druhy. Šárčina léčka byla posledním vítězným tažením Vlastiných družek. Potupná smrt Ctiradových mužů a poprava Ctirada vyprovokovala Přemyslovu družinu k rychlé a tvrdé odvetě, která vedla k likvidaci prvního českého konfrontačního feministického hnutí. Vlasta byla společně s většinou svých spolubojovnic zabita v bitevní řeži. Hájek s nemalým potěšením popisuje, jak „jest ta šelma přestala, kteráž sedm let českú zemi trápila“.

Curie-Skłodowska

Samou radostí jsem se rozzářila, když jsme s Pierrem objevili radioaktivní prvky radia a polonia.
Curie-Skłodowska, Maria

Curie-Skłodowska, Maria (7. 11. 1867, Varšava, Polsko – 4. 7. 1934, Sancellemoz, Francie), francouzská fyzička a chemička polského původu; profesorka fyziky na Sorbonně, ředitelka Ústavu pro radium v Paříži. Zavedla pojem radioaktivity pro jaderné záření. S manželem Pierrem Curiem objevili polonium a radium (1898). Elementární radium získala z jáchymovského smolince (1910).
Byla oceněna Nobelovou cenou za fyziku (1903)
a Nobelovou cenou za chemii (1911).

Čajkovskij

Chopil jsem se dirigentské hůlky a na práva vzal kyj.
Petr Iljič Čajkovskij

Čajkovskij, Petr Iljič (7. 5. 1840, Votkinsk, Rusko – 6. 11. 1893, Petrohrad, Rusko), ruský skladatel, hudební kritik a dirigent; jeden z nejvýznamnějších představitelů hudby 19. století. Studoval na právnické fakultě v Petrohradě, ale kromě tohoto studia pokračoval v hudebním vzdělávání. Když se ve svých devatenácti letech stal pomocným úředníkem na ministerstvu spravedlnosti, jeho záměry už byly spjaty s hudbou: dále sice studoval práva, ale když měl v roce 1863 promovat, opustil státní službu a zapsal se na konzervatoř. Na Petrohradské konzervatoři zapůsobil svým uměním na jejího ředitele Antona Rubinsteina, který přiměl svého bratra Nikolaje, aby jej, začínajícího skladatele, přijal jako učitele harmonie na nově otevřenou Moskevskou konzervatoř. V kompozičním díle, pro něž je charakteristická lyrická subjektivní poloha, spojoval Čajkovskij prvky ruské lidové hudby s podněty klasické a romantické evropské hudby. Zkomponoval šest symfonií, předehry (*Bouře*, *1812, Hamlet, Romeo a Julie*), tři klavírní koncerty, houslový koncert D dur, svity, deset oper (*Evžen Oněgin* [v roce 1888 řídil její premiéru v Praze], *Piková dáma, Panna Orleánská* aj.), balety (*Labutí jezero, Šípková Růženka, Louskáček*), skladby klavírní, komorní a vokální. Nejvíce ho proslavily balety *Labutí jezero* a *Šípková Růženka*, k nimž byly předlohou skladby ruského básníka Alexandra Sergejeviče Puškina (1799–1833), a *Klavírní koncert č. 1 b moll op. 23.*

Čapek, Josef

Při pohledu na sofistikované umění přírodních národů zbavil jsem se předpojatých klapek.
Josef Čapek

Čapek, Josef (23. 3. 1887, Hronov – duben 1945, koncentrační tábor Bergen-Belsen, Německo), český malíř, grafik, ilustrátor, karikaturista, spisovatel, výtvarný kritik, vedoucí osobnost a teoretik skupiny Tvrdošíjných; bratr a v raném období spoluautor Karla Čapka. Ve výtvarné tvorbě reagoval na podněty moderního světového umění – nejvýraznější byla kubistická lekce, proti zastáncům ortodoxnosti kubistů však hájil právo na domácí a osobní modifikaci, aby tvorba vyrůstala „z našeho bytí, z našich citových a rozumových vztahů“. Od roku 1928 se výrazně inspiroval světem dětí. S blížícím se nebezpečím nacismu nabýval v jeho díle na dramatičnosti silný protifašistický a protinacistický akcent. Již 1. 9. 1939 byl zatčen a bez soudu nastoupil „cestu“ po koncentračních táborech, která skončila v Bergen-Belsenu. Od mládí se též zajímal o umění zámořských etnik. V letech 1910 až 1911 studoval africké a oceánské sbírky v pařížském muzeu Trocadéro (dnešní Musée de l’Homme) a po letech svoje záznamy použil při psaní knihy *Umění přírodních národů* (1938); škoda, že tato kniha nevyšla ještě před první světovou válkou, znamenala by asi světový primát: v roce 1938 již byla dávno překonána modernějšími pracemi německého historika umění Eckarta von Sydowa (*Kunst und Religion der Naturvölker* [Umění a náboženství přírodních národů], 1926) a dánského historika umění Carla Kjersmeiera (*Centres de style de la sculpture nègre africaine*, I–IV [Centra stylu afrického černošského sochařství, I–IV], 1935–1938).

Čapek, Karel

Válkou s mloky a Bílou nemocí jsem budoucnost světa zřel...
Čapek, Karel

Čapek, Karel (9. 1. 1890, Malé Svatoňovice – 25. 12. 1938, Praha), český spisovatel, dramatik, novinář, filozof a překladatel; je prvním moderním českým prozaikem a dramatikem světového významu a ohlasu. Tento originální myslitel silného humanistického patosu, který se ve třicátých letech stal jedním z nejvážnějších kandidátů na udělení Nobelovy ceny za literaturu, se prosadil také jako všestranný žurnalista a citlivý překladatel. Jeho překlad Apollinairova *Pásma* (1919) a *Francouzské poezie nové doby* (antologie 1920) ovlivnily nástup mladé básnické generace dvacátých let. V meziválečném období byl Karel Čapek stoupencem Masarykovy vládní politiky, důsledným obhájcem demokratických principů, mluvčím a organizátorem protinacistického hnutí. Poselství jeho života a díla je dodnes aktuální. Charakteristickým rysem tvorby Karla Čapka (řadu raných prací napsal spolu s bratrem Josefem Čapkem) je kritická racionalita, která se dokázala postupně vyrovnat s úskalím filozofického pragmatismu i gnozeologického relativismu. Čapek byl obdarován vnímavým smyslem pro humor – uplatnil jej stejně v dílech spadajících do oblasti krásné literatury jako v tvorbě pro děti anebo v pracích žurnalistických. Obdivuhodným způsobem dokázal zachytit, dramatizovat a poetizovat každodennost „obyčejného" člověka (*Povídky z jedné kapsy. Povídky z druhé kapsy,* 1927). S nemenší bravurou formuloval ve svých dílech nadčasové otázky lidské existence a zaujímal postoje k aktuálním, historickým problémům své doby. Například ve svém raném dramatu *Věc Makropulos* (1922) klade a řeší jednu ze základních otázek lidského života – otázku jeho smyslu prověřovaného darem nesmrtelnosti. Životu dává hodnotu jeho ohraničení smrtí. Ve svých vědecko-fantastických románech i divadelních hrách, jež patří ke klasickým dílům světové science fiction, Karel Čapek vizionářsky varoval před úskalími vývoje lidské civilizace. Upozornil na nebezpečí, které moderní společnosti přináší technika a nové vynálezy (*RUR*, 1920, premiéra 1921, *Továrna na absolutno*, 1922, *Krakatit*, 1924), vyslovil obavy před německou nacistickou rozpínavostí (*Válka s mloky,* 1936), vystoupil proti fanatismu a totalitarismu (*Bílá nemoc*, 1937, i premiéra). Vědomí osobní odpovědnosti jednotlivce vůči světu se stalo imperativem Čapkovy umělecké tvorby i jeho občanského života. Za základní, sebeobrodnou hodnotu života pokládal pozemskou, konkrétní, lidskou lásku; ta dokázala přimět jeho hrdiny k aktivní a účinné obhajobě demokratických ideálů i polidštit technikou zdevastovaný svět.

Čech

Navažme na hrdinství předků dříve než nás obroste trsnatá tráva, lišejník a mech.
Svatopluk Čech

Čech, Svatopluk (21. 2. 1846, Ostředek – 23. 2. 1908, Praha), český básník, prozaik a novinář; hlavní představitel básnické generace ruchovců. Čechova tvorba, od počátku provázená novinářskou a redaktorskou prací a obsahující jak verše, tak prózu, nalezla ohlas, získala popularitu a budila respekt i u jeho protivníků; podařilo se jí totiž tlumočit myšlení a cítění českého národa, který se vzchopil k nové politické aktivitě. Celé jeho dílo prostupuje touha po scelení národa; toto poslání naplňoval láskou k národní svébytnosti, k historii českého národa zejména v dílech *Husita na Baltu* (1868), *Adamité* (1873), *Žižka* (1879), *Václav z Michalovic* (1880), *Dagmar* (1885). Na významné dobové události – Pařížskou komunu, rusko-tureckou válku a revoluci 1905 – reagoval v básnických skladbách: *Evropa* (1878), *Slávie* (1884) a *Step* (posmrtně vydaný básnický zlomek). Zatímco Západ se obával oslnivé, ale brutální carské moci, pěstovali Slované svůj mýtus, představu ruského bohatýra, který Čechy osvobodí z germánského sevření. Dalším sjednocujícím prvkem národním je u Čecha příklon k tradici, úcta k venkovskému lidu a sympatie se sociálně slabou, utlačovanou vrstvou; promítá se hlavně do slavných děl *Lešetínský kovář* (1883, zkonfiskováno, 2. vydání 1899) a *Písně otroka* (1895) a do sbírky *Ve stínu lípy* (1879), evokující idylu českého venkova. Do Čechova díla zcela ústrojně zapadají jeho satiry, které neútočí, ale kárají národní nesvornost, zbabělé maloměšťácké pohodlí (*Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do XV. století*, 1888), nedůstojné opičení po cizích vzorech (*Hanuman*, 1884), a nabádají k nápravě. Dnes je Čechovo dílo považováno za archaické, není však pochyb o jeho trvalých myšlenkových i uměleckých hodnotách. Ve vlastenecky orientovaném díle důstojného, vážného, rezervovaného básníka, nechybí milostná tematika, například nejrozsáhlejší částí alegorické skladby *Slávie* je milostný román mladého Rusa a krásné Polky, který končí sňatkem usmiřujícím národnostní spory; jádrem *Písní otroka* je nešťastná láska dvou mladých otroků; zhudebněnou píseň o loučení milenců z *Lešetínského kováře* znal celý národ. V epopeji *Adamité* (1874), jež volí námět z českých dějin, v efektních scénách básník vylíčil atmosféru v sídle sekty adamitů, kteří v představě návratu do ráje pěstují uvolněné sexuální chování.

Čchin Š’ chuang-ti

Nebude nikdy překonán žádný z mých velkých činů!
První svrchovaný císař Čchinů.

Čchin Š’ chuang-ti (česky *První svrchovaný císař Čchinů*, 24. 11. 260 – 18. 7. 210 př. n. l.), ve státě Čchin vládl od roku 246 př. n. l. V letech 230–221 př. n. l. dobyl státy Chan, Čao, Wej, Čchu, Jen a Čchi a dokončil sjednocovací proces v Číně. Uskutečnil reformy směřující k vytvoření centralizovaného státu, vedl expanzivní války na severu a na jihu. Zahájil obrovské stavební projekty (Dlouhá zeď, císařské paláce, záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů). Státní ideologií byl legismus; konfucianismus zůstal ideologií staré šlechty poražených států. V letech 213–212 př. n. l. uskutečnil radikální opatření proti konfuciánské opozici (spálena konfuciánská literatura v soukromých sbírkách, popraveni někteří stoupenci konfucianismu). Despotická vláda vyvolala řadu povstání, jež záhy po jeho smrti vedla k pádu dynastie.

Čingischán

Zpacifikoval jsem světa lán, až k nebesům jsem pozvedl svůj klan.
Čingischán

Čingischán (vlastním jménem *Temüdžin*, asi 1162 – asi 18. 8. 1227), mongolský panovník a vojevůdce; sjednotitel mongolských etnik a zakladatel velké mongolské říše. Ovládl území obývaná mongolskými, turkickými a tunguzskými etniky. V roce 1206 byl zvolen velkým chánem. V letech 1211–1215 podnikl tažení do severní Číny proti džurčenské říši Ťin, v letech 1218–1221 pronikl do Turkestánu, Afghánistánu a až k Indu. Jeho vojska bojovala i s Rusy a Kumány. V letech 1225–1227 vedl boje proti Tangutské říši (v severozápadní Číně), na jejímž území zemřel. Jeho výboje byly provázeny velkým ničením a krutostmi. Podle tradice je Čingischánovi připisováno vypracování zákoníku *Jasa* a sbírky výroků *Bilig*. Teprve Čingischánovi potomci dosáhli největšího rozmachu mongolské říše v druhé polovině 13. století. Poté se říše začala rozpadat.

Danton

Jediné, čeho se děsím, je brzké setkání s Robespierrem, tou zrůdou; řádí hůř než potkana klon.
Georges Jacques Danton

Danton, Georges Jacques (26. 10. 1759, Arcis-sur-Aube, Francie – 5. 4. 1794, Paříž, Francie), francouzský právník a politik; vůdčí osobnost v rané fázi Velké francouzské revoluce. Od roku 1793 byl členem Výboru veřejného blaha, krátce i jeho předsedou. Jako člen protijakobínské opozice žádal ukončení robespierrovského teroru; byl zatčen, obviněn z korupce i jednání s nepřítelem a gilotinován

Darwin

Má teorie evoluce není strategií win-win.
Charles Robert Darwin

Darwin, Charles Robert (12. 2. 1809, Shrewsbury, Shropshire, Anglie – 19. 4. 1882, Downe, Kent, Anglie), anglický přírodovědec, biolog a geolog. Autor teorie evoluce organismů přirozeným výběrem (darwinismus), která představuje jednu z nejvýznamnějších teorií moderní biologie, neboť její vyostřené přijímání či odmítání výrazně stimulovalo nové směry biologických bádání; na jeho dílo navázala řada vědních směrů 20. století, například klasická evropská etologie, syntetická teorie evoluce (neodarwinismus), sociobiologie a behaviorální ekologie.

win-win (z anglického *win*, „vítězství, výhra, zisk“), způsob vstřícného řešení konfliktu nebo problému, který je výhrou pro všechny zúčastněné.

Deml

Své láskyplné pozemské touhy ukryl jsem do zaheslovaného souboru EML.
Jakub Deml

Deml, Jakub (20. 8. 1878, Tasov – 10. 2. 1961, Třebíč), český duchovní, básník, prozaik, publicista a překladatel. Demlovy názory a komunikační strategie vyvolávaly ostré odsudky, nesouhlasné reakce a polemiky, značně přesahující oblast literatury, nebo přehlížení a mlčení, což bylo dáno především skutečností, že byl kněz, takže čtenářská obec očekávala, že bude obhajovat a prezentovat postoje a hodnoty stanovené přísnými regulemi katolické církve. Dokázal být křesťansky pokorný, schopný prožívat a sdílet bídu, bolest a utrpení svých bližních. Ve svých literárních vystoupeních se ovšem projevoval také jako kverulantský, žlučovitý, ješitný, sobecky sebestředný moralista, který nebyl ochoten sklonit se před žádnou světskou ani církevní autoritou. Základními silami Demlova světa je Boží milost a pokušení satanovo. Autor směřuje k Bohu, ale je vzrušován a svazován – a to bez ohledu na skutečnost, že římskokatolická církev mu přikazovala žít v celibátu, – láskou k ženě (*Miriam*, 1916). Klade si rouhačské otázky, prozrazuje temná hnutí své mysli, dává průchod erotickým vzpomínkám a představám. Obdobná témata se vyskytují také v próze *Zapomenuté světlo* (1934), komponované jako otevřený dopis. Zamýšlí se nad láskou pozemskou i teologií lásky.

EML, e-mailová zpráva uložená e-mailovým programem, například aplikací Microsoft Outlook nebo Apple Mail. Obsahuje zprávu spolu s předmětem, odesílatelem, příjemcem a datem zprávy. Soubory EML mohou také ukládat jednu nebo více příloh e-mailu, což jsou soubory odeslané se zprávou.

Descartes

Myslím, že mé „Cogito ergo sum“, stane se mezi výroky delikatesou delikates.
René Descartes

Descartes, René (31. 3. 1596, La Haye, Francie – 11. 2. 1650, Stockholm, Švédsko), francouzský filozof, matematik, fyzik a fyziolog; představitel novověkého racionalismu, dualista. Hlásal, že pochybovat lze o všem, ne však o pochybujícím subjektu. (*Cogito, ergo sum* – „Myslím, tedy jsem.“) Političní myslitelé Friedrich August von Hayek (1899–1992) a Angličan Michael Oakeshott (1901–1990) v Descartově díle viděli zárodky mylného a nebezpečného přesvědčení, které nazývali „konstruktivistickým racionalismem“, respektive „racionalismem v politice“ – tedy víry ve schopnost lidského rozumu racionálně a „správně“ uspořádat samotnou lidskou společnost, s jejímiž neblahými důsledky v podobě totalitních ideologií a režimů se lidstvo muselo ve 20. století potýkat.

Diana, princezna z Walesu

Charles byl v posteli jak krejčovská panna.
Diana

Diana, **princezna z Walesu** (rodným jménem *Diana Frances Spencer*, známá jen jako princezna Diana, 1. 7. 1961, Sandringham, Anglie – 31. 8. 1997, Paříž, Francie), manželka následníka britského trůnu prince Charlese a matka jeho dvou synů; patřila mezi nejznámější a nejpopulárnější světové osobnosti. Po rozvodu manželství (1996) se soustředila na charitativní práci. Zahynula při automobilové nehodě.

Dickens

Má choť byla se mnou tak šťastná, že mi dokonce vystavila eminens.
Charles Dickens

Dickens, Charles (7. 2. 1812, Landport, Hampshire, Anglie – 8. 6. 1870, Higham, Kent, Anglie), anglický spisovatel; jeden z nejvýznamnějších romanopisců 19. století. V dětství žil v bídě, jeho otec byl úředník, který se po přestěhování rodiny do Londýna dokonce ocitl ve vězení pro dlužníky. Dickens si musel sám vydělávat na živobytí; jako desetiletý chlapec pracoval v továrně na leštidla na boty. Po prvních publikačních úspěších se oženil s Catherine Hogarthovou, se kterou měl deset dětí. Dickens kriticky zobrazil neduhy, které souvisely zejména s nástupem průmyslové revoluce a raného kapitalismu v Anglii (úděl chudých dětí, justiční mašinérii, vězení pro dlužníky aj.), ale dokázal též humorně pohlédnout na úsměvné stránky života. V raném období své tvorby publikoval drobné časopisecké črty a povídky pod pseudonymem Boz, v nichž zachycoval londýnské prostředí. Humoristický román *The Posthumous Papers of the Pickwick Club* (1836, česky *Kronika Pickwickova klubu*) vznikl jako časopisecká série dobrodružných příhod, volně spojených postavami idealisty pana Pickwicka a jeho zemitého sluhy Sama Wellera. Román česky *Oliver Twist* (1837–1839) se vyznačuje kritickým pohledem na soudobé instituce a silným sociálním cítěním; podobně vyznívají i romány *Mikuláš Nickleby* (1838–1839), *Starožitníkův krám* (1841), *Dombey a syn* (1848), *Ponurý dům* (1853) nebo *Malá Dorritka* (1855–1857) aj. V románu *Great Expectations* (1861, česky *Nadějné vyhlídky*) ironizoval sentimentální iluze, společenské postavení a viktoriánské představy o výchově.

eminens, též **eminenc** (z latinského *eminens*, „vynikající, výtečný, znamenitý; vyčnívající, vysoký“), (zastarale) nejlepší klasifikační známka na vysvědčení: *student se samými eminencemi; studovat na eminenc,* „s výborným prospěchem, s vyznamenáním.

Diderot

Krotkou erotiku jsem v Jeptišce napíchl na hrot.
Denis Diderot

Diderot, Denis (5. 10. 1713, Langres, Francie – 31. 7. 1784, Paříž, Francie), francouzský osvícenský filozof, spisovatel, teoretik umění, výtvarný kritik, esejista a encyklopedista. Patřil k nejoriginálnějším a současně nejproduktivnějším tvůrcům a představitelům francouzského osvícenství. Často se dostával do konfliktů s absolutistickou královskou a církevní mocí. Jeho díla (včetně jednotlivých svazků „encyklopedie“, které redigoval) byla zakazována, cenzurována a veřejně hanobena pro ateistické a kritické společenské tendence. Diderotovy filozofické romány zapůsobily na vývoj moderního evropského románu. Za Diderotova života bylo jeho literární dílo známo pouze úzkému okruhu čtenářů, neboť je knižně nepublikoval. Obával se nejen církevní a královské zlovůle, ale zřejmě také nepochopení veřejnosti. Oprávněnost těchto obav potvrdila posmrtná vydání některých Diderotových děl (například jeho románu *La religieuse* [Jeptiška], vznik 1760, první knižní vydání 1796). Za svého života byl znám především jako hlavní tvůrce, redaktor a organizátor *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (Encyklopedie aneb racionálního slovníku věd, umění a řemesel, 1751–1772), dále pak jako filozof, teoretik umění, dramatik a autor odborné a popularizační literatury. Šíře jeho odborných a uměleckých zájmů a jeho pracovitost dodnes vzbuzují obdiv. Diderotova literární díla, v nichž se také završoval autorův myslitelský vývoj, byla objevována postupně až po jeho smrti, a to mnohdy za podivuhodných okolností. Například jeho slavný román *Le neveu de Rameau* (1762, česky *Rameauův synovec*, poprvé 1904) vyšel nejprve v Goethově překladu v roce 1805; německy (v roce 1792) byla publikována nejdříve rovněž první tištěná verze románu *Jacques le fataliste et son maître* (psáno 1773, vydáno 1796, česky *Jakub fatalista a jeho pán*, 1955), která se poprvé na veřejnosti objevila v rukopisném časopise *Literární korespondence*, vydávaném asi ve dvaceti výtiscích. Diderotova ironie, schopnost humorné nadsázky, sklon k mystifikacím a jeho vypravěčské strategie a hry se čtenářem jsou vnímány jako projevy a postupy, které v rámci takzvané vysoké literatury zcela legalizovala až postmoderní doba. Není náhodou, že k Diderotovi se v esejích a románové tvorbě hlásí přední současný světový romanopisec Milan Kundera, jenž román *Jakub fatalista a jeho pán* úspěšně zdramatizoval.

Diogenés

V poklidu sudu jsem si žil jen já a můj pes… a dnes?
Diogenés

Diogenés ze Sinópy (kolem 400 př. n. l., Sinópé [dnešní Sinop], Turecko – 323 př. n. l., Korint, Řecko), řecký filozof; hlavní představitel kynické orientace. Proslul svérázným, zemitým, nicméně logickým uvažováním a jednoduchým způsobem života hédonistického povaleče. Zaměřil se na důsledné uplatňování zásad kynismu v praktickém životě: návrat k přirozenému stavu přírodnímu, opovrhování kulturou, zneuznávání některých etických i státních norem a také náboženství, oproštění od vášní a životních potřeb, hlásání kosmopolitismu. Sám byl příkladem: chodil v ošumělém plášti, bydlel ve velkém hliněném sudu, kterého užívali za obydlí pouze největší chuďasi. Ohraničil životní potřeby na naprosté minimum: když viděl, že kdosi pije z dlaně, zahodil i svůj pohár. Pro bezpříkladně nenáročný způsob života dali prý mu současníci hanlivou přezdívku *kyón* („pes“), podle níž byla i škola nazvána kynickou. Stal se pro své výstřednosti též legendárním hrdinou mnoha příběhů, úsloví a anekdot. Když jej například za svého pobytu v Athénách vyhledal Alexandr Veliký a ptal se ho, jaké má přání, Diogenés, který se právě hřál na sluníčku, odvětil: „Ustup mi ze slunce!“

kynik (z řeckého *kyón*, „pes“), stoupenec kynismu, antické filozofické školy založené Antisthenem (asi 445–365 př. n. l.), radikalizující Sókratovu zásadu preference duchovních hodnot před hodnotami materiálními až ke krajní soběstačnosti, oproštěnosti od majetku, spotřebního komfortu, společenských konvencí (Diogenés žijící v sudu). (Odtud moderní odvozenina „cynik“, pejorativně označující člověka, jenž otevřeně popírá jakoukoli závaznost.)

Dobrovský

O mém zásadním vlivu na českou mluvnici každý ví a mluví, ale i na archeologii jsem měl vliv obrovský!
Josef Dobrovský

Dobrovský, Josef (17. 8. 1753, Gyarmat, Maďarsko – 6. 1. 1829, Brno), český filolog a literární historik; největší český učenec epochy osvícenství. Jeho činnost ve zmíněných oborech je dobře známa, méně už skutečnost, že položil základy ke vzniku české vědecké archeologie: jeho práce o způsobu pohřbívání starých Čechů (*Ueber die Begräbnissart der alten Slawen überhaupt, und der Böhmen insbesondere* [O pohřbívání starých Slovanů všeobecně a Čechů zvláště], 1786) se stala první českou studií vycházející z archeologického materiálu. Dobrovský mezi prvními (a u nás poprvé) prohlásil archeologické památky za plnohodnotný historický pramen pro období před vznikem písemných dokladů.

Don Juan

Svým šarmem jsem každou zdolal, aniž bych vydal jediný jüan.
Don Juan

Don Juan (**Tenorio**) [don chuan] (ze španělštiny, italsky: *Don Giovanni*), fiktivní postava španělského šlechtice, symbol a archetyp bezskrupulózního svůdce žen, volnomyšlenkáře a bezbožníka. Poprvé se Don Juan objevil v divadelní hře španělského autora Tirso de Moliny (1579–1648) *El burlador de Sevilla y convidado de piedra* (Sevilský svůdce a kamenný host; hra byla uvedena kolem roku 1630). Poté tento archetyp použila ve své tvorbě řada autorů – Alexandr Sergejevič Puškin, Søren Kierkegaard, George Bernard Shaw nebo Albert Camus. Trvalou proslulost získal Don Juan v dvouaktové dramatické opeře Wolfganga Amadea Mozarta *Don Giovanni* (plným názvem *Il dissoluto punito ossia il Don Giovanni* [Potrestaný prostopášník aneb Don Giovanni]). Tato opera, patřící mezi světové kulturní skvosty, měla světovou premiéru v Nosticově divadle (dnes Stavovském divadle) v Praze 29. října 1787 za účasti skladatele.

Drakón

Nikdo se nesmí povyšovat nad zákon.
Drakón

Drakón (genitiv -onta), athénský zákonodárce (7. století př. n. l.). Jako archón (po roce 624 př. n. l.) sepsal zákony (Drakontova ústava), které se zakládaly na obyčejovém právu. Občany rozdělil podle majetku do čtyř tříd – statkářů, jezdců, malorolníků a dělníků. Občané prvních tří tříd konali vojenskou službu jako těžkooděnci a měli proto více politických práv. Nově zřídil sbor soudců o jedenapadesáti členech pro kriminální činy. Zdá se, že již rozlišoval mezi zabitím a vraždou, že však mnohá provinění byla nadále stíhána podle starých zvyklostí, takže se tresty jevily ve světle pozdější právní praxe jako neobyčejně kruté (odtud *drakonický*, „krutý, velmi přísný“). Athénský lid nebyl spokojen s Drakontovou ústavou a vynutil si takzvané zákony Solónovy, aby byly vyrovnány majetkové a politické nesrovnalosti mezi šlechtickými velkostatkáři a rolníky.

Drásal

Muže s „napoleonským komplexem“ jsem psychicky drásal.
Josef Drásal

Drásal, Josef (4. 7.1841, Chromeč na Šumpersku – 15. 12. 1886, Holešov), „moravský obr“, ve své době jeden z nejvyšších mužů na světě, předpokládá se, že dosáhl výšky asi 240 cm, vážil 186 kg. Příčinou nadměrného Drásalova vzrůstu byla hormonální porucha zvaná gigantismus, kterou zapříčiňuje zvýšená produkce růstového hormonu předního laloku podvěsku mozkového (*hypophysis cerebri*) v dětském věku. Díky předvádění své obrovské postavy na veřejnosti navštívil Josef Drásal řadu zemí, kde proslul jako „moravský obr“. Již ve svých pětačtyřiceti letech však zemřel na tuberkulózu. O tělo „moravského obra“ projevilo zájem Britské muzeum a Londýnská akademie, podle svého přání byl však Josef Drásal pohřben v Holešově. Kopie Drásalovy kostry je vystavena v Anatomickém muzeu profesora Karla Žlábka na Anatomickém ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity.

napoleonský komplex (podle Napoleona Bonaparte, který měl malou postavu), komplex mužů malého vzrůstu; mnozí jej kompenzují úspěchem v politice, v byznysu, ve vojenství nebo v sexuální oblasti.

Džibrán

Když jsem své milé na dotaz, který život považuji za důležitější, zda její či můj, popravdě odvětil, že jedině ten můj, uraženě mě opustila. Že ale jen ona je jediným mým životem, to nikdy nepochopila. Proč jsem nebyl svojí milenkou nikdy vážně brán?
Chalíl Džibrán

Džibrán, Chalíl (6. 1. 1883, Bšarré, Libanon – 10. 4. 1931, New York, USA), libanonský filozof křesťanské orientace, básník, malíř a spisovatel; většinu života strávil ve Spojených státech amerických. Proslavil se zejména souborem poetických esejů nazvaným *The Prophet* (1923, česky *Prorok*); byl přeložen do mnoha jazyků. Prorok Almustafa, který žil dvanáct let ve městě Orfales se chystá na loď, která ho má odvézt domů. Obyvatelé města ho však požádají, aby promluvil o základních věcech života: lásce, manželství, dětem, jídlu a pití, práci, radosti a smutku, nakupování a prodávání, zločinu a trestu, zákonům, svobodě, rozumu a vášni, bolesti, sebepoznání, učení, přátelství, mluvení, dobru a zlu, modlení, rozkoši, kráse, náboženství a smrti.

Džoser

Na jednom ze stupňů mé archetypální pyramidy chytil mě houser.
Džoser

Džoser, egyptský panovník vládnoucí v období kolem roku 2650 př. n. l.; druhý vládce 3. dynastie. Podle Turínského seznamu králů vládl 19 let, podle Manéthóna 29 let. Jeho obrovská posmrtná rezidence, kterou představuje rozsáhlý stavební komplex s první, stupňovitou pyramidou v Sakkáře, je považována za důležitý mezník ve vývoji světové architektury. Autorem projektu Džoserovy pyramidy, kde bylo vůbec poprvé použito kamene v monumentálním měřítku, byl pravděpodobně jeho syn Imhotep; tento slavný mudrc, stavitel a lékař byl později zbožštěn a uctíván jako bůh lékařství a ochránce písařů.

Eckhart

Při výuce řeholnic musel jsem být k sobě extra hart.
Mistr Eckhart

Eckhart z Hochheimu (Mistr Eckhart, narozen kolem 1260 na Waldenfelsu, Durynsko, Německo – zemřel asi 1327, neznámo kde), německý teolog a filozof; tvůrce moderního německého jazyka, jeden z nejvýznamnějších představitelů německé mystiky, člen řádu dominikánů. V letech 1275–1285 studoval, patrně na řádové škole v Kolíně nad Rýnem. Po dokončení studií a vysvěcení na kněze přešel zřejmě do Erfurtu, kde působil jako vychovatel klášterních noviců. Mistr Eckhart takto působil v oblasti porýnských ženských klášterů a zde se patrně seznámil s lidovou mystikou; dalším důsledkem bylo to, že kázal v němčině, a tím vytvářel základy svých nejvlivnějších děl, německých kázání. Mezi lety 1300–1302 přednášel Eckhart *Sentence* Petra Lombardského na pařížské univerzitní řádové koleji, kde dosáhl hodnosti mistra. Od roku 1303 začala jeho poměrně strmá řádová kariéra, která vyvrcholila roku 1311 zvolením za generálního představeného celého řádu pro Německo. V této době už patrně probíhaly Eckhartovy spory s klérem a s představiteli žebravých řádů, podřízených přímo papeži. Situace vyústila roku 1326 v obžalobě Mistra Eckharta z toho, že káže bludy: jednalo se o 108 z Eckhartových kázání a dalších spisů, po několika jednáních byl jejich počet snížen na dvacet osm. Mistr Eckhart se odebral do Avignonu k papežskému slyšení, aby se zde obhájil, celé řízení ale nebylo dokončeno, protože v jeho průběhu zemřel. Odsouzeno bylo 15 Eckhartových vět jako bludných, 11 jako podezřelých a nejasných a dvě věty nebyly spolehlivě doloženy. Eckhart však nezemřel jako kacíř, protože výnos se nijak netýkal jeho víry. Eckhartovo dílo obsahuje řadu odborných teologických spisů určených pro univerzitní vzdělance a řadu německých i latinských kázání. Mezi nejznámější patří kniha *Reden der Unterweisung* (Naučení), komentář k Lombardského *Sentencím, Buch der göttlichen Tröstung* (Kniha božské útěchy, napsaná kolem roku 1308 v Čechách), *Vom edlen Menschen* (O vznešeném člověku) a Eckhartovo životní dílo *Opus tripartitum* (Trojdílný spis). Vliv Mistra Eckharta byl v dějinách mystiky a filozofie obrovský, stopy jeho myšlení nalezneme u Mikuláše Kusánského, v německém idealismu (například Hegelova myšlenka „negace negace“ je přímou citací z Eckharta),u Arthura Schopenhauera, který se k němu hlásil jako k svému předchůdci, a stejně tak i ve fundamentální ontologii Martina Heideggera. Česky byly publikovány výbory z díla, nejnověji *Mistr Eckhart a středověká mystika* (Praha: Vyšehrad, 2009, 3. vydání).

Edison

Musím být fér: žárovku vynalezl Latimer, až teď v klidu mohu vydat poslední ston.
Thomas Alva Edison

Edison, Thomas Alva (11. 2. 1847, Milan, Ohio, USA – 18. 10. 1931, West Orange, New Jersey, USA), americký vynálezce a podnikatel; zakladatel prestižního časopisu *Science*. Zaměřil se především na využití elektřiny. Získal asi 1 300 patentů za své úspěšné realizace, z nichž je patrně nejvýznamnější vynález žárovky (1879). O výzkumné práci, objevování a vynalézání se vyjádřil: „Největší chybou většiny vynálezců je, že zkusí několik cest a pak se dají odradit. Já nikdy nepřestanu, dokud nedosáhnu toho, co chci!“ Své zkušenosti shrnul do výroku: „Vynález představuje 1 % inspirace a 99 % transpirace (pocení).“ Edisonovi tak docela nevěříme, byl sice neobyčejně pracovitý, dokonce prý i svatební noc strávil v laboratoři (nu, třeba o nic nepřišel), ale za každým velkým činem (ve vědě, v umění a v dalších oblastech lidského konání) stojí velké nadání.

Latimer, Lewis Howard (4. 9. 1848, Chelsea, Massachusetts, USA – 11. 12. 1928, Flushing, Queens, New York City, USA), afroamerický vynálezce; spolupracovník Edisonův. Americký prezident Joe Biden ho objevně v roce 2021 vyhlásil za autora žárovky.

Echó

Nebyla jsem milenkou boha Pana, je to pomluva,
byla jsem pouze jeho echo.
Echó

echo (z řeckého *eché*, „hluk, zvuk“), 1. (knižně) ozvěna; 2. (hudba) opakování motivu s nápadně zmenšenou silou na způsob ozvěny; 3 (hovorově) znamení, upozornění (dát někomu echo).

Echó, lesní nymfa, kterou ztrestala bohyně Héra za to, že ji vždy zdržovala, aby nemohla přistihnout svého záletného manžela Dia při jeho milostných pletkách s lesními nymfami. Héra jí odňala dar řeči a Echó mohla jen opakovat poslední slova z toho, co slyšela. Další neštěstí stihlo Echu, když poznala Narkissa, syna říčního boha Kéfísa a nymfy Léiriopy. Zamilovala se do něho, ale Narkissos měl rád jen sebe a svou vlastní krásu. Echó se kvůli tomu tak trápila, že z ní nakonec zbyl jen její hlas, který zaznívá v horách a propastech a v lesích. Uvádí se také, že Echó byla milenkou boha Pana, neboť i při jeho slavnostech zněla v lesích a horských údolích ozvěna.

Pan, bůh plodnosti, lesů, lovců a pastýřů, syn boha Herma a nymfy Dryopy. Narodil se napůl ve zvířecí podobě s kozlíma nohama, růžky a bradkou. Tento vzhled jeho matku natolik poděsil (panický strach), že od něj utekla. Pro posměch bohů nemohl zůstat ani na Olympu, a tak se skryl v arkadských lesích. Zábavu nalézal ve společenství bujných satyrů a nymf. Stal se téměř jedním z nich, ale sblížit s nymfami se mu nedařilo. Když před ním prchla Sýrinx a změnila se v rákos, vyrobil si z jeho spojených stvolů nový typ píšťaly (Panova flétna). Úspěch měl jedině u Echy, která ho musela provázet jako ozvěna. Athéňané věřili, že vystrašil Peršany během bitvy u Marathónu v roce 490 př. n. l., postavili mu svatyni v jeskyni pod Akropolí.

Einstein

Nekonečné jsou kosmos a lidská hloupost;
u kosmu si ale nejsem zcela jist,
nevíme o něm dost.
Albert Einstein, v němž to budí zlost

Einstein, Albert (14. 3. 1879, Ulm, Německo – 18. 4. 1955, Princeton, USA), americký fyzik a filozof německého původu. Vytvořil speciální teorii relativity (1905) a obecnou teorii relativity (1915), jež novým pojetím prostoru, času a gravitace překonaly dílo Newtonovo. Einstein byl průkopníkem snah o sjednocení fyziky a zakladatelem vědecké kosmologie. Zabýval se rovněž myšlenkami o povaze reality, vědecké tvorby a smyslu lidské existence.

Encheduanna

K mému dílu inspirovali mě stejnou měrou Inanna i Nanna.
Encheduanna

Poznámka:
Výrok je genderově vyvážený, což je o to obdivuhodnější, uvědomíme-li si, že byl pronesen ve 3. tisíciletí př. n. l., zatímco my ve 3. tisíciletí n. l. s genderovou nevyvážeností stále ještě nepříliš úspěšně zápolíme.

Encheduanna (sumersky „kněžka, ozdoba nebes/Ana“, asi 2285–2250 př. n. l.), akkadská velekněžka měsíčního boha Nanny v městě Uru a snad i velekněžka boha Ana v Uruku; nejstarší známá autorka světa. Byla dcerou krále Sargona Akkadského (2334–2279 př. n. l.). Svého úřadu, který měl zajistit semitské akkadské dynastii pevné postavení i na sumerském jihu Mezopotámie, se ujala pravděpodobně již za vlády Sargona Akkadského a setrvala v něm po dobu vlády svých bratří Rímuše a Man-ištúšua i svého synovce Narám-Sína. Encheduanna je autorkou řady sumerských literárních děl: 1) sbírka 42 hymnů na babylonské chrámy; 2) mýtus nazývaný *Inanna a Ebich*; 3) hymnus na bohyni Inannu *Innin šagurra* (sumersky „hrdá paní“); 4) hymnus na bohyni Inannu *Ninmešarra* (sumersky „paní všech božských sil“). Tyto literární texty jsou zajímavé mimo jiné tím, že reflektují některé historické události doby vlády panovníků dynastie z Akkadu (jejich boj proti obyvatelům východních hornatých území, povstání sumerského jihu Mezopotámie proti akkadské nadvládě).

Inanna, nejdůležitější ženské božstvo sumersko-akkadského panteonu, bohyně smyslné lásky, bohyně války, astrální božstvo – planeta Venuše.

Nanna, sumersky, výklad jména nejasný; *Su'én, Su'ín, Sín*, akkadsky; *Nannáru*, akkadsky „nebeské světlo“. V sumersko-akkadské mytologii měsíční bůh.

Éós

Věčné mládí, spíš než nesmrtelnost byl by pro Títhóna lepší los.
Éós

Éós (genitiv Éóje, adjektivum Éójin), bohyně jitra a začínajícího dne; předcházela svého bratra, boha slunce Hélia. U Homéra má mnoho epitet: krásnovlasá, růžovoprstá nebo zlatotrůnná. Bohyně Éós milovala i smrtelníky: slavné lovce Kefala a Óríóna nebo trójského prince Títhóna, který se stal jejím manželem. Éós sice pro něho vyprosila na Diovi nesmrtelnost, nikoli však věčné mládí. Títhónos, na rozdíl od své božské ženy, stárl, jeho hlas se podobal cvrkotu a kmet se stářím svrašťoval. Podle některých pověstí ho Éós chovala v jeskyni, podle jiných ho proměnila v cvrčka nebo cikádu. Tithónovi porodila Éós syny Emathióna a Memnona; Astraiovi dala syny (živly větru) Argesta, Zefyra, Borea a Nota, pak Heósfora a ostatní hvězdy. U Římanů se tato bohyně nazývala Aurora.

Erasmus Rotterdamský

Raději se propadnu do pekla, než bych na roveň mužskému postavil svět dámský.
Erasmus Rotterdamský

Erasmus Rotterdamský (zvaný též *Desiderius Erasmus*, vlastním jménem *Gerhard Gerhards*, 27. 10. 1465, 1466 nebo 1469, Rotterdam (Gouda?), Nizozemsko – 12. 7. 1536, Basilej, Švýcarsko), nizozemský filozof, filolog, spisovatel a augustiniánský mnich; představitel zaalpské renesance a vrcholného evropského humanismu; je považován za předchůdce reformace. Byl ovlivněn myšlením hnutí Devotio moderna, které usilovalo o prohloubení zbožnosti a duchovního života na počátku 14. století a vycházelo z Nizozemí. Důkladné vzdělání a sebepoznání považoval za nejvýznamnější prostředek proti společenským nešvarům a mravní zkaženosti. Vypracoval humanitní ideál mravního zdokonalování jednotlivce prostřednictvím nepřetržitého vzdělávání člověka, na jehož konci stála představa o kosmopolitním, tolerantním a snášenlivém křesťanstvu. V tomto duchu vytvářel nové vědecké a pedagogické přístupy, které měly překonat strnulost a formalismus scholastického vzdělávání. Satirická kritika scholastiky je obsahem jeho nejznámějšího spisu *Encomium moriae* (1509 [nebo 1510], česky: *Chvála bláznivosti.* Praha: Odeon, 1966, předtím několikrát pod názvem *Chvála bláznovství*), ale například v pohledu na ženu zastával ve zmíněném spisu podobný názor jako moralisté a teologové pozdního středověku, kteří ženu příkře odsuzovali: „(…) a jako opice, podle řeckého přísloví, zůstane opicí, i kdyby ji oblékli do purpuru, tak žena zůstane ženou, ať drží před obličejem tu či onu masku.“ Ve svých spisech vyzýval k návratu k novozákonnímu křesťanství (*Enchiridion militis christiani* [Příručka křesťanského vojáka], 1503, *Ecclesiastes* [Kazatel], 1535 aj.). Vynikl rovněž jako překladatel a vydavatel základních teologických spisů včetně Nového zákona. Přes jisté myšlenkové shody s Martinem Lutherem (1483–1546) se nakonec s reformací rozešel, protože hájil odlišný názor na problém svobodné vůle. Erasmův vliv sahá hluboko do dalšího vývoje dějin evropské kultury.

Erben

Žel, do Kytice z pověstí národních opomněl jsem svázat u nás zdomácnělý archeofyt rmen.
Karel Jaromír Erben

Erben, Karel Jaromír (7. 11. 1811, Miletín u Hořic – 21. 11. 1870, Praha), český básník, historik, editor, folklorista, překladatel a politik. Prvním krokem k vlastní tvorbě se Erbenovi stala sběratelská činnost. Přijal romantický názor, podle něhož lidová slovesnost představuje výraz duše národní pospolitosti, vrcholný umělecký projev a také vzor pro umělou literární tvorbu. Stal se jedním z nejúspěšnějších sběratelů české lidové poezie (v letech 1841–1843 vydal rozsáhlý, třísvazkový soubor *Písně národní v Čechách*), pohádek a slovanských pověstí. Slávu Erbenovi přinesla jeho vlastní básnická tvorba, shrnutá v roce 1853 do sbírky *Kytice z pověstí národních*. Tato sbírka povznesla autora do nejčestnějších míst českého literárního a současně národně obrozeneckého panteonu. Celé generace českých čtenářů znaly jeho básně nazpaměť; lze říci, že básně *Kytice* zlidověly.

Feidiás

Vždy jsem se snažil postihnout u svých soch psychologický výraz.
Feidiás

Feidiás (asi 490 př. n. l., Athény, Řecko – po 430 př. n. l., Athény, Řecko), nejvýznamnější řecký sochař; dovršitel velké klasiky. Narodil se a působil v Athénách, pro něž vytvořil svá stěžejní díla, především sochy bohů (*Athéna Prómachos, Athéna Lémnia, Athéna Parthenos*). Podle Plútarcha řídil a navrhl sochařskou výzdobu Parthenónu, jejíž sevřený program i forma jsou samy o sobě důkazem činnosti geniálního umělce. Protože byl blízkým spolupracovníkem Periklovým, byl v roce 429 př. n. l. postižen averzí, která se vůči němu rozšířila, a obžalován ve vykonstruovaném procesu. Feidia však vykoupili občané peloponnéské Élidy a svěřili mu vytvoření kolosální kultovní sochy Dia ze zlata a slonoviny pro chrám v Olympii. Feidiás se tohoto úkolu zhostil tak, že toto dílo bylo ve starověku pokládáno za div světa a podle tehdejšího mínění lidé, kteří neměli možnost je v životě spatřit, se nemohli pokládat za šťastné. Na rozdíl od ostatních umělců klasického období byl Feidiův styl specifický svým ušlechtilým humanismem. S dokonalou formou se u něj propojovala i pro člověka velmi přijatelná etická charakteristika. To bylo určitě výsledkem Feidiovy vlastní vnímavosti, ale snad tady působil i vliv Sókrata (nejen filozofa, ale původně také sochaře), který prosazoval, že charakter osobnosti má být patrný z jejího obličeje.

Feidippidés

Neníkékamen! Amen! Víc jsem neunes'.
Feidippidés

Feidippidés, běžec-vytrvalec, který do Athén přinesl radostnou zvěst o vítězství u Marathónu. Překonal cestu dlouhou 42,2 km nepřetržitým během; na athénském náměstí zvolal: *Neníkékamen* a klesl mrtev, zcela vyčerpán heroickým výkonem. Na dnešních olympijských hrách tvoří maraton nejobtížnější běžeckou disciplínu a jeho délka přesně zachovává vzdálenost Marathónu od Athén. Slavný britský filozof, ekonom a etik John Stuart Mill (1806–1873), jeden z nejvýznamnějších stoupenců a zastánců zastupitelské demokracie se vyjádřil: Bitva u Marathónu je významnější součástí anglických dějin než bitva u Hastingsu.

Marathón, osada v rovině na východním pobřeží Attiky. V roce 490 př. n. l. zde zvítězili Athéňané vedení Miltiadem, posílení oddílem z Platají (Sparťané dorazili pozdě), nad mnohonásobně silnějším perským vojskem. Bitva se stala symbolem athénské národní hrdosti a základem mocenského postavení Athén. Řecko tak uchránilo svou civilizaci a demokracii před náporem orientální despocie.

Neníkékamen! (z řečtiny), Arciže jsme zvítězili!; Tak jsme vskutku (opravdu) zvítězili!

Ferdinand I. (V.) Dobrotivý

Zvláště k Čechům jsem byl přívětivý.
Ferdinand I. (V.) Dobrotivý

Ferdinand I. (V.) Dobrotivý (19. 4. 1793, Vídeň, Rakousko – 29. 6. 1875, Praha), rakouský císař a jako Ferdinand V. uherský a (poslední korunovaný) český král 1835–1848 z dynastie habsbursko-lotrinské. Nastoupil na trůn v roce 1835, ale chatrné zdraví mu neumožňovalo plnohodnotně vládnout. Vláda byla soustředěna v takzvané státní konferenci, kde rozhodovali kníže Clemens Metternich a hrabě František Antonín Kolowrat. Ferdinand podporoval modernizaci říše, výstavbu železnic, povolil výkup z roboty, snížil délku vojenské služby, nedokázal však provést decentralizaci systému. Proti tuhému centralismu se postavila většina zemí. V roce 1848 abdikoval ve prospěch synovce Františka Josefa I. Zbytek života strávil poslední korunovaný český král na Pražském hradě. Pražané ho měli rádi, vídávali ho na dnešní Národní třídě, kde na každodenních procházkách dával dětem bonbony a chudým almužnu; Praze postupně věnoval na 450 000 zlatých.

Ferdinand II. Habsburský

Jak jinak naložit se zrádci, když panovníkovi vypoví závazek vazalský!?
Ferdinand II. Habsburský

Ferdinand II. Habsburský (9. 7. 1578, Štýrský Hradec, Rakousko – 15. 2. 1637, Vídeň, Rakousko), český král (od 1617), uherský král (od 1618), římsko-německý císař (od 1619). Pro vyhraněnou katolickou orientaci jej čeští stavové v době českého stavovského povstání v roce 1619 odmítli, sesadili z trůnu a zvolili králem Fridricha Falckého. Po bitvě na Bílé hoře (1620) se opět ujal vlády v českých zemích, nechal popravit přední vůdce povstání a potrestal účastníky odboje rozsáhlými konfiskacemi. V roce 1627 vydal Obnovené zřízení zemské omezující pravomoc sněmu a nastolující absolutismus, zahájil rekatolizaci a vypovídání nekatolíků ze země. S pomocí Maxmiliana Bavorského a zásluhou Albrechta z Valdštejna dosáhl značných vojenských úspěchů ve třicetileté válce. Po vydání restitučního ediktu (6. 3. 1629) propustil ze svých služeb Valdštejna, ale po saském vpádu do Čech jej povolal zpět, v únoru 1634 ho jako zrádce nechal zavraždit.

Firkušný

Díky černobílým klávesám dokázal jsem být v Americe k černým i bílým vždy a stejně slušný.
Rudolf Firkušný

Firkušný, Rudolf (11. 2. 1912, Napajedla – 19. 7. 1994, Staatsburg, New York, USA), český klavírista světového jména. Od roku 1939 žil v zahraničí (Francie, USA). Svou interpretační tvorbu zasvětil propagaci české hudby na mezinárodní scéně. Vynikl zejména podáním děl Bedřicha Smetany, Antonína Dvořáka, Leoše Janáčka, jehož byl žákem a Bohuslava Martinů, jehož byl přítelem (řadu jeho skladeb uvedl v premiéře).

Fontenelle

Miloval jsem ženy, vědu, hudbu a umění, ale nikdy jim neporozuměl.
Bernard le Bovier de Fontenelle

Fontenelle [fontnel], Bernard le Bovier de (11. 2. 1657, Rouen, Francie – 9. 1. 1757, Paříž, Francie), francouzský filozof, básník, dramatik, prozaik, religionista a astronom (je po něm pojmenován měsíční kráter Fontenelle); jeden z největších myslitelů předosvícenské doby. Publikoval řadu polemických a satirických prací (k hlavním patří *Entretiens sur la pluralité des mondes*, „Besedy o mnohosti světa“ a *Digressions sur les Anciens et les Modernes*, „Rozprava o Starých a Moderních“), které svou karteziánskou přesností a jasností přispěly k šíření vědeckých, teologických a filozofických poznatků v 18. století. Zabýval se indickou a řeckou mytologií na základě srovnávací metody, jíž předešel moderní religionistickou metodiku. Uveřejnil mnoho básní, podílel se na libretu k Lullyho opeře *Bellérophon*. V souboru dopisů podal barvitý obraz soudobé společnosti. Svou dlouhověkost (99 let) připisoval časté konzumaci jahod a malin.

Ford

Perfekcionismu a rychlosti operací na mém běžícím pásu vyrovná se až operace Overlord.
Henry Ford

Ford, Henry (30. 7. 1863, Wayne County, Michigan, USA – 7. 4. 1947, Dearborn, Michigan, USA), americký vynálezce, průkopník automobilismu, publicista. Ford sestrojil svůj první automobil v roce 1896, s výrobou započal roku 1899 ve své první automobilce Detroit Automobile Company v Detroitu, která však brzy zkrachovala. Přesto byl odhodlán uskutečnit svou ideu – vyrábět levné kvalitní auto pro každého. Tento „tvůrce automobilové civilizace“ se díky vcelku převratným vynálezům spolehlivého automobilu a efektivní organizace jeho výroby na běžícím pásu odhodlal vyrábět hodně levných výrobků, zatímco ostatní tenkrát vyráběli málo a draze. Byl to krok zdánlivě fanfarónský a velmi riskantní, avšak dobře promyšlený. Ford vycházel z představy, že auto musí běžného uživatele zaujmout svým vzhledem, budit důvěru svou bezpečností, musí mít jednoduchou obsluhu a být přístupné cenou i svými provozními náklady.

Fótios

Mé kroky po celý život vedl Christos.
Fótios

Fótios (asi 820, Konstantinopol, – 6. 2. 891, Bordi, Arménie), byzantský učenec a politik; patriarcha konstantinopolský. Obnovil klasická studia, která měla obrovský význam pro dochování starověké literatury. Pátral po rukopisech obsahujících antické texty a dával je přepisovat. V Konstantinopoli přednášel filozofii, gramatiku, rétoriku a teologii. V jeho domě se shromažďovalo mnoho mladých lidí, s nimiž rozebíral klasické texty. Mezi jeho žáky patřili i sv. Cyril a pozdější císař Michal III. (840–867); Fótios byl jedním z iniciátorů cyrilometodějské misie na Velkou Moravu, která se uskutečnila v roce 863. Ve svém monumentálním spise *Bibliothéké* (Knihovna), zvané také *Mýribiblion* (Deset tisíc knih) podal ve 280 kapitolách obsahy děl antické a raně byzantské literatury, charakteristiky jejich autorů včetně životopisných dat. Toto dílo představuje pro zkoumání mnohých otázek starověkého světa jediný zdroj poznání. Kromě toho, k ulehčení četby, sestavil *Lexeón synagogé* (Slovník). Dochovala se i Fótiova sbírka sentencí a bohatá tvorba teologická.

Christos (z řečtiny), „Pomazaný“; z tohoto slova vychází označení Kristus (mezi 7 až 2 př. n. l. – mezi 30 až 33 n. l.) – podle tradice zakladatel a ústřední postava křesťanského náboženství. Podle křesťanské víry jediný syn Boží, vtělený do podoby pozemského člověka. Hlasatel spásy a nové duchovní orientace židovského a posléze i pohanského světa. Vykupitel narozený z Panny.

Foucault

Nedokončím Histoire de la sexualité, sráží mě AIDS a Pendule de Foucault.
Michel Foucault

Foucault [fuko], Jean Bernard Léon (11. 9. 1819, Paříž, Francie – 11. 2. 1868, Paříž, Francie), francouzský fyzik a matematik. Pomocí kyvadla (nazvaného jeho jménem) dokázal rotaci Země.

Foucault [fuko], Michel (15. 10. 1926, Poitiers, Francie – 26. 6. 1984, Paříž, Francie), francouzský filozof, sociolog, psycholog, historik a teoretik kultury. V monografii *L'archéologie du savoir* (1969, česky: *Archeologie vědění*, 2002) se snaží o porozumění společenskému vývoji pronikáním do myšlenkových struktur, nikoli klasickým sledováním chronologických souvislostí. V protikladu ke strukturalismu zdůrazňoval diskontinuitu dějin. Zavedl pojem *epistémé* jako výraz dominantní struktury vztahů, která řídí formy vědění. Analyzoval systém trestního práva (*Surveiller et punir: Naissance de la prison*, 1975 [česky *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení,* 2000]), přičemž v této analýze použil ideu Panopticonu z eseje Jeremyho Benthama (1748–1832) pro popis rozptýleného působení moci v moderních společnostech (respektive některých jejích významných institucích jako je škola, nemocnice, továrna, armáda atd.), jejímž cílem je občany disciplinovat a „normalizovat"; přičemž věda a vědění je pilířem takového počínání; zde svým způsobem navázal na svého krajana Jeana-Jacquese Rousseaua (1712–1778), jenž soudil, že pokrok ve vědách a umění kazí morálku. Foucault se zabýval také fenoménem sexuality; z původně zamýšlených šestisvazkových „dějin sexuality" publikoval tři svazky (předčasně zemřel na onemocnění AIDS): *Histoire de la sexualité I: La Volonté de savoir* (1976; česky *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění,* 1999); *Histoire de la sexualité II: L'Usage des plaisirs* (1984; česky *Dějiny sexuality II: Užívání slasti,* 2003); *Histoire de la sexualité III: Le souci de soi* (1984; česky *Dějiny sexuality III: Péče o sebe,* 2003).

Foucaultovo kyvadlo (francouzsky *Pendule de Foucault*), 1. závaží volně zavěšené na dlouhém vlákně ve volném závěsu; rotace Země vyvolává změnu roviny jeho kyvu, pomocí Foucaultova kyvadla byl poprvé získán důkaz o rotaci Země; 2. český název románu *Il pendolo di Foucault* (1988) italského estetika, filozofa a sémiologa Umberta Eca (1932–2016); děj rotuje kolem Foucaultova kyvadla v pařížském muzeu, z něhož vše vychází a do něhož se vše vrací, střed Světa, Plánu i věcí. Kyvadlo a ezoterické vize mají přispět k rozluštění Plánu řídícího svět...

Freud

Vždycky na mě dojde. Jsem Freud. Psychoanalytik Sigmund Freud.
Sigmund Freud

Freud, Sigmund (1856, Příbor – 23. 9. 1939, Londýn, Anglie), rakouský neurolog a psychiatr; pocházel z moravské židovské rodiny, po záboru Rakouska Německem opustil Vídeň a uchýlil se do britského exilu. Freud je zakladatelem významné psychoterapeutické školy a psychoanalýzy jako konceptu vývoje osobnosti a způsobu terapie duševních poruch. Léčení založil zejména na technice volných asociací, výkladu snů a sexuálních podmíněností – například z příběhu Oidipa vytvořil model pro pochopení podvědomých incestních závislostí a komplexů (oidipský komplex), kterými je ohrožena lidská psychika. Freudovo dílo hluboce ovlivnilo vývoj psychologie, ale i filozofie, literatury a výtvarného umění (zejména surrealismus) a dalších oborů ve 20. století.

Fromm

Možná by bylo pro člověka lepší vrátit se z blahobytu civilizace „zpátky na strom".
Erich Fromm

Fromm, Erich (23. 3. 1900, Frankfurt nad Mohanem, Německo – 18. 3. 1980, Locarno, Švýcarsko), americký filozof a psycholog německého původu. Patří k zakladatelům neopsychoanalýzy, interpretující psychoanalýzu spíše sociálně a kulturně než biologicky. Zkoumal dopad sociálních a kulturních vlivů na charakter, aplikoval psychoanalýzu na historické a politické procesy. Psychoanalýza a na ni navazující terapie je podle něho pokusem pomoci pacientovi získat schopnost milovat (*The Art of Loving*, 1956, česky *Umění milovat*). Filozofickým základem jeho uvažování je pojetí svobody (*Escape from Freedom*, 1941, česky *Strach ze svobody*) a zejména jeho výklad ontologických kategorií vlastnění a bytí z perspektivy moderního průmyslového světa nadbytku (*To Have or to Be?*, 1976, česky *Mít nebo být?*).

Galilei

Svět se točí dál, i když jsem se inkvizicí nedal dohnat na hranici ani do vězeňské cely.
Galileo Galilei

Galilei, Galileo (15. 2. 1564, Pisa, Itálie – 8. 1. 1642, Arcetri, Itálie), italský astronom, fyzik a filozof. Galileiho dílo jako celek je považováno za nejvýznamnější průlom v oblasti poznání přírody od dob Aristotelových. Jeho konflikt s římskokatolickou církví je brán jako nejdůležitější příklad počátečního konfliktu náboženství a vědy. V roce 1616 varovala inkvizice Galileiho, aby neschvaloval ani nehájil hypotézu obsaženou v Koperníkově spisu *De revolutionibus orbium coelestium libri VI* (Šest knih o obězích nebeských sfér, 1543) a že nemá heliocentrickou teorii „učit žádným způsobem“. V roce 1623 se stal Galileiho blízký přítel Maffeo Barberini papežem Urbanem VIII. a Galilei dostal svolení do jisté míry ignorovat zákaz a napsat knihu o svých názorech, i když stále nesměl otevřeně tuto teorii podporovat. Tak vzniklo jeho dílo *Dialogo di Galileo Galilei sopra i due massimi sistemi del mondo Tolemaico e Copernicano* (Dialogy Galilea Galileiho o dvou největších systémech světa Ptolemaiově a Koperníkově). Zaměřil se na argumentaci mezi dvěma intelektuály, jedním geocentrickým, druhým heliocentrickým, a neutrálním laikem. Geocentrik byl ovšem vykreslen hloupě, heliocentrikovy argumenty dominovaly a přesvědčily i laického účastníka sporu. *Dialogy* byly publikovány v roce 1632 se souhlasem katolických cenzorů, přesto však vyvolaly hněv církve. Navzdory souladu s dobovými pravidly pro publikování takovýchto spisů a jeho přátelství s papežem byl Galilei roku 1633 předvolán před tribunál římské inkvizice, která zamítla Galileiho prosby odložit nebo přeložit proces vzhledem k jeho podlomenému zdraví. Galilei byl přinucen se dostavit do Říma, kde musel dva měsíce čekat. Proces sice probíhal relativně šetrně, ale chatrné zdraví a strach před mučením nakonec přinutily Galileiho, aby uznal, že pochybil. Byl odsouzen a potrestán doživotním vězením, z něhož se změnou rozsudku stalo domácí vězení v jeho vilách v Arcetri a ve Florencii. V domácím vězení mu bylo dovoleno pokračovat v méně kontroverzních výzkumech. Jeho *Dialogy* byly dány na index zakázaných knih. Galileiho osud je klasickým případem vzdělance donuceného odvolat vědeckou představu, protože tím urazil mocné konzervativní síly ve společnosti: pro církev v tehdejší době mělo sloužit k hledání pravdy dogma. Galileo Galilei se dočkal církevní omluvy a zrušení inkvizičního rozsudku až v roce 1992 od papeže Jana Pavla II. Výrok „… a přece se točí! – … e pertanto si muove!“, který Galileo Galilei údajně pronesl po opuštění soudní síně, není doložen, spíše je jen legendou; Galilei si byl totiž dobře vědom neblahého osudu svého současníka Giordana Bruna (1548–1600), který byl za podobné učení inkvizicí upálen na hranici.

Galois

Podcenila mě, domnívala se, že jsem nula.
Évariste Galois

Galois [galua], Évariste (25. 10. 1811, Bourg-la-Reine, Francie – 31. 5. 1832, Paříž Francie), francouzský matematik; zakladatel moderní algebry. Ve věku dvaceti let zemřel na následky střelného poranění ze souboje; důvody souboje zůstaly neobjasněny: buď byly motivovány jeho politickou činností radikálního republikána nebo konfliktem se sokem v lásce k jedné ženě (jistěže platí tato hypotéza, neboť žena vězí za vším; dokazuje to i Galoisův poslední výrok). Formuloval Galoisovu teorii, jeden ze základních kamenů moderní algebry, pomocí níž dokázal charakterizovat, kdy má obecný polynom takzvané radikálové řešení, to znamená, kdy je možno kořeny zapsat jen s užitím základních aritmetických operací a odmocnin. Považuje se též za zakladatele teorie grup. Galoisovy výsledky hodnotil v době jejich vzniku Siméon-Denis Poisson (1781–1840), proslulý francouzský matematik a fyzik a jeden ze zakladatelů matematické fyziky: „Vynaložili jsme maximální úsilí, abychom pochopili záměr pana Galoise. Jeho vývody však nejsou dostatečně jasné, nejsou též dostatečně rozvinuty, a nedávají tedy možnost posoudit, nakolik jsou správné. Nejsme schopni vyslovit názor na jeho práci.“ Příčinou nepochopení nebyla v tomto případě nedostatečná intelektuální úroveň a erudice recenzenta či závist, ale nejasné a také neúplné zpracování problému. Až prakticky po čtyřiceti letech se prokázalo, jak geniální byly Galoisovy myšlenky, jimiž vlastně založil moderní algebru. Věčná škoda, že je neměl čas řádně zpracovat.
Dochovaly se jenom díky dopisu, který napsal v předvečer tragického souboje.

Gándhí, Féróz

Néhrúově dceři jsem dal syny Rádžíva a Saňdžaje, než jsem podlehl smyslné náruživosti překonávající bouři Ándhí.
Féróz Gándhí

Ándhí („Bouře“), název indického filmového politického dramatu, které v roce 1975 natočil režisér Sampúrna Sinh Kálrá. Film, v době svého vzniku považovaný za fiktivně zpracovaný příběh Indiry a Féróze, byl krátce po uvedení zakázán pro údajnou snahu poškodit vládní kongresovou stranu. Po volební porážce Indického národního kongresu v roce 1977 byl uvolněn pro televizi a stal se populárním.

Gándhí, Féróz (původním jménem *Féróz Džahángír Ghándí* (sic!), 12. 9. 1912, Bombay, Indie – 8. 9. 1960, Mumbaí, Indie), indický žurnalista a politik; účastník hnutí za nezávislost, poslanec za stranu Indický národní kongres (v Dolní sněmovně 1952–1960). Pocházel ze smíšené pársko-muslimské rodiny, dané jméno jeho muslimského otce bylo Džahángír, které si on sám nepodržel. Původní párské jméno si jako projev úcty k svému politickému mentorovi změnil na Gándhí, i když s Mahátmou nebyl v příbuzenském vztahu. V březnu 1942 se oženil s dcerou Džaváharlála Néhrúa Indirou podle hinduistického ritu; pro zarathuštrovce i hinduisty, ale nebyl pravověrným příslušníkem žádného z obou náboženství. Odpadlíkem se stal i pro Néhrúovu rodinu, protože byl choti mnohokrát nevěrný. To vedlo k jejich odloučení. V roce 1958 jej postihla srdeční příhoda, na druhý infarkt zemřel. Kuriózní je i osud jeho ostatků; protože si vzal jinověrkyni dle hinduistického ritu, neměl právo na uložení do párské Věže mlčení, protože mrtvoly považované za nečisté se nesmějí spalovat ani pohřbívat, ale jsou ponechány na vrcholku věže jako potrava divokým ptákům. Férózovy ostatky byly podle hinduistického zvyku spáleny, ale nikoli řádně rozptýleny do vody, nýbrž podle muslimského obyčeje pohřbeny; ovšem za hinduistu nebyl nikdy zcela přijat (ve svatyni měl tendenci po muslimsku sedět a neuměl se chovat jako hinduisté).

Gándhí, Máhatmá

Olivovou ratolestí dosáhne se víc než pěstí, nabádají k tomu i buddhistické skandhy.
Mahátmá Gándhí

Gándhí, Móhándás Karamčand (zvaný *Máhatmá* [„Velká duše“], 2. 10. 1869, Porbandar, Gudžarát, Indie – 30. 1. 1948, Delhi, Indie), indický filozof, politik a národní vůdce. Systematicky posiloval snahy o indickou samostatnost, uplatňoval taktiku nenásilí a pasivního odporu, podněcoval občanskou neposlušnost a kampaně nespolupráce s Brity. Zasazoval se i o smíření mezi kastami, mezi muslimy a hinduisty, ochraňoval nejchudší. Jeho životní filozofie vycházela z hinduismu. Gándhího myšlenky inspirovaly gándhismus. Základními principy jsou nenásilí, důraz na mravní zdokonalování, začlenění širokých vrstev společnosti bez ohledu na náboženství do osvobozeneckého úsilí a idealizace patriarchálních indických poměrů.

skandhy (ze sanskrtu), pět skupin jevů, z nichž se podle buddhismu skládá individuální existence.

Gándhíová

Člověk je schopen všeho, když nechybí mu sebevíra.
Gándhíová Indira

Gándhíová, Indira (19. 11. 1917, Prajágrádž, Indie – 31. 10. 1984, Nové Dílí, Indie), indická politička a státnička; ministerská předsedkyně (19. 1. 1966–24. 3. 1977; 14. 1. 1980–31. 10. 1984). Dne 31. října 1984 byla zastřelena dvěma příslušníky své sikhské ochranky; důvodem k atentátu byla Operace Modrá Hvězda vedená indickou armádou proti sikhským separatistům, kteří obsadili Zlatý chrám v Amritsaru. V roce 1991 se stal obětí atentátu i její nejstarší syn a nástupce ve funkci indického premiéra Rádžív Gándhí, čímž skončila vláda rodiny Néhrúů v Indii.

Gauguin

Objevil jsem v sobě harmonický polynéský gen...
Paul Gauguin

Gauguin [gogen], Paul (7. 6. 1848, Paříž, Francie – 8. 5. 1903, Atuona, Markézy, Francouzská Polynésie), francouzský malíř; vůdčí osobnost postimpresionismu. Vyšel z impresionismu, ale postupně si vytvořil vlastní osobitý styl. Tíhl k symbolismu (*Rusalka*, 1889), mystice a náboženství, obracel se k přírodě jako tvůrkyni zákonů pro lidské city, ale i jako k prostředku proti lidské bolesti a strachu ze smrti. Utíkal od západní civilizace, kde přísná sexuální morálka vnímala erotickou přitažlivost s pocity ohrožení, ba nepřátelství, a hledal přirozený vztah k lásce a tělesné radosti v „ráji" tichomořských ostrovů. V obrazech zdejších lidí mu splýval člověk s přírodou, na cestě ke kořenům lidství křísil i prastarý mýtus oboupohlavnosti, jak můžeme číst v jeho knize *Noa Noa* (vznik 1893–1894), která odráží tradiční maorské kulty: „S živočišně vláčným půvabem svého oboupohlavního vzezření kráčel přede mnou. Myslel jsem, že v něm vidím žít ztělesněnou všechnu nádheru rostlinstva kolem. Byl to člověk, kdo přede mnou šel? Byl to dětský přítel, který na sebe současně vzal jednoduché i složité rysy své povahy? Nebyl to spíše již les sám, živý les, bezpohlavní a svůdný?" Gauguinovy obrazy z Tahiti jsou prostoupeny harmonickou krásou a v posledním tvůrčím období obzvláště roztouženou erotikou: *Te Arii Vahine* (1896), *Dívky s květy manga* (1899), *A zlato jejich těl* (1901), tedy v době, kdy byl sužován pokročilou syfilidou a stal se závislým na uklidňujícím morfiu a alkoholu. Existenciální otázky lidského rodu zachytil na rozměrném plátně *D'où venons-nous? Que sommes-nous? Où allons-nous?* (Odkud přicházíme? Co jsme? Kam jdeme?, 1897–1898).

Gentileschi

Násilí na ženě je hrůzostrašné ponížení, někdy však člověka posílí, soudím já.
Gentileschi, Artemisia

Gentileschi, Artemisia (8. 7. 1593, Řím, Itálie – 1651 nebo 1653, Neapol, Itálie), italská raně barokní malířka; považována za jednoho z nejvýznamnějších umělců 17. století. Byla průkopnicí ženského malířství v době, kdy bylo pro ženu těžké prosadit se jako umělkyně. Namalovala řadu obrazů pro členy rodiny Medicejských. Zaměřovala se na silné hrdinky, jež byly v jejích dílech vždy ve středu dění, a byla první ženou, která malovala díla s historickou a náboženskou tematikou v době, kdy to bylo považováno za čistě mužskou záležitost. Byla dcerou italského umělce Orazia Gentileschiho (1563–asi 1639). V jeho dílně se naučila malovat olejovými barvami přímo na plátno. Navzdory těžkostem, kterými musela projít, dospěla k vlastnímu jedinečnému rukopisu. Jako žena nemohla ani přes své značné nadání studovat na uměleckých školách, její otec proto najal malíře Agostina Tassiho (1578–1644), aby jí dával soukromé hodiny. V roce 1611 Tassi Artemisii znásilnil. Byl zatčen, veřejně souzen a následně na rok uvězněn. Artemisia byla během soudního procesu ponižována i mučena, aby římské soudy měly jistotu, že její obvinění jsou pravdivá. Po traumatech způsobených znásilněním a soudem se Gentileschi provdala za florentského malíře Pierantonia Stiattesiho a odstěhovala se do Florencie. Prožité zkušenosti hluboce ovlivnily její dílo. Gentileschi dokázala překonat překážky, které tehdejší společnost kladla ženám umělkyním, vytvářela působivá a bojovná díla, na kterých vystupují sebevědomé ženy, schopné projevit svou sílu a vzdor. Dosáhla evropského věhlasu a stala se první oficiální členkou Accademia del Disegno ve Florencii.

Geoffroy Saint-Hilaire

Mám pravdu já, ne můj přítel Cuvier!
Étienne de Geoffroy Saint-Hilaire

Geoffroy Saint-Hilaire [žofrua sentyjér], Étienne de (15. 4. 1772, Étampes, Francie – 19. 6. 1844, Paříž, Francie), francouzský přírodovědec; spolu s Georgesem Cuvierem (1769–1832) přispěl k budování paleontologie, embryologie a komparativní anatomie. Přes počáteční intenzivní spolupráci se oba badatelé dostali do nesmiřitelného sporu. Na rozdíl od Cuviera zastával názor, že se druhy transformují a odmítal teorii kataklyzmat, která podle Cuviera vysvětluje existenci fosilií bez nutnosti fyziologických a morfologických proměn druhů organismů v čase. Podle Geoffroye Saint-Hilaira jsou všechny formy živočichů variací jednoho stavebního plánu, přičemž variabilita vzniká různým vývojem částí základního stavebního plánu. V díle *Philosophie anatomique* (Filozofická anatomie, 1818–1822, 2 svazky) odmítl Cuvierův systém klasifikace a pracoval s tezí, že existuje jednota plánu – spojitost mezi všemi formami života; analyzoval homologie dýchacích orgánů mezi rybami a čtyřnohými živočichy. Tezi o proměnách druhů v čase podpořil svým výzkumem krokodýlů. Zabýval se nejen jejich současnou systematikou, ale také jejich fylogenezí na základě studia fosilií. Současní krokodýlové vznikli podle něho z pravěkých nepřerušenou řadou proměn vyvolaných změnami atmosféry a současní i fosilní krokodýlové jsou jen variací stejného stavebního plánu. Transformace druhů se podle něj neodehrává postupnými změnami, jak se domníval jeho současník Jean-Baptiste Lamarck (1744–1829), ale skokově a zejména v důsledku proměn prostředí, v němž se druhy nacházejí. Svou tezi opíral například o ontogenezi žab, které se z ryby mění na obojživelníka změnou formy. Přispěl tak k profilování teorie biologické evoluce. Shrnutí výsledků jeho výzkumů a názorů představuje monumentální dílo *Histoire naturelle des mammifères* (Přírodní historie savců, 1820–1842, 7 svazků).

Godiva

Nejsem exhibicionistka, ale nestydím se za své tělo, kdo chce, nechť se podívá.
Godiva

Godiva (někdy také *Godgifu* z *gift of God*, „dar boží“, asi 980–1067), anglosaská šlechtična, manželka hraběte Leofrika z Mercie. Podle legendy osvobodila Coventry od vysokých daní uvalených na město manželem – tím, že vyplnila manželovu podmínku a nahá, jen svými krásnými vlasy zahalená, projela na koni městskými ulicemi. Manželovým požadavkem přitom bylo, že obyvatelé zůstanou zavřeni uvnitř svých domů (totální lockdown) a nepohlédnou na ni. Následujícího rána Godiva svou jízdu uskutečnila, lidé skutečně zůstali uvnitř za zavřenými okenicemi a ušetřili její důstojnost pocitu hanby. Lord Leofrik dodržel své slovo a snížil daně. Později byla legenda rozšířena o postavu zvanou Peeping Tom („Všetečný Tom“), jenž se jako jediný na Godivu podíval, načež oslepl. Centru Coventry vévodí od roku 1949 bronzová jezdecká socha Lady Godivy, kterou vytvořil sir William Reid Dick. (Pro označení exhibicionismu se někdy užívá termín „syndrom Lady Godivy“.)

Gódsé

Když jsem Gándhího zastřelil, posledním dechem zaúpěl jen „Ach, Bože – Hé Rám“, propadlo pod šibenicí na mě čeká, záhy už nebude rouhač v pekle sám.
Gódsé Vinájak Náthurám

Gódsé, Vinájak Náthurám (19. 5. 1910 – 15. 11. 1949, Nové Dillí, Indie), hinduistický aktivista. Pocházel z maráthské ortodoxní bráhmanské rodiny; měl sestru a tři bratry, kteří ale v raném věku zemřeli. Proto jej pověrčiví rodiče první rok vychovávali jako děvče a opatřili jej dívčím šperkem, ozdobným nosním kroužkem (*náth*). Když se mu narodil zdravý mladší bratr, už s ním jednali jako s chlapcem, ale zůstala mu přezdívka Náthurám („Rám s nosním kroužkem“). Byl členem extremistické hinduistické organizace *RSS* (Národní svaz dobrovolníků) a Celoindického hinduistického velkého shromáždění (*Hindú Mahásabhá*). Dne 30. ledna 1948 ráno na veřejném modlitebním shromáždění v Novém Dillí usmrtil politického a duchovního vůdce Indie Mahátmu Gándhího (1869–1949) třemi výstřely z pistole; důvodem atentátu byl vstřícný postoj Gándhího k Pákistánu a muslimům. Gódsé se údajně dobrovolně vzdal policii; podle jiných zpráv jej dav odzbrojil, lynčoval a předal do policejní vazby. V soudním procesu se skupinou spiklenců v čele s prezidentem Mahásabhy Sávarkarem (osvobozen pro nedostatek důkazů) byl spolu s komplicem Nárájanem Áptém odsouzen k smrti a 15. listopadu 1949 byli oba popraveni oběšením.

Goebels

Denně stokrát jsem si na pravdě smls'.
Joseph Goebels

Goebels, Joseph (29. 10. 1897, Rheydt, Německo – 1. 5. 1945, Berlín, Německo), německý politik a státník; říšský ministr propagandy a jeden z nejbližších spolupracovníků Adolfa Hitlera. Proslul energickým slovním projevem, milostnými avantýrami a antisemitismem. Je mu přisuzován výrok: „Stokrát opakovaná lež se stane pravdou."

Gogh

Šel jsem na doraz, dál jsem už nemoh'.
Vincent van Gogh

Gogh [choch, gog], Vincent van (30. 3. 1853, Zundert, Nizozemsko – 29. 7. 1890, Auvers-sur-Oise, Francie), nizozemský malíř a grafik; jeden z nejvýznamnějších postimpresionistických tvůrců, ovlivnil zejména expresionismus a fauvismus. V raném období zachycoval pochmurně laděné krajiny, figurální kompozice temných barev a sociální náměty z drsné reality venkovského života (například *Jedlíci brambor*, 1885). Po roce 1885, kdy měl příležitost seznámit se za pařížského pobytu s obrazy impresionistů a pointilistů, začala se jeho paleta projasňovat a postupně si vytvářel osobitou techniku malby: jasné až žhavé barvy nanášel na plátno energickými krátkými tahy. V roce 1888 pobýval s francouzským malířem Paulem Gauguinem (1848–1903) v Arles, kde vznikl soubor znamenitých krajinomaleb. Tehdy se u něho projevily první příznaky duševní choroby, přičemž ohrožoval na životě Gauguina a v záchvatu šílenství si břitvou uřízl ucho. Poté byl několikrát léčen, v obdobích relativního uklidnění namaloval většinu svých obrazů. Zemřel na následky pokusu o sebevraždu. K nejvýznamnějším malbám patří *Červená vinice* (1888), *Ložnice v Arles* (1888), *Slunečnice* (1888), *Terasa kavárny v noci* (1888), *Hvězdná noc* (1889), *Kosatce* (1889), *Havrani nad obilným polem* (1890); oceňovány jsou rovněž jeho autoportréty (1887, 1888, 1889) pro skvělé zachycení psychologie.

Goliáš

Davídku (posměšně), rozsekám tě na griliáš.
Goliáš

David (asi 1010–973 př. n. l.), druhý král a zakladatel sjednoceného Izraelského království. Vládl asi v letech 1000–960 př. n. l. nejprve v judském Hebronu a později i v Jeruzalémě. Jeho nástupcem se stal Šalomoun. Kolem Davidovy osoby (v mládí pastevce) se nakupilo mnoho legend; jednou z nich je střetnutí s pelištejským obrem Goliášem. David odmítl pancíř, který mu byl nabízen, místo toho si vzal pět oblázků do pastýřské torby. Brzy bylo po boji. David zasáhl Goliáše do čela oblázkem vymrštěným z praku a tím obra usmrtil.

Goliáš, pelištejský bojovník a zápasník, jehož pasáček a budoucí král Izraele David zabil kamenem z praku. Goliáš je v biblickém podání symbolem velikosti a neporazitelnosti; střetnutí „malého" Davida s „velkým" Goliášem pak symbolizuje vítězství zdánlivě slabšího, avšak nezdolného tvůrčího ducha nad hrubou silou.

Göring

Evropské sbírky umění byly pro mě volný ring.
Hermann Göring

Göring, Hermann (12. 1. 1893, sanatorium Marienbad, Rosenheim, Německo – 15. 10. 1946, Norimberk, Německo), německý voják a politik; zakladatel gestapa, ministr letectví, vrchní velitel Luftwaffe, říšský maršál, Hitlerův „korunní princ". Za druhé světové války pěstoval hédonistický životní styl. V okupovaných zemích se „za pět prstů" zmocňoval vrcholných uměleckých děl.

Gouges

Z gilotiny mířím na Olymp, možná do nebes.
Olympe de Gouges

Gouges [gug], Olympe [olimp] de (7. 5. 1748, Montauban, Francie – 3. 11. 1793, Paříž, Francie), francouzská dramatička a spisovatelka; jedna ze zakladatelek feminismu. Narodila se jako Marie Gouze, již v roce 1765 se vdala; po ovdovění se i se synem přestěhovala do Paříže, kde se snažila vést nezávislý život, jehož výrazem bylo i přijetí nového jména Olympe de Gouges. V Paříži se aktivně účastnila hnutí hájících lidská práva. V roce 1791 se stala členkou kroužku Cercle social, který se scházel v domě významného filozofa, matematika a politika markýze de Condorceta a který prosazoval rovnost žen a mužů v soukromém i společenském životě. Proto přivítala vypuknutí Velké francouzské revoluce s nadějí a jako reakci na *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (Deklarace práv člověka a občana, 1789) vydala v roce 1791 knížku *Les droits de la femme* (Práva ženy), která obsahuje *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* (Deklarace práv ženy a občanky), v níž prohlásila, že ženy se rodí svobodné a jsou si rovné s muži, a požadovala zrovnoprávnění žen ve společnosti. V tomto duchu psala eseje, manifesty a sociálně angažované hry, v nichž obhajovala nebo požadovala manželství založené na rovnosti muže a ženy i právo na rozvod, právo na sexuální vztahy mimo manželství, plná práva pro děti narozené z neformálních vztahů apod. (*Forme du contrat social de l'homme et de la femme* [Společenská smlouva muže a ženy; součást knížky *Les droits de la femme*, 1791]. Přivítala sice sociální a politické vymoženosti revoluce, ale současně kritizovala její negativní projevy, včetně popravy krále Ludvíka XVI., kterou považovala za morálně nepřijatelnou a politicky nezodpovědnou. S nárůstem represí rostla i její kritičnost. V roce 1793 byla na základě svého posledního díla *Les trois urnes, ou le salut de la Patrie, par un voyageur aérien* (Tři urny neboli blaho vlasti, od vzduchoplavce) zatčena, uvězněna a na náměstí Place de la Concorde v Paříži popravena. Prokurátor Pařížské komuny Pierre Gaspard Chaumette den po její popravě napsal: „Rappelez-vous l'impudente Olympe de Gouges qui la première institua des sociétés de femmes et abandonna les soins du ménage pour se mêler de la République et dont la tête est tombée sous le fer vengeur des lois …" (Mějte na paměti nestoudnou Olympe de Gouges, která jako první založila ženské spolky a opustila péči o domácnost proto, aby se vměšovala do záležitostí republiky, a jejíž hlava proto byla sťata železem zákonné odplaty …). (Chaumette byl gilotinován o rok později…)

Greyová

Místo koruny šátek?! Věru divná ozdoba čela, to abych lesk katovské sekery neviděla.
Jana Greyová

Grey, Jane (Jana Greyová, asi 1536 – 12. 2. 1554, Londýn, Anglie), královna Anglie a Irska (10. 7. 1553–19. 7. 1553); neteř krále Jindřicha VIII. Za nástupkyni na trůn ji jmenoval Eduard VI., čímž vyloučil z nástupnické linie své sestry Marii a Alžbětu. Když král zemřel, byla Jana prohlášena anglickou královnou. Marii (zvané Marie I. Krvavá) se však podařilo získat podporu parlamentu, který ji prohlásil za právoplatnou královnu. Jana byla obviněna ze zrady a popravena (ve věku 16/17 let).

Gutenberg

Kniha zdobí líp než šperk.
Johannes Gutenberg

Gutenberg, Johannes (vlastním jménem *Johannes Gensfleisch*, kolem roku 1400, Mohuč, Německo – 3. 2. 1468, Mohuč, Německo), německý zlatník a brusič kamenů; vynálezce knihtisku. Jedinečnost Gutenbergova vynálezu tkví ve spojení různorodých tiskových postupů v jeden koordinovaný výrobní proces. Nejstarším evropským tiskem, a tím i nejstarší inkunábulí, je fragment díla *Sybillino proroctví* z let 1440–1444, vydaný patrně za Gutenbergova pobytu ve Štrasburku. Při řešení prvenství vynálezu knihtisku nelze vyloučit, že k objevu této technologie došlo mezi první a druhou polovinou 15. století na několika místech nezávisle na sobě. Polemiky na téma, kdo byl vynálezce knihtisku, jsou bezvýznamné ve srovnání s dopadem, který měla tato tisková metoda na vývoj lidské kultury. Vynález knihtisku zásadním způsobem zrychlil šíření kulturních idejí a umožnil cestu k odstraňování negramotnosti a vznik masové kultury. Z antropologického hlediska knihtisk představuje jeden z nejvýznamnějších mediátorů vlivu kultury na člověka.

Háfez

V popíjení a milování jsem nezřídka překročil mez.
Chvádže Šamsuddín Mohammad Háfez

Háfez, Chvádže Šamsuddín Mohammad (kolem 1320, Šíráz, Írán – 1390, Šíráz, Írán), perský básník, lyrik, tvůrce *ghazalu* (milostná báseň, milostná poezie v islámském písemnictví). Byl mužem hluboce vzdělaným a označení Háfez znamená, že uměl nazpaměť *korán*. Navzdory básnickému věhlasu, kterého se dočkal ještě za svého života, máme o něm poměrně málo věrohodnějších informací. Věnoval se studiu jazyků, teologie, působil pravděpodobně na islámském učilišti, *medrese*. Žil v době plné zvratů a jeho život byl naplněn jak přízní mocných, tak i závistí a zavržením. Jeho poezie se vyznačuje pijáckými, milostnými, přírodními a filozofickými tématy, s příklonem k pozemskému životu. Zájem o Háfezovy verše v Evropě podnítil Johann Wolfgang von Goethe svou sbírkou *Westöstlicher Diwan* (Západovýchodní díván, 1827). V češtině vyšly Háfezovy verše v překladu Jaromíra Košuta a Jaroslava Vrchlického v roce 1881. V posledních letech byla publikována dvě vydání Háfezových veršů v překladu Věry Kubíčkové-Stivínové, druhé vydání je bibliofilskou vzácností z roku 1987, ilustrovanou Josefem Istlerem.

Hájek z Libočan

Němci nesmí být umlčován žádný český občan.
Václav Hájek z Libočan

Hájek z Libočan, Václav (konec 15. století – 18. 3. 1553, Praha), český duchovní, kronikář a spisovatel. Prošel řadou významných církevních funkcí. Vydával a upravoval starší literární díla, zejména zábavného zaměření. Tyto zkušenosti a výjimečné fabulační schopnosti ho předurčily k tomu, aby se stal autorem jedné z nejčtenějších a nejvlivnějších knih starší české literatury – *Kroniky české* (1541). Obhajoval v ní katolické a české šlechtické zájmy. *Kronika česká* poskytovala argumenty českým stavům v jejich odporu a boji vůči habsburským zájmům a německému živlu tím, že zdůrazňovala starobylost a slavné skutky českých dějin. Aktuálnost tohoto poselství vzrostla po bělohorské porážce. Hájkův postoj k historickým faktům byl však svévolný, dnes bychom řekli „postmoderní“. Historiografii chápal jako vyprávění. Proto se historickým faktům nepodřizuje, ale využívá je v rámci svého pojetí. Fakta, která se mu „nehodí“, protože nezakládají příběh, ve svém vyprávění opomíjí, fakta, jež mu v příběhu „chybí“, si naopak domýšlí. Oč menší je Hájkova historiografická akribie, o to větší je jeho vypravěčský literární talent a popularizační umění. Umí podat výklad dějin jako srozumitelné dramatické líčení, jako dobrodružnou četbu přístupnou nejširším čtenářským vrstvám. Oslava české minulosti a protiněmecký osten jen zvýšily dlouhodobý zájem o tuto knihu, jejíž oblíbenost měla obecný charakter, obdobně jako knížky lidového čtení. Atraktivnost textu navíc zvyšovalo na 150 výtvarných ilustrací. Hájkova kronika spíše podněcovala fantazii, než poskytovala poznání minulosti českého národa. Ani další zdrcující kritiky *Kroniky české* jako historického pramene, s nimiž přišli badatelé 19. a 20. století, jí neubraly na čtenářské popularitě. Ta naopak způsobila, že Hájkova kronika zůstávala jedním z nejsilnějších inspirativních zdrojů české národní mytologie.

Halas

Proti totalitě nacismu a komunismu jsem pozvedl svůj hlas!
František Halas

Halas, František (3. 10. 1901, Brno – 27. 10. 1949, Praha), český básník; jeden z nejvýraznějších českých básníků 20. století, rozvíjející v duchu máchovské tradice koncept moderní subjektivní, meditativní poezie a inspirující svým jazykovým novátorstvím, hledáním nových cest i levicovou občanskou angažovaností. Od doby vydání své poetistické prvotiny *Sépie* (1927) si opakovaně kladl otázky po smyslu života ohrožovaného smrtí, zmarem, disharmonií a společenským násilím a zachycoval proces hledání místa člověka v univerzu i společnosti, jeho pochybnosti a úzkosti (*Kohout plaší smrt*, 1930, *Staré ženy*, 1935, *Dokořán*, 1936). Jeho sbírka *Torzo naděje* (1938) i jeho sbírky protektorátní, *Naše paní Božena Němcová* (1940) a *Ladění* (1942), vyjadřovaly zjitřené národní sebevědomí a vůli odporu vůči nacistickému Německu; Torzo naděje obsahuje báseň Praze s verši: „… Kůň bronzový kůň Václavův / se včera v noci třás / a kníže kopí potěžkal / Myslete na chorál / Malověrní / Myslete na chorál“). Poslední, nedokončená sbírka *A co?*, vydaná péčí Ludvíka Kundery až v roce 1957, představuje jeden z nejvýznamnějších tvůrčích a občansky angažovaných výkonů české poezie druhé poloviny 20. století, kriticky reflektující politickou praxi po roce 1948.

Hannibal Barkas

První fáze druhé punské války neměla z hlediska strategie a taktiky kaz.
Hannibal Barkas

Hannibal Barkas (247–183 př. n. l.), kartháginský voják a politik, syn vojevůdce Hamilkara; jeden z nejvýznamnějších vojevůdců a stratégů v dějinách. Díky svým nečekaným strategickým a taktickým rozhodnutím (přechod Alp i se slony) za druhé punské války dlouho úspěšně válčil s římskými legiemi. Když v roce 218 př. n. l. porazil Římany nad říčkou Ticinem a nad Trebií, pak u jezera Trasimenského a táhl na Řím, ozývalo se ze všech stran poplašné volání: *Hannibal ante portas!* (Hannibal před branami!). V poslední fázi druhé punské války byl Hannibal na jihu Itálie zatlačen do obrany a odříznut od zásobování i vojenských posil. Zbývala už jen naděje, že mu přitáhne na pomoc bratr Hasdrubal z Hispánie. Hasdrubal sice po bratrovi úspěšně zopakoval přechod Alp, Římanům se však podařilo zničit Hasdrubalovy voje. Když hlavu padlého Hasdrubala pak vhodili do Hannibalova tábora, Hannibal prý pronesl: „Nyní vidím ve tvé tváři osud Karthága!“ Když později Hannibalovi hrozilo, že bude Římany zajat, raději spáchal sebevraždu.

Harant

Nebyl jsem ani harant, po celý svůj život byl jsem dobrých mravů garant.
Harant

garant (z francouzského *garant* [garã], „ručitel, ručící“), kdo poskytuje garanci, záruku, ručitel.

harant (obecně obhrouble), nezvedené, nevychované dítě. Termín pravděpodobně nesouvisí se staročeským osobním jménem *Harant* z německého *Herrand*, bude spíš novější od *hárati*, „prudce, skokem jít či jet“; není však vyloučeno, že formou bylo k zmíněnému jménu přikloněno.

Harant z Polžic a Bezdružic, Kryštof (1564, Klenová – 21. 6. 1621, Praha), český šlechtic, diplomat, politik, voják, cestovatel, spisovatel, malíř a hudební skladatel. V letech 1593–1597 se účastnil války s osmanskou říší. V roce 1598 podnikl výpravu do Benátek, na Přední východ a do Egypta; popsal ji v cestopise *Putování aneb cesta z Království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta* (s vlastními ilustracemi). Byl komorníkem císaře Rudolfa II. a dvorským radou císaře Matyáše. V roce 1618 konvertoval k protestantismu a přidal se ke vzbouřeným stavům. V roce 1619 byl jmenován komisařem vojenské hotovosti z boleslavského, kouřimského a hradeckého kraje, v červnu téhož roku se účastnil neúspěšného tažení na Vídeň. Po bitvě na Bílé hoře (1620) byl zatčen, odsouzen a popraven na Staroměstském náměstí v Praze.

Hašek

Na Lipnici Cháronovu minci!, vždyť mám sotva na sklenici piva...
Vystavím nekrytý šek.
Jaroslav Hašek

Hašek, Jaroslav (30. 4. 1883, Praha – 3. 1. 1923, Lipnice nad Sázavou), český spisovatel a publicista; první moderní český prozaik, jehož dílo vstoupilo do dějin evropské literatury. Legendou se stal už za svého života, nikoli však pro literární tvorbu, ale pro bohémský život, recese, humor a mystifikace. Humoristicko-satirický je rovněž Haškův jediný román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, který vznikl až na samém konci jeho života. Zaručil mu posmrtnou slávu a věhlas tvůrce nejvýznamnějšího českého protiválečného románu 20. století. Vytvořil postavu přihlouplého vojenského sluhy Josefa Švejka, nezkrotného lidového fabulátora, který tím, že slepě, bez váhání a co možná nejsvědomitěji plní nesmyslné rozkazy svých nadřízených, demaskuje antihumánní charakter rakouské (vojenské) byrokracie a nejednou tuto byrokratickou mašinérii také destruuje. Naivní švejkovský pohled na svět, do něhož po malých, léčivých kapkách vstupuje rovněž lidová moudrost, odhaluje absurditu světa, který ztratil smysl a řád.

Hašler

Než jsem naposledy vzdech,
dal jsem si hašlerku,
abych měl zdravý dech.
Karel Hašler

Hašler, Karel (31. 10. 1879, Zlíchov – 22. 12. 1941, Mauthausen, Rakousko), český textař, skladatel, písničkář, herec, spisovatel, scenárista, dramatik a režisér; Rytíř české kultury in memoriam. Za německé okupace zpíval vlastenecké a protinacistické písně. Byl zatčen a poslán do koncentračního tábora Mauthausen, kde byl umučen.

Hatšepsut

Můj dějinný význam, přes Thutmosovu pohanu,
nebude zapomenut, natož sepsut.
Hatšepsut

Hatšepsut (ca 1479–1457 př. n. l.), egyptská královna 18. dynastie Hatšepsut Maatkare; ujala se vlády po předčasné smrti svého manžela Thutmose II. Využila přitom nezletilosti následníka trůnu (a svého nevlastního syna) Thutmose III. Její nárok na trůn podpořilo Amonovo kněžstvo, které prohlásilo, že jejím otcem je král bohů Amon. Hatšepsutin nevlastní syn Thutmose III. se nicméně stal jejím formálním spoluvládcem. Cílevědomá Hatšepsut přijala hned od počátku výhradně mužskou úlohu faraona. Na rozdíl od svých předchůdců prosazovala důslednou mírovou zahraniční politiku (okázalé obchodní výpravy do Puntu a na Krétu). Její nejpozoruhodnější stavbou je terasovitý vápencový chrám v Dér el-Bahrí, jenž se nazýval „Svátost svátostí“. Jeho součástí je přístupová rampa, tři terasy s pilíři a sloupy, dvory, kaple bohů, síň s oltářem a svatyně. Znamenitá je rovněž chrámová reliéfová malovaná výzdoba. Dvě královniny hrobky se nacházejí jak v Údolí králů, tak také v samotném Dér el-Bahrí. Celoživotní nenávist Thutmose III. k jeho nevlastní matce se projevila tím, že po Hatšepsutině smrti nechával důsledně ve všech chrámech odtesávat její jméno a odstraňoval všechny památky na její vládu.

Havel

Takový jsem byl: Někdy Šavel, jindy Pavel.
Václav Havel

Havel, Václav (5. 10. 1936, Praha – 18. 12. 2011, Hrádeček), český dramatik, esejista, politik a státník; československý a český prezident (29. 12. 1989 zvolen Federálním shromážděním prezidentem Československé socialistické republiky [ČSSR]; 5. 7. 1990 zvolen Federálním shromážděním prezidentem České a Slovenské federativní republiky (ČSFR); 20. 7. 1992 abdikoval; 26. 1. 1993 zvolen prvním prezidentem České republiky (ČR), úřadu se ujal 2. 2. 1993; 20. 1. 1998 byl zvolen prezidentem republiky pro druhé funkční období.

Héloïse

Chci spočinout po boku Abélardově vis-à-vis.
Héloïse

Abélard, Pierre (1079, Le Pallet, Francie – 21. 4. 1142, Chalon-sur-Saône, Francie), francouzský teolog a scholastický filozof. Měl pověst uctívaného teologa, filozofa a učitele, stejně jako obávaného diskutéra, svárlivého společníka i nenáviděného protivníka. Abélard kromě jiného zformuloval pět bodů kritiky filozofických textů, jež podryly středověkou víru v neotřesitelnost starých autorit. Abélarda lze proto považovat za jednoho z prvních středověkých humanistů. Pozoruhodné byly rovněž jeho milostné osudy. V době milostné aféry (1118–1119) se svou žačkou Héloïse [ẹloi:z] (česky Héloisa, kolem 1095–16. 5. 1164) byl kanovníkem v Notre-Dame. Vášnivá láska nezůstala bez následků. Za přítomnosti Héloisina strýce a opatrovníka byli milenci „spojeni manželským požehnáním“; před veřejností ovšem svůj vztah tajili, vídali se jen zřídka, aby nebyla ohrožena Abélardova kariéra. Příbuzní Héloisy to vnímali jako vypočítavost: najatí služebníci v noci Abélarda v jeho domě přepadli a vykastrovali. Po těchto událostech Abélard a Héloisa přijali řeholní roucho. Abélard založil klášter sv. Ducha (Paraclet) poblíž Troyes a zastával hodnost opata v klášteře Saint-Gildas de Ruys. Příběh obou milenců pokračoval i po Abélardově smrti v převorství clunyjského kláštera, v Saint-Marcel-lez-Chalon roku 1142: jeho tělo bylo odtud tajně převezeno do kláštera Paracletu, kde se mezitím Héloisa stala abatyší a kde svému milenci nechala postavit pomník. Roku 1163 ve věku asi dvaašedesáti let „ho následovala do téhož hrobu“. Láska Abélarda a Héloisy byla vyjádřena v dopisech, které si tato dvojice údajně vyměňovala v roce 1132. Jejich korespondence představuje snad nejpodmanivější milostný příběh, jaký se kdy ve světové literatuře objevil (*Historia calamitatum Abaelardi* [Historie utrpení], asi 1132). Existuje však oprávněné podezření, že Héloisiny dopisy jsou literárním podvrhem.

vis-à-vis [vizavi] (z francouzštiny), tváří tvář, z očí do očí.

Hemingway

Mysleli, že mi je hej…
Ernest Hemingway

Hemingway, Ernest (21. 7. 1899, Oak Park, Illinois, USA – 2. 7. 1961, Ketchum, Idaho, USA), americký spisovatel. Od mládí se stýkal s indiány, pravidelně si upevňoval fyzickou kondici a uctíval kult síly a zdraví. Od chvíle, kdy spatřil světlo světa až po vteřinu, kdy se zastřelil v přesvědčení, že trpí nevyléčitelnou chorobou, prožil život plný událostí: s oblibou vyhledával situace plné nebezpečí, napětí, lovu a války, účastnil se safari a viděl zelené pahorky africké, obdivoval koridu, fiestu a sportovní rybolov. Kontakt se starým kontinentem posílil v Hemingwayovi sentiment a nostalgii: patřil k Američanům, kteří se v euforii po první světové válce, ve „veselých dvacátých letech“ toulali po Evropě. Zejména o svém pařížském pobytu a setkání s americkou experimentální prozaičkou Gertrudou Steinovou (1874–1946) píše ve vzpomínkové knize *Pohyblivý svátek* (vydáno posmrtně, 1964). Hrůza války a dvojaký vztah k Evropě, touha po její kultuře a minulosti posilovaly v mladých Američanech pocit vykořeněnosti; proto o nich Steinová mluvila jako o „ztracené generaci“ (*lost generation*). Evropa je přítomna v Hemingwayových dílech nejen místem děje, ale také aluzemi: titul *Sbohem armádo* (1929) je připomínkou verše alžbětinského básníka George Peela (1556–asi 1597) – znamená vlastně „Zbraně, sbohem“; román *Komu zvoní hrana* je uveden mottem z metafyzického básníka Johna Donna (1572–1631): „Žádný člověk není ostrov sám pro sebe; každý je kus nějakého kontinentu, část nějaké pevniny; jestliže moře spláchne hroudu, je Evropa menší, jako by to byl nějaký mys, jako by to byl statek tvých přátel nebo tvůj: smrtí každého člověka je mne méně, neboť jsme část lidstva. A proto se nikdy nedávejte ptát, komu zvoní hrana. Zvoní tobě.“

Hermafrodítos

Pohlavní obojetnost je výhodná vlastnost,
neb značí nezávislost a soběstačnost.
Hermafrodítos

Hermafrodítos, krásný syn boha Herma a bohyně Afrodíty. Salmakis (nymfa pramene v maloasijské Kárii, kam se chodil Hermafrodítos koupat) se do něj zamilovala a požádala bohy, aby jí dovolili se s ním spojit. Tím se Hermafrodítos stal zženštilým. Toto téma zaujalo helénistické umělce, kteří se soustředili na vyjádření jeho formální obojetnosti a znázornili ho jako krásného snivého mladíka s náznaky ženské anatomie. Odtud je odvozen termín hermafroditismus: 1. (biologie) výskyt samčích i samičích pohlavních orgánů u téhož jedince, androgynie, obojetnictví, obojpohlavnost; 2. (medicína) vzácná anomálie, kdy se u téhož jedince vyskytují jak mužské, tak ženské pohlavní žlázy, (pohlavní) obojetnost.

Herodes

Doba byla krutá, chvíli jsi postál a vzápětí do kolenou kles'!
Herodes

Herodes Veliký (též Herodes I. Ukrutný, kolem 73 př. n. l. – 4 př. n. l.), vojevůdce a státník, od roku 40 př. n. l. jmenován římským senátem králem Judska (latinsky Judea, běžný název pro Palestinu té doby); spojenec Říma proti Parthům. Jako Idumejec svůj nárok na židovský trůn legitimizoval sňatkem s hasmoneovskou princeznou Mariamné (byla to jeho druhá žena), kterou později dal i se syny zavraždit. V biblickém podání je negativní postavou (přisuzuje se mu vyvraždění betlémských novorozenců), ale ve své době byl jedním z nejvýznamnějších panovníků ve Středomoří. Proslul i významnými stavitelskými činy: přístav Caesarea Maritima, Jeskyně patriarchů, pevnost Masada, přestavba jeruzalémského chrámového komplexu a královského paláce aj. V roce 2007 byla objevena jeho hrobka v pouštní pevnosti Herodeon (jižně od Jeruzaléma).

Hérostratos

Moje sláva vystoupá až nad posvátný Athos.
Hérostratos

damnatio memoriae (z latiny), zatracení památky; ve starověkém Římě šlo o odsouzení památky osoby. Byla vyhlašována například po smrti císařů, kteří se nějak provinili nebo proti nimž se potřebovali jejich nástupci vymezit. Následně byla odstraněna jejich jména ze všech nápisů a portréty ze všech veřejných památníků. Často se stávalo, že bývaly přetesány obličeje jejich soch nebo přemalovány jejich malířské portréty. Takto byli po své smrti potrestáni například císařové Titus Flavius Domitianus (51–96) nebo Publius Septimius Geta (189–211). Stejně si však počínaly téměř všechny starověké civilizace a podobný stav trvá dodnes.

Hérostratos z Efesu (starořecky Ηρόστρατος), antický Řek toužící po slávě. Z tohoto důvodu v roce 356 př. n. l. podpálil Artemidin chrám v Efesu (jeden ze sedmi starověkých divů světa) a očekával, že se jeho jméno navěky zapíše do historie. Za svůj čin byl odsouzen k trestu smrti, a aby se mu jeho záměr nezdařil, bylo v Efesu pouhé zmínění jeho jména sankcionováno trestem smrti. I přes ono damnatio memoriae se o této události a Hérostratově jménu zmínil historik Theopompos z Chiu a Hérostratos se stal světoznámým tak, jak si přál. Jeho jméno se dokonce stalo součástí úsloví (hérostratovský čin) a námětem řady úvah a uměleckých děl a vstoupilo i do psychologie, která užívá termín hérostratismus pro chorobnou touhu stát se za každou cenu slavným.

Heydrich

Jezdit po Čechách v otevřeném voze..., nu, asi jsem zpych'.
Reinhard Heydrich.

Heydrich, Reinhard (7. 3. 1904, Halle an der Salle, Německo – 4. 6. 1942, Praha), německý politik a státník, generál SS a policie, říšský protektor v Čechách a na Moravě; jeden z hlavních organizátorů holocaustu (šoa). Zemřel v Praze na následky zranění při atentátu provedeného československými parašutisty Janem Kubišem a Jozefem Gabčíkem 27. května 1942 v rámci operace Anthropoid.

Hildegarda z Bingenu

Za vše vděčím Bohu, to On mě obdařil koncentrací tak skvělých genů.
Hildegarda z Bingenu

Hildegarda z Bingenu (*Hildegardis Bongensis, Hildegard von Bingen*, zvaná *Rýnská Sibyla*, 1098, Böckelheim, Německo – 17. 9. 1179, klášter Rupertsberg u Bingenu, Německo), německá jeptiška a světice, mystička, lékařka, bioložka, hudební skladatelka a spisovatelka. Od roku 1147 byla abatyší kláštera Rupertsberg u Bingenu. Provozovala lékařskou praxi a zajímala se o studium přírody; od mládí byla dobře obeznámena s klasickými antickými a arabskými medicínskými, filozofickými a přírodovědnými spisy, vycházela však také ze zkušeností lidového léčitelství a z tradic benediktýnské klášterní medicíny. Poznatky shromáždila v latinských spisech *Causae et curae* (Příčiny a léčení) a *Physica* (Nauka o přírodě). Napsala hru se zpěvy *Ordo virtutum* (Řád ctností), která obsahuje skladby duchovní lyriky. Své náboženské vize vyložila ve spise *Liber Scivias Domini* (Poznej cesty Páně, 1141–1151, česky *Cestyvěz nebo Vidění a zjevení.* Kniha I. Praha: H. Kosterka, 1911). Koncem 16. století byla zapsána do oficiálního seznamu svatých, a i když formálně proces svatořečení (kanonizace) neproběhl, v katolické církvi je za svatou považována.

Hippokratés

Tuším, ba bezpečně vím, že lékaři všech věků budou se oháněti mojí přísahou.
Hippokratés z Kóu

Hippokratés z Kóu (kolem 460 př. n. l., řecký ostrov Kós – kolem 375 př. n. l., Larissa, Řecko), řecký lékař a filozof; jeden z nejproslulejších lékařů starověku. Založil lékařskou školu vycházející z principu, že nemoc je přirozený stav a proces. Zdůrazňoval rovněž individuální přístup k nemocnému. Stanovil etické požadavky na jednání lékařů (Hippokratova přísaha; česky vyšlo: *Hippokratova lékařská přísaha*, 1982). Odmítl pověry a primitivní léčitelskou magii a položil základy medicíny jako vědeckého oboru.

Hitler

K celému lidstvu, zvláště k Židům a Slovanům, choval jsem se fér.
Adolf Hitler

Hitler, Adolf (20. 4. 1889, Braunau am Inn, Rakousko – 30. 4. 1945, Berlín, Německo), německý politik rakouského původu, státník, ideolog nacismu. V roce 1934 se Hitler prohlásil vůdcem německého národa – spojení funkce říšského prezidenta a říšského kancléře mu zajistilo neomezenou moc, kterou uplatnil při rozpoutání druhé světové války a uplatnění pseudovědecké rasistické teorie při likvidaci takzvaných méněcenných etnik, zejména Židů a Slovanů.

Holofernes

Judito, proč? Vždyť jsem ti, lásko, modré z nebe snes'…
Holofernes

Holofernes, vrchní vojevůdce Nabukadnezara II. (604–562 př. n. l.), druhého vládce chaldejské dynastie v Babylonu, jenž v roce 597 př. n. l. poprvé obléhal a posléze dobyl Jeruzalém a asi 3 000 Židů odvlekl do takzvaného „babylonského zajetí". Holofernes při tažení na západ ohrozil Judsko (Júd 4,7); za obléhání Betúlie se však podařilo odvážné a krásné židovské vdově Júditě připravit Holoferna, kterého si omotala kolem prstu, o život podříznutím hrdla. V uměleckém ztvárnění tohoto námětu je ukryt symbol vítězství krásné, nemilosrdné ženy nad milencem, oloupeným o mužnou sílu, přičemž demonstrativní zničení muže bývá zpodobeno ve vší surovosti. Příběh Judity a Holoferna symbolizuje strach z kastrace asi nejjednodušší formou, neboť žena je zde přímým agresorem. Proto neudiví, když i hrdina Sacher-Masochova románu *Venus im Pelz* (Venuše v kožichu, 1870) si ve své fantazii představuje, že je sám Holofernem, obětí krásné a neúprosné Judity.

Homér

Díky Odysseovi i moje jméno dotkne se heroických sfér.
Homér

Homér (asi 8. století př. n. l.), nejstarší řecký epický básník považovaný za autora eposů *Ílias* (téměř 15 000 veršů) a *Odysseia* (asi 12 000 veršů). Podle tradice byl slepý. Homérovy básně se staly kulturním majetkem antického Řecka a později i Říma. Měly velký vliv na utváření antické literatury, umění, staly se základem antické vzdělanosti a základním didaktickým materiálem, na němž se mládež učila číst, psát a deklamovat.

Odysseus, v řecké mytologii král na ostrově Ithaka, hrdina trójské války, proslulý svou chytrostí, výmluvností i statečností; jeho postava je archetypem řecké kreativity. Na jeho radu sestrojili Řekové dřevěného koně, pomocí něhož se zmocnili Tróje. Při návratu do vlasti, který trval deset let, prožil četná fantastická dobrodružství (boj s Kyklópy, setkání se Sirénami, proplutí mezi Skyllou a Charybdou, pobyt u čarodějnice Kirké aj.). Po návratu na Ithaku byl nucen ztrestat nápadníky své ženy Pénelopy. Bloudění Odyssea je námětem Homérovy básnické skladby *Odysseia*.

Hrabě Monte Cristo

Na mě si nepřišel ani Mefisto.
Hrabě Monte Cristo

Hrabě Monte Cristo, český název slavného románu *Le comte de Monte-Cristo* (1844–1845) francouzského spisovatele Alexandra Dumase staršího (1802–1870) a hlavní postavy (původním jménem Edmond Dantès). Děj románu se odehrává v bouřlivém období od pádu císaře Napoleona a návratu dynastie Bourbonů na francouzský trůn. Dantès vezme do svých rukou spravedlnost a vypořádá se s těmi, kteří jej zradili a připravili o milovanou Mercedes.

Hrdlička

Jsme si rovni, všichni jsme vzešli z afrického políčka.
Aleš Hrdlička

Hrdlička, Aleš (29. 3. 1869, Humpolec – 5. 9. 1943, Washington, D. C., USA), americký antropolog českého původu; jeden z nejvýznamnějších zakladatelů moderní biologické/fyzické antropologie. Zásadní význam měly jeho výzkumy evoluce člověka (lidstvo má společného předka, který původně obýval Afriku), jež se vyznačují výrazným protirasistickým kontextem. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších antropologů 20. století a za nejvýznamnějšího antropologa českého původu vůbec. V roce 1899 přijal neplacené místo antropologa v American Museum of Natural History v New Yorku. V roce 1903 nastoupil jako antropolog do National Museum of Natural History, Smithsonian Institution ve Washingtonu, D. C., kde založil oddělení fyzické antropologie. Postupně v něm vybudoval jednu z nejúplnějších osteologických kolekcí na světě. Kurátorem antropologického oddělení byl v letech 1910–1942. V roce 1918 začal vydávat *American Journal of Physical Anthropology* a v roce 1939 založil American Association of Physical Anthropologists. Rozvíjel řadu nových antropologických oborů, například forenzní a ergonomickou antropologii. Stal se průkopníkem standardizace měření člověka a jeho skeletu. Financoval založení Muzea člověka Univerzity Karlovy v Praze (Hrdličkovo muzeum člověka) a vydávání časopisu *Anthropologie* v Československu. Dostalo se mu mnoha poct a ocenění, mezi nimi byl čestný doktorát Masarykovy univerzity v Brně v roce 1929.

Hrozný

Byl jsem na poli filologie pilný,
proto jsem mohl sklízet bohaté hrozny.
Bedřich Hrozný

Hrozný, Bedřich (6. 5. 1879, Lysá nad Labem – 12. 12. 1952, Praha), český orientalista; profesor a rektor Univerzity Karlovy v Praze. Přispěl k rozluštění indoevropské chetitštiny, k poznání kulturního bohatství Chetitů a položil základy samostatného oboru chetitologie. Pokoušel se rovněž rozluštit harappské písmo a písmo krétské, avšak neúspěšně. Z díla: *Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm: Ein Entzifferungsversuch* (Jazyk Chetitů, jeho výstavba a příslušnost k indogermánské jazykové rodině: Pokus o rozluštění, 1917), *Nejstarší dějiny Přední Asie a Indie* (1943).

Hus

Zikmundův ochranný glejt? O sancta simplicitas!
Nezachrání mě ani hejno kapitolských hus…
Mistr Jan Hus

Hus, Jan (asi 1371, zřejmě Husinec u Prachatic – 6. 7. 1415, Kostnice, Švýcarsko), český teolog, reformátor a kazatel. V říjnu 1414 odjel na obecný koncil do Kostnice; zde byl v listopadu 1414 uvězněn a poté postaven před koncilní soud, který shledal některé články jeho učení kacířskými. Když Hus odmítl své názory odvolat, byl odsouzen a 6. 7. 1415 v Kostnici upálen. Jeho smrt posílila v českých zemích reformní hnutí, jež přerostlo v husitskou revoluci.

O sancta simplicitas (z latiny), Svatá prostoto! (úsloví o projevu naivity; užil je prý i Jan Hus, když komentoval čin stařenky, která přiložila polínko na jeho hranici, asi v úmyslu, že koná dobro a pomáhá zahubit kacíře).

Huxley

Krásný nový svět je vhodný leda tak pro osly…
Aldous Leonard Huxley

Huxley [haksli], Aldous Leonard (26. 7. 1894, Godalming, Surrey, Anglie – 22. 11. 1963, Los Angeles, USA), anglický spisovatel a esejista; bratr biologa a filozofa Juliana Huxleyho. Napsal řadu románů: *Antic Hay* (Antický rej, 1923), *Point Counter Point* (Kontrapunkt života, 1928) aj. Proslul zejména svou antiutopií *Brave New World* (Krásný nový svět, 1932; česky přeložený pod názvem *Konec civilizace*), která je otřesným portrétem zmechanizovaného a odlidštěného budoucího světa. V roce 1936 vydal filozofický román s autobiografickými rysy *Eyeless in Gaza* (česky *Raněný slepotou*). Protagonistou je Anthony Beavis, ironický až cynický kritik společenských poměrů v době mezi dvěma světovými válkami, jenž nemá k ničemu hlubší pouto, neboť se obává ztráty své svobody. Nakonec se pod vlivem indické filozofie změní v empatického humanistu a pacifistu.

Hypatia

Křesťané, počínáte si hůř než čínští legisté fa-ťia…
Hypatia

Hypatia (řecky Hypatiá, kolem 370–415), pozdně antická novoplatónská filozofka a matematička; dcera astronoma a matematika Theóna. Vyznačovala se nevšedním vzděláním a výmluvností, vyučovala matematice (mimo jiné napsala práci o kuželosečkách) a novoplatónské filozofii v Alexandrii a zasloužila se o rozkvět tamní akademie. V alexandrijské společnosti požívala velké vážnosti, ve svém domě přijímala přední učence. Svobodomyslná Hypatia se zabývala také politikou a v jejím učení se projevovaly protikřesťanské tendence, za něž zaplatila životem. Brzy po skončení pronásledování a zrovnoprávnění křesťanské víry se totiž čas od času začaly objevovat veřejné penitenční monstrakce, při nichž postižení jedinci museli potupným způsobem činit veřejné pokání. Často se tato opatření drasticky uplatňovala proti ženám. Podobné akce povzbuzovaly vznik kolektivního fanatismu, který se pak projevoval nejrůznějšími formami, mimo jiné také v podobě náboženské intolerance. Roku 415 fanatičtí křesťané při útoku na „pohany“ zlynčovali a usmrtili také Hypatii. Ve světové kultuře postava Hypatie ožila například v románu *Hypatia* (1853) anglického spisovatele Charlese Kingsleyho (1819–1875) nebo v dramatu polské básnířky Marie Konopnické (1842–1910) i dílech významných malířů.

legismus (z latinského *lex*, *legis*, „zákon; ustanovení, smlouva, podmínka“; čínsky *fa*, „zákon“, *fa-ťia*, „znalci zákona“), staročínské politicko-filozofické a státoprávní učení vzniklé v průběhu 4. století př. n. l. a zdůrazňující přesně definované a přísně uplatňované zákony (trest smrti hrozil i za běžné přestupky) jako základ uspořádání a řízení společnosti.

Chajjám

Zmizím beze stop? Snad nějakou zanechám…
Omar Chajjám

Chajjám, Omar (18. 5. 1048, Níšápúr, provincie Chorásán, Írán – 4. 12. 1131, Níšápúr, provincie Chorásán, Írán), perský matematik, astronom, filozof a básník. Vynikl ve vědě i v poezii. Jeho dílo mělo velký vliv i na evropskou kulturu. Své životní pocity, zejména skepsi, ale i přesvědčení užít si prchavých okamžiků vezdejšího života ukládal do střídmých čtyřverší – *rubá'í*: dva verše rozvíjejí téma, třetí verš, který se s ostatními verši zpravidla nerýmuje, přináší zvrat, čtvrtý pointu. V antropologickém kontextu bývají citována zejména tato Chajjámova čtyřverší: „Když s jednou plackou chleba vyjdeš na dva dny a s jedním douškem z puklé nádoby, nač podřízen být lidem menším než ty sám nebo nač sloužit lidem stejným jako ty?"; „V tom kruhu nebes, který spíná kolébku i hrob,
nepozná nikdo začátek či konec dob a nepoví ti také žádný filozof,
odkud jsme přišli a kam zajdem beze stop."

Chammurapi

Na koleně jsem Chammurapiho zákoník spích'
a ještě sám do kamene vytesal.
Chammurapi, babylonský král

Chammurapiho zákoník, zákoník babylonského panovníka Chammurapiho (vládl 1792–1750 př. n. l.); nejrozsáhlejší dochovaná mezopotamská právní památka. Obsahuje reliéf s králem a bohem, prolog, 282 zákonných ustanovení a epilog. Předpisy regulují různé oblasti hospodářského a společenského života, omezují moc kněží v soudnictví a dobu dlužního otroctví. Sociálně rozlišuje tři skupiny obyvatel: plnoprávné občany, občany závislé na paláci, který jim pronajal nebo dal půdu za určitou službu, a otroky. Chammurapiho zákoník je vytesán klínovým písmem na 2,25 m vysoké čedičové stéle, která byla nalezena při výkopech v Súsách, kam byla ve 12. století př. n. l. odvlečena Elamity jako válečná kořist; dnes uložen v Louvru (Paříž, Francie).

Champollion

V egyptologii zůstanu navždy šampion.
Jean-François Champollion

Champollion [šampoljon], Jean-François (23. 12. 1790, Figeac, Francie – 4. 3. 1832, Paříž, Francie), francouzský egyptolog a jazykovědec. Již v roce 1808 se stal členem Akademie věd v Grenoblu. V období vlády císaře Napoleona byl zastáncem republikánských myšlenek a později vystupoval i proti králi Ludvíkovi XVIII.; to mu vyneslo snížení platu a zákaz přednášek. Když se Napoleon vrátil z vyhnanství na Elbě, Champollion se s ním setkal a představil mu koptský slovník, na kterém pracoval. Po porážce Napoleona u Waterloo roku 1815 byl Champollion označen za velezrádce a hrozilo, že bude odeslán na galeje. Champollion rozhodujícím podílem přispěl k pochopení systému egyptského písma a k jeho rozluštění v nové době. Základní návrh, vycházející z dvojjazyčného textu Rosettské desky, uveřejnil v roce 1822, od kdy se také datuje vznik egyptologie. Z díla:
Précis du système hiéroglyphique des anciens Égyptiens
(Nástin hieroglyfické soustavy starověkých Egypťanů, 1824).

Rosettská deska, neúplně zachovaná čedičová deska (114 × 72 cm), objevená v roce 1798 v egyptském přístavu ar-Rašíd (francouzsky Rosette). Její text, zaznamenaný řeckým a dvojím egyptským písmem (hieratickým a démotickým), obsahuje kněžský dekret na počest Ptolemaia V. (196 př. n. l.). Jeanu-Françoisovi Champollionovi Rosettská deska, která je nyní uložena v Britském muzeu v Londýně, umožnila v roce 1822 rozluštit egyptské písmo.

Charitón z Afrodísiady

Čtenářstvu jsem jako první předkládal erotiku a její závratné zvraty i záhady, vypsal jsem jich myriády.
Charitón z Afrodísiady

Charitón z Afrodísiady (asi 2. století), řecký prozaik. Je autorem nejstaršího zachovaného řeckého erotického románu *Ta peri Chaireián kai Kallirhoen* (O věrné lásce Chairea a Kallirhoy). Hlavním dějotvorným prvkem románu je láska, přesněji milostné trápení Chairea a Kallirhoy, které osud, symbolizovaný záměry boha Eróta, záhy po sňatku rozdělil. Zamilovaný Chaireás v žárlivosti fyzicky napadl svou ženu a vyrazil jí dech, takže byla považována za mrtvou a pochována. Hrobku však vyloupili piráti a probuzenou Kallirhou prodali do otroctví. Zoufalý Chaireás hledal smrt, bůh lásky mu však nabídl naději. Hledal svou milovanou, zažíval nevídaná dobrodružství, upadl také do otroctví, byl ale zachráněn a později ve službách egyptského krále vykonal mnohá hrdinství v bitvách. Neméně dramatický byl i život Kallirhoy. Do její božské krásy se zamiloval Dionýsios z Mílétu, který ji pozvedl z otroctví a pojal za manželku. Lásce Chairea a Kallirhoy se do cesty stavěly další nástrahy a úklady. Do Kallirhoy se rovněž zamiloval perský král Artaxerxés, který měl na svém babylonském dvoře rozhodnout, komu Kallirhoa patří, zda Chaireovi anebo Dionýsiovi. V osmi knihách vypravěč se „sadistickou“ detailností zachytil dobrodružné bloudění mladé milenecké dvojice a teprve na samém konci jejich šťastné shledání.

Christie

Můj detektiv Hercule Poirot dál svět od darebáků čistí.
Agatha Christie

Christie, Agatha (15. 9. 1890, Torquay, Anglie – 12. 1. 1976, Wallingford, Anglie), anglická prozaička, dramatička a básnířka. Vynikla jako autorka detektivních her (*Past na myši*), povídek a románů s proslulými geniálními detektivy – Herculem Poirotem (*Vražda Rogera Ackroyda, Deset malých černoušků*) a slečnou Marplovou (*Vražda na faře, Zapomenutá vražda*) aj. Jejím druhým manželem byl archeolog Max Mallowan (1904–1978), tedy člověk s afinitou ke starým památkám; tento fakt komentovala s příznačným humorem: čím jsem starší, tím mě má raději.

Hercule Poirot, postava excentrického detektiva v románech anglické spisovatelky Agathy Christie (1890–1976); poprvé se objevil v románu *The Mysterious Affair at Styles* (1920, *Záhada na zámku Styles*).

Christine de Pisan

Za práva ženy zápolila jsem jak saň.
Christine de Pisan

Christine de Pisan (1363, Benátky, Itálie – asi 1431, klášter v Poissy, Francie), francouzská básnířka, prozaička a filozofka italského původu; první ženská autorka v dějinách francouzské literatury. Je autorkou milostných nostalgických básní, kroniky francouzského krále Karla V. a četných filozofických a etických pojednání o vládě, ctnostech a právech žen. Ve svém díle se zastává encyklopedického vzdělání (například *Chemin de longue estude*, „Cesta dlouhého studia“, 1403). V šestadvaceti letech ovdověla a ocitla se sama s třemi dětmi. V tomto období čelila několika soudním procesům kvůli nesplaceným dluhům po zesnulém manželovi a trpěla hmotnou bídou. Přijala proto místo písařky na královském dvoře a začala skládat lyrické skladby, které záhy zaznamenaly velký úspěch. Kromě poezie publikovala i spisy filozofické, politické, právnické, a dokonce vojenské. Angažovala se v zápase za práva žen a jejich větší roli ve společnosti. Hájila ženy před ideovými útoky, které byly časté zejména v literárních pracích tehdejších autorů. Její kritika je jakýmsi manifestem za ženská práva a je považována za základní kámen feministického hnutí.

Churchill

V jedné ruce doutník, v druhé sklenku whisky – o takové smrti jsem vždy snil.
Winston Churchill

Churchill, sir Winston Leonard Spencer (30. 11. 1874, zámek Blenheim, Woodstock, Oxfordshire, Anglie – 24. 1. 1965, Londýn, Anglie), britský konzervativní politik a státník, historik a spisovatel. Vyzýval k tvrdému postupu proti nacistickému Německu a k urychlení vyzbrojování britské armády. V letech 1939–1940 byl prvním lordem admirality, od května 1940 do července 1945 předsedou koaliční vlády. Během války zastupoval Velkou Británii na jednáních „velké trojky“ (Churchill, Roosevelt, Stalin – teheránská, jaltská a postupimská konference), snažil se zamezit oslabení britského impéria, varoval před rozpínavostí Sovětského svazu (SSSR) po válce. V březnu 1946 v projevu ve Fultonu (USA) otevřeně poukázal na nepřekonatelné rozpory v bývalé koalici a vyzval k jednotnému postupu proti zvětšujícímu se vlivu SSSR. V roce 1953 obdržel Nobelovu cenu za celoživotní literární, historické a biografické dílo a řečnické výkony na obranu nejvyšších lidských hodnot.

I

(Se sebezapřením věnováno mému zubnímu lékaři MUDr. Jaroslavu Pernicovi, velmož I.)

Měl jsem spoustu hudebních hraček, proto jsem pochopitelně nesnášel řezavý zvuk zubních vrtaček, jako bych ze všech svých zvonů vnímal jen umíráček, jeho nesnesitelné kvílení…
velmož I.

I, 1. znak pro řezák (*dentes incisivi*) trvalého chrupu; 2. jméno velmože (z 5. století př. n. l.) z malého státu Ceng v období Válčících států (475–221 př. n. l.), jehož neobyčejně bohatě vybavený hrob byl objeven u Suej-sienu ve východním Chu-peji v Číně. Velmož I byl zřejmě bohatý a hudbymilovný člověk. Hrobka byla vybavena velkým množstvím drahocenných milodarů a její střední prostora byla využita pro umístění instrumentů celého orchestru se sto dvaceti čtyřmi hudebními nástroji osmi různých druhů. Mezi nimi upoutával největší pozornost soubor pětašedesáti bronzových zvonů, které byly rozloženy podél dvou stěn pohřební komory; při hraní by byly zavěšeny na rámech dlouhých přes 270 centimetrů a vytvářely by *pien-čung* („zvonkohru“). Dále byly nalezeny bubny, flétny, několik typů citer, nefritové zvonky a nechyběl ani *šeng* („ústní varhánky“). Přes dlouhodobé uložení v zemi byly zvony dokonale zachované a při úderu vydávaly čisté tóny. Na vnějších stěnách zvonů bylo určeno 2 800 znaků nápisů, které vrhají nové světlo na hudební teorii a kulturu v období Válčících států i na předchozí dobu Jar a Podzimů (722–481 př. n. l.). Experimenty ukázaly, že na této zvonkohře lze vytvořit sedm tónů a pět půltónů, tedy úplnou dvanáctitónovou stupnici. Před nálezem zvonkohry nebylo známo, že se v tak dávných dobách používalo této složité stupnice. Někteří badatelé se totiž domnívali, že dvanáctitónová stupnice se do Číny dostala z antického Řecka koncem období Válčících států. (Pentatonická stupnice, která byla pak i nadále v Číně používána u většiny skladeb po celá staletí, je jednodušší a pochází z daleko staršího období. Zvonkohra zabírala rozsah pěti oktáv, tedy jen o dvě méně než klavír.) Jiní odborníci vyslovili názor, že pojem modulace byl do Číny zaveden nejdříve v období dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.), nebo dokonce až v období dynastie Suej (581/589–618). Dvanáctitónová stupnice zvonkohry však prozrazuje, že obě tato pojetí (pentatonika i chromatika) byla v Číně zřejmě prastará a byla známa již přinejmenším v období Válčících států. Při jejich použití je možno melodie provést v jakékoli tónině a přesunout je do jakéhokoli hudebního klíče.

Ibsen

Po volbách se obvykle sliby opor společnosti rozplývají jako sen…
Henrik Ibsen

Ibsen, Henrik (20. 3. 1828, Skien, Norsko – 23. 5. 1906, Oslo, Norsko), norský dramatik a básník; jeden z nejvýznamnějších zakladatelů evropského realistického dramatu. Jeho tvorba se pohybuje od romantického k měšťanskému dramatu a odtud k existenciálně laděným dílům, která oslnila svět: vycházejí z krize společenské a morální, ze situace inteligence, která se z umrtvujícího, sterilního prostředí vesnice a města pokoušela najít cestu k jinému životu a k jiné filozofii. Dramatický konflikt přenáší Ibsen z vnějších střetů k střetům vnitřním, psychologickým. Ibsenovský typ dramatu je založen na několika postavách, které se pohybují v ustáleném prostorovém řečišti. V tomto statickém prostředí na omezené časové ploše se odehrávají dramatické vnitřní konflikty tragického ladění. V analytickém psychologickém dramatu *Samfunnets stotter* (Opory společnosti, 1877) a v komorně laděných syžetech, v pozdější fázi se symbolickým až mystickým vyústěním, z nichž se na světových scénách nejvíce prosadily *Et dukkehjem* (Domov loutek, známější pod názvem *Nora*, 1879), *Gjengangere* (Přízraky, 1881), *En folkefjende* (Nepřítel lidu, 1882), *Villanden* (Divoká kachna, 1884), *Fruen fra havet* (Paní z námoří, 1888) či *Byggmester Solness* (Stavitel Solness, 1896), zaujímají důležité místo erotické problémy. Ibsenův erós je severský temný, tajemný, skrytý a potlačovaný, který vybuchuje v tragických kolizích života těla a ducha; je často symbolický, mystický, hrozivý, přesahující tělesné dimenze, jak dokládá například drama *Når vid døde vågner* (Když my mrtví procitneme, 1899, také pod názvem Když z mrtvých procitáme).

Íkaros

Dobře mi radil otec Daidalos, kdybych ho poslechl, nenatloukl bych si nos…
Íkaros

Íkaros, syn Daidala (jméno je odvozeno od řeckého slovesa *daidalomai* „tvořím, sochám, tesám“), mytického řeckého sochaře, stavitele a vynálezce uměleckého řemesla; nejstarší monumentální sochařství se podle něho označovalo jako daidalské. Daidalovy sochy byly údajně jako živé, takže se prý musely uvazovat, aby neutekly. Na Krétě zbudoval Daidalos pro krále Mínoa proslulý labyrint. Jeho dceři Ariadně poradil, jak pomoci Théseovi, aby nalezl z labyrintu cestu ven. Mínos proto zavřel Daidala i s Íkarem do labyrintu. Daidalos zhotovil pro sebe i pro Íkara z peří a vosku křídla, aby oba mohli prchnout vzduchem. Íkaros však neuposlechl rad svého otce, aby se nevznášel příliš vysoko, ani příliš nízko. V mladické nerozvážnosti zatoužil po letu až k samému slunci: vosk spojující péra se slunečním žárem roztavil, perutě se rozpadly a Íkaros se zřítil do mořských hlubin, v nichž utonul. Na jeho památku bylo pak moře nazváno mořem Íkarským. Předchůdcem Daidalova a Íkarova vzduchoplavectví byl legendární sumerský panovník Etana, 13. vládce I. dynastie z Kiše; ten se vznesl k obloze na křídlech orla, aby získal bylinu plodivé síly a zrození pro svou manželku, aby mu dala potomka.

Imhotep

U každé své stavby jsem cítil její „tep“.
Imhotep

Imhotep (ve staroegyptštině nazývaný *Ten, který přichází v míru*, případně *Vítaný*), egyptský vezír, kněz a architekt; žil za vlády panovníka 3. dynastie faraona Džosera (2667–2648 př. n. l.). Proslavil se jako architekt a stavitel nejstarší egyptské pyramidy – Džoserovy stupňovité pyramidy v Sakkáře, když základní stavbu faraonovy hrobky (mastabu) navýšil o dva stupně a později přidal ještě další tři. Imhotep byl velmi respektovanou osobou, byl považován za boha moudrosti, písemnictví a medicíny. Bývá zobrazován jako sedící muž s rozvinutým papyrovým svitkem na kolenou, jako symbolem moudrosti a vzdělanosti. Prohlášen byl také za syna boha Ptaha a bohyně Sachmet, s nimiž tvořil mennoferskou triádu. Mennofer (dnešní Sakkára) byl nejdůležitějším centrem Imhotepova kultu, ale za vlády Ptolemaiovců se jeho kult rozšířil po celém Egyptě. V řeckém prostředí té doby byl Imhotep ztotožňován s bohem lékařství Asklépiem.

Jan Křtitel

Bůh mi byl milostiv, když dal mi spatřit krásu tance polonahé Salome, rád jsem pak podstoupil ortel.
Jan Křtitel

Jan Křtitel (Jan, hebrejsky *Jóchánan*, „Bůh je milostiv“), syn Zachariáše a Alžběty, asketicky žijící novozákonní prorok. Byl uvězněn Herodem Antipou, jemuž vytýkal manželství s Herodiadou, ženou jeho bratra Filippa. Na rozkaz královny Herodiady byl popraven, exekuci údajně předcházela Herodianina intrika s dcerou Salome, podle tradice dcera Herodiady a Heroda Filippa. Tančila před tetrarchou Herodem Antipou a tolik se mu zalíbila, že jí slíbil dát, o cokoli požádá. Na popud své matky královny Herodiady ho požádala o hlavu uvězněného Jana Křtitele. Herodes se zdráhal, ale nakonec dal Jana usmrtit a jeho hlavu přinést na stříbrné míse. Dramatický příběh mladé křehké princezny, která se stává nástrojem v rukou krásné a ctižádostivé matky, inspiroval vznik mnoha literárních, výtvarných a hudebních děl.

Jana z Arku

Svou zbožností a statečností jsem rozkolísala mocenskou bárku.
Jana z Arku

Jana z Arku (francouzsky: *Jeanne d’Arc*, přezdívána *Pucelle d’Orléans* [Panna orleánská], *Jeanne la Pucelle* [Panna Jana], *La bonne Lorraine* [Dobrá Lotrinka], 6. 1. 1412, Domrémy-la-Pucelle, Francie – 30. 5. 1431, Rouen, Francie), francouzská národní hrdinka. Dostalo se jí „vidění“ a v únoru 1429 se na „boží pokyn“ dostavila k francouzskému královskému dvoru s cílem porazit Angličany drancující při stoleté válce Francii a dovést následníka trůnu ke korunovaci. V květnu 1429 se účastnila odražení Angličanů u Orléansu a dobytí dalších území. V důsledku těchto úspěchů a celkového obratu ve válce byl Karel VII. Francouzský (1403–1461) v Remeši korunován a s podporou Jany z Arku dovedl Francii k ukončení dlouhotrvající války. Zradou šlechty, snažící se zabránit centralizaci francouzského státu, byla Jana v roce 1430 zajata, vydána Angličanům a církevním soudem v Rouenu odsouzena k trestu smrti, který byl vykonán upálením. Již v roce 1456 byla však Jana katolickou církví ospravedlněna, roku 1909 blahořečena a v roce 1920 prohlášena za svatou. Jana z Arku a její osudy jsou trvalým předmětem zájmu historie a dalších vědeckých disciplín a inspirací pro literaturu i výtvarné umění.

Jelínek

Antropologem chtěl jsem být už od plínek.
Jan Jelínek

Jelínek, Jan (6. 2. 1926, Brno – 3. 10. 2004, Brno), český antropolog, etnolog a muzeolog; významný představitel české bio-socio-kulturní antropologie. V roce 1950 na muzejní půdě založil Ústav Anthropos jako středisko výzkumu a prezentace evoluce rodu *Homo*, obnovil vydávání časopisu *Anthropologie* (1962) a v letech 1958 až 1962 vybudoval v Brně-Pisárkách pavilon Anthropos, kde v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století vytvořil špičkovou expozici s problematikou evoluce člověka. Jako vynikající muzeolog byl také dlouhá léta předsedou Mezinárodního výboru muzeí (International Council of Museums, ICOM) při Organizaci OSN pro výchovu, vědu a kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO). Z Brna se tak díky jeho činnosti stalo jedno z ohnisek rozvoje světové antropologie.

Jenatzy

Elektromobily si v budoucnu ukrojí tu největší porci!
Camille Jenatzy

Jenatzy, Camille (1868, Schaarbeek, Belgie – 8. 12. 1913, Habay-la-Neuve, Belgie), belgický automobilový závodník, konstruktér a podnikatel. Pro svůj rudý plnovous a nezkrotný temperament byl přezdíván *Le Diable Rouge* („Rudý ďábel“). Jako první člověk překonal s elektromobilem (vlastní konstrukce) doutníkového tvaru *La Jamais Contente* („Věčně nespokojená“) rychlost 100 kilometrů za hodinu (105,3 km/h). (V roce 1902 tento rekord překonal parní vůz *Leon Serpollet* rychlostí 120,7 km/h.) Jenatzym konstruované elektromobily zhotovovala v letech 1899–1901 firma Compagnie Internationale des Transports Automobile v Paříži, od roku 1903 vyráběla jeho hybridní vozy pod značkou Jenatzy-Martini firma Martini.

Jindřich VIII.

Z šestice manželek nechal jsem popravit jen dvě, uznávám, krapet jsem to zbabral.
Jindřich VIII., anglický král

Jindřich VIII. Tudor (28. 6. 1491, Palace of Placentia, Greenwich, Kent, Anglie – 28. 1. 1547, Palace of Whitehall, Londýn, Anglie), anglický král od roku 1509; tvůrce absolutistické monarchie a zakladatel anglikánské církve. Proslul šesti manželstvími, jeho manželkami se staly Kateřina Aragonská (Catherine of Aragon), Anna Boleynová (Anne Boleyn; popravena mečem v roce 1536), Jana Seymourová (Jane Seymour), Anna z Clevesu (Anne of Cleves), Kateřina Howardová (Catherine Howard; popravena sekerou v roce 1542) a Kateřina Parrová (Catherine Parr). Za konfliktu s papežem, který mu nepovolil rozvod s Kateřinou Aragonskou, však využil dávného anglického tíhnutí k národní církvi a v roce 1533 odtrhl anglickou církev od Říma (jakýsi „protobrexit“) a sám se stal její hlavou.

Kahlo

Přes snahu Diega a Lva se v životě mesticů a žen nic k lepšímu nepohlo.
Frida Kahlo

Kahlo, Frida (vlastním jménem *Magdalena Carmen Frida Kahlo y Calderón*, 6. 7. 1907, Coyoacán, Ciudad de México, Mexiko – 13. 7. 1954, Coyoacán, Ciudad de México, Mexiko), mexická malířka levicové a feministické orientace; manželka mexického malíře Diega Rivery (1896–1957), milenka ruského revolucionáře Lva Trockého (1879–1940). Do malířčiny tvorby se výrazně promítl její dvojdomý původ ženy s evropskými a mexickými kořeny (byla dcerou maďarsko-židovského otce a matky španělsko-mexicko-indiánského původu), bouřlivé manželství se slavným malířem provázené nevěrami a bisexuálními vztahy a nemoc (překonala sice dětskou obrnu, ale v mládí utrpěla při havárii těžký úraz, jehož bolestivé následky ji provázely do konce života). Obrazy *Sen* (1940) nebo *Zlomený sloup* (1940), kde se malířka zobrazila s rozeklanou hrudí, hřebíky jako symbolem bolesti napíchanými po celém těle a slzami stékajícími po tvářích, patří k dílům, jimiž se vyrovnávala se svými takřka permanentními bolestmi, jimiž byla po své nehodě a zranění sužována. Dílo Fridy Kahlo, založené formálně na syntéze původního mexického umění, evropského symbolismu a surrealismu, je vlastně výpovědí o její životní cestě: hledání vlastní identity, usilování o uplatnění ženy v „mužském světě“ a nápravě nespravedlivého světa.

mestic, **mesticka** (španělsky *mestizo*, portugalsky *mestiço*, francouzsky *métis*, z latinského *mixtus*, „smíšený“, ve vulgární latině *mixticius*), označení osoby s kombinací indiánského a evropského původu používané v oblastech Jižní a Střední Ameriky.

Kalvín

Očistným plamenem jsem zbloudilého Serveta a jiné kacíře zbavil jejich vin.
Jan Kalvín

Kalvín, Jan (*Jean Calvin, Jean Cauvin,* 10. 7. 1509, Noyon v Pikardii, Francie – 27. 5. 1564, Ženeva, Švýcarsko), francouzský teolog a právník; církevní reformátor, zakladatel kalvinismu. Pod vlivem německého církevního reformátora Martina Luthera (1483–1546) se stal stoupencem reformace. Před pronásledováním odešel z Paříže do Basileje, kde vypracoval základy svého pojetí protestantismu. V letech 1536–1538 a od roku 1541 žil v Ženevě, zprvu jako profesor teologie, poté jako faktický vládce městské republiky; postupně zde nastolil tvrdý netolerantní režim řízený konzistoří (obětí se stal i Michael Servet). Ženeva se pod Kalvínovým vedením stala evropským centrem reformace. Z díla: *Christianae religionis institutio* (Zásady křesťanské víry, 1536).

Servet, Michael (vlastním jménem *Miguel de Villanova*, 1511, Villanueva, Španělsko – 27. 10. 1553, Champel u Ženevy, Švýcarsko), španělský anatom, lékař, přírodovědec, právník a teolog. Objevil malý krevní oběh, poukázal na spojení žilního a tepenného systému a na základě vlastních poznatků kritizoval stav tehdejší medicíny. Věnoval se též studiu reformace, své názory vyložil ve spisu *Christianismi restitutio* (Obnova křesťanství, 1553), který byl, mimo jiné, namířen proti mravnímu a náboženskému despotismu reformátora Jana Kalvína. Načež byl obžalován z kacířství, v Ženevě byl na popud Kalvínův zadržen, odsouzen jako bezvěrec a upálen.

Kant

Snad se díky mé filozofii konečně z člověka stane morální gigant.
Immanuel Kant

Kant, Immanuel (22. 4. 1724, Königsberg, nyní Kaliningrad, Rusko – 12. 2. 1804, Königsberg, nyní Kaliningrad, Rusko), německý filozof; první představitel německého idealismu a tvůrce transcendentální kritické filozofie. Ačkoli vyšel z tradice reprezentované Gottfriedem Wilhelmem Leibnizem a Christianem Wolffem, začíná jeho dílem nová epocha v tradici evropského filozofického myšlení. Je to proto, že se jeho filozofie posunula na novou problémovou rovinu: na stupeň transcendentální reflexe předchůdných podmínek možnosti jakéhokoli poznání. To je zásadní obrat; od předmětového, objektového myšlení k myšlení transcendentálnímu. Takové vyjádření je zkratka, za níž se skrývá, že Kant opustil dosavadní převažující způsob filozofování, které bylo vztažené na poznání objektů či předmětů, ať už vnějšího světa v přírodní filozofii nebo předmětů přesahujících naši zkušenost v metafyzice. Místo toho začal zkoumat, jaké jsou subjektivní podmínky naší zkušenosti s těmito předměty, aby přes teorii zkušenosti u předzkušenostního nebo mimozkušenostního poznání nutně dospěl k teorii rozumu. Zcela analogicky opustil v oblasti praktické filozofie (nauky o jednání) ten způsob vymezování morálky, kdy se příkazy a zákazy, tj. mravní normy (mravy, mravnost), odvozují z domnělé podstaty věcí nebo z přirozenosti (bytnosti) člověka, to znamená z určitých antropologických charakteristik. Místo toho zpracoval teorii nepodmíněné morální povinnosti, tedy teorii, která určuje podmínky, za kterých je mravní povinnost pojmově vymezitelná a rozumově uchopitelná: pak se také může stát kategorickou a získává formu tzv. kategorického imperativu („hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně“). Tento kantovský obrat od objektového k transcendentálnímu myšlení se nakonec stal směrodatným pro celou následující filozofii, nejen pro německý idealismus, ale pro téměř všechnu pokantovskou filozofii v 19. a 20. století. Z díla: *Kritik der reinen Vernunft* (Kritika čistého rozumu, 1781), *Kritik der praktischen Vernunft* (Kritika praktického rozumu, 1788), *Kritik der Urteilskraft* (Kritika soudnosti, 1790), *Die Metaphysik der Sitten* (Metafyzika mravů, 1797).

Karel IV.

Užíval jsem si slastí se svými ženami;
snad i tohle zaznamenají historické črty.
Karel IV.

Karel IV. (14. 5. 1316, Praha – 29. 11. 1378, Praha), český a německý král od roku 1346, římskoněmecký císař od roku 1355 z dynastie Lucemburků; nejvýznamnější evropský vládce pozdního středověku. Byl nejstarším synem Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny; původně křtěný Václav, jméno Karel přijal při biřmování. Byl čtyřikrát ženat: 1323–1348 Markéta, zvaná Blanka, z Valois, 1349–1353 Anna Falcká, 1353–1362 Anna Svídnická, od roku 1363 Alžběta Pomořanská (prý dokázala ve svých rukou ohýbat či lámat železné meče nebo podkovy); otec dvanácti dětí. Jako český král proslul především založením univerzity v Praze, která nese jeho jméno, výstavbou Nového Města pražského, stavbou kamenného Karlova mostu a hradu Karlštejna i mnoha dalšími počiny; dosáhl také významné územní expanze českého státu, především severovýchodním směrem. Karel IV. je nazýván *Pater patriae* (z latiny), „Otec vlasti“ – oslavným přízviskem, kterého se v dějinách dostalo jen nemnoha osobnostem, zejména politikům a státníkům, kteří se zasloužili o vlast: Gaius Iulius Caesar (100–44 př. n. l.), Octavianus Augustus (63 př. n. l. – 14 n. l.), Marcus Tullius Cicero (106 – 43 př. n. l.), Karl der Große (747 nebo 748 – 814), Karel IV. (1316–1378) aj.

Kateřina II.

Ve vnitřní i zahraniční politice, v umění i v posteli
byla jsem vždy prvá!, kdeže druhá!!
Kateřina II.

Kateřina II. (*Jekatěrina II.*, 2. 5. 1729, Štětín, Polsko – 17. 11. 1796, Petrohrad, Rusko), ruská carevna, původním jménem Sofie Frederika; dcera anhaltsko-zerbstského knížete a od roku 1745 manželka následníka ruského trůnu Petra III. Na trůn nastoupila za pomoci gardových pluků. Využila neoblíbenosti svého manžela mezi dvořany (sama horlivá rusofilka) a k prosazení vlastních záměrů využívala vlivu respektovaného kancléře A. P. Bestužev-Rjumina a svých četných milenců. V zahraniční politice navázala na Petra I. a pokračovala v expanzi proti Polsku a Turecku, jejímž výsledkem bylo obsazení severního pobřeží Černého moře a Krymu a dělení Polska mezi Ruskem a Pruskem. Ve vnitřní politice dále upevňovala samoděržaví, omezila pravomoci senátu, zvýšen byl počet gubernií, od státní administrativy bylo odděleno soudnictví a finanční správa. Dbala o vzdělání vyšších společenských vrstev, založila několik desítek akademií a škol, prosadila zavedení obecných škol ve městech. V sídelním městě Petrohradě nechala postavit množství honosných staveb, za což se jí dostalo přízviska Semírámis Severu. Účastnila se kulturního života, napsala i několik divadelních her, které patří k nejlepším ruským literárním dílům 18. století. Dopisovala si s předními osvícenskými mysliteli Voltairem, Charlesem Montesquieuem nebo Denisem Diderotem, což jí přineslo v Evropě velkou popularitu.

Klytaiméstra

Nezřízená ctižádost Agamemnóna způsobila,
že matkovrahy se stali Orestés a jeho sestra.
Klytaiméstra

Klytaiméstra („slavná radou, chytrostí“; nebo méně správně *Klytaimnéstra*, „slavná nápadníky“), dcera spartského krále Tyndarea a Lédy, sestra Heleny a Dioskúrů, manželka mykénského vládce Agamemnóna, matka Oresta, Élektry, Ífigenie a Chrýsothemidy. S Agamemnónem spokojeně žila až do doby, kdy Řekové rozpoutali trójskou válku a její manžel se stal hlavním velitelem. Roztržku mezi manžely způsobila i skutečnost, že Agamemnón pro zdar začátku války nechal obětovat jejich dceru Ífigeneiu. Za dlouhé nepřítomnosti svého muže se sblížila s jeho bratrancem Aigisthem, a když se Agamemnón konečně vrátil domů, společně ho zabili. Tím se rozpoutala další série zločinů v pokolení Átreovců, protože Agamemnónův syn Orestés se za podpory své sestry Élektry a přítele Pylada pomstil své matce i Aigisthovi. Byl však pronásledován výčitkami svědomí v podobě strašných bohyň pomsty Erínyí. Aby se očistil, vydal se na radu Apollóna na nebezpečnou plavbu po Černém moři do Tauridy na dnešním Krymu. Zde ho zachránila Artemidina kněžka, v níž poznal svou sestru Ífigeneiu. Spolu uprchli a vrátili se do Řecka. V Attice Ífigeneia založila Artemidin kult v Braurónu a stala se tam kněžkou. Orestés byl konečně očištěn a rod Átreovců se tak zbavil své dědičné kletby.

Kolumbus

Za takový objev si zasloužím velkolepý nimbus.
Kryštof Kolumbus

Kolumbus, Kryštof (italsky *Cristoforo Colombo*, španělsky *Cristóbal Colón*, mezi 25. 9. a 31. 10. 1451, Janov, Itálie – 20. 5. 1506, Valladolid, Španělsko), italský mořeplavec ve španělských službách; objevitel Nového světa (1492) a autor španělsky psaných zpráv o svých cestách. Až do smrti byl přesvědčen, že našel novou, kratší cestu do Indie (a proto nazval obyvatele, s nimiž se setkal, indiány); to však nijak nezmenšuje význam jeho objevu.

Komenský

Škola hrou, kolo, kolo mlýnský…
Jan Amos Komenský

Komenský, Jan Amos (28. 3. 1592, Uherský Brod nebo jeho okolí, Morava – 15. 11. 1670, Amsterdam, Nizozemsko), český pedagog, humanistický filozof, spisovatel, teolog, polyhistor a reformátor, diplomat a politik. Jeho dílo je obsáhlé a všestranné, psal česky a latinsky. Slávu „učitele národů“ mu zjednaly jazykové učebnice *Janua linguarum reserata* (Brána jazyků otevřená, 1631), obrázkový slovník *Orbis sensualium pictus* (Svět v obrazech, 1658) spisy didaktické a pedagogické *Opera didactica omnia* (Souborná vzdělávací, didaktická díla), souborné amsterdamské vydání 1657. Snahou Komenského bylo sjednocení veškerého lidského vědění na základě jeho zpřístupnění všem. Položil základy novověké pedagogiky. Literární činnost Komenského směřovala k velkoryse koncipovanému dílu, které mělo být nástrojem božího plánu obnovy světa. Zamýšlel ho nazvat *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských), ale plánované vševědné a všenápravné dílo nikdy nedokončil. Tiskem z něho vyšly jen části, některé za autorova života, některé posmrtně. Významné místo v tvorbě J. A. Komenského zaujímá alegorický spis *Labyrint světa a ráj srdce* (1623). Patří k takzvaným útěšným spisům, které evangelíky utvrzovaly ve víře v dobách bídy a nejistoty. Komenský se po studiích na protestantských univerzitách v Herbornu a Heidelbergu stal českobratrským duchovním. Před pronásledováním nekatolíků se skrýval na Moravě i v Čechách, roku 1628 odešel do polského Lešna a svůj další život strávil v exilu. Poslední léta žil v Amsterdamu, pochován je v kapli valonského kostela v holandském Naardenu. V berlínské čtvrti Neukölln, poblíž místa, kde stávala česká osada protestantských uprchlíků (Český Rixdorf, založen 1737), byla v roce 1992 u příležitosti výročí 400 let od narození velkého myslitele otevřena Zahrada Komenského. Je koncipována jako životní cesta, její jednotlivé části, propojené krásnou přírodou, jsou inspirovány idejemi Jana Amose Komenského.

Konfucius

Základem zdravé společnosti je heterosexuální rodina, individualismu vystavme rázné stop.
Konfucius, největší čínský filozof všech dob

Konfucius (polatinštěná podoba jména čínského filozofa *Kchung Čchioua – Kchung-fu-c'*, „Mistr Kchung-fu", 551–479 př. n. l.), čínský filozof a etik; tvůrce jednoho z nejstarších morálně-etických a státoprávních učení o uspořádání vztahů a zájmů jednotlivce, společnosti a státu. Konfucius pohlížel na rodinu jako na mikrokosmos státu, jeho základní článek. Od jeho zdrženlivého postoje vůči tradičním ritům vede pak cesta k obecnému racionalismu čínské filozofie a k odmítání náboženských nauk, nebo aspoň k zaujímání skeptického stanoviska k nim. Konfuciovy výroky byly po jeho smrti uspořádány jeho žáky do knihy *Hovorů či Rozprav (Lun jü).* Konfuciovo učení, konfucianismus, se stalo jedním z nejdůležitějších pilířů čínské morálky a chování v nejširším smyslu, v Číně je uctíván jako jeden z největších mudrců všech dob.

Koniáš

Nezradil jsem češství, aspoň v kultuře jazyka jsem nebyl Jidáš!
Antonín Koniáš

Koniáš, Antonín (1. 2. 1691, Praha – 27. 10. 1760, Praha), český jezuita; představitel jezuitské protireformace v pobělohorských Čechách. Proslavilo jej dílo *Clavis haeresim claudens et aperiens – Klíč kacířské bludy k rozeznání otevírající, k vykořenění zamykající* (1729). Byl pilný a úspěšný kazatel, který uměl strhnout a přesvědčit své posluchače. Jeho kázání, vydaná ve třech svazcích, nejprve pod názvem *Vejtažní naučení* (1740, soudobé vydání – Brno: Blok, 1995), poté jako *Postila* (1750 a 1756) – patřila ve své době k nejoblíbenějším. Významná jsou Koniášova díla hymnologická – soubor katolických písní *Cytara Nového zákona* (1727). Jeho zásluhou je, že v době úpadku českého jazyka a značně rozkolísaných jazykových norem se udržela tradice vysoké jazykové kultury.

Kosmas

Podle mého mínění nemají dějiny Čechů kaz.
Kosmas

Kosmas (kolem 1045, Zdice – 21. 10. 1125, Praha), český kronikář, církevní hodnostář (kanovník svatovítské kapituly) a vzdělanec evropského rozhledu. Studoval na pražské katedrální škole, v Lutychu a pravděpodobně i na jiných evropských školách. Je autorem latinsky psané kroniky *Chronica Boemorum* (Kronika Čechů; bývá překládána pod názvem *Kronika česká*), která ve třech knihách (odlišených na základě zdrojů, jež užil: „bájné vyprávění starců", „zprávy očitých svědků", teprve od událostí roku 1092 začal přidávat také vlastní svědectví) zachycuje české dějiny od mytických počátků (příchod praotce Čecha) až po vládu knížete Soběslava I. (vládl v letech 1125–1140).

Kratés

Žil jsem bez pána a bez obojku svobodně jako toulavý pes...
Kratés

Kratés z Théb (asi 360–280 př. n. l.), řecký filozof, stoupenec kynismu. Rozdal svůj majetek a s manželkou Hipparchií chodil jako potulný kazatel (a karatel) světem. Dával přitom najevo pohrdání konvencemi a dospěl k oproštění od vnějších potřeb. Ve svých přednáškách utěšoval hlavně chudé a bědné, odmítal vázanost člověka na stát. Soudí se, že je tvůrcem slova „kosmopolita“.
Psal tragédie, elegie a drobné satirické básně (*Paignia*, „Hříčky“).

kynismus (z řeckého *kyón*, „pes“), antická filozofická škola založená Antisthenem (asi 445–365 př. n. l.), radikalizující Sókratovu zásadu preference duchovních hodnot před hodnotami materiálními až ke krajní soběstačnosti, oproštěnosti od majetku, spotřebního komfortu, společenských konvencí (kynik Diogenés žijící v sudu se svým psem). Odtud pramení i moderní odvozenina „cynik“, pejorativně označující člověka, jenž otevřeně popírá jakoukoli závaznost.

Kroisos

Po bitvě odhalil jsem věrolomnost Pýthiinu, bylo pozdě na SOS.
Kroisos

Kroisos, král Lýdie v letech 560–546 př. n. l., syn krále Alyatta, jenž po mírovém uspořádání s Médy v roce 585 př. n. l. přivedl zemi k nebývalému rozkvětu. Kroisos plně využil příznivé situace, dobyl Mílétos, zajistil si kontrolu nad Smyrnou na západním pobřeží a povzbuzen úspěchy začal uvažovat o rozšíření svého panství též východním směrem. Spatřil svou příležitost, když Peršan Kýros II. odstranil jeho švagra, médského vládce Astyaga, a Lýdie se tak přestala cítit vázána smlouvou s Médy z roku 585 př. n. l. o hranicích na řece Halys (Kizil Irmak). Podle Hérodota si legendární výrok delfské věštírny, že překročí-li Halys, zničí velkou říši, vyložil ve svůj prospěch. Ačkoliv byl podporován Babylonií a Egyptem, podlehl roku 546 př. n. l. Kýrovi II. a jeho bohatá země se stala součástí perské říše. Kroisos poté působil jako perský místodržící. V antických pramenech jsou rovněž příslovečné zprávy o jeho obrovském bohatství (z latinizované verze *Croesus* vzniklo označení pro bájné boháče – *krésus*).

Pýthia (Pýthie), jméno kněžek a věštkyní v Apollónově chrámu v Delfách. Při oznamování věšteb seděla Pýthia na trojnožce a odpovídala na otázky tlumočené kněžími. Věštila v extázi umocněné zvláštními omamnými výpary pramene ve skalní rozsedlině. Její výroky, kněžími zaznamenané, byly často nejasné či dvojznačné (odtud úsloví „mluví jako Pýthie“). Věštby měly ale velkou autoritu; zvláště v 6.–4. století př. n. l. řecké státy málokdy rozhodovaly o závažných otázkách bez dotazu v delfské věštírně.

SOS, mezinárodní tísňový signál v Morseově abecedě sestávající ze 3 teček, 3 čárek a 3 teček vysílaných bezprostředně za sebou, což lze vyložit i jako znaky pro písmena S, O a S. Výklad ve spojitosti se zkratkami anglických vět ***S****ave* ***O****ur* ***S****ouls* („Spaste naše duše“) nebo ***S****ave* ***O****ur* ***S****hip* („Zachraňte naši loď“) není pravdivý.

Kubišta

Jsem jediný roduvěrný kubista!
Bohumil Kubišta

Kubišta, Bohumil (21. 8. 1884, Vlčkovice u Hradce Králové – 27. 11. 1918, Praha), český malíř, grafik, kreslíř, výtvarný teoretik; přední představitel moderního umění. Byl členem skupiny Osma, v níž se sešli hlavní představitelé generace českého moderního umění (Bedřich Feigl, Emil Filla, Max Horb, Otakar Kubín, Willi Nowak, Emil Artur Pittermann, Antonín Procházka). Kubišta jako jeden z prvních uplatnil principy kubismu v českém malířství. Byl nemanželským synem z chudé venkovské rodiny, proto neměl cestu k umění snadnou. V rané tvorbě byl poplatný pozdnímu impresionismu (*Na návsi*, *Pískařské lodě*), po roce 1905 jej oslovil expresionismus a poté zejména rodící se kubismus. Kubismus chápal jako jednu z cest k vyjádření duchovní podstaty moderní doby. V tomto duchu aktualizoval náboženská témata (*Křížová cesta, Svatý Šebestián*), zviditelňoval duchovní sílu a energii (sám se zkušenostmi se spiritismem a parapsychologií) (*Hypnotizér, Fakír*) a zachytil střetávání sil života a smrti (*Oběšený, Polibek smrti, Vražda, Zátiší s lebkou*). Některá z jeho děl mají blízko k futurismu (*Nálet na Pulju, Vlak v horách, Vodopád*) a k fauvismu (*Moře*). Jeho obraz *Meditace* se přibližuje k surrealistické poetice. Již před první světovou válkou jeho dílo vzbudilo zájem řady umělců, například ruského malíře a teoretika umění Vasilije Kandinského (1866–1944); francouzského básníka Guillauma Apollinaira (1880–1918) zase zaujalo jeho příjmení, když prohlásil, že Češi mají malíře, který byl „kubistou“ již od narození. Za války byl Kubišta nucen z existenčních důvodů vstoupit do armády; sloužil jako důstojník dělostřelectva v chorvatské Pule. Krátce po skončení první světové války zemřel na španělskou chřipku.

Lada

Celý život jsem tíhl k dada.
Josef Lada

dadaismus, mezinárodní avantgardní umělecké hnutí, charakterizované spíše společnými názory na umění a život než jednotným programem. Vznikl v roce 1916 v Curychu, zakladateli byli Tristan Tzara (1896–1963), Hugo Ball (1896 až 1927) a Hans (nebo Jean) Arp (1887–1966). Náhodně zvolené označení hnutí (z francouzského *dada*, „koníček“) symbolicky vyjadřuje protest proti válečnému násilí, vzpouru proti společenské morálce a kulturním hodnotám, nejen akademickým. Dadaismus staví proti rozumu nerozum, proti řádu anarchii, proti umění antiumění, čímž cílevědomě provokuje měšťáka. Dadaisté překračovali a rušili ustálené hranice mezi uměleckými žánry i mezi uměním a životem a vytvářeli originální, zcela nové postupy (například koláž, frotáž, asambláž, simultánní básně, automatické texty aj.).

Lada, Josef (17. 2. 1887, Hrusice – 14. 12. 1957, Praha), český malíř, ilustrátor, scénograf, spisovatel; významný představitel české moderní ilustrace. Lada navázal na kreslířskou tradici 19. století, zejména na dílo Mikoláše Alše (1852 až 1913). Ve své tvorbě směřoval od secesní poetiky k osobité stylizaci založené na pevné linii plošného pojetí; právě to vedlo Pabla Picassa k výroku, že nejoriginálnějším českým malířem je nikoli kubizující Emil Filla, nýbrž Josef Lada. V malířském díle vytvořil Lada jedinečný výtvarný obraz české vesnice, spojující idealizaci s humorně laděnou parodií (*Mikulášská nadílka, Rvačka v hospodě, Sváteční hospoda, Tancovačka, Zabíjačka*). Těžištěm jeho díla jsou ilustrace a vlastní knižní tvorba (*Bubáci a hastrmani, Kocour Mikeš, Moje abeceda, O chytré kmotře lišce* aj.); spolu s Karlem Čapkem (1890–1938), Vítězslavem Nezvalem (1900–1958) a Vladislavem Vančurou (1891–1942) se řadí k zakladatelům moderní české pohádky. Vrcholem Ladova ilustrátorského umění je výtvarný doprovod románu Jaroslav Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Lada vynikl také jako autor výprav, scén a kostýmů k divadelním hrám a operám.

Lao-c’

Podstatou všeho je tajuplné tao.
Mistr Lao

Lao-c’ („Mistr Lao“, též *Starý Mistr*, kolem 570–490 př. n. l.), čínský myslitel; pololegendární osobnost, jíž se připisuje autorství *Tao-te-ťingu* (Kniha o Cestě a ctnosti) a vytvoření taoismu, nábožensko-filozofického učení, vyjadřujícího univerzalistický názor na svět na základě jeho přirozeného vývoje. Cestou (*tao*) se rozumí prapodstata i konečný cíl všech věcí; ctností či virtuální silou (*te*) pak individuální přirozenost věcí. Ideálem taoistického mudrce je splynutí s *taem*, k čemuž dochází oproštěním se od věcí tohoto světa, od všeho zvenčí nabytého. Filozofickým jádrem taoismu je zásada *wu-wej* („ne-činění“), tj. nezasahování do daného stavu věcí.

Lavoisier

I po stětí budu myslet jedině na Marii-Annu Pierrette Paulze Lavoisier.
Antoine Laurent de Lavoisier

Lavoisier, Antoine Laurent de (26. 8. 1743, Paříž, Francie – 8. 5. 1794, Paříž, Francie), francouzský šlechtic, chemik, ekonom, právník a daňový úředník; zakladatel moderní chemie. Experimentálně dokázal platnost zákona zachování hmoty při chemických reakcích. Vyvrátil flogistonovou teorii a pokusy prokázal, že při spalování prvků probíhá jejich slučování s kyslíkem (oxidace). Prokázal, že diamant je čistý uhlík a vytvořil první racionální názvosloví anorganických sloučenin. V roce 1771 se oženil se čtrnáctiletou šlechtičnou Marie-Anne Pierrette Paulzeovou; jejich manželství bylo šťastné, přestože zůstalo bezdětné. Díky věnu své ženy vybudoval výzkumný ústav. Za Velké francouzské revoluce, v období robespierrovského teroru, byl odsouzen (spiknutí proti republice, údajné spekulace s pozemky aj.) k trestu smrti a popraven gilotinou. Jeho jmění bylo zkonfiskováno, spisy zabaveny. Traduje se historka, že Lavoisier údajně pojal svou popravu jako experiment. Jeho asistent měl zjistit, jak dlouho člověk žije ještě poté, co mu gilotina setne hlavu. Byli domluveni tak, že Lavoisier bude rychle mrkat, a to až do té doby, než zemře. Bylo prý zjištěno, že jeho hlava mrkala ještě asi po dobu jedné minuty po setnutí. Pravda je jiná: Lavoisier dokud nezemřel, myslel jen na svou ženu.

Pierrette Paulze Lavoisier, Marie-Anne (20. 1. 1758, Montbrison, Francie – 10. 2. 1836, Paříž, Francie), francouzská šlechtična a manželka Antoina de Lavoisiera; editorka, překladatelka a ilustrátorka Lavoisierových spisů. Po Lavoisierově smrti bojovala za očištění manželova jména a už koncem roku 1794 Konvent rozhodl, aby jí bylo zabavené jmění vráceno. Rehabilitován byl o dva roky později, kdy francouzská vláda vrátila vdově jeho osobní věci s poznámkou: „Vdově po Lavoisierovi, který byl nespravedlivě obviněn.“ Dostala nazpět i zkonfiskované panství Frechines. Podařilo se jí získat také Lavoisierovy spisy, které byly publikovány v roce 1805 ve dvou svazcích pod názvem *Mémoires de physique et chemie* (Chemické a fyzikální memoáry).

Lear

K sýru zakusuji svůj knír, v dáli houká výr.
Edward Lear

Lear, Edward (12. 5. 1812, Londýn, Anglie – 29. 1. 1888, San Remo, Itálie), anglický básník a kreslíř; zakladatel nonsensové poezie. Lear se narodil jako předposlední dvacátý potomek zámožného makléře a byl vychováván o jedenadvacet let starší sestrou Annou. Od mládí trpěl chatrným zdravím, měl záchvaty epilepsie, potíže dýchacích cest, na sklonku života částečně oslepl. Po otcově obchodním krachu se v patnácti letech musel se sestrou odstěhovat z domova. V devatenácti letech vydal knihu přírodopisných kreseb papoušků. Přes svůj trvající zájem a snahu o přírodopisné ilustrace se proslavil jako básník. Edward Lear byl první, kdo se ve své knize *A Book of Nonsense* (1846, česky *Velká kniha nesmyslů*) odvážil vzít vážně infantilní fázi vývoje lidské řeči (sám se nikdy neoženil a vlastní děti neměl) a vytvořit na jejím základě originální typ nonsensové poezie, zejména takzvaný limerick (pětiveršová epigramatická říkanka): Byl jeden dědeček v Szegedu, / který jel na starém medvědu. / Když se ptali: „Kluše?“ / Odpověděl suše: / „Je z rodu neklusavých medvědů“. Otevřel tím cestu k novým imaginárním světům, zrozeným z nespoutané představivosti dětství, osvobozené od klasického kánonu a nucené důstojnosti dospělých.

nonsens (z latinského *non-*, „ne“ a *sensus*, „smysl“; do češtiny převzato z anglického *nonsense*, výslovnost: nonsəns), 1. nesmysl; nesmyslnost, absurdnost, 2. hloupost, pitomina, 3. nesmysly, hlouposti, pitomosti.

Leibniz

S ars inveniendi toho objevíme mnohem víc!
Gottfried Wilhelm von Leibniz

Leibniz [lajbnyc], Gottfried Wilhelm von (21. 6. 1646, Lipsko, Německo – 14. 11. 1716, Hannover, Německo), německý filozof, matematik, logik a polyhistor. Usiloval o univerzální metodu poznávání, vynalézání a objevování, založenou na logickém kalkulu. Leibnizovi šlo o vytvoření všeobecné charakteristiky (*characteristica universalis*), to je znakového systému; základní znaky by určovaly základní pojmy a jejich kombinace posléze všechny ostatní pojmy; dále pak o vytvoření logického kalkulu (*calculus ratiocinator*), který by byl vztažen na tvrzení vyjádřená zde znaky univerzální charakteristiky; a též o vytvoření metody souzení (*ars iudicandi*), která by sama jednoznačně rozhodovala, zda je dané tvrzení pravdivé. Tento svůj model Leibniz chápal funkčně, připojil k němu též metodu objevování (*ars inveniendi*), jejíž podstatu pak načrtl roku 1666 ve spisu *Disputatio arithmetica de complexionibus* v kapitole nazvané De arte combinatoria; zahrnovala úpornou snahu umožnit soustavné objevování a vynalézání ve všech oborech pomocí všeobecné logiky objevů a vynálezů: „Není nic důležitějšího než pozorovat, jak vznikají objevy; je to po mém soudu cennější než samy objevy, poněvadž ty počátky jsou velmi plodné a jsou pramenem nespočetných objevů dalších, které můžeme z nich vyvodit jistou kombinací, jak obyčejně říkám, nebo jejich užitím na předměty jiné.“ Tímto modelem navázal Leibniz na linii uvažování, která započala už ve starověku a která se po důkazech Kurta Gödela (1906–1978) ukázala jako nerealizovatelná – kreativní myšlení nelze spoutat algoritmy. Jiné výsledky Leibnizova bádání jsou však mimořádné: nezávisle na Isaacu Newtonovi (1643–1727) položil základy infinitezimálního počtu, zdokonalil počítací stroj Blaise Pascala (1623–1662). Leibnizův mechanický stroj, na rozdíl od Pascalova, zvládl už také násobení. Leibnizovy principy se zachovávají v mechanických počítačích, pokud se používají, dodnes, a stejně tak jeho objevné poznatky z výzkumu dyadické soustavy, vystihující dobře souvislost aritmetických a logických operací, jsou základem principu i našich samočinných počítačů. Leibniz zasáhl tvořivě rovněž do antropologie, geologie, historie, archeologie a řady dalších věd.

Lenin

Velká říjnová, bude v historii vždycky „in“.
Vladimír Iljič Lenin

Lenin, Vladimir Iljič (vlastním jménem *Uljanov*, 22. 4. 1870, Simbirsk [dnes Uljanovsk], Rusko – 21. 1. 1924, Gorki u Moskvy, Rusko), ruský komunistický politik, státník a revolucionář; vůdce bolševické strany, teoretik leninismu jako adaptace marxismu v období imperialismu. Využil slabosti Kerenského vlády a 7. listopadu 1917 vydal povel k revoluci (tzv. Velké říjnové socialistické revoluci); byl zvolen prvním předsedou rady lidových komisařů (vlády). Začal organizovat teror jakobínského stylu; nechal zřídit Čeku (tajnou policii), prosadil popravy „nepřátel revoluce“ bez soudů. Od května 1922 byl vážně nemocen, po další mrtvici v lednu 1924 zemřel. Leninovo tělo bylo nabalzamováno a dodnes je vystaveno v mauzoleu na Rudém náměstí v Moskvě.

Leonardo

Také díky „rychlému oku“ s vědou nikdy jsem nebyl na štíru, natož v klinči.
Leonardo da Vinci

Leonardo da Vinci (15. 4. 1452, Anchiano u Vinci, Itálie – 2. 5. 1519, Cloux u Amboise, Francie), italský filozof, malíř, sochař, architekt, inženýr, hudebník, básník a vědec; univerzální osobnost renesanční filozofie, vědy a umění. Leonardova malířská tvorba, v níž vrcholí renesanční realismus (*Dáma s hranostajem, Madona ve skalách, Mona Lisa, Poslední večeře* – postavy vystupující v měkkém sfumatu z tmavého pozadí a zahalené oparem tajemství) ovlivnila vývoj evropského malířství. Jeho studijní neobyčejně přesné a pronikavé kresby z přírodovědy, medicíny, techniky a dalších oborů daly vznik vědecké a technické ilustraci. Tyto skici stejně jako některé obrazy prozrazují, že Leonardo byl možná vybaven takzvaným „rychlým okem“ fungujícím na vyšší frekvenci fúze blikání. Jde o typ schopnosti, který umožňuje například špičkovým tenistům (vyniká zejména Novak Djoković) returnovat míč, který ze servisu letí rychlostí větší než 200 km/h. Leonardovi tato supervize snad umožnila zachytit prchavé okamžiky ve tvářích jeho postav: začínající úsměv Mony Lisy nebo výrazy apoštolů v okamžiku, kdy Ježíš pronáší „jeden z vás mě zradí“.

Lévi-Strauss

Antropologie byla nejdůležitější z mých životních os.
Claude Lévi-Strauss

Lévi-Strauss [lévi strós], Claude (28. 11. 1908, Brusel, Belgie – 30. 10. 2009, Paříž, Francie), francouzský antropolog, etnolog, amerikanista; zakladatel strukturální antropologie a jedna z nejvýraznějších osobností francouzského poválečného myšlení a kultury, která měla značný vliv na vývoj moderních věd o člověku. Takřka do poslední chvíle svého života pracoval ve své pařížské laboratoři. Pokusil se dokázat, že různé složky sociálního a kulturního chování, obřady, rituály, příbuzenské vztahy, manželské právo, způsoby přípravy jídla či totemické systémy netvoří izolované entity, ale jsou konstituovány na základě kontrastivních vztahů, takže vytvářejí struktury analogické fonologické struktuře jazyka. Věnoval se analýze především tří specifických systémů, v nichž se odráží povaha celé kultury a které mohou být vytvořeny „identickými strukturami nevědomí“: příbuzenským systémům, mýtům a myšlení „přírodních národů“. Příbuzenství připodobnil k jazyku v tom smyslu, že stejně jako jazyk představuje strukturovaný a strukturující systém znaků, jejichž povaha je symbolická, seberegulující a soběstačná, a mimo své hranice nevyžaduje žádný odkaz ke skutečnosti nebo přirozenosti, který by jeho postupy ospravedlnil. Popíral existenci kvalitativních rozdílů ve způsobu, jakým posuzuje realitu archaická a moderní společnost. Pokusil se dokázat, že „primitivní“ logika „chladných“ přírodních národů je schopna generalizovat, klasifikovat a analyzovat stejným způsobem jako logické myšlení „horké“ moderní civilizace. Odlišnost spočívá pouze ve skutečnosti, že logika „předdějinného“ člověka pracuje se smyslově konkrétními pojmy a je spojena s bezprostředními pocity. Vymezil pojem *bricolage* jako označení archaického způsobu myšlení, jehož produktem jsou klasifikační systémy pracující s různými přírodními a sociálními fenomény.

Li Čching-čao

Není-li tady on, ztrácí se Tao…
Li Čching-čao

Li Čching-čao (1084–1155?), čínská básnířka z období dynastie Sung. Získala vynikající vzdělání, a když se provdala, sdílela se svým mužem zálibu v literatuře a historii. Po letech šťastného manželství přišla katastrofa – sungská dynastie byla poražena Džurčeny a Li Čching-čao musela opustit svůj dům a prchnout na jih. Vzápětí zemřel i její milovaný muž. Většinu básní složila proto, aby vyjádřila smutek nad svým neblahým osudem. Konvenční téma tesknící ženy však transformovala do podoby hluboce upřímného osobního vyznání. Její skladby patří k nejpůsobivějším mezi milostnými písněmi *cch'*. „Nejsem přece žádný líný spáč… / Měla bych vstávat, ale proč a nač? / Všechno je tu – jen on, on tady není.
/ Chci promluvit, však spustím pláč."

Tao („Cesta"), základní pojem čínské filozofie, zejména taoistické, vyjadřující prazáklad a smysl všeho.

Libuše

Přemysla Oráče jsem na Vyšehrad přivedla,
abych s ním mohla orat i vláčet, neb je to dobrá duše.
kněžna Libuše

Libuše, podle pověsti zaznamenané v Kosmově latinské kronice *Chronica Boemorum* (*Kronika Čechů*, případně *Kronika česká*, 1125) byla nejmladší a nejmoudřejší ze tří dcer (Kazi, Teta, Libuše) soudce Kroka; proslula i jasnovideckými schopnostmi („Město vidím veliké, jehož sláva hvězd se bude dotýkat…").

Přemysl Oráč, mytická postava českého dávnověku; podle pověsti si jej Libuše zvolila za muže (Libušina volba jej zastihla při orbě) a spolu pak založili dynastii Přemyslovců.

Vyšehrad, historická část Prahy ležící na výrazné vyvýšenině nad pravým břehem Vltavy. Podle pověstí, zaznamenaných například v Kosmově kronice, byl Vyšehrad sídlem kněžny Libuše a prvních přemyslovských knížat. Ve skutečnosti je na Vyšehradě archeologicky doloženo přemyslovské hradiště až z 2. poloviny 10. století. Česká společnost však mýtus přijala a od 19. století se stal Vyšehrad symbolem slavné české minulosti, inspirujícím zejména umělce (Karla Hynka Máchu, Mikoláše Alše, Bedřicha Smetanu, Josefa Václava Myslbeka a mnohé další). V roce 1860 zde bylo založeno pohřebiště významných osobností českého národa, jemuž dominuje hrobka Slavín z roku 1889.

Linné

Buffonovu dílu říkám NE!
Carl von Linné

Linné, Carl von (23. 5. 1707, Råshult u Stenbrohultu, Švédsko – 10. 1. 1778, Uppsala, Švédsko), švédský přírodovědec; zakladatel botanické a zoologické systematiky. V díle *Systema naturae* (Systém přírody, 1735) popsal všechny tehdy známé organismy stručnou latinskou charakteristikou a označil je dvojslovnými názvy – rodovým a druhovým jménem (tzv. binomická nomenklatura), z nichž většina platí dodnes. Vytvořil pojem druh (*species*) jako základ přirozené soustavy organismů. Systematika Carla Linného je také začátkem změněného nazírání na postavení člověka v přírodě, a tím i základem k vlastnímu „přírodopisu člověka". Člověk (*Homo sapiens*) figuruje v Linnéově systematice jako zvláštní druh v řádu primátů a jsou popsány jeho variety. V jednotlivých vydáních spisu *Systema naturae* (Systém přírody) se však údaje liší. V prvním vydání (1735) je člověk zařazen do řádu *Anthropomorpha* (Lidský druh, doslova „člověkotvaří"), v druhém vydání z roku 1740 je uvedeno rozdělení lidstva podle kontinentů, které byly tenkrát známé: *Homo Europaeus albus* (Člověk evropský bílý), *Homo Americanus rubescens* (Člověk americký rudý), *Homo Asiaticus fuscus* (Člověk asijský [asiatský] žlutý), *Homo Africanus negreus* (Člověk africký černý). V 10. (1758) až 12. vydání je rozdělení již složitější: Linné rozděluje rod *Homo* na dva druhy. Carl Linné byl klasifikací zaujat tak, že v oslavné řeči k nastoupení nového krále podal jako poslanec ve švédském Riksdagu systematické třídění – králů. Pomocí klasifikace si dokonce vyřizoval účty se svými příznivci i odpůrci. Krásné květiny označil jmény svých přátel a oblíbenců (*Celsia, Cliffortia, Moraea, Rudbeckia*) a nehezkým rostlinám a živočichům přisoudil jména svých protivníků (Adansonia, Heisteria, Siegesbeckia). Nejhůře to ovšem odnesl jeho vědecký konkurent – francouzský filozof a přírodovědec, estét a vytříbený stylista Georges Buffon (1707–1788), podle něhož Linné pokřtil ropuchu (*Bufo bufo*).

Ludvík XVI.

Kéž má krev, kterou prolijí, nezaplaví celou Francii – jedině toho bych se bál.
Ludvík XVI., francouzský král

Ludvík XVI. (23. 8. 1754, palác ve Versailles, Francie – 21. 1. 1793, Paříž, Francie), francouzský král (1774–1792), manžel Marie Antoinetty. Za jeho vlády se vyostřila krize absolutistické monarchie. Nejdříve bránil provedení reforem, ale v roce 1788 byl nucen svolat generální stavy. Vyslovil se sice formálně pro ústavu, zároveň se však podílel na přípravě zahraniční intervence proti revoluci. V srpnu 1792 byla svržena monarchie, Ludvík XVI. byl zatčen, usvědčen z velezrady, odsouzen k trestu smrti a gilotinován.

Lukrécie

Bránila jsem se urputně, viz na mém těle Sextovy minucie.
Lukrécie

Lukrécie, krásná a ctnostná manželka Lucia Tarquinia Collatina. Když ji přepadl a zhanobil syn násilnického krále Tarquinia Superba Sextus, nesnesla potupu. Vyznala se manželovi a na důkaz své neviny se probodla. Tato tragédie ženy byla Římanům podnětem ke vzpouře proti etruským Tarquiniovcům roku 510 př. n. l. Král byl i s rodinou vyhnán z Říma a zřízena republika; prvním konsulem svobodného města se stal Lukréciin manžel. Zneuctění a sebevražda Lukrécie je kvůli své tragičnosti a významu v raných římských dějinách významným uměleckým námětem. Zobrazili jej malíři Hans von Aachen, Sandro Botticelli, Albrecht Dürer, Raffael Santi, Rembrandt Harmenszoon van Rijn nebo Tizian, William Shakespeare v narativní poémě *The Rape of Lucrece* (1594) nebo Benjamin Britten v opeře *The Rape of Lucretia* (1941).

minucie (z latinského *minere*, „zmenšovat“), 1. (obecně) detail, drobnost; 2. v dermatoglyfice označuje drobné odchylky od přísně paralelního směru linií, nepravidelnosti a větvení. Daktyloskopie označuje minucie jako markanty.

Luther

Ego nihil timeo, quia nihil habeo, kromě těch pár reformních liter.
Martin Luther

Ego nihil timeo, quia nihil habeo (z latiny), Ničeho se nebojím, protože nic nemám (Martin Luther v dopise německému humanistovi a odpůrci reformace Johannesu Reuchlinovi).

Luther, Martin (10. 11. 1483, Eisleben, Německo – 18. 2. 1546, Eisleben, Německo), německý teolog a filozof, církevní reformátor; zakladatel německého protestantismu. Studoval i některé dřívější církevní reformátory a středověkou mystiku. Základní myšlenky své reformy církve zformuloval v 95 tezích proti odpustkům, přibil je na dveře kostela ve Wittenbergu a vyzval všechny, kdo s ním nesouhlasí, k veřejné disputaci; tím byla zahájena tzv. německá reformace; hlásal, že spasení lze dosáhnout především skrze víru samu. V roce 1519 se v Lipsku veřejně přihlásil k názorům Jana Husa (asi 1371–1415), v roce 1520 jej papež vyobcoval z církve a uvrhl do klatby církevní bulou. V roce 1521 na zasedání říšského sněmu ve Wormsu byl vyzván, aby své teze odvolal. Po prohlášení kacířem se Luther stáhl z veřejného života a pod ochranou saských kurfiřtů překládal na hradě Wartburgu do němčiny *bibli* (tímto překladem položil základy spisovné němčiny) a psal náboženské spisy a traktáty. V roce 1529 na zasedání říšského sněmu ve Špýru předložili vyznavači Lutherových zásad protest proti zákazu reformace (odtud protestanti), o rok později sepsal jeho žák Philipp Melanchthon (1497–1560) základní články víry, které byly předloženy císaři na zasedání říšského sněmu v Augsburgu; augšpurské vyznání je základem luterské církve.

Macháček

Kdeže s kosou, podobá se jedné z mých nejvznosnějších létavic.
Zdeněk Macháček, sochař z Křížovic

Macháček, Zdeněk (16. 8. 1925, Brno – 8. 11. 2020, Brno), sochař. Po absolvování reálného gymnázia studoval v letech 1945–1947 obory zoologie a antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Po třech letech musel školu z „kádrových důvodů" opustit (rodina vlastnila grafický závod) a z týchž důvodů nebyl přijat na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou v Praze. V roce 1952 absolvoval Vyšší školu uměleckého průmyslu v Brně. V počátcích tvorby v padesátých letech zobrazoval v tvarosloví moderního sochařství antropomorfní a zoomorfní motivy redukované do archetypálních znaků a emblémů, ženský i mužský prvek a vztahy mezi nimi. I později tato témata uchovává, avšak mění sochařský rukopis (souznění vydutých a vypouklých tvarů jeho plastik vyvolává dojem letu či vznášení) a v posledních letech se věnuje zejména ztvárnění krajiny a příběhů z milostného života („láska nebeská"). Poslední období tvorby zdobí zejména velké cykly *Kruh prstenu, Automobilismus, Makarónské hlavy, Caputologie, Zvěrokruh, Tenisologie, Paměť stromu, Duše stromu* nebo *Lepidoptera*. Jeho dílo bylo zevrubně zhodnoceno ve dvou svazcích Edice Osobnosti Nadace Universitas: Nina Dvořáková – Jaroslav Malina, *Zdeněk Macháček* (2005) a Jaroslav Malina, *Zdeněk Macháček (1925 – potenciální ∞)* (2021). Knihy ukazují, že umělec se může stát světovým, aniž by žil a tvořil v Paříži, Londýně nebo v Praze.

Machiavelli

Vladař může být i bezohledný, když zájmy státu zavelí.
Machiavelli

Machiavelli, Niccolò (3. 5. 1469, Florencie, Itálie – 22. 6. 1527, Florencie, Itálie), Florencie, Itálie), italský politik, diplomat, spisovatel, historik a vojenský teoretik. Na základě vlastní bohaté diplomatické činnosti a popisu soudobých politických událostí analyzoval podstatu lidského chování; své názory na uspořádání společnosti a vládnutí popsal v knize *Il Principe* (Vladař, vznik 1513–1514, vydáno posmrtně 1532). Spis bývá považován za jedno z prvních pojednání ustavujících evropskou politologii. Machiavelli toužil po sjednocení země, vytvoření mocného a pevného státu. To se však mohlo podařit jen moudrému a silnému vládci. Vzorem takového vládce mu byl Cesare Borgia (1475–1507), schopný, ale bezohledný pragmatický politik. Machiavelli se soustředil na rady vládcům k uchopení a udržení moci, to pro něj byla centrální otázka. O úspěchu vladaře podle něj nerozhoduje morální hodnota, nýbrž účinek jednání. Zájmy státu mají vždy přednost před etickými normami.

Makovský

Na komořího Langa jsem i já byl krátký,
byl to intrikán obrovský.
Jeroným Makovský

intrika (z francouzského *intrigue* téhož významu od *intriguer* z italského *intrigare* z latinského *intrīcāre*, „mást, zaplétat"), 1. úskočná, postranní nečestná jednání, čin, pleticha, úskok, úklad; 2. dějová zápletka v literárním díle, která není řešena přímým jednáním, ale zvláštní úskočnou taktikou.

lang (z němčiny), dlouhý.

Lang z Langenfelsu, Filip (kolem 1560–1609/1610), nejvyšší komoří na dvoře císaře Rudolfa II. (1552–1612). Zasahoval do nejdůležitějších politických a státních jednání, rozhodoval svými pletichami o audienci u císaře, lobboval za velké obnosy při obsazování i nejvyšších úředních míst, vkládal se do soudních procesů. Uchyloval se i k různým podvodům a úskokům, vyděračství apod., dokonce byl obviňován z travičství. Teprve roku 1608 upadl v nemilost pro účast v Matyášově spiknutí. Byl uvržen do vězení, kde zemřel údajně násilnou smrtí. Lang se v nezapomenutelném podání herce Bohuše Záhorského jako všemi mastmi mazaný intrikán objevil jako jedna z významných postav v dvoudílné historické komedii *Císařův pekař – Pekařův císař*, kterou v roce 1951 natočil režisér Martin Frič (1902–1968).

Makovský z Makové, Jeroným (zemřel 1630), nejvyšší osobní komorník císaře Rudolfa II. (1552–1612). Měl za povinnost být neustále v panovníkově blízkosti a přísně střežit přístup k císaři. Přijímáním úplatků za umožnění audience u císaře a mazaným intrikařením rozhojňoval své jmění a upevňoval vlastní společenské postavení. Obdobně si počínal při nákupu uměleckých děl pro Rudolfovy sbírky. Roku 1603 nabídl císaři větší částku peněz a jako protislužbu žádal úřad podkomořího královských věnných měst; neomalený postup císaře rozčílil (zřejmě k tomu přispěly také intriky Filipa Langa, nástupce Makovského v úřadu), Makovský byl uvězněn a podstatná část jeho majetku byla zkonfiskována.

Malthus

To, co já, tvrdil už nejvzdělanější církevní otec Hieronymus.
Thomas Robert Malthus

Hieronymus, Sophronius Eusebius Hieronymus (svatý Jeroným, 347/348, Stridon [dnes Štrigova], Chorvatsko – 30. 9. 419, Betlém, dnes Západní břeh Jordánu pod palestinskou správou), latinsky píšící církevní otec. Byl jedním z nejvzdělanějších a nejkultivovanějších učenců 4. a počátku 5. století. V perspektivě deziluzí pozdně antického člověka a eschatologických vizí (o posledních věcech člověka), do nichž se promítalo tušení zániku tehdejšího světa, se domníval, že svět je přelidněný a že dosáhl vrcholu reprodukčních možností. Hieronyma trápil sociální problém nárůstu městské chudiny. Apeloval na soucit majetných vrstev společnosti s bližními bez prostředků, chudým lidem doporučoval úplnou abstinenci, aby se nerodily děti, které stejně čeká jen neštěstí.

Malthus, Thomas Robert (13. 2. 1766, Rookery, Anglie – 23. 12. 1834, Bath, Anglie), anglický duchovní a ekonom; jeden z představitelů klasické ekonomie. Domníval se, že lidský sexuální pud je předimenzován, a vede proto k nebezpečnému růstu populace, který výrazně převyšuje růst materiálních zdrojů. Na tomto předpokladu zformuloval populační zákon (po něm nazvaný), podle kterého populace roste řadou geometrickou, zatímco produkce statků řadou aritmetickou. Z díla: *An Essay on the Principle of Population, or a View of Its Past and Present Effects on Human Happiness* (Pojednání o principu populace aneb hledisko jeho minulých a současných dopadů na lidské štěstí, 1803 rozšířené a revidované vydání, první vydání 1798, česky *Esej o principu populace*), *Principles of Political Economy* (Základy politické ekonomie, 1820).

Mao Ce-tung

Vymanil jsem Čínu z osudového koloběhu bídy a dřiny,
ve svém románu Zvrácený osud o tom píše i spisovatel Si Tung.
Mao Ce-tung

Mao Ce-tung (26. 12. 1893, Šao-šan, provincie Chu-nan, Čínská lidová republika – 9. 9. 1976, Peking, Čínská lidová republika), čínský politik a státník; vůdce Komunistické strany Číny, zakladatel Čínské lidové republiky a její předseda v letech 1949–1976. Vypracoval vlastní pojetí marxismu, maoismus. Uskutečňování socialismu s pomocí strategie „velkého skoku“ a kulturní revoluce však přinesla politickou destabilizaci země a hospodářské problémy. V 60. letech 20. století došlo k zjevnému vytváření Maova kultu (Velký kormidelník).

Marcus Aurelius

Jako stoik netoužím být ani po smrti laureatus.
Marcus Aurelius

Marcus Aurelius (26. 4. 121, Řím, Itálie – 17. 3. 180, Vindobona [dnešní Vídeň], Rakousko), římský císař (161–180) a filozof; známý jako „filozof na trůně“. Byl stoupencem stoické filozofie a při vojenském tažení proti Kvádům a Markomanům napsal na území dnešního Slovenska řecký spis *Ta eis heauton* (česky *Hovory k sobě samému*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1934). Jeho filozofická orientace mu byla rádcem při svědomitém a odpovědném zvládání vladařských povinností, jež mu ukládaly strávit valnou část života na vojenských taženích proti Parthům na Východě a v Podunají, kde římskou hranici ohrožovaly „barbarské“ kmeny. Pokoření barbarů bylo oslaveno vztyčením vítězného sloupu s reliéfy z markomanských válek: reliéfní výjevy z barbarského prostředí jsou důležitým pramenem informací ověřovaných konkrétními archeologickými nálezy. Na třetím pásu zespodu je znázorněn „zázrak deště“, jak Římané interpretovali událost, k níž došlo 12. června roku 172. Majestátní postava Deštného Iuppitera (*Iuppiter Pluvius*), z jehož paží stékají prameny deště na římské vojáky, připomíná důležitou bitvu na území dnešního Slovenska, o jejímž výsledku údajně rozhodlo počasí – na straně barbarů hromy, blesky a oslepující větrná smršť a blahodárný déšť na straně vyprahlých římských vojáků. Při svém posledním tažení na dunajský *limes Romanus* (hranice římského impéria) Marcus Aurelius zemřel (patrně při morové epidemii) ve Vindoboně (dnešní Vídeň).

laureatus (z latiny), vavřínem ozdobený, ověnčený, vítězný.

Marie Antoinetta

Moc se Vám omlouvám, pane; to se náhodou občas stane, vězte,
je to můj poslední přešlap i moje poslední věta.
Marie Antoinetta (Poté co omylem šlápla popravčímu na nohu, když šla pod gilotinu.)

Marie Antoinetta (2. 11. 1755, Vídeň, Rakousko – 16. 10. 1793, Paříž, Francie), francouzská královna, dcera Františka I. Štěpána Lotrinského a Marie Terezie, od roku 1770 manželka francouzského krále Ludvíka XVI. Její sňatek měl upevnit spojenectví mezi Rakouskem a Francií. Svým povýšeným chováním a rozmařilostí si nezískala přízeň žádné ze společenských vrstev a negativním postojem vůči státním reformám přispěla k pádu monarchie. Za spojení s protifrancouzskou koalicí byla Konventem odsouzena k trestu smrti.

Marie Stuartovna

Nikdy mě nechtělo svlékat tolik lidí, ani tak početné obecenstvo, co to vidí… Má katolická páteř však zůstane rovná.
Marie Stuartovna

Marie Stuartovna (8. 12. 1542 – 8. 2. 1587), francouzská a skotská královna (1542–1567), dcera Jakuba V. a Marie Guise, vychována v katolickém duchu. Stala se manželkou francouzského krále Františka II. (1565–1567); František záhy zemřel, poté uzavřela ještě dvě manželství. Přímé vlády ve Skotsku se ujala v roce 1561. V důsledku sváru s protestanty v roce 1567 odstoupila ve prospěch svého syna. V Anglii, kam v naději na získání stavovské podpory uprchla (1588), byla za podporu katolické opozice vůči královně Alžbětě I. uvězněna a po devatenáctiletém žalářování popravena. V mládí vynikala krásou a byla opěvována soudobými básníky. Již od 16. století byla v dramatech ztvárňována jako katolická mučednice, později přibyl i motiv jejích milostných dobrodružství nebo literární podoby jejího života. K nejznámějším dílům patří drama *Marie Stuartovna* (1880) německého básníka a dramatika Friedricha Schillera, podle něhož vznikla i opera italského skladatele Gaetana Donizettiho *Marie Stuartovna*
(původním názvem *Maria Stuarda*, 1835).

Marie Terezie

Justitia et clementia, žádné razie!
Marie Terezie

Marie Terezie (německy *Maria Theresia*, celým jménem *Marie Terezie Walburga Amálie Kristýna*, 13. 5. 1717, Vídeň, Rakousko – 29. 11. 1780, Vídeň, Rakousko), císařovna, arcivévodkyně rakouská, jediná královna česká (1743–1780) a uherská (1741–1780), nejstarší dcera císaře Karla VI. z habsburské dynastie a princezny Alžběty Kristýny Brunšvické, manželka císaře Františka I. Štěpána, zakladatelka habsbursko-lotrinského rodu, matka císaře Josefa II. Její heslo znělo: *Justitia et clementia* (Spravedlnost a mírnost). Ve svých 19 letech se z lásky provdala za Františka Štěpána Lotrinského. Ze šťastného manželství vzešlo 16 dětí. Její představa o moci spočívala v pojetí založeném na víře, že panovnické poslání vychází z boží prozřetelnosti – vůči bohu a vůči lidem. V tomto smyslu se považovala pouze za správkyni a přechodnou držitelku panovnické moci. Často se uchylovala k modlitbám a k sebereflexi, nikdy však nepřestávala vyhledávat rady laiků nebo teologů. Měřítkem jí byl rozum. Vladařské povinnosti brala vážně a plnila je s rozhodností. Prvním problémem byla obrana monarchie po ztrátě Slezska (1745); proto uzavřela roku 1756 s Francií alianci proti Prusku. Brzy však opustila své představy o právu a neprávu ve vztazích mezi státy a národy, založené na křesťanských tezích a přirozeném právu; spolu s Pruskem a Ruskem se podílela na dělení polského království. Marie Terezie se také mírovou sňatkovou politikou osobně angažovala v uplatňování státních zájmů v západní a jižní Evropě. Vleklá krizová a konfliktní situace monarchie vyžadovala reformy ve smyslu osvícenského absolutismu, které však v plné míře uskutečnil až její syn Josef II. Dosud volně spojené země musely být spjaty těsnějšími svazky. Vedle toho bylo třeba provést sjednocení práva a zlepšení trestního práva (zrušení mučení 1776), přijmout opatření na podporu řemesel, živností, manufaktur a obchodu. Provedla rovněž správní reformu: dědičné země byly rozděleny na kraje, nad krajskými správami pak byly v hlavních městech zemí nově zřízeny zemské vlády. Justice, dosud spjatá se zemskými správami, dostala samostatné postavení. Naléhavé hospodářské, finanční, sociální a občansko-politické problémy měly být řešeny pastorálními, pedagogickými i vědeckými aktivitami ve smyslu reformního „osvícenského“ katolicismu. Jednalo se o reformu vzdělání od univerzit až po základní školy, o správu majetku kostelů a klášterů, o chudinskou péči, o počet duchovních, členění diecézí a far i o redukci počtu svátků. Výstižný nekrolog o ní napsal její nejčastější válečný protivník pruský král Fridrich II.: „Dělala čest svému trůnu a svému rodu, válčil jsem s ní, ale nikdy jsem nebyl jejím nepřítelem.“

Martialis

Mé xenie leckterého mluvku či všeuměla svírají jak lis.
Marcus Valerius Martialis

Martialis, Marcus Valerius Martialis (kolem 40, Bilbilis, Španělsko – kolem 104), nejvýznamnější římský epigramatik, původem z Hispánie. Výborný znalec a glosátor společenských i soukromých poměrů své doby. Císař Domitianus ho povýšil do jezdeckého stavu. Martialis složil sbírku epigramů *Liber spectaculorum* (Kniha o hrách), v nichž oslavoval velkolepé hry, které se konaly v Koloseu. Dále vydal dvě knihy drobných básní *Xenia* (Přátelské dary) a *Apophoreta* (Výslužky), to jest epigramy určené k tomu, aby doprovázely drobné dárky, které si přátelé posílali o Saturnáliích, případně které si host odnášel z hostiny. V dalších letech publikoval ještě 12 knih, v nichž je soustředěno množství epigramů, z nichž většina představuje posměvačné portréty, duchaplné průpovídky, výlevy radosti nebo špatné nálady, vtipné sentence apod. Martialis se vysmívá typům, jakými jsou mluvka, dotěra, člověk, který všechno ví a všemu rozumí. Zmiňuje třeba lékaře, který přesedlal na hrobařinu nebo ženy, které by rády zastavily běh let přibarvenými vlasy, šminkami a umělými zuby.

xenie (z řeckého *xenia*, „dary pro hosty; přátelské dary“), drobné básně, epigramy a aforismy obsahu humorného, pochvalného nebo výsměšného (nazváno podle 13. knihy epigramů římského básníka Marka Valeria Martiala míněných jako doprovod k dárkům, často představovaných potravinami, které dává hostitel hostovi); název souboru posměšných básní a ironicky útočných epigramů napsaných Johannem Wolfgangem Goethem (1749–1832) a Friedrichem Schillerem (1759–1805) proti kritikům a literárním odpůrcům.

Masaryk

Založení Československa byl můj nejlepší majstrštyk.
Tomáš Garrigue Masaryk

Masaryk, Tomáš Garrigue (7. 3. 1850, Hodonín – 14. 9. 1937, Lány u Kladna), český filozof, sociolog, politolog, politik a státník; vedoucí politik v odboji proti Rakousku-Uhersku, první prezident Československé republiky (1918–1935). Filozoficko-sociologický rozbor duchovních krizí moderního člověka a dějinně filozofické analýzy smyslu českých a světových dějin se staly základem jeho reformismu, zaměřeného jak proti „teokracii“ (polofeudálnímu absolutismu Rakouska-Uherska a carského Ruska), tak i proti „revolucionismu“. Reagoval pružně na všechny základní ideové problémy své doby: krize společnosti (*Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart,* 1881, česky *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, 1904), úloha vědy a umění (*Základové konkrétné logiky*, 1885, *O studiu děl básnických,* 1884), filozofie českých dějin (například *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození,* 1895, *Naše nynější krise: Pád strany staročeské a počátkové směrů nových,* 1895), problémy náboženství a etiky (například *Moderní člověk a náboženství,* 1896–1898, *Ideály humanitní,* 1901), rozvoj dělnického hnutí (*Otázka sociální*, 1898), Rusko (*Rußland und Europa* [*Rusko a Evropa*], 1913, česky 1919–1921), 1. světová válka a poválečné uspořádání světa (například *Světová revoluce*, 1925, *Cesta demokracie*, 1933–1934). Proslulým ve veřejnosti se stal zápasem proti šovinismu (Rukopisy), antisemitismu (hilsneriáda), klerikalismu a zvláště svým bojem za ustavení samostatné ČSR.

Mata Hari

Mé proslavené nohy zničily milenců chtíč i jejich dary.
Mata Hari

Mata Hari (vlastním jménem *Margaretha Geertruida Zelleová*, 7. 8. 1876, Leeuwarden, Nizozemsko – 15. 10. 1917, Vincennes, Francie), nizozemská tanečnice a kurtizána; milenka mnoha prominentních osobností. Za první světové války se stala dvojitou agentkou špionážních agentur Německa a Francie; byla popravena zastřelením popravčí četou. Její dramatický život se stal předlohou románů a filmových zpracování.

Mead

V antropologii i citovém životě mě provázel dynamický neklid.
Margaret Mead

Mead [míd], Margaret (16. 12. 1901, Philadelphia, Pennsylvania, USA – 15. 11. 1978, New York City, USA), americká antropoložka; představitelka školy osobnost a kultura a psychologicky orientované antropologie; propagátorka sociálního determinismu. Patří k nejvýznamnějším osobnostem moderní antropologie. Celoživotní témata Margaret Meadové se týkala procesu socializace, dětství, rodičovství, vztahu mezi pohlavími a výchovy. Antropologie představovala podle Meadové především vědu o kultuře; byla přesvědčena o tom, že výchova v raném dětství má zásadní význam pro formování lidské osobnosti. Interakci mezi jedincem a kulturou pokládala za dynamický proces, jehož výrazem byl specifický kulturně podmíněný typ osobnosti. Dynamický byl i její osobní život. I když nepatřila k ženský okouzlujícímu somatotypu, přitahovala urostlé muže a krásné ženy. Na její životní pouti ji postupně provázeli tři manželé: americký archeolog Luther Cressman (1923–1928), novozélandský antropolog Reo Fortune (1928–1935) a anglický antropolog Gregory Bateson (s ním dcera Mary Bateson) a dvě partnerky – americké antropoložky Ruth Benedict a Rhoda Métraux.

Mendělejev

Světe div se, ve snu jsem učinil svůj největší objev.
Dmitrij Ivanovič Mendělejev

Mendělejev, Dmitrij Ivanovič (8. 2. 1834, Tobolsk, Rusko – 2. 2. 1907, Petrohrad, Rusko), ruský chemik. V roce 1869 objevil periodický zákon prvků, podle něhož vlastnosti prvků jsou periodickou funkcí atomové hmotnosti, a na tomto základě novým způsobem uspořádal základy anorganické chemie. „Všechno mám v hlavě srovnané, ale ne a ne to vyjádřit tabulkou," sděloval ruský vědec jednomu svému příteli pár hodin předtím, než unaven usnul. „Tu vidím ve snu tabulku. Jakmile jsem se probudil, okamžitě jsem ji zapsal na kousek papíru a pouze na jednom místě bylo třeba udělat opravu… Když jsem uspořádal prvky podle velikosti jejich atomových vah, počínaje nejmenší, ukázalo se, že se vlastnosti prvků periodicky opakují. Pojmenováním periodický zákon označuji vzájemné vztahy mezi vlastnostmi prvků a jejich atomovými vahami; tyto vztahy platí pro všechny prvky a mají povahu periodické funkce." Touto soustavou podal objevitel dokonalou chemickou a fyzikální klasifikaci prvků, která zároveň umožňuje sledovat a předvídat jejich chování při vzájemných vztazích. Dokonce předpověděl pro prázdná místa svého „zasedacího pořádku" existenci tehdy ještě neznámých prvků (skandia, gallia, germania). Mendělejev byl klasifikací „posedlý": katalogizoval knihy, separáty, nábytek a – chemické prvky. Zdá se, že píle a vytrvalost inspiraci přivolává; Mendělejev přemítal o svém problému desetiletí.

Messalina

V posteli nebyla jsem nikdy líná.
Messalina

Messalina (17/20–48), římská císařovna, třetí manželka císaře Claudia (vládl 41–54). V roce 37 nebo 38 se provdala za svého příbuzného z julsko-klaudijské dynastie Claudia (v té době teprve budoucího císaře), jemuž bylo 48 let. V historických pramenech bývá líčena jako „nevěstka v šarlatu“, panovačná, krutá, intrikářská. O Messalině se dále traduje, že žila nespoutaným sexuálním životem. Vyhledávala erotická dobrodružství a své milence si vybírala podle toho, nakolik ji dokázali uspokojit. Císař Claudius byl sice uvážlivý státník a politik, ale patrně i z důvodu svých fyzických nedostatků (zadrhávání v řeči, porušená motorika chůze aj.) se nechal Messalinou ovládat (trpně jí toleroval, že se přestrojovala za nevěstku a odcházela v noci do veřejného domu). Nakonec však musel zasáhnout, když se pokusila s posledním z celé řady svých milenců o státní převrat (předtím se za jednoho z nich, ač ženou Claudiovou, podruhé provdala; odtud sexuologický termín „mesaliance“ pro společensky nerovný sňatek nebo označení prostopášné ženy jako „mesaliny“), který měl vynést na trůn jejího sedmiletého syna Britannika. Spiknutí bylo odhaleno a Messalina byla donucena k sebevraždě.

Metternich

Bohudíky, nežil jsem jak mnich.
kníže Clemens Wenzel Nepomuk Lothar Metternich

Metternich, Clemens Wenzel Nepomuk Lothar, kníže (15. 5. 1773, Koblenz, Německo – 11. 6. 1859, Vídeň, Rakousko), rakouský politik a diplomat. Roku 1795 získal sňatkem s bohatou moravskou šlechtičnou Eleonorou Kounicovou celoživotní finanční zajištění a český inkolát (šlechtické obyvatelské právo, obdoba dnešního státního občanství). Po porážce Rakouska Napoleonem I. v bitvě u Slavkova se stal velvyslancem v Paříži, v roce 1809 byl jmenován ministrem zahraničí a roku 1810 kancléřem. Obratnými diplomatickými jednáními posílil oslabené postavení Rakouska: na jeho podnět byla provdána dcera císaře Františka I. Marie Louisa za Napoleona I., čímž Metternich zajistil monarchii klid k obnově sil. Po Napoleonově neúspěchu při ruském tažení vyčkával se vstupem do obnovující se protinapoleonské koalice a neutralitu porušil až v roce 1813. Po vítězství koalice v bitvě u Lipska a po dobytí Paříže předsedal vídeňskému kongresu (1814–1815) a inicioval vznik Svaté aliance. Byl zastáncem monarchie udržované absolutistickou vládou. Pro habsburskou dynastii zajistil absolutní moc, na které se aristokracie podílela jen prostřednictvím služby ve státních úřadech. Udržel stabilitu daného sociálního uspořádání až do poloviny 30. let 19. století v podstatě nereflektující změny probíhající v západoevropské společnosti (nástup kapitalismu, liberalizace a průmyslu aj.). Odstoupil během revoluce 1848–1849 a emigroval. Po návratu do Vídně byl izolován od moci. Byl třikrát ženat a proslul také četnými milostnými romancemi a avantýrami (vévodkyně Wilhelmina von Saganová [Kateřina Vilemína Zaháňská – známá z *Babičky* Boženy Němcové], a mnohé jiné).

Midás

Kéž by byl všechno zlato světa odnes' ďas.
Midás

Midás (genitiv Midy), syn bohyně Kybely, fryžský král v Gordiu, který neustále toužil po bohatství. Příležitost k splnění jeho tužby nastala, když sloužící nalezli v zahradě spícího Siléna, poloboha, průvodce boha vína Dionýsa. Midás přijal Siléna laskavě a vypravil ho k jeho pánu. Dionýsos chtěl proto Midu velkoryse odměnit. Ten si vyžádal, aby se vše, čeho se dotkne, proměnilo ve zlato. Záhy však umíral hlady, neboť se i pokrmy dotekem měnily ve zlato. Dionýsos se nad ním slitoval a poradil mu, aby se vykoupal v řece Paktólu a tím se zbavil „neblahého štěstí". Podruhé Midás projevil pošetilost, když při souboji Apollóna s Panem o mistrovství ve hře, kdy měl rozhodnout bůh stejnojmenného pohoří Tmólos, uznal za vítěze Pana. Za trest ho bůh Apollón vytahal za uši a ty se proměnily v oslí uši. Midás je skrýval pod čapkou, avšak jeho holič pošeptal tajemství do jamky na břehu řeky. Tam pak vyrostlo rákosí a každému zvěstovalo, že král má oslí uši. Midás nechal holiče popravit; sám pak zemřel bídnou smrtí.

Michelangelo

Manýrismu vyrážím naproti.
Michelangelo Buonarroti

Michelangelo Buonarroti (6. 3. 1475, Caprese, Itálie – 18. 2. 1564, Řím, Itálie), italský sochař, malíř, architekt a básník – „uomo universale"; vedle Leonarda da Vinci a Raffaela nejvýznamnější tvůrce vrcholné renesance a jedna z největších uměleckých osobností této epochy, spoluvytvářel i prostor pro vznik manýrismu a baroka. Vynikal plastickým cítěním i znalostí anatomie, byl skvělý kreslíř, malíř, architekt a básník, ale považoval se především za sochaře. O sochařském umění napsal sonet: „Nejlepší z mistrů nikdy nevymyslí tvar, který by neměl mramor už sám v sobě, úsilím svým k němu dojde v každé době dlaní svou a jasnozřivou myslí."

Miller

Pojal jsem celý pozemský život jako thriller.
Henry Miller

Miller, Henry (26. 12. 1891, New York, USA – 7. 6. 1980, Los Angeles, USA), americký prozaik; představitel surrealismu. Jeho život v mnohém připomíná osudy francouzských prokletých básníků: byl bytostí poživačnou a dobrodružnou, se sklonem k cynismu, voyeurství a perverzitě. Prošel množstvím manželství a netradičních milostných či pouze erotických vztahů. Hmotná bída ho nutila přijímat nejobskurnější zaměstnání. Přitom trpěl posedlostí všechny tyto události a situace zaznamenat „pravdivě", bez autocenzury. Značný vliv na Millerovu ranou tvorbu mělo jeho „přátelství" s vdanou Anaïs Ninovou, a to navzdory skutečnosti, že bisexuální Ninová prožila krátkodobý vášnivý milostný vztah také s Millerovou druhou ženou Jude Mansfield Millerovou. Millerova literární tvorba byla pokládána za nemravnou a skandální, byla odsuzována a označována za pornografii. Na věci nic nezměnila skutečnost, že od roku 1934, kdy autorovi vyšla v Paříži jeho prvotina, *Tropic of Cancer* (Obratník Raka, 1934), byla tu a tam některá jeho díla vydávána (a ovšem i zakazována) a že měl také své ctitele. *Obratník Raka* představuje jeden nejkontroverznějších románů 20. století, který se pro svou otevřenost a nevázanost ocital po dlouhou dobu v mnoha zemích na indexu; například ve Spojených státech amerických byl publikován až po soudním líčení v roce 1961. Žánrově jde o voyeurský deník, v němž autor popisuje své životní zkušenosti v sexuálně svobodném prostředí pařížské bohémy. Millerovo literární dílo se dočkalo velkého ohlasu a postupně i ocenění oficiální kritiky až díky aktivitě *beat generation.* Této antitradicionalisticky orientované skupině mladých amerických rebelů imponoval provokativním životem i nekonvenční tvorbou. Odmítl respektovat normy krásné literatury v oblasti sexuality a zrušil tak hranici mezi tím, co se ve slušné, vysoké literatuře smí, a tím, co ochraňuje instituce společenského tabu.

thriller (z angličtiny), komerčně úspěšná kniha nebo film s napínavým, vzrušujícím, strašidelným dějem.

Mírábáí

Má láskyplná oddanost Kršnovi vstoupí i do bájí.
Mírábáí

Kršna (ze sanskrtského *kršna*, „černý, temný“, v novoindické výslovnosti Krišna), hinduistický bůh; osmé vtělení nejvyššího boha Višnua. Postupně se stal středem kultu zdůrazňujícího osobní lásku a oddanost (*bhakti*) jeho božské osobě. Předmětem uctívání je celý jeho život od útlého dětství přes romantické mládí vyplněné milostnými hrami s pastýřkami až po hrdinské činy popisované v *Mahábháratě*. Kršnovské legendy a mýty inspirovaly mnoho literárních děl v novoindických jazycích a řadu dodnes aktivních kršnaistických sekt a směrů (například Haré Kršna).

Mírábáí (asi 1498, Kudkí, Rádžasthán, Indie – asi 1547, Dvárka, Gudžarát, Indie), rádžpútská princezna; básnířka a slavná hinduistická mystička. Proslula jako autorka horoucích písní vyjadřujících oddanost Kršnovi, jehož přijala za svého božského milence. Její oddanost byla Kršnou několikrát odměněna: když se například příbuzní pokusili Mírábáí otrávit, Kršna jed proměnil v životadárný nektar.

Molière

V hlavě mám ještě asi tucet her.
Molière

Molière (vlastním jménem *Jean-Baptiste Poquelin*, 15. 1. 1622, Paříž, Francie – 17. 2. 1673, Paříž, Francie), francouzský klasicistní dramatik, herec a divadelník. Molière se stal nejpopulárnějším francouzským dramatikem 17. století, neboť do dobového normativního klasicistního dramatu přinesl silné realistické, satirické a komediální prvky. Jeho tvorba ve své době vyvolávala nadšení i prudký odpor. Konflikty měl zejména s církevními kruhy, které mu dokonce odepřely poslední pomazání i spočinutí v posvěcené půdě. Molière získal dobré vzdělání na jezuitské koleji v Clermontu a právnickou erudici na univerzitě v Orleansu. Vzdal se však zajištěné existence, protože propadl divadlu. V Paříži roku 1643 spolu s přáteli založil divadelní scénu; aby nepoškodil pověst své rodiny, zvolil si jméno Molière. Neuspěl však a kvůli dluhům se ocitl i ve vězení. Do Paříže se vrátil roku 1658, po letech kočovného života. Tentokrát Molièrova nová divadelní společnost v Paříži již získala ohlas širokého publika. Molière se sblížil s královským dvorem a spolu se svou společností vstoupil do služeb Ludvíka XIV. Ve slavné hře *Don Juan ou le Festin de Pierre* (Don Juan aneb Kamenná hostina, premiéra 1665) zpracoval životní osudy svůdce, který se vysmívá lidské morálce. Autor sám se dostal do podobné životní situace, neboť roku 1662 se oženil s mnohem mladší sestrou či – jak uvádějí jiné zdroje – dcerou své bývalé milenky Madeleiny – Armandou; to zavdalo pomluvy, že uzavřel sňatek s vlastní dcerou. V *Donu Juanovi* zobrazuje dobově neakceptovatelné pojetí lásky, podle kterého „veškerá slast lásky se zakládá na změně“. Jeho hrdina, prezentovaný jako sběratel erotických potěšení, se vysmívá nejen dobrým mravům, ale rouhá se také Bohu. Molière zemřel záhy po uvedení své poslední hry *Le Malade imaginaire* (Zdravý nemocný, 1673), podle tradovaného příběhu na divadelní scéně, které věnoval celý svůj život. Jeho divadelní skupina po sloučení s divadlem v Hôtel de Bourgogne v roce 1680, se na základě královského výnosu změnila v proslulou Comédie Française.

Morana

Už mě ta práce nebaví, kéž bych se už nedočkala zítřejšího rána.
Morana

Morana (též kmotřička, smrtka, smrt), personifikace smrti, postava vystupující v legendách, písních a pohádkách. Smrt v tomto pojetí není beztvará a nekonečná, čímž do určité míry usnadňuje vyrovnání se s faktem lidské smrtelnosti. V pohádkách bývá mocná, hrozivá, neústupná a krutá, ale obvykle také spravedlivá a mnohdy ji lze obelstít, oddálit její příchod nebo se s ní spřátelit. Poslední varianta se u nás velmi často vyskytuje jako pohádka o „kmotřičce Smrti“, která člověku pomáhá a naučí ho léčit nemocné. Naše lidová tradice zobrazuje smrt jako stařenu, kostlivce, ženu či muže, kteří mohou být oblečeni do bílého nebo černého oděvu a jejich nejčastějším atributem bývá kosa. Smrt může ale vypadat i jako mladá dívka, žena sedící v blátě, žnec nebo skupina ženců, nevěsta v bílých šatech, střelec, lovec, stín nebo stvoření složené z lidských a zvířecích rysů. Lidové příběhy mnohdy přinášejí odůvodnění významu smrti pro fungování světa, vysvětlují lidskou neschopnost předpovědět vlastní smrt. V naší kultuře stojí za povšimnutí také personifikace smrti a zimy, morana.

More

Utopia – never more...
sir Thomas More

never more (z angličtiny), již nikdy, víckrát ne.

More, sir Thomas (7. 2. 1478, Londýn, Anglie – 6. 7. 1535, Londýn, Anglie), anglický právník, filozof a politik; jeden z tvůrců utopismu a inspirátor utopického socialismu; svatořečen (1935). V proslulém spisu *Utopia* (1516, česky *Utopie*. Praha: J. Otto, 1911) popsal fiktivní ideální stát stejného jména, jež se stalo označením celého žánru. Za hlavní příčinu sociálního zla považoval existenci soukromého vlastnictví, které je proto v jeho ideální společnosti odstraněno. Působil ve vysoké politice, od roku 1529 jako lord kancléř. Roku 1535 odmítl jako katolík přísahat věrnost králi Jindřichu VIII. Tudorovi jako hlavě anglikánské církve, za což byl obviněn z velezrady a popraven.

utopie (z řeckého *ú*, „ne“ a *topos*, „místo“ – „neexistující místo“), 1. vysněná země s dokonalým společenským řádem; apriorní konstrukce jistého modelu dokonalého státu nebo společnosti. Označení bylo odvozeno podle ostrovního státu Utopie v stejnojmenném spisu anglického filozofa Thomase Mora (dvojsmyslný význam slova „utopie“ byl patrně Morovým záměrem). V porovnání s utopií dopadá každá skutečná společnost špatně: odtud možnost demagogické kritiky dané společnosti, často využitá k nastolení a legitimování diktatur (komunismus, nacismus, systémy bez plurality politických stran); 2. prozaický žánr líčící domněle dokonalé společenské poměry v pomyslné zemi; 3. vysněná, nereálná představa, neuskutečnitelná idea apod.

Morgenstern

Mezi hvězdami zářím jako Morgenstern.
Christian Morgenstern

Morgenstern (z němčiny), 1. jitřenka, denice; 2. (botanika) kozí brada luční; 3. řemdih.

Morgenstern, Christian Otto Josef Wolfgang (6. 5. 1871, Mnichov, Německo až 31. 3. 1914, Merano, Itálie), německý básník, spisovatel, novinář a překladatel; zakladatel německé nonsensové poezie. Morgensternovy sbírky básní, například *Galgenlieder* (1905, česky *Šibeniční písně*, několik vydání v překladu Josefa Hiršala nebo Egona Bondyho), jsou založeny na groteskní lyrice, humoru, neologismech, slovních hříčkách, spojení náhodných hlásek a slabik, deformaci slov, absurdnu nebo abstrakci. Zmíněné parametry z velké části naplňuje zejména úvodní báseň sbírky nazvaná *Šibeničníkova píseň pro Žofii, katovu dívku*: autor vložil „milostnou báseň“ do úst lebce vystavené pro výstrahu na popravišti... Morgenstern svou tvorbou předjímal moderní básnické směry – dadaismus, surrealismus, poetismus a expresionismus.

Mozart

Já, hudební génius, složil jsem árie, opery, duchovní i komorní skladby, zkrátka jakýkoli hudební opus, a dokázal zahrát každý part.
Wolfgang Amadeus Mozart

Mozart, Wolfgang Amadeus (27. 1. 1756, Salzburg, Rakousko – 5. 12. 1791, Vídeň, Rakousko), rakouský skladatel a koncertní virtuos; jeden z nejvýznamnějších světových hudebníků (za svého krátkého života složil více než šest set děl); spolu s Franzem Josephem Haydnem (1732–1809) dovršil hudební kulturu klasicismu.

Muhammad

JAHVE, chvátám k TOBĚ, a to velmi rád!
Pečeť proroků Muhammad

Poznámka editora
Z Muhamaddova výroku vyplývá, že byl zřejmě Žid, nikoli Arab, popřípadě konvertita.

Jahve, nejběžnější tvar vlastního jména, jímž je ve *Starém zákoně* označován Bůh Izraele.

Muhammad (asi 570, Mekka, Arábie – 8. 6. 632, Medína, Arábie), arabský prorok (*rasúl Alláh*, „posel Boží“); zakladatel islámu – třetího monoteistického náboženství (vedle judaismu a křesťanství).

Mucha

Ač cizinou jsem bloudil, uchoval jsem ve svém díle slovanského ducha.
Alfons Mucha

Mucha, Alfons (24. 7. 1860, Ivančice – 14. 7. 1939, Praha), český malíř, grafik a návrhář; významný představitel evropské secese, tvůrce moderního plakátu. Ke studiu na pražské Akademii nebyl přijat pro nedostatek talentu. Přivydělával si malováním kulis na Moravě a ve Vídni. Ve Francii zprvu neuspěl jako ilustrátor a autor reklamních kreseb. Dokázal se prosadit až poté, co si u něho objednala slavná pařížská herečka Sarah Bernhardt divadelní plakát ke hře *Gismonda* (1894–1895). Cesta úspěšného umělce vedla až do Ameriky, kde se těšil velké oblibě. Zpočátku byl ovlivněn veristickou historickou malbou, v polovině 90. let dospěl k svébytnému projevu založenému na stylizaci, ornamentu a symbolu; vytvořil svá vrcholná díla, jimž často dominují ženské postavy, někdy typu *femme fatale* (plakáty *Dáma s kaméliemi,* 1896, *Médeia*, 1898 aj.). Zabýval se též užitou, dekorační a knižní grafikou, ilustrací, užitým uměním, návrhy nábytku a šperků. Po roce 1900 se vrátil k historizující popisné malbě (například cyklus *Slovanská epopej*, 1912–1928), jeho někdejší zakladatelské přínosy znovu ožily v návrzích diplomů, známek a bankovek mladé Československé republiky.

Murat

Neříkejte, že v mém „obracení kabátů“ byla překročena míra!
Joachim Murat

Murat [mira], Joachim (25. 3. 1767, La Bastide, Francie – 13. 10. 1815, Castello di Pizzo, Kalábrie, Itálie), francouzský maršál a velkoadmirál, vévoda bergský a král neapolský (od 1808); oženil se s nejmladší Napoleonovou sestrou Carolinou. Proslul svou statečností, ale i avantýrami a okázalými oděvy. V letech 1805–1813 byl velitelem jízdy všech Napoleonových tažení; měl velký podíl na většině vítězných bitev. Po bitvě u Lipska přešel na stranu spojenců, aby si zachoval vládu v Neapoli. V roce 1815 podpořil Napoleonův návrat; byl poražen Rakušany a popraven.

Músaios

Věřím, že vám rozbuší srdce můj romantický epos nazvaný Héró a Leandros.
Músaios

Músaios (2. polovina 5. století n. l.), řecký básník; autor romantického *epyllia* (malého eposu) *Ta kath Héró kaj Leandron* (Příběh Héry a Leandra). V 343 hexametrech líčí legendu o lásce mladého Leandra z Abýdu na maloasijském břehu Helléspontu a Héry, Afrodítiny kněžky v Séstu na evropském břehu dardanelské úžiny (její šířka kolísá mezi 1,2 až 6 km). Leandros každou noc plaval za svou milou přes tuto širokou úžinu. Jednou bouře zhasila světlo, jímž mu Héró dávala znamení a Leandros utonul. Héró ze zoufalství skočila z věže a zabila se. Músaiovo epyllion, jakýsi předobraz Romea a Julie, vyniká svým působivým zpracováním nad soudobou produkcí podobných témat; mělo velký vliv nejen na současníky (za římského císařství obě města razila mince s obrazy milenců), ale i na pozdější evropskou literaturu, výtvarné a hudební umění. Baladu na Héru a Leandra složil německý básník Friedrich Schiller v roce 1801. Anglický básník lord Byron se o pověsti zmiňuje v eposu *The Bride of Abydos* (Nevěsta z Abýdu, 1813) a sám si ověřil realitu Leandrova plaveckého výkonu v květnu roku 1810 – dardanelskou úžinu přeplaval za 70 minut. Rakouský spisovatel a dramatik Franz Grillparzer v roce 1831 napsal divadelní hru *Des Meeres und der Liebe Wellen* (Moře a láska). Z hudebních skladatelů se tohoto tématu ujali například John Wilbye (1574–1638) nebo Georg Friedrich Händel (1685–1759).

Mezi výtvarnými díly vyniká šestice gobelínů s vetkaným vývojem milostného příběhu, která se nachází na radnici v Bratislavě; byla vytvořena v 17. století v Anglii.

Nabuchodonozor II.

Přesídlením Židů do Babylonu dostalo se jim i mému sídelnímu městu vzpruhy.
Nabuchodonozor II.

Nabuchodonozor II. (též *Nabukadnezar II.*; *Nabucco* ve stejnojmenné Verdiho opeře) (604–562 př. n. l.), druhý vládce chaldejské dynastie v Babylonu. Vzhledem k tomu, že hospodářská situace v babylonské říši byla v té době konzolidovaná, mohl se Nabukadnezar II. věnovat výbojům. Už jako korunní princ dobyl město Karchemiš (605 př. n. l.) a po svém nástupu na trůn pokračoval v tažení do Sýrie a Palestiny. Většina místních vládců se mu vzdala bez boje, zaměnila babylonskou svrchovanost za dřívější egyptskou. Svá tažení do Sýrie opakoval Nabukadnezar II. každým rokem, během nich ovšem většinou nešlo o vojenská střetnutí, nýbrž o vybírání poplatků, které museli podmanění odvádět. Některá města nebo oblasti se však nepoddaly bez boje. V roce 604 př. n. l. dobyl Nabukadnezar II. palestinský Aškalón, a tím se mu otevřela cesta do Egypta. K bitvě s egyptským faraonem Nekóem II. došlo v roce 601 př. n. l.; obě strany v ní utrpěly těžké ztráty. V roce 597 př. n. l. Nabukadnezar II. poprvé obléhal a posléze dobyl také Jeruzalém a asi 3 000 Židů odvlekl do „babylonského zajetí“. Další obléhání Jeruzaléma probíhalo v roce 587 př. n. l. a trvalo deset měsíců. Po jeho porážce následovala znovu deportace tisíců obyvatel a nakonec anexe Judska k babylonské říši. Osudy Židů zavlečených do Babylonu a jejich snahy o osvobození jsou námětem opery Giuseppe Verdiho *Nabucco* (1842); jedním z ústředních bodů opery je píseň *Va, pensiero, sull'ali dorate* (z italštiny: Leť, myšlenko, na zlatých křídlech), kterou pěje sbor Židů.

Napoleon

Hlavně Wellingtonovi pošlete moje parte.
Napoleon Bonaparte

Napoleon Bonaparte (15. 8. 1769, Ajaccio, Korsika, ostrov spadající pod správu Francie – 5. 5. 1821, Longwood House, ostrov Svatá Helena, zámořské území Velké Británie), francouzský generál, politik, státník a císař (1804–1814, 1815); jeden z největších vojevůdců v historii lidstva. Po prohrané bitvě u Waterloo (18. června 1815) se vzdal Britům (pod velením 1. vévody z Wellingtonu), kteří jej deportovali na ostrov Svaté Heleny, kde strávil zbytek svého života jako zajatec; na tomto ostrově také zemřel.

Nefertiti

Sochařský mistře Thutmosi, za ztvárnění nejkrásnější tváře starověku ve věčném kameni, srdečně děkuji ti.
Nefertiti

Nefertiti (kolem roku 1350 př. n. l.), egyptská královna. Byla manželkou Amenhotepa IV. – Achnatona a zřejmě faktickou spoluvládkyní, podílela se i na jeho náboženské reformě. Její portréty z dílny sochaře Thutmose z doby kolem roku 1350 př. n. l., nalezené v Tell el-Amarně, patří k nejpůsobivějším zobrazením ženské tváře v historii výtvarného umění.

Němcová

Možná není nejlepší dar být příliš krásná, příliš přitažlivá, příliš vášnivá...
Božena Němcová

Němcová, Božena (4. 2. 1820, Vídeň, Rakousko – 21. 1. 1862, Praha), česká spisovatelka; nejpopulárnější česká prozaička 19. století, sběratelka lidové české a slovenské slovesnosti (poznatky o stavu regionální lidové kultury začala publikovat v polovině 40. let 19. století v časopisech *Česká včela* a *Květy*), představitelka aktivního křídla národního obrození a výjimečná osobnost, která se dokázala vzepřít dobovým společenským normám a konvencím. Žila v nešťastném manželství s Josefem Němcem, pronásledovaným za své české přesvědčení, ve velmi nuzných poměrech. Byla to nesmírně krásná a přitažlivá žena s nekonformním chováním a bouřlivými milostnými životními osudy. Její několikrát posmrtně vydaná korespondence podává o těchto dramatech barvitý obraz. V jazykově vytříbené a bohaté tvorbě obhajovala národně obrozenecké ideály. V povídkové tvorbě a zejména v idylické próze *Babička* (1855) oslavovala život a morálku prostého, národně uvědomělého českého lidu. Rozpor mezi autorčinou buditelskou, idylicko-didaktickou tvorbou a jejím tragickým životním osudem, ale také její mnohovrstevný citový život se podílely na mytizaci tvorby i její osoby. Čtenáře vzrušuje také autorčin nejasný původ, jehož tajemství se dosud literárním historikům nepodařilo odhalit.

Nepomucký

Budu držet jazyk za zuby, k tomu jsem pevně odhodlán!
Nepomucký Jan

Nepomucký, Jan (vlastním jménem *Jan Velflín* [*Welflin*, *Wölflin*] *z Pomuku*, kolem 1345–1393), katolický kněz, generální vikář pražské arcidiecéze; mučedník a jeden z českých zemských patronů. Podle rozšířené legendy byl umučen proto, že odmítl králi Václavu IV. prozradit zpovědní tajemství královny Žofie. Legenda vypráví o tom, že jeho tělo bylo objeveno podle pěti hvězd zářících kolem hlavy, vyloveno a pohřbeno. Již v 17. století mu byly zasvěcovány kostely, z roku 1683 pochází jeho socha na Karlově mostě. Kanonizační proces trval dlouho, roku 1721 byl prohlášen za blahoslaveného a 1729 za svatého.

Nero

Nejsem cézaromaniak, umírám jako génius mající nadlidských schopností stero...
Nero

cézaromanie (z latinského *caesar*, „císař“ a z řeckého *maniá*, „šílenství“), paranoidní chování vzešlé patrně z vědomí, že si vladař může dovolit, cokoliv se mu zlíbí (také nejhorší zločiny) podněcované mnohdy intrikami (hlavně žen u dvora) a všudypřítomným strachem z úkladů o život císaře. Tato nepříčetnost stíhala po čase i panovníky jinak normálního chování. Cézaromanie se projevovala jednak krutostí nařízených mučení a poprav, ale také přepjatým přepychem a hýřením; byli jí stiženi zejména římští císařové Caligula (vládl 37–41), Nero (vládl 54–68) a Domicián (vládl 81–96). Podezřívavostí vůči dvořanům, která někdy vyústila až k popravě, se vyznačovala například i čínská císařovna Wu Ce-tchien (vládla 684–705). Cézaromaniaci se někdy ztotožňovali s bohy, dávali si stavět chrámy a přikazovali sobě přinášet okázalé oběti. Doklady takového bezuzdného chování zachytili římští historikové (Tacitus, Suetonius aj.) ve svých spisech.

Nero, Claudius Caesar Augustus Germanicus (rodným jménem *Lucius Domitius Ahenobarbus*; 37–68), římský císař vládnoucí v letech 54–68. Správu říše ponechal nejprve svým spolupracovníkům, později se řízení státu ujal sám. Byl příznivcem umění, dal zbudovat četná divadla a podporoval konání různých her a uměleckých soutěží. Jeho vláda se však stále více vyznačovala tyranií a extravagancí, jež byly spjaty s nařízením mnoha poprav nebo sebevražd, jichž nebyli ušetřeni ani jeho nejbližší příbuzní a spolupracovníci. Svůj život ukončil sebevraždou, když se proti němu vzbouřili místodržitelé v několika provinciích a pretoriánská garda mu vypověděla poslušnost.

Newton

Jablko považuji za rajský dar,
teprve ono dalo mému myšlení správný tón.
Isaac Newton

Newton, sir Isaac (4. 1. 1643, Woolsthorpe-by-Colsterworth, Anglie – 31. 3. 1727, Londýn, Anglie), anglický matematik, fyzik a astronom; jeden z nejvýznamnějších přírodovědců všech dob. Současně, nezávisle na Leibnizovi, vytvořil základy infinitezimálního počtu, studoval nekonečné řady, v geometrii klasifikoval křivky třetího stupně, v algebře položil základy teorie symetrických funkcí; vyložil nebeské i pozemské mechanické jevy v souvislém logicky uceleném systému na základě jím vytvořené gravitační teorie; odvodil tři základní zákony dynamiky; s konečnou platností překonal staré představy o Zemi a o vesmíru, dokázal, že v pozemské přírodě platí stejné fyzikální zákony jako v celé sluneční soustavě. V jeho historických a etnologických spekulacích lze nalézt ohlasy biblické antropologie. Hlavní dílo: *Philosophiae naturalis principia mathematica* (Matematické základy přírodovědy, 1687). K historce o jablku se vyjádřil geniální německý matematik Johann Friedrich Karl Gauss (1777–1855): „Nechápu, jak se lze domnívat, že tato příhoda mohla oddálit, anebo urychlit objev gravitačního zákona. Pravděpodobně se to stalo takto: Jednou přišel k Newtonovi neodbytný člověk a dotíral na něho otázkou, jak dospěl ke svému velikému objevu. Když Newton viděl, s kým má tu čest, odpověděl ve snaze zbavit se ho, že mu na hlavu spadlo jablko.
To pak zcela uspokojilo zvědavost onoho pána.“

Nezval

Sám sebe jsem k poetismu, surrealismu
i socialistickému realismu pozval.
Vítězslav Nezval

Nezval, Vítězslav (26. 5. 1900, Biskoupky – 6. 4. 1958, Praha), český básník, prozaik, dramatik, publicista, esejista a překladatel; jeden z nejplodnějších a nejproměnlivějších českých slovesných tvůrců 20. století levicové orientace. Experimentátor a autor bohaté fantazie a hédonistické smyslovosti. Jeho tvorba obsáhla všechny základní druhové a žánrové slovesné oblasti – oblast poezie, krásné prózy, dramatu, překladu, tvorby pro děti a mládež, umělecké kritiky, esejistiky, publicistiky i popularizační literatury. Zásadní význam měla jeho básnická tvorba: iniciovala vznik jediného původního českého avantgardního směru poetismu (*Pantomima*, 1924, *Akrobat*, 1927, *Edison*, 1928), uváděla do českého kulturního kontextu surrealistický koncept umění (*Žena v množném čísle*, 1936), zasáhla do vývoje protinacistické, odbojové poezie (*Matka Naděje*, 1938) a rovněž přijala a rozvíjela doktrínu socialistického realismu (*Zpěv míru*, 1950).

Nietzsche

Blíží se doba, kdy roli Nadčlověka převezme jedinec
kopající do míče.
Friedrich Nietzsche

Nietzsche, Friedrich (15. 10. 1844, Röcken, Německo – 25. 8. 1900, Weimar, Německo), německý filozof; představitel iracionalismu, autor originálního filozofického konceptu založeného na vůli k moci. Pramenem poznání je mu intuice, postihující základní princip života – „vůli k moci“ (*Wille zur Macht*). Úkolem filozofie je přehodnocení všech hodnot, zejména křesťanských, které vůli k moci snižovaly, a přijetí nové morálky, která ospravedlňuje právo nespoutaného života a připravuje příchod „nadčlověka“ (*Übermensch*). Inspiroval filozofii života, existencialismus a další filozofické směry.

Ninová

Erotika nekrásnější příběhy snová, toužím po nich znova, znova, znova...
Anaïs Ninová

Ninová, Anaïs (21. 2. 1903, Neuilly-sur-Seine, Francie – 14. 2. 1976, Los Angeles, USA), francouzsko-americká prozaička španělského původu (narodila se ve Francii španělskému klavíristovi a skladateli a zpěvačce francouzsko-dánského původu); jedna z nejvýznamnějších euroamerických autorek erotické literatury 20. století. Většinu svého života strávila ve Spojených státech amerických. Do Evropy se vrátila až na počátku třicátých let spolu se svým manželem, který jí umožnil uskutečnit představu svobodného erotického a milostného života. K návratu do USA ji roku 1940 donutila druhá světová válka, zde pak žila až do své smrti. Bisexuální Ninová, jak o tom podávají svědectví také její deníky, prožila celou řadu neobvyklých milostných vztahů. Její umělecký vývoj však zřejmě nejvíce ovlivnilo „přátelství“ s Henry Millerem, s nímž se seznámila v roce 1931 v Paříži a jehož tehdejší tvorba přinášela a obhajovala zásadně nový koncept erotické literatury. Hluboce se ovšem zamilovala také do jeho ženy Jude. Ninová sice publikovala knižně svá literární díla již od roku 1936 (například *The Delta of Venus* [Venušina delta]), módní, kultovní autorkou se stala až v době, kdy svolila k vydání výborů ze svého *Deníku* (v letech 1966–1971 pod názvem *The Diary* vyšlo sedm výborů, svazků, z tohoto rozsáhlého rukopisu). Díky tomuto dílu, jehož úryvky kolovaly mezi jejími blízkými známými v opisech a které je současně svědectvím o životě pařížské a newyorské bohémy, je pokládána za nejvýznamnější autorku erotické literatury 20. století. Tato pozoruhodná žena, která kolem sebe sdružovala proslavené umělce, mladé adepty umění i zkrachovalé existence, se stala tvůrkyní křehké, erotické poezie psané v próze. Anaïs Ninová o svých povídkách a črtách prohlásila, že byly psány s prázdným žaludkem a že jsou napůl vysněné. Ve své tvorbě a zřejmě i ve svém osobním životě erotiku nechápe jako hřích, jako prokletí nebo nebezpečnou stravující vášeň, ale jako nádherný, osvobozující dar přinášející štěstí.

Nobel

Moje vynálezy byly zneužity, bohužel.
Alfred Nobel

Nobel, Alfred (21. 10. 1833, Stockholm, Švédsko – 10. 12. 1896, Sanremo, Itálie), švédský chemik, průmyslník a vynálezce. Zabýval se výzkumem a výrobou výbušnin. Vynalezl dynamit, třaskavou želatinu, balistit (jeden z prvních bezdýmných střelných prachů), třaskavou rtuť, roznětku, rozbušku aj. Získal přes sto patentů z různých oborů chemické technologie; na jejich základě vydělal obrovské jmění. V roce 1895 založil fond (Nobelova nadace), z něhož je udělována Nobelova cena. Nobelova cena je od roku 1901 každoročně udělována u příležitosti úmrtí Alfreda Nobela za nejvýznamnější objevy a vynálezy ve fyzice, chemii, fyziologii nebo lékařství a za literaturu. Ceny udílí Švédská královská akademie věd; Nobelovu cenu míru (od roku 1901) udílí norský parlament a Nobelovu cenu za ekonomii (od roku 1969) Švédská národní banka. Z českých osobností získali Nobelovu cenu Jaroslav Heyrovský (za chemii, 1959) a Jaroslav Seifert (za literaturu, 1984).

Novalis

Věřím, že se na světě přece jen objeví můj vysněný Astralis.
Novalis

Novalis (vlastním jménem *Georg Friedrich Phillipp Freiherr von Hardenberg*, 2. 5. 1772, zámek Oberwiederstedt, Německo – 25. 3. 1801, Weißenfels, Německo), německý básník, literát, esejista; jeden z nejvýznamnějších představitelů okruhu tzv. rané jenské romantiky. Studoval práva a filozofii, poté pracoval jako vysoce postavený úředník v durynských solivarech. Přátelství s Friedrichem Hölderlinem, Jeanem Paulem, Friedrichem Schlegelem a dalšími předními intelektuály v Německu ho dovedlo nejen k vlastní umělecké, především básnické tvorbě, ale i teoretickým poetologickým, literárně-kritickým a filozofickým úvahám, které zpracoval tehdy oblíbenou formou fragmentů a dílčích poznámek. Vlivy, které na Novalise působily (k nim je nutné započítat rovněž mystiku), se posléze slily ve velký projekt syntézy filozofie, vědy a poezie do jednotného celku tzv. symfilozofie, kterou Novalis označil jako tzv. magický idealismus. Jeho symbol (tmavomodrý květ), se pak stal symbolem celého romantického hnutí, jeho niternosti, poetičnosti a romanticismu. Filozoficky stál Novalis pod vlivem Immanuela Kanta. Já nahradil v projektu magického idealismu subjektivní básnickou představivostí, která jako síla imaginace vede každého tvůrčího jedince na stále vyšší úroveň lidskosti, dokonalosti a vyspělosti. V programu transcendentální univerzální poezie rozvíjí Novalis tuto představu až k obrazu nového „vyššího člověka“, dokonalého nadčlověka, jenž se podobá svým nebeským vzorům. Ve svém hlavním (nedokončeném) spise *Heinrich von Ofterdingen* (Jindřich z Ofterdingenu, 1799–1800, vydáno 1802) pojmenoval Novalis tento předobraz budoucího vybásněného člověka jménem *Astralis*, člověk z hvězd či siderický nadčlověk. Typově odpovídá Astralis jak svým starším vzorům, které se objevují zejména ve středověké německé mystice (Paracelsus, Böhme), tak i svým mladším napodobeninám, jako jsou například ztělesnění absolutního ducha u Georga W. F. Hegela nebo populární figura „nadčlověka“ (*der tolle Mensch*) u Friedricha Nietzscheho.

Occam

Při holení břitvou se soustřeď, vystříhej se pohledu bokem.
William of Occam

Occam [okəm], William of (nebo *Ockham William of,* asi 1285, Ockham, Anglie – asi 1349, Mnichov, Německo), anglický františkánský teolog a filozof. Patří k nejvýznamnějším představitelům a tvůrcům takzvaného pozdního nominalismu. Teorii poznání obohatil o Occamovu břitvu: metodický princip úspornosti (ekonomii) myšlení; původně v podobě teze *„Frustra fit per plura, quod potest fieri per pauciora“* (Je zbytečné činit s větším, co lze učinit s menším). Známější formulace *„Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem“* (Jsoucna nemají být zmnožována nad nezbytnou míru) pochází od pozdních Occamových následovníků. V praxi znamená tento princip obvykle imperativ upřednostnit spíše tu teorii, která je při vysvětlení určitého fenoménu či procesu „úspornější“ (ekonomičtější, jednodušší, elegantnější…) než ostatní, za předpokladu, že jejich vysvětlovací síla je stejná. Při zúženém chápání může Occamova břitva znamenat imperativ zbavit se v rámci jedné teorie těch jejích částí, které nejsou k dosažení výsledků nezbytné. V biologii je Occamova břitva zpravidla interpretována tak, že bychom měli dávat přednost hypotéze úspornější (tj. té, která vyžaduje menší počet nezbytných parametrů) před hypotézou složitější. V kontextu fylogenetické metody maximální úspornosti to znamená, že z množiny možných evolučních stromů vybíráme ty, které jsou založeny na minimálním počtu evolučních kroků.

Odysseus

U Dia, respektoval mě samotný bůh bohů Zeus.
Odysseus

Odysseus, v řecké mytologii král na ostrově Ithaka, hrdina trójské války, proslulý svou chytrostí, výmluvností i statečností. Na jeho radu sestrojili Řekové dřevěného koně, pomocí něhož se zmocnili Tróje. Při návratu do vlasti, který trval deset let, prožil četná fantastická dobrodružství (boj s Kyklópy, setkání se Sirénami, proplutí mezi Skyllou a Charybdou, pobyt u čarodějnice Kirké aj.). Po návratu na Ithaku byl nucen ztrestat nápadníky své ženy Pénelopy. Bloudění Odyssea je námětem Homérovy básnické skladby *Odysseia*.

Ónan

Coitus interruptus nebyl, bohužel, Hospodinem akceptován,
byť jsem pouze chtěl, aby tělesný půvab Támar
nebyl těhotenstvím rozorán.
Ónan

Ónan (hebrejsky „silný“), podle Starého zákona syn praotce Judy a jeho kanaánské ženy (Gn 38,1–9), mladší bratr Era. Po Erově smrti měl se mu podle pravidel levirátu postarat jeho bratr Ónan o náhradní potomstvo. Ónan však věděl, že syn, vzešlý z jeho spojení s Támar, bude považován právně za syna zemřelého Era. To se mu nelíbilo, a proto při styku s Támar zabraňoval početí postupem dnes zvaným *coitus interruptus* („přerušovaná soulož“). Starozákonní vypravěč k tomu dodává, že to bylo zlé v očích Hospodinových, a proto Hospodin způsobil jeho smrt (Gn 38,10). Onanie, pojmenovaná podle Ónana, je tedy přesně vzato něco jiného; s činností Ónana má společné jen to, že jde o sexuální aktivitu, která nevede k početí. Ónan tedy nebyl potrestán smrtí za „onanii“, nýbrž proto, že se odmítal oženit s ovdovělou Támar a mít s ní děti (porušil pravidlo levirátu). Možná k jeho jednání přispělo i to, že Támar měla velmi krásnou postavu a Ónan se obával, že by o ni mohla těhotenstvím přijít. Po smrti Ónana byla Támar odeslána do svého otcovského domu, kde měla čekat až dospěje Judův třetí syn Šela. Když Támar viděla, že Šela již dospěl, a přesto ji Juda za tohoto svého syna neprovdal, chopila se iniciativy. Převlékla se za prostitutku, svedla Judu, otěhotněla s ním a porodila dvojčata, Perese a Zeracha. Skrze Perese se stala pramatkou krále Davida.

Orwell

All’s well that ends well.
George Orwell

Poznámka:
Co nám tímto enigmatickým výrokem velký futurolog sděluje? Proč si k tomu, on, originální myslitel, vypůjčil název Shakespearovy komedie *All’s Well That Ends Well* (1604/1605), která je, notabene, založena na devátém příběhu třetího dne z *Dekameronu* Giovanniho Boccaccia? Bertram sice Helenu přijímá jako svou pravou manželku, ale mnozí z nás se neubrání pocitu, že mezi oběma protagonisty zůstává hořkost. Nabádá nás snad, abychom se bez hořkosti podvolili lásce dnešních Velkých Bratrů a splynuli s nimi v Nejvyšší Bytost?

All’s well that ends well (z angličtiny), Dobrý konec vše napraví.

Orwell, George (vlastním jménem *Eric Arthur Blair*, 25. 6. 1903, Motihari, Indie – 21. 1. 1950, Londýn, Anglie), anglický prozaik a novinář. Měl značně pohnuté životní osudy: když v roce 1927 z ideových důvodů opustil slibnou službu v britské vojenské policii v Barmě (odmítl militaristický způsob vlády Angličanů), žil v chudinských čtvrtích Londýna a Paříže; obtížně se protloukal životem – pracoval jako umývač nádobí, dělník, učitel. Začal psát a živit se jako novinář a spisovatel na volné noze. Byl levicovým žurnalistou, zapojoval se do dobových politických zápasů a sporů. Mimo jiné se na republikánské straně zúčastnil španělské občanské války. Velkou popularitu si získal, když se stal spolupracovníkem BBC a *Timesů*. Orwell patřil k těm myslitelům 20. století, kteří zahlédli a ve svých utopiích popsali černou budoucnost přebyrokratizované lidské civilizace. Proslavil ho již první, rozsahem nevelký alegorický román *Animal Farm* (Zvířecí farma, 1945). Autor oživil antický žánr zvířecího eposu: vytvořil satirický obraz společnosti (farmy), kterou ovládli (zvířecí) vzbouřenci a kde začala platit pravidla „politické“ diktatury a byrokracie. Mnohem pesimističtější vizi budoucnosti předestřel ve svém druhém, slavném románu *Nineteen Eighty-four* (*1984*, 1949). Román *1984* představuje jeden z nejpronikavějších futurologických obrazů totalitních a zbyrokratizovaných společností. Orwell ukázal fungování tohoto typu společnosti na osudu nonkonformního Winstona Smithe, který touží po vytvoření pevného, lidského, milostného vztahu. I když se mu podařilo navázat intimní mezilidský vztah ke kolegyni Julii, jeho pokus vysvobodit se z byrokratického a společenského diktátu brzy ztroskotal. Jejich tajné schůzky byly odhaleny a láska milenců po operativních zásazích do mozku Julie a vymývání mozku i mučení Smithe byla zlomena. Smith nakonec podlehl davové státní ideologii a na konci své životní dráhy dokonce zjistil, že miluje Velkého Bratra.

Velký Bratr, fiktivní postava absolutistického představitele totalitního státu Oceánie z Orwellova románu *1984*. Označení „Velký bratr“ se dnes obecně používá pro vládní sledování, odposlechy a jiná narušení soukromí jedince.

Othello

V noci i ve dne jsou všechny ženy, bílé i černé, stejné – nevěrné.
Desdemona též nebránila svou duši ani tělo.
Othello

Othello, hlavní postava dramatu Williama Shakespeara *Othello, The Moor of Venice* (1603, „Othello, mouřenín benátský“), benátský vojevůdce, vášnivý a prchlivý milenec. Podlehne falešným intrikám našeptávačů o nevěře své ženy Desdemony a v záchvatu zuřivosti ji zardousí. Jako Maur je tmavé pleti, a proto v době vznikajícího „nového krásného světa“ bude tato role nadále obsazována proradnými bělochy,
nikoli jako dosud holubičími černochy.

Ovidius

Augustus se ke mně zachoval jako mílius.
Ovidius

mílius (od *milý* utvořený latinizující příponou *-us*), (expresivně), úlisný člověk.

Ovidius, Publius Ovidius Naso (20. 3. 43 př. n. l., Sulmo, Itálie – 17 nebo 18 n. l., Tomis [dnešní Constanţa], Rumunsko), nejslavnější římský básník. Vzhledem k tomu, že pocházel z bohaté rodiny, netýkaly se ho materiální starosti a mohl se věnovat svým zálibám. Při studiu v Římě byl stržen radovánkami a požitkářstvím zlaté mládeže, která se více než o morální obrodu starala o svou zábavu a milostné pletky. Zanedlouho se Ovidius svými erotickými básněmi stal hlasatelem tohoto bezstarostného životního stylu, proti němuž císař Augustus bojoval příliš přísnými, a proto málo účinnými zákony o manželství. První sbírka *Amores* (Lásky) obsahuje elegie s mladistvým erotickým nábojem, místy ještě inspirované helénistickou poezií, ale také báseň o nesmrtelnosti básníků. Milostný obsah mají i *Heroides* (Listy heroin), smyšlené listy mytických hrdinek jejich protějškům. Ovidiova erotická poezie vrcholí těsně před změnou letopočtu, kdy jako čtyřicetiletý vydal přitažlivou, ale i kontroverzní básnickou sbírku *Ars amatoria* (Umění milovat) a poté i *Remedia amoris* (Léky proti lásce či Léky na mor Amora) – příručky, jak získat a pěstovat lásku a jak se z ní vyléčit. Na vrcholu svých životních i tvůrčích sil se obrátil k obsahově vážnějšímu a umělecky cennému dílu, které mu zajistilo nesmrtelnou slávu: jsou jím *Metamorphoses* (Proměny), příběhy, jež spojuje téma týkající se řecké mytologie i událostí z římských dějin. *Fasti* (Kalendář), básnickou skladbu zasvěcenou popisu kultovních svátků a náboženských slavností naplňujících oficiální průběh římského roku, však již Ovidius nestihl dokončit, protože roku 8 n. l. byl z Říma vypovězen do odlehlé Tomidy v dnešním Rumunsku. Co bylo důvodem? Ovidius sám naznačuje, že „carmen et error“ – „báseň a omyl“. Vzhledem k tomu, že se tak stalo v době, kdy Augustus poslal do vyhnanství pro nemravné chování i svou vnučku, soudí se, že záminkou byla Ovidiova erotická tvorba, pro niž o dvacet let starší, suchopárný a churavějící císař nemohl mít náležité pochopení. Do Říma posílal Ovidius své stesky v podobě básnických dopisů a elegií *Epistulae ex Ponto* (Listy z Pontu) a *Tristia* (Žalozpěvy).
Velmi obtížně však snášel odloučení od Říma a nehostinné
prostředí kraje, kde musel strávit
posledních deset let života.

Oxenstierna

Mentální úroveň vůdců světa bývá málokdy nadprůměrná…
Axel Oxenstierna

Oxenstierna [uksenšérna], Axel Gustaffson, hrabě (26. 6. 1583, Fånö, Švédsko až 7. 9. 1654, Stockholm, Švédsko), švédský politik a diplomat, od roku 1612 říšský kancléř. Jako jeden z nejvýznamnějších činitelů v době třicetileté války a poválečných mírových jednání přispěl zásadním způsobem k růstu velmocenského postavení Švédska. Když se jeho syn Johan Oxenstierna (1611–1657) zdráhal přijmout pro nezkušenost roli švédského vyjednávače, uklidnil ho údajně slovy: „Ty nevíš, můj synu, s jak malým rozumem je řízen tento svět."
Axel Oxenstierna ve 40. letech 17. století podporoval
Jana Amose Komenského (1592–1670).

Paris

Jak rád bych vyměnil Paridův soud
za předsednictví v porotě Česká miss.
Paris

Paris, syn trójského krále Priama a jeho manželky Hekaby; v důsledku toho, že jeho narození bylo provázeno snem o zkáze Tróje, který se zdál jeho matce, byl pohozen na hoře Ídě. Na Ídě Parida našel Hermés a pověřil ho rozhodnutím sporu o nejkrásnější bohyni (Paridův soud). Jablko jako symbol vítězství přisoudil Paris Afrodítě, protože mu slíbila nejkrásnější z žen. Poté následoval únos Heleny a trójská válka. Paris byl jako její původce nenáviděn na obou stranách.

Pavel z Tarsu

Největší dar je láska, sklání se před ní
i ten válečnický bůh Mars z Marsu.
Pavel z Tarsu

Mars (genitiv -rta), římský bůh války a zemědělství. Římané jeho jménem pojmenovali planetu Mars a měsíc březen (*mensis Martius* „měsíc Martův").

Pavel z Tarsu (3–67), svatý Pavel, apoštol národů. Narodil se jako Saul (Šavel) v židovské rodině v maloasijském městě Tarsu. Dostalo se mu nejvyššího židovského vzdělání v Jeruzalémě. Na cestě do Damašku se obrátil na křesťanství (údajně následkem náboženského zjevení, při němž dočasně přišel o zrak, důvodem mohl být i epileptický záchvat) a stal se jeho horlivým propagátorem – o to důvěryhodnějším, cennějším a schopnějším, že znal jak problematiku židovství, tak pohanství. V jeho interpretaci byla víra v Krista zpřístupňována židům i pohanům bez výjimky. Pavel podnikl apoštolské cesty do různých krajů a křesťanským obcím, které se na něho obracely, psal dopisy, jež byly zařazeny do kánonu *Nového zákona*. Ve vzletném listu (1 Korintským 13, 1–13) napsal: „Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon. (…) A tak zůstává víra, naděje, láska – ale největší z té trojice je láska."

Petronius

Nemám co říci, vše za mě v Satirikonu pověděl Encolpius.
Petronius

Petronius, Petronius Arbiter (? – 66 n. l.), římský spisovatel; vzdělaný, inteligentní, ale poněkud výstřední estét. Žil na dvoře císaře Nerona, kde byl podle Tacitovy zprávy rozhodčím ve věcech vkusu (*arbiter elegantiarum*). Když u Nerona upadl v nemilost, spáchal roku 66 sebevraždu. Napsal satirický román *Saturae* (*Satiricon*, mezi lety 55–65). Román se zachoval pouze v nevelkých zlomcích (nejsouvislejším z nich je *Hostina u Trimalchiona*); i z nich je zřejmé, že jde o nejoriginálnější prozaické dílo římské literatury, které dokázalo zachytit paradoxy a absurditu světa rozkolísaných hodnot a upadajících mravů a které zakládá tradici satirické, sociálně kritické prózy v evropské literatuře. Hrdinou románu *Satirikon* je mladý a vzdělaný propuštěný otrok Encolpius. Vypráví příběhy o svých dobrodružných putováních, která podniká se svým přítelem Ascyltem, o svých zážitcích, milostných zkušenostech a erotických problémech a také o svém pohledu na svět. V těchto, často uzavřených příbězích, jsou se satirickou nadsázkou a s citem pro naturalistický detail popsány scény z římského života řady společenských skupin a vrstev. Vyskytuje se zde například úsloví *Asinus in tegulis* („Osel na střeše“) označující neschopného člověka, který to daleko dotáhl.

Pico della Mirandola

Člověk svým chameleonstvím skoro všechny problémy zdolá.
Giovanni Pico della Mirandola

chameleoni (*Chamaeleoninae*), skupina ještěrů z čeledi chameleonovitých; zahrnuje čtyři rody a všem přísluší české označení chameleon. Mění své zbarvení, ale nikoli podle prostředí, jak bývá leckdy tradováno, nýbrž podle emocí. Při namlouvání se chameleon chová jako ke každému jinému chameleonovi, kterého potká – odstrašuje ho. Když po chvíli zjistí, že se jedná o samičku, zásadně změní svoje chování. Začne se vybarvovat a ukazovat svoji krásnou kresbu a trhavými pohyby se k ní pomalu přibližuje; u druhu *Chameleo Jacksonii* bývá namlouvání doplněno koulením očí. Když se samička nevybarví do tmavých barev, čímž dává najevo neschopnost se pářit nebo nezájem, tak ji sameček skoro celý den všude doprovází, přičemž se sem tam pokusí o kopulaci. Kopulace samotná trvá 10–30 minut; po skončení se prudce zvedá samiččina agresivita, což opatrný sameček řeší úprkem.

Pico della Mirandola, Giovanni (24. 2. 1463, Mirandola, Itálie – 17. 11. 1494, Florencie, Itálie), italský humanista a filozof. Působil v platónsky zaměřené Akademii florentské. Ve svém díle *Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae* (Filozofické, kabalistické a teologické úsudky) spojil novoplatonismus, křesťanskou teologii, magii a židovskou kabalu. V roce 1486 vyzval učence k diskusi o 900 tezích týkajících se společné pravdy různých filozofií a náboženství. V díle *De hominis dignitate* (1496; česky *O důstojnosti člověka*, 2006) předložil představu o „člověku chameleonu“ jako flexibilní a svobodně se utvářející bytosti. Jedná se o pojetí člověka jako mikrokosmu, jehož nejdůležitějšími vlastnostmi jsou učenlivost, pružnost a neurčitost. Člověk nevyniká žádnou specifickou vlastností nebo darem, není specializovaný, nýbrž disponuje dílčími částmi jednotlivých vlastností. Člověk na rozdíl od ostatních živočichů nemá své vlastní prostředí, a proto je schopen adaptovat se na jeho nejrůznější varianty. Zatímco všichni tvorové jsou ontologicky determinováni svou specifickou esencí, pouze člověk může nabývat všech esencí. Osud, cíle, místo a podobu člověka tak neurčují přirozenost a podstata, nýbrž svobodná lidská vůle a rozhodnutí. Člověk je vysvobozen z univerzální kosmické závaznosti, ze závislosti na dědičném hříchu i Boží milosti. Výjimečné postavení člověka v kosmu není určeno jeho postavením ve středu, neboť to představuje pouze výchozí stanoviště. Člověk se však může stát čímkoli kdekoli, jako chameleon se svou schopností nekonečných přeměn. Člověk v roli svéprávného sochaře a výtvarníka tak utváří sebe sama do takové podoby, jakou si zvolí. Výhradně jemu se nabízejí dvě alternativní cesty – cesta degradace na úroveň zvířete (nižší), nebo cesta duchovního vzestupu (vyšší). Člověka je tak zároveň možné označit za tvůrce svého štěstí (*homo faber ipsius fortunae*).

Platón

Objektivnímu idealismu jsem provždy udal tón.
Platón

Platón (427, Athény, Řecko – 347 př. n. l., Athény, Řecko), řecký filozof; zakladatel objektivního idealismu. Soudil, že pravou skutečnost nelze uchopit smysly, ale jen rozumovým poznáním. Zkoumal povahu pojmů a přispěl tak i k rozvoji dialektiky a logiky. Je podle něho nazván také jeden z filozofických směrů v matematice – platonismus. Platón se pokusil rovněž definovat člověka (*anthrópos*). Názory na základní lidské hodnoty a ctnosti Platón sděloval ve formě dialogů, které začal psát brzy po Sókratově smrti roku 399 př. n. l. K jejich proslulosti přispěl nejen jejich obsah, ale hlavně Platónův básnický talent, pro nějž bývají označovány také jako dramata v próze. Nejvýznamnějším Platónovým dílem je politicko-filozofický spis *Ústava* (*Politeia*), ve které – v reakci na odsouzení svého učitele Sókrata k smrti a všeobecný úpadek Athén po peloponnéských válkách – nastínil svoji vizi ideální, spravedlivě uspořádané obce (ačkoliv vůdčí ideou je ve skutečnosti vymezení pojmu spravedlnosti v reakci na učení sofistů. Obec je však podle Platóna „člověk psaný velkými písmeny“, a proto se na ní demonstrují etické koncepty lépe). Obec by měla sestávat ze tří hierarchicky rozvrstvených tříd, přičemž vládu v ní by měli mít v rukou filozofové, kteří jsou jako jediní schopni prostřednictvím rozumu dospět k poznání nejvyšších idejí (Dobro, Spravedlnost, Krása). Nejen na tehdejší dobu byla progresivní myšlenka principiální rovnosti žen a mužů (kterou odmítal i Platónův žák Aristotelés); na druhé straně Platón v Ústavě obhajuje v zájmu zachování své obce mimo jiné cenzuru, společné vlastnictví žen, dětí a majetku, eugenickou politiku (eugenika) a paternalismus vládců, což vedlo například filozofa Karla R. Poppera (1902–1994) k označení Platóna za předchůdce moderního totalitarismu. *Ústava* je považována za jedno ze stěžejních děl západní (politické) filozofie, a to zejména pro stanovení řady základních otázek ve vztahu jedince a společnosti.
Platónova filozofická škola v Athénách byla pojmenována Akadémia.
Méně úspěšný byl Platón ve snaze uskutečnit
v Syrakúsách svoji ideální obec v praxi.

Plinius

Vzdělávání při obědvání, pochodování, při i po milování – můj úzus.
Plinius

Plinius Starší, Gaius Plinius Secundus, zvaný Maior (23, Novum Comun, Itálie – 24. 8. 79, Stabiae, Itálie), římský úředník, admirál válečné flotily se sídlem v kampánském Misenu, spisovatel, mnohostranný vzdělanec; strýc a vychovatel římského spisovatele a politika Plinia Mladšího (61/62–113). Nechával si předčítat i při jídle, v poledním odpočinku a i během cesty ho v nosítkách doprovázel stenograf, aby ani chvilka nepřišla nazmar. Jako učený diletant se zabýval mnoha vědními obory, do nichž antika rozšířila své poznání. Čerpal z četných pramenů a své poznatky shrnul v rozsáhlém díle *Naturalis historia* (Přírodopis, 37 knih, česky *Kapitoly o přírodě*). Plinius byl bystrý pozorovatel, své informace však kriticky nehodnotil, přejímal je tak, jak byly zachyceny v předchozích pramenech. Některé z nich, jako například výklad o různých typech bytostí, údajně žijících v odlehlých krajích tehdejšího světa, patří sice mezi báchorky, ale informace přírodovědného charakteru jsou cenným pramenem pro historii těchto disciplín. Jakkoli nám například Pliniův výklad o sochařství a malířství připadá stručný, je nejdůležitějším pramenem informujícím o tvorbě významných umělců, jež z antiky známe.
O tom, že Plinius byl zaujatým pozorovatelem všeho zajímavého, svědčí i jeho snaha uvidět a popsat co nejvíce z erupce Vesuvu 24. srpna 79,
při níž zemřel udušením sopečnými zplodinami.

Poe

The Raven je pouhou mojí intelektuální hrou.
Edgar Allan Poe

Poe [pou], Edgar Allan (19. 1. 1809, Boston, USA – 7. 10. 1849, Baltimore, USA), americký básník, prozaik, literární teoretik a esejista. Poe se stal mistrem krátké prózy. Jedna z jeho prvních novel, *Příběhy Arthura Gordona Pyma*, je založena na postupném hromadění hrůz během námořní výpravy. Na malé ploše povídek (*Jáma a kyvadlo, Předčasný pohřeb, Sud vína amontilladského* nebo *Černý kocour*) dokázal rozehrát okamžiky hrůzy; právem jsou považovány za předchůdce moderních hororů. Jiné povídky (například *Von Kempelen a jeho objev, Příběh z rozeklaných hor*) lze považovat za první ukázky science fiction. Povídky *Vraždy v ulici Morgue*, *Odcizený dopis, Zlatý brouk* jsou pro přísně logický postup hrdinů při odkrývání tajemství považovány za první detektivky. Proslul také humoristickými povídkami a zejména básněmi *Lenora, Heleně, Havran*, *Přemožitel červ, Ulalum*e nebo *Zvony* pro svou působivou obraznost, hudebnost a symboličnost. Ačkoliv jeho poezie zachycuje především zjitřené city a nálady, v eseji *Filozofie básnické skladby* Poe doložil na genezi básně *The Raven* (1845, do češtiny překládáno jako *Havran*; správně *Krkavec*), že vznikla na základě racionálního principu: „Spisovatelé, zvláště básníci, nás většinou chtějí udržovat v domnění, že tvoří v jakémsi ušlechtilém šílenství, v jakémsi nazíravém vytržení, a přímo by se zhrozili, kdyby měli dát čtenáři nahlédnout za kulisy. Co se mne týče, nelibuji si v onom zdráhání a dovedu se kdykoliv bez nesnází rozpomenout na postup kterékoliv své skladby. Vybírám si *Havrana*, protože je nejznámější. Hodlám prokázat, že tato skladba nevděčí na žádném místě náhodě nebo intuici, že celé dílo pokračovalo k závěru s přesností a neomylností početního úkonu… A tak jsem připadl na to, že nejlepším refrénem bude jediné slovo… musí být zvučné a musí se dát zdůraznit prodloužením. Úvahy vedly k nejplnozvučnější samohlásce, dlouhému *ó*, spojené se souhláskou *r*, kterou lze nejvíce protáhnout… bylo nemožné přehlédnout slovo *never more*… bylo třeba najít záminku pro neustálé užívání slova… nabízel se papoušek, jehož vzápětí vytlačil krkavec, který neskonale víc odpovídal zamýšlenému tónu…“ Opravdu? Není to jen jedna z mnoha Poeových mystifikací? Co když báseň ve skutečnosti vznikla v okamžiku extatického vytržení, kdy autor, uhranut vichrnou nocí, naslouchá skřehotání krkavce, usedajícího na okenní římsu? Nesepsal Poe prostě výtečné povídání na téma, „jak vzniká báseň“ se sobě vlastní ironií?

Pompadour

Proč najednou zní všechny struny v dur!?
Markýza de Pompadour

dur (z latinského *dūrus*, „tvrdý“; opak moll z latinského *mollis*, „měkký“), tvrdá stupnice či tónina. Toto označení vychází patrně ze zvyklostí notových zápisů raného středověku, kdy druhý celý tón *b* byl označován hranatým znaménkem (tzv. *b durum*, dnešní *h*), zatímco jeho půltónové snížení znaménkem zaobleným (*b molle*, dnešní *b*). Podle jiného výkladu podle toho, že mollová stupnice (s malou tercií) působí měkčeji než stupnice s velkou tercií.

Pompadour [pompadur], Jeanne-Antoinette Poisson, marquise de (1721–1764), francouzská markýza; v letech 1745–1750 byla milenkou francouzského krále Ludvíka XV., ale i poté, co již s králem neudržovala milostný vztah, byla stále jeho důvěrnou přítelkyní a rádkyní i v politických záležitostech. Údajný cynický výrok „Il ne faut point s’affliger: vous tomberiez malade. Après nous le déluge!“ („Nač se tím budete zatěžovat, ještě z toho onemocníte. Po nás potopa!“) prý pronesla ke králi Ludvíku XV., a to za situace, kdy se dozvěděl o velkém státním dluhu a o porážce francouzsko-rakouských vojsk pruskými vojsky krále Fridricha II. Velikého v bitvě u Rossbachu v roce 1757 během sedmileté války.

Potěmkin

Stanu se ikonou všech odborníků na politický marketing, budu stále IN.
Grigorij Alexandrovič Potěmkin

Potěmkin, Grigorij Alexandrovič (24. 9. 1739, Čiževo, Rusko – 16. 10. 1791, Jasy, Moldavské knížectví), ruský generál; polní maršál, kníže tauridský od roku 1783; neoficiální spoluvládce carevny Kateřiny II. V roce 1762 podpořil nastolení Kateřiny II. na ruský trůn; později se stal jedním z jejích milenců. Zlikvidoval záporožské kozácké vojsko (1775) a vzápětí (1776) se stal gubernátorem nově získaných území na černomořském pobřeží. V roce 1783 připojil Krym k Rusku. Ve snaze zveličit své úspěchy ukazoval carevně při inspekční cestě kulisy domnělých blahobytných vesnic (odtud „Potěmkinovy vesnice“).

Práxitelés

Má socha Afrodíty Knidské je krásy až nadlidské,
uznal to i malíř Apellés.
Řecký sochař Práxitelés

Práxitelés (4. století př. n. l.), řecký sochař; významný umělec pozdní klasiky 4. století př. n. l. Jeho tvorba spadá do let 360 až 330 př. n. l. Dával přednost sochařství v mramoru, protože mu dovolovalo subtilní, téměř malířsky jemnou a senzualistickou modelaci detailů. Proslul novým přístupem k znázornění bohyně Afrodíty, kterou zobrazil jako krásnou ženu poprvé v aktu. Její socha, pro niž mu byla modelem slavná milostnice Frýné, se nacházela v maloasijském Knidu a byla ve své době považována za nejkrásnější sochu vůbec. Práxitelovy sochy vynikaly jemným půvabem, volbou především mladistvých námětů a snahou o prostorovost. O Práxitelovi lze říci, že ze všech sochařů nejvíce ovlivnil vkus své doby a styl dalších generací svých nástupců.

Prochaska

Co na tom, že zemřela jsem v boji hrdinskou smrtí jako dívka,
nikoli chlapec – jsem o to menší vlastenec?
Eleonore Prochaskova alias August Renz

V nenávisti k Napoleonovi se i ženskost do uniformy schová.
Eleonore Prochaskova

Prochaska, Marie Christiane Eleonore (11. 3. 1785, Postupim, Německo – 5. 10. 1813, Danneberg, Německo), německá vojákyně; „Postupimská Johanka z Arku“. V červnu 1813 se stala pod jménem August Renz příslušnicí pruského dobrovolnického sboru bojujícího proti Napoleonovi. Sloužila nejprve jako tambor, později jako příslušnice pěchoty. V bitvě u Göhrde 16. září 1813 odtáhla zraněného spolubojovníka do bezpečí. Přitom ji zasáhla střepina a při ošetřování vyšlo najevo, že jde o ženu. Po třech týdnech zranění podlehla. Dostalo se jí vojenského pohřbu se všemi poctami. Na její počest se stavěly pomníky, její jméno nesly ulice, stala se námětem básní i dramat… Například Ludwig van Beethoven složil scénickou hudbu pro hru *Leonore Prohaska* (1815) Johanna Friedricha Dunckera. Stala se ženskou ikonou osvobozeneckých válek, vlastenectví a feminismu. Nebyla však jedinou ženou sloužící v pruské armádě. Ke vstupu do armády se odhodlala i řada dalších žen (Friederike Krüger, Anna Lühring, Johanna Stegen ad.), které se nechtěly smířit s rolí pouhých ošetřovatelek, markytánek nebo prostitutek.

Prokofjev

Nesnášel jsem tyrana S.,
týral mě i bolševický hudební projev.
Sergej Sergejevič Prokofjev

Prokofjev, Sergej Sergejevič (23. 4. 1891, Soncovka, Ukrajina – 5. 3. 1953, Moskva, Rusko), ruský hudební skladatel, pianista a dirigent; jeden z nejvýznamnějších představitelů hudby 20. století. Prokofjev se narodil na jihovýchodní Ukrajině, v zapadlé vesnici na jihu tehdejší Ruské říše. Jeho otec Sergej Alexejevič byl inženýrem agronomie, umělecky vzdělaná matka Marie pocházela ze šlechtického rodu Šeremetěvů. Byla velmi dobrou pianistkou a právě ona začala svého syna učit hře na klavír, takže už jako pětiletý složil svou první klavírní skladbu, *Indický kvapík.* Když bylo Sergejovi sedm, naučil se hrát šachy, které stejně jako hudba zůstaly jeho vášní až do konce života. Ve věku devíti let začal skládat svou první operu *Obr* a další skladby. V roce 1904, kdy už měl za sebou tři opery a jednu operu rozepsanou, zahájil studia na Petrohradské konzervatoři. V bolševickém Rusku neviděl žádný prostor pro realizaci své experimentální tvorby, a proto v letech 1918–1933 žil převážně v zahraničí (Francie, Německo, USA). Prokofjev prošel složitým uměleckým vývojem: od agresivně působící hudby (*Skytská svita*, klavírní cyklus *Sarkasmy*) přes období neoklasické (1. symfonie *Klasická*) až k vlastnímu hudebnímu výrazu s uplatněním intelektu i poloh lyrických a s ironickým nadhledem (svita *Péťa a vlk*), melodičností, stručností a výrazností hudebních myšlenek, připomínající filmový střih (což uplatnil například ve filmové hudbě k filmům Sergeje Ejzenštejna *Alexandr Něvský* a *Ivan Hrozný*). Prokofjev zkomponoval řadu oper (*Hráč, Láska ke třem pomerančům, Ohnivý anděl, Vojna a mír* aj.), baletů (*Kamenný kvítek, Popelka, Romeo a Julie*), sedm symfonií a dalších hudebních děl. Za sovětského režimu (vrátil se do Sovětského svazu po svém americkém pobytu 1934) byl kritizován jako „formalista“ a některá jeho díla byla zakazována; jako například balet *Romeo a Julie*, který měl světovou premiéru v Brně v roce 1938. Prokofjev zemřel 5. března 1953, ve stejný den jako diktátor Josef Vissarionovič Stalin; sovětský hudební časopis se o jeho smrti krátce zmínil na straně 116, prvních 115 stránek bylo věnováno Stalinovi.

Prokrústés

Já a zločinec!?, vždyť jsem každému blahodárně pomáhal,
aby se do postele pohodlně vlez'.
Prokrústés

Prokrústés (z řeckého *Prokrústés*, „Napínač"), zločinec (žijící v Attice v údolí řeky Kéfísu); číhal na pocestné, které zval do svého obydlí k odpočinku. Tam je přiměl k ulehnutí na své kovové lože, a jestliže dotyčnému nešťastníkovi nohy přečnívaly, usekl je, pokud nedosahovaly k okraji, násilím je natahoval. Byl usmrcen athénským héroem Théseem. Úslovím „Prokrústovo lože" dnes označujeme buď doslovně nepohodlné lůžko nebo postup, při němž autoři z různých oborů násilně upravují („napínají" nebo „osekávají") fakta, aby je přizpůsobili svým záměrům.

Prótagorás

Člověk někdy nezná míru a chová se k druhým jako ras.
Prótagorás

Prótagorás (kolem 485 př. n. l. – kolem 420 př. n. l.), řecký filozof, sofista. Narodil se v Abdéře v severním Řecku stejně jako Démokritos, jehož byl možná žákem. Působil v Athénách (byl přítelem athénského státníka Periklea) a na dalších místech řeckého světa jako profesionální učitel moudrosti. Své žáky učil praktickou filozofii a sofistiku, která je měla naučit, jak uspět v politickém a společenském životě. Ve spisech, z nichž se dochovaly jen zlomky, se zabýval teorií poznání, gramatikou, dějinami, kosmogonií aj. Například z díla *Peri alétheias* (Pravda) se díky citacím u dalších autorů zachovala jen první věta začínající *„Anthrópos metron tón pantón"* („Člověk je mírou všech věcí"). Se zjednodušeným Prótagorovým viděním světa polemizuje Platón ústy svého učitele Sókrata v dialogu *Theaitétos čili o pravdě*, kde dospívá ke kritice Prótagorova výroku. (Předpokládá se však, že za tímto citátem následovalo ještě něco, co jej podmínečně vymezovalo – tedy, že tam nebylo jen toto prvoplánové tvrzení.)

ras (pravděpodobně z němčiny, nejasno však, z kterého slova; domněnky: der *Racker,* „katův holomek", nebo prostě jen „holomek, darebák" [pohodného považovali nejspíš za nehodného]; der *Rasen*, „trávník, drn" [pod drn zahrabával]), 1. osoba pečující o odstraňování zdechlin, utrácení nemocných zvířat apod., pohodný; 2. [hovorově expresivně] kdo nemá žádné ohledy (například: ten zubař je ale ras; šéf je na podřízené jako ras).

Ptahhotep

Synu, nejdůležitější sbajet: vystříhej se usednout někomu na lep!
Ptahhotep

Ptahhotep (jeho jméno znamená „Bůh Ptah je spokojen"), egyptský vezír (nejvyšší úředník staroegyptského státu s vrcholnou výkonnou mocí v zemi a zástupce panovníka) za vlády faraona 5. dynastie Dždedkarea Isesiho (24. století př. n. l.). Je autorem nejstaršího dochovaného etického naučení o chování člověka, jednoho z nejvýznamnějších literárních děl starého Egypta. Ptahhotep v něm udělil ve 37 kapitolách svému synovi rady o tom, jak se chovat v určitých situacích v oblasti společenského života a v některých záležitostech života soukromého a rodinného.

naučení (egyptsky *sbajet*), staroegyptský literární útvar; rozvíjel se nepřetržitě od Staré říše (3.–6. dynastie: 2700–2180 př. n. l.) po dobu tří tisíciletí. Naučení má podobu sbírky moudrých rad, které dává zestárlý otec svému synovi, když mu odevzdává svůj úřad a hodnost, aby v jeho díle pokračoval. Cílem naučení bylo připravit mladého člověka na životní cestu, po níž ho měl vést etický princip *maat.*

sednout na lep, (úsloví) dát se oklamat, nechat se podvést, podlehnout snadno podvodu; skočit na špek, spolknout to i s navijákem, sednout na vějičku (vějička označuje větvičku namazanou lepem [proto sednout někomu na lep], což dříve sloužilo k chytání ptáků).

Puškin

To Piková dáma dala k osudnému souboji pokyn.
Alexandr Sergejevič Puškin

Puškin, Alexandr Sergejevič (6. 6. 1799, Moskva, Rusko – 10. 2. 1837, Petrohrad, Rusko), ruský básník, prozaik, dramatik, novinář, publicista, esejista; klíčová postava ruské literatury 19. století. Spojil osvícenství a klasicismus s romantismem a kriticko-realistickou a ironickou reflexí světa. Autor několika romantických výpravných básní, románu ve verších *Jevgenij Oněgin* (Evžen Oněgin, 1825–1830), ale také próz, jako je historický román walterscottovské ražby *Kapitanskaja dočka* (Kapitánova dcerka, 1836), tragédie *Boris Godunov* (1825), povídkového cyklu *Povesti Belkina* (Bělkinovy povídky, 1830), magické prózy *Pikovaja dama* (Piková dáma, 1833) a historických výpravných básní *Poltava* (1828) a *Mednyj vsadnik* (Měděný jezdec, 1833), v nichž již klíčí mučivý rozpor jedince a dějin. Puškin vytvořil moderní literární ruštinu, syntetizoval různé literární proudy a tendence, ale současně poskytl impulzy rozvoji ruské poezie a prózy druhé poloviny 19. století (Lev Nikolajevič Tolstoj, Fjodor Michajlovič Dostojevskij) a 20. století (akméismus). V nejznámějším Puškinově románu *Evžen Oněgin* je jádrem milostného vztahu Taťjány a Oněgina dopis, který píše dívka mladému muži (podobně jako v díle tchangského básníka Jüan-Čena *Setkání s opravdovou láskou*) a jímž se mu vzdává na milost a nemilost. Verše ho často napadaly uprostřed noci, jeho žena Natalja měla po ruce zápisníček, aby je mohla zaznamenat. Sám carský podkomoří „mouřenínského“ původu, muž malé postavy, ale velkého ducha Alexandr Sergejevič Puškin měl rád spíše ženy zdrženlivé, měl rád, jak to vyjádřil v jedné básni, ženy zpočátku chladné, u nichž milostný žár oddálený počáteční rezervovaností vzplane pak o to víc a silněji. Snad i proto měl Puškin raději podzim,
období, které přináší zralé plody, než nestálé jaro či omamné léto...
V roce 1837 se Puškin utkal v souboji na pistole s milencem své ženy;
ten byl rychlejší, způsobil Puškinovi smrtelné zranění,
kterému básník záhy podlehl.

Pyrrhos I. Épeirský

Můj život byl, i za cenu mnoha životů, hrdinský.
Pyrrhos I. Épeirský

Pyrrhos I. Épeirský (asi 319 př. n. l. – 272 př. n. l., Argos, Řecko), vládce épeirského spolku, král Molossů a Makedonie. Ve starověku byl považován spolu s Alexandrem Makedonským a Hannibalem za jednoho z největších vojevůdců. V roce 287 př. n. l. byl Pyrrhos prohlášen za krále Makedonie. Podle Alexandrova vzoru se pokusil vytvořit mohutnou říši, jeho expanze však směřovala na západ, kde se musela střetnout s mocí římského impéria. Po vítězství nad Římany u Herakleia roku 280 př. n. l. vyplenil Latium (kraj okolo Říma), ale nakonec byl nucen ustoupit. V následujícím roce vtrhl s 25 000 vojáky do Apulie, kde se v bitvě u Auscula střetl s mohutnou římskou armádou o síle 40 000 mužů. Přestože Pyrrhos zvítězil, jeho ztráty (přišel asi o 3 500 mužů, Římané o 6 000) ho donutily k ústupu. Obě armády se znovu střetly roku 275 př. n. l. u Beneventa v Kampánii, a přestože z vojenského hlediska bitva skončila nerozhodně, Pyrrhova pozice na Apeninském poloostrově byla nadále neudržitelná, a proto se rozhodl svoji italskou kampaň ukončit a vrátit se do Épeiru. Z původní mohutné armády mu zbylo pouhých 8 000 pěších vojáků a 500 jezdců. Po roce 274 př. n. l., kdy porazil makedonského krále Antigona II. Gonata a stal se tak konečně vládcem nad celou zemí, se pokusil ovládnout Spartu a převzít kontrolu nad celým Peloponésem. Chystal se také využít vnitřních sporů v peloponéském Argu, ale během bojů zde zahynul (podle některých pramenů byl otráven sluhou). Ve své době patřil Pyrrhos I. k nejvýznamnějším vojevůdcům, avšak přes nesporné vůdčí a strategické schopnosti mu malý Épeiros nemohl poskytnout dostatečné zázemí pro dlouhodobější expanzi. Napsal paměti a několik knih o válečném umění, které výrazně inspirovaly mimo jiné i Hannibala. Jeho jméno je dnes známé především díky rčení o Pyrrhově vítězství, které vzniklo na základě jeho reakce na své draze vykoupené vítězství nad Římany v bitvě u Auscula.
Na blahopřání k vítězství údajně reagoval slovy:
„Ještě jedno takové vítězství, a jsme zničeni.“

Pýthagorás ze Samu

Spolehlivě jsem ovládal žaludek, spánek, prchlivost a dokonce i sex, ale Theanu jsem nikdy neponechal samu.
Pýthagorás ze Samu

Pýthagorás ze Samu (570/560 – kolem 480 př. n. l.), řecký vědec a filozof. Kolem roku 530 př. n. l. se pro rozpory s vládcem Samu Polykratem přestěhoval do jihoitalského Krotónu, kde se svými žáky založil instituci, jež slučovala prvky filozofické školy a náboženského i politického sdružení. Pýthagorejci zde rozvíjeli astronomii, hudební teorii, matematiku, medicínu. Svoje učení šířili pouze ústní cestou, nikoli psanou formou. V tomto ohledu měly v uzavřeném kruhu jejich školy významné postavení ženy, které se staly prostřednicemi v předávání zásad a moudrosti tohoto učení dalším generacím stoupenců. K nejvýznamnějším postavám proto patřila Pýthagorova družka a zároveň i jeho úspěšná žákyně Theanó. Tradice jí připisuje některé výroky, které se zachovaly ve Stobaiových zlomcích (Stobaios žil asi v 5. století a sepsal antologii citátů z antických autorů; díky ní se tak uchovaly úryvky z mnoha ztracených děl) a ukazují, že v moudrosti a zejména ve schopnosti sebeovládání, kterou Řekové obecně nepovažovali za ženskou doménu, si nezadala s muži. Pýthagorejská filozofie došla svou speciální logikou také k některým kuriózním závěrům. Pýthagorejci převzali z orfismu víru v nesmrtelnost duše, a proto se snažili pečovat o její očištění přísným dodržováním zvláštního životního stylu včetně některých dietetických pravidel (viz Pýthagorovo pravidlo: „Snažte se ovládat čtyři věci: žaludek, spánek, sex a prchlivost“). Cestu k očistě duše spatřovali však především v intelektuální činnosti. Určité objevy v oblasti akustiky je přivedly k závěru, že základem všeho je číslo. Věřili, že pomocí čísel lze vyjádřit vše podstatné.
Pro manželství používali čísla 3 (otec, matka a dítě),
nejvýše hodnotili přátelství, a proto mu přiřadili
číslo 10 (= 1+2+3+4).

Quételet

Byl jsem ctitelem věd, abych měl člověka stále na dohled.
Lambert Quételet

Quételet, Lambert Adolphe Jacques (22. 2. 1796, Gent, Belgie – 17. 2. 1874, Brusel, Belgie), belgický matematik, statistik, astronom a sociolog; jeden ze zakladatelů vědecké statistiky. Významně rozvinul statistické metody, zejména v antropologii a sociologii. Kromě jiného vytvořil pojetí ideálního typu „středního člověka“ (*lhomme moyen*), který měl být sociologickou analogií fyzikálního pojmu těžiště. Z díla: *Sur lhomme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale* (O člověku a rozvoji jeho schopností aneb pojednání o sociální fyzice, 2 svazky, 1835).

Quintilianus

Při poslechu dnešních řečníků jímá mě až hnus!
Marcus Fabius Quintilianus

Quintilianus, Marcus Fabius (asi 35 – asi 96), římský rétor. Učitel řečnictví v Římě, zastánce Ciceronova pojetí rétoriky, teoretik římského klasicismu. Mezi jeho žáky patřil spisovatel Plinius Mladší (asi 61–113) a snad i historik Tacitus (asi 55 – asi 116). Jeho školní praxe obsahovala nejen přípravu řečníka, ale i stylistický výcvik v nejširším slova smyslu, spojený s obsáhlým všeobecným vzděláním a mravní výchovou. Jako stylista lpěl na tradici, stavěl se proti modernímu stylu reprezentovanému především Senekou (asi 4 př. n. l. – 65 n. l.), jemuž vytýkal teatrálnost, nervozitu, vzrušenost, rozbití period, a vyzdvihoval klasické vzory, především Cicerona v próze a Vergilia v poezii. Tyto názory vyslovil v dnes ztraceném spise *De causis corruptae eloquentiae* (Příčiny pokažené výřečnosti). Na sklonku svého života formuloval své zásady v rozsáhlém díle *Institutio oratoria* (Úvod do řečnictví, 12 knih), jež se stalo jednou z nejvlivnějších učebnic rétoriky všech dob. Byla známa po celý raný středověk, poté znovu od 12. století, autoritativní se stala opět v renesanci; odklon od ní nastal až v epoše romantismu v 19. století. Spis představuje nikoli jen pojednání o rétorice podle běžných schémat, ale i rozbor celého komplexu výchovy a vzdělání, jímž musí od malička projít budoucí řečník, aby byl člověkem, který má čest, cit, vkus a dokonalé vědomosti.

Quintus ze Smyrny

V líčení těch hororových hrůz jsem byl ještě mírný!
Quintus ze Smyrny

Quintus ze Smyrny (3.–4. století), řecký básník. Je autorem dochovaného mytologického eposu *Ta meth Homéron* (Pokračování Homéra, 14 knih). Epos vyplňuje dějovou mezeru mezi *Íliadou* a návraty hrdinů: Achilleova smrt, Aiakovo šílenství a jeho sebevražda, lest s dřevěným koněm, Aeneův útěk do Itálie. Pramenem byly Quintovi víc mytografické příručky než starší eposy. Sporné je, zda shody s Vergiliem jsou dány společnou předlohou nebo zda Quintus využil básní Vergilia. Vyprávění je dosti jednotvárné, střízlivé, místy sentimentální, ale některé epizody prozrazují zálibu v hrůzném – v hororech.

Rabelais

Panurgos bude mít kvůli svému neposednému příklopci možná velké trable.
François Rabelais

Panurgos („Všeuměl“), postava Rabelaisova románu *Gargantua a Pantagruel.* Panurgos, přítel obra Pantagruela, se proslavil znalostí mnoha jazyků, z nichž některé neexistovaly, filozofickými disputacemi bez použití slov, přemítáním, jak mít ženu a nebýt paroháčem, radil jak vystavět hradby města Paříže. Trpěl nedostatkem peněz, znal však třiašedesát způsobů, jak se k nim dostat vždycky, když to potřeboval, a z nich nejpoctivější a nejobyčejnější způsob byla krádež kradmo provedená. Prováděl všelijaká alotria sorbonnským učitelům, učencům, kněžím nebo mnichům. Sváděl ženy, jež však byly příliš ctnostné, aby se nechaly: „Panurgos se stal v Paříži váženým pro tuto svou disputaci, jíž zvítězil nad Angličanem, a od té doby uplatňoval velmi svůj příklopec a dal si jej nahoře vyzdobit výšivkami po římském způsobu. A chválili ho veřejně a složili o něm písničku, s níž chodily dětičky na hořčici; rádi ho vídali ve všech společnostech paní i dívek, takže se stal slavným, že se až pokusil dostat se na jednu vznešenou městskou paní.“ Panurgos se stal titulním hrdinou opery *Panurge* (1913) francouzského skladatele Julese Masseneta na Rabelaisovy motivy.

Rabelais [rable], François (ca 1494, La Deviniere u Chinonu, Francie – 9. 4. 1553, Paříž, Francie), francouzský prozaik, básník, překladatel z latiny a řečtiny, lékař. Uveřejnil odborné lékařské spisy a proslul především jako autor rozsáhlé románové epopeje *Gargantua et Pantagruel* (zkrácené názvy pěti knih, které jsou publikovány jako *Gargantua et Pantagruel: Pantagruel* [1532], *Gargantua* [1534], *Tiers livre* [1546], *Quart livre* [1552], *Le cinqueisme livre* [1564]; česky více vydání; souborné vydání všech 5 knih: 1953 [Praha: Melantrich], předtím *Život Gargantuův a Pantagruelův*, Praha: Družstevní práce, 1930). Rabelaisovo dílo ve světovém měřítku oživil ve druhé polovině 20. století ruský filozof, estetik a literární teoretik Michail Bachtin (1895–1975), který v něm objevil vrstvy lidové kultury renesance a středověku a takzvanou karnevalizaci, z níž mohutně čerpalo světové umění pozdější doby.

Raffael

Z ženských postav nikdy jsem nesetřel jejich nadnebeský pel.
Raffael

Raffael (vlastním jménem *Raffaello Santi*, 6. 4. 1483, Urbino, Itálie – 6. 4. 1520, Řím, Itálie), italský malíř a architekt. Raffael je ve své pozdní tvorbě tím ze tří mistrů vrcholné renesance (Leonardo, Michelangelo), který nejvytrvaleji pracoval s klasickými ideály. Jako architekt zdůrazňoval harmoničnost proporcí a centrální dispozici. Kromě papežských zakázek (od roku 1515 vedl stavbu chrámu sv. Petra v Římě) se podílel na výstavbě i výzdobě vil a paláců (Palazzo Pandolfini, vila Farnesina a Madama aj.) a chrámů. Jeho malířské dílo mělo velký vliv na mnohé jeho současníky i později. Nejvýrazněji se tak stalo v konceptu preraffaelismu, uměleckého směru a sdružení anglických malířů a literátů založeného roku 1848 malířem a výtvarným teoretikem Dantem Gabrielem Rossettim (1828–1882).

Ráchel

Soupeření s Leou skončilo šest ku šesti, tiebreak tehdy ještě neexistoval, vydělal na tom manžel.
Ráchel

Lea (z akkadského *lú*, „býk“, *litu,* „kráva“), hebrejské ženské jméno. Podle Starého zákona (Gn 29,16–49,31), starší sestra Ráchel, kterou si vyžádal Jákob za ženu a sloužil proto Lábanovi po sedm let. Lában však o svatební noci podstrčil Jákobovi starší Leu, takže Jákob musel za Ráchel, kterou pojal za svou další ženu, sloužit Lábanovi ještě dalších sedm let. Lea porodila podle Gn 29,32–30,20 Jákobovi šest synů (Rúben, Šimeón, Lévi, Juda, Isachar, Zabulón), které bible považuje za praotce jednotlivých izraelských kmenů.

Ráchel, hebrejské osobní jméno (původně znamená „ovce“). Postava ze Starého zákona, Gn 29,6–35,20, z období patriarchů. Manželka Jákoba, který ji získal za ženu od jejího otce Lábana, ovšem spolu s její starší a méně sličnou sestrou Leou. V průběhu soupeření obou sester o to, která porodí více synů, porodily Ráchel a Lea Jákobovi dvanáct synů, považovaných za prapředky izraelských kmenů.

Rachmaninov

Milované babičce připíjím vodkou Stroganoff.
Sergej Vasiljevič Rachmaninov

Rachmaninov, Sergej Vasiljevič (1. 4. 1873, Semjonovo, Rusko – 28. 3. 1943, Beverly Hills, Los Angeles, USA), ruský skladatel, dirigent a klavírista pozdně romantického období. Rachmaninov pocházel z ruské aristokratické rodiny, disponující značným jměním; to však otec, holdující hazardu, alkoholu a drahým milenkám, záhy „rozpustil“. Po rozchodu rodičů byla malému chlapci nejbližší jeho hudbymilovná babička z matčiny strany, která na něj měla také silný vliv. Povzbuzovala jeho hudební talent a žádala ho, aby jí přehrával na klavír hudbu, kterou slyšel při nedělních mších v pravoslavném kostele; za jeho výkon ho pak vždy odměňovala. Je možné, že bez jejího zásahu by byl Rachmaninovův velký talent zmařen. Rachmaninov se věnoval zejména komponování klavírních děl, v nichž virtuózní klavírní part spojil s pozdně romantickým hudebním cítěním. K nejhranějším a nejoblíbenějším skladbám patří dodnes *II. klavírní koncert* (1901) a *Rapsodie na Paganiniho téma* (1936). Komponoval i opery – *Aleko, Francesca da Rimini, Lakomý rytíř* aj. –, symfonie, symfonické básně – *Ostrov mrtvých* (inspirována Böcklinovým obrazem), *Zvony* (inspirována básní E. A. Poea) – a kantáty. Proslavil se rovněž jako originální klavírní virtuos, především prováděním skladeb Frédérika Chopina, Ference Liszta a Alexandra Nikolajeviče Skrjabina.

Reagan

Za mého prezidentování byl komunismus a Sovětský svaz udolán.
Ronald Reagan

Reagan Ronald (6. 2. 1911, Tampico, Illinois, USA – 5. 6. 2004, Los Angeles, USA), americký politik a státník; 40. prezident Spojených států amerických (1981–1989). V devětašedesáti letech se stal nejstarším prezidentem, který se v prvním volebním období ujal úřadu a při druhé přísaze v roce 1985 nejstarším prezidentem uvedeným do funkce vůbec. První věkový rekord držel do nástupu sedmdesátiletého Donalda Trumpa v roce 2017; oba rekordy překonal osmasedmdesátiletý Joe Biden v roce 2021. Pro Reaganovo prezidentství je charakteristická nová ekonomická a sociální politika (reagonomika): „Kdekdo tvrdí, že stát jak opilý námořník utrácí; to je ale pomluva, neboť námořník na rozdíl od státu peníze vydělal vlastní prací.“ V zahraniční politice se ostře vymezil vůči Sovětskému svazu a komunistickému hnutí a výrazně přispěl k jeho zhroucení. Jeho prezidentství je často vnímáno jako počátek nové éry Republikánské strany a amerického konzervatismu. Zemřel ve třiadevadesáti letech na následky Alzheimerovy choroby, kterou trpěl několik let.

Renault

Mé jméno bylo řádem ozdobeno, pak ale zatraceno...
Louis Renault

Renault [reno], Louis (15. 2. 1877, Paříž, Francie – 24. 10. 1944, Fresnes, Francie), francouzský konstruktér, automobilový závodník a průkopník automobilismu. V roce 1898 postavil svůj první automobil na bázi čtyřkolky průkopníka francouzského automobilismu Alberta de Diona (1856–1946). Spojil se se svými staršími bratry Marcelem Renaultem (1872–1903) a Fernandem Renaultem (1865–1909) a v roce 1899 založili v Billancourtu firmu Société Renault Frères. Louis Renault se také společně s Marcelem úspěšně účastnil motoristických závodů. V přerušeném závodě Paříž-Madrid v roce 1903, ve kterém Marcel Renault, jedoucí na prvním místě ve své třídě, zahynul, dojel Louis na druhém místě. Louis Renault pak svou kariéru automobilového závodníka ukončil a věnoval se už jen prosperující firmě. Podílel se na jejím rychlém růstu a také na návrzích mnoha technických řešení používaných dodnes: hydraulické tlumiče, bubnové brzdy, turbodmychadlo, taxametr aj. Po první světové válce byl vyznamenán Řádem čestné legie za úspěšné projekty vojenské techniky, zejména za návrh revolučního tanku Renault FT-17. V roce 1929 postavil podle vzoru Henryho Forda (1863–1947) novou továrnu s pásovou výrobou a moderními metodami montáže vozů. Světová hospodářská krize v třicátých letech však těžce postihla i firmu Renault. Po okupaci Francie Německem v roce 1940 byl Louis Renault postaven před těžkou volbu: buď bude jeho firma (jako všechny francouzské společnosti) spolupracovat s okupanty a opravovat německé nákladní automobily a tanky, nebo bude zrušena a on ji bude muset opustit. Renault se rozhodl pro spolupráci, což bylo považováno za kolaboraci; po osvobození Francie byl zatčen a uvězněn a ve vězení v roce 1944 zemřel. Společnost Renault však již dávno zakotvila v povědomí širokých vrstev jako výrobce kvalitních automobilů – a proto se i přes tvrdou konkurenci a krize udržela do dnešní doby.

Renčín

Humor není snadný počin.
Vladimír Renčín

Renčín, Vladimír (6. 12. 1941, Pečky – 4. 10. 2017), grafik, malíř, ilustrátor, literát; jeden z nejvýznamnějších českých karikaturistů. Absolvoval ekonomickou školu, prošel několika zaměstnáními a po úspěchu svých prvních kreseb se stal v roce 1965 výtvarníkem z povolání. Od roku 1962 pravidelně uveřejňoval kresby v populárních i vědeckých časopisech a novinách; publikoval řadu vlastních knih. Jeho inteligentní humor má široké rozpětí – týká se všední lidské každodennosti, politiky, životní filozofie, stejně jako světa vědy nebo umění, a přitom mnohdy proniká až ke kořenům těchto sfér života a nasvětluje je z nečekaných úhlů. Napsal také libreto k muzikálu *Nejkrásnější válka* (na motivy Aristofanovy komedie *Lýsistrata*) a vytvořil večerníčkový televizní seriál *O zvířátkách pana Krbce*. Za své dílo obdržel několik desítek našich a zahraničních prestižních uměleckých cen.

Rettigová

Česká vlastenka ctí svůj národ, dobře vaří a na svého manžela je milá.
Rettigová Magdalena Dobromila

Rettigová, Magdaléna Dobromila (31. 1. 1785, Všeradice – 5. 8. 1845, Litomyšl), česká spisovatelka, představitelka obrozeneckého hnutí. Působila buditelsky mezi ženami a dívkami připravujícími se na vstup do manželství, byla zastánkyní konzervativních patriarchálních hodnot. I když zveřejňovala také své literární sentimentální a silně didaktické prozaické a básnické pokusy, jediným jejím dílem, které ji přežilo, se stala *Domácí kuchařka aneb Pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky české a moravské* (1826). V obrozenecké společnosti byla vnímána jednak jako symbol obětavé české vlastenky a národní buditelky (z těchto pozic ji později vytlačila o dvě generace mladší, nonkonformní Božena Němcová), jednak jako symbol vzorné a ctnostné manželky a rádkyně ve věcech domácnosti i mravnosti. Například v povídce *Arnošt a Bělinka* (1821) na milostném vztahu mezi šlechticem Arnoštem a chudou dívkou Bělinkou ukazuje, jak zhoubný je předmanželský sex.

Richelieu

Stačí mi pár řádků rukopisu toho nejčestnějšího muže;
stejně tam vždy najdu něco, co na galeje ho dostat může.
Proto jsem byl vždy mocnější než král.
Armand Jean du Plessis, vévoda de Richelieu, kardinál

Richelieu, Armand-Jean du Plesis (9. 9. 1585, Paříž, Francie – 4. 12. 1642, Paříž, Francie), francouzský politik a státník; od roku 1622 kardinál. Propracoval teorii centralizace státní moci opřenou o ekonomické učení merkantilismu (aktivní bilance zahraničního obchodu aj.) a jejím uskutečňováním zajistil Francii velmocenské postavení. V praxi ji prosazoval na základě doktríny „raison d'État": Snaha státu o sebeutvrzení je veřejným zájmem, takže zájmy i práva občanů se musí podřídit posílení státní moci, především z hlediska mezinárodního postavení. Za třicetileté války prosazoval zájmy Francie prováděním protihabsburské politiky. Roku 1628 zlomil moc hugenotů a omezil jejich práva. Od roku 1629 jako první ministr krále Ludvíka XIII. ještě intenzivněji prosazoval velmocenskou politiku Francie a orientoval ji na územní expanzi (rozšíření kolonizace Kanady, získání Senegalu a Guyany, Martiniku, Réunionu a Madagaskaru). Podporoval též rozvoj vědy a umění; z jeho podnětu byla například založena Francouzská akademie. Jako výrazná osobnost vstoupil Richelieu nejen do historie, ale i do literatury (Alexandre Dumas starší, *Les Trois Mousquetaires* [1844, Tři mušketýři]), divadelních her, filmových a televizních adaptací a dokonce i do úsloví: *šedá eminence.*

Robespierre

Kdyby mi za revoluce nesrazili gilotinou hlavu,
mohl jsem za restaurace Bourbonů
popíjet bourbon jako francouzský pair.
Maximilien Robespierre

Robespierre, Maximilien (6. 5. 1758, Arras, Francie – 28. 7. 1794, Paříž, Francie), francouzský politik; představitel jakobínského revolučního a politického teroru. Nakonec se teror obrátil i proti němu samému: poté co ztratil podporu veřejnosti, byl po převratu v jakobínské straně 27. července 1794 zatčen a o den později spolu se svými stoupenci popraven gilotinou.

Rotschild

Ich habe ehren Schild.
Mayer Amschel Rotschild

Ich habe ehren Schild (z němčiny), Mám čistý štít; Má čest je neposkvrněná.

Rotschild, Mayer Amschel (23. 1. 1744, Frankfurt nad Mohanem, Německo až 19. 9. 1812, Frankfurt nad Mohanem, Německo), německý bankéř a podnikatel; zakladatel mezinárodního bankovního domu a židovské dynastie Rothschildů, která se postupně stala jednou z ekonomicky nejúspěšnějších rodin v historii. Kariéru bankéře zahájil s nepatrným obnosem v tísnivých poměrech frankfurtského židovského ghetta v posledních desetiletích 18. století. Po čase si získal důvěru, a tím také výnosné zakázky u samého hessenského kurfiřta Viléma, velkého boháče a ještě většího skrblíka ve věcech finančních, které mu s obratnou vychytralostí tak dobře Rothschild spravoval. Zanechal pět synů, kteří převzali jeho dědictví a etablovali se v nejdůležitějších metropolích tehdejšího finančního světa: Amschel ve Frankfurtu nad Mohanem, Salomon ve Vídni, Nathan v Londýně, Karl v Neapoli a Jakob v Paříži. Po otci se zřejmě nejlépe vyvedl Nathan. Devatenáctého června roku 1815 na londýnské burze mlčel. Byl poctivý, vždyť nelhal… Nemohl přece za to, že všichni z jeho mlčení usuzovali, že je správně informován o výsledku bitvy u Waterloo… Každému bylo jasné, že tak zkušený finančník ví, co dělá, a jestliže ten den *prodává* na burze britské cenné papíry, tak to jistě znamená, že Wellington prohrál. Wellington však Napoleona porazil. Rothschild to díky své soukromé výzvědné službě věděl, a správně předpokládal, jak budou burzovní soupeři na jeho počínání reagovat – budou se snažit rychle a lacino britských papírů zbavit. S tím právě počítal.
Počkal, až dosáhly cenné papíry dna,
a bleskově je všechny *skoupil*.

Rousseau

Vědy a umění kazí morálku a mravy,
snad to napraví můj krajan Celník Rousseau.
Jean-Jacques Rousseau

Rousseau, Henri (zvaný *Celník Rousseau*, 21. 5. 1844, Laval, Francie – 2. 9. 1910, Paříž, Francie), francouzský malíř-autodidakt; významný představitel naivního malířství.

Rousseau, Jean-Jacques (28. 6. 1712, Ženeva, Švýcarsko – 2. 7. 1778, Erménonville, Francie), francouzský preromantický filozof, spisovatel, hudebník, společenský kritik. Ve svých literárních prvotinách předložil Rousseau první kritické úvahy o společnosti, které v dalších spisech rozvíjel. Pokrok ve vědách a umění podle něj kazí morálku, za hlavní sociální zlo a příčinu lidského utrpení považoval soukromé vlastnictví a žádal návrat k přírodě. Voltaire mu odpověděl se svou typicky sžíravou ironií: „Nikdo doposud nepoužil tolik důvtipu, aby se pokusil udělat z nás zvířata. Když jsem si přečetl Vaši knihu, zmocnila se mě touha chodit po čtyřech. Poněvadž jsem takovou věc neprováděl již šedesát let, cítím, že jest mi nemožno, abych se o to nyní pokoušel. Ponechávám tedy tento přirozený způsob chození těm, kdo jsou k tomu způsobilejší nežli Vy nebo já.“ Jelikož návrat do přirozeného přírodního stavu není možný, řešení spočívá jedině ve specifickém uspořádání společnosti. Rousseau zde navázal svým učením o společenské smlouvě: Občané by se měli cele, ovšem rovným dílem, podřizovat „společné suverenitě“, proslulé obecné vůli. Kultem přírody a citovosti, odstupem od osvícenského racionalismu ovlivnil evropské myšlení a podnítil nastupující romantismus. Rousseau byl jednou z nejkontroverznějších postav západního politického myšlení, protože jeho radikálně demokratická teorie neskrývala některé totalizující sklony (například: kdo nesouhlasí s obecnou vůlí, bude ke své svobodě – tedy participaci na rozhodnutí obecné vůle – přinucen). Základy svého myšlení formuloval v Rozpravách, zejména: *Discours sur les sciences et les arts* (Rozprava o vědách a uměních, 1752) a *Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes* (Rozprava o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi, 1755).
Své myšlenky rozvinul v dalších dílech: *Du contrat social*
(O společenské smlouvě, 1762)
a *Emile, ou De l’éducation*
(Emil čili o výchově, 1762).

Rubens

Každý, i ten nejkorpulentnější úkol jsem splnil na eminens
dotýkající se až ens!
Peter Paul Rubens

eminens (z latiny), vynikající, vyčnívající, vysoký; výtečný, znamenitý.

ens (z latiny), bytí, idea, jsoucno, podstata, věc.

Rubens, Peter Paul (též *Petrus Paulus*, 28. 6. 1577, Siegen, Německo – 30. 5. 1640, Antverpy, Nizozemsko [dnes Belgie]), vlámský (nizozemský) malíř, politik a diplomat; přední představitel baroka, jeden z nejvýznamnějších evropských malířů. Zachytil krajiny, portréty současníků i náboženská a mytologická témata energickým rukopisem rychlých a dlouhých tahů, své postavy zpravidla obdařil dynamismem, bujností tvarů; erotismu a smyslnosti dosahoval rovněž důrazem na kyprost tvarů a hmotu. V průběhu tvorby stále nezávisleji a výrazněji rozvíjel umění aktu a polofigur, nezřídka v erotickém kontextu (*Adam a Eva, Bitva Amazonek, Únos dcer Leukippových, Vyhnání z ráje* aj.). Po smrti své první ženy se roku 1630 oženil s šestnáctiletou Helenou Fourmentovou, kterou často portrétoval, mimo jiné jako matku nebo akt (*Helena Fourmentová se svým prvorozeným synem Fransem, Kožíšek, Andromeda)*. Rubensovo dílo ovlivnilo celou Evropu prostřednictvím takzvaných rubensovských rytců, kteří jeho obrazy převáděli do grafické podoby. „Můj talent je takový, že žádný úkol, ať jakkoliv velký a složitý, neotřásl nikdy mou sebedůvěrou,“ napsal Rubens v době svých vrcholných uměleckých i životních úspěchů.

Ryba

Má sebevražda byla možná chyba...
Jakub Šimon Jan Ryba

Ryba, Jakub Šimon Jan (26. 10. 1765, Přeštice – 8. 4. 1815, Rožmitál pod Třemšínem), český skladatel a pedagog. Studoval v Praze a roku 1788 se stal kantorem v Rožmitále pod Třemšínem. Byl vzdělaným přívržencem osvícenské filozofie a ideologie a patrně i stoupencem Senekova stoicismu. Jeho početná tvorba (kolem 1 300 titulů!) zahrnuje duchovní skladby, tance pro různé nástroje, dueta, sonáty, variace, sólové koncerty, serenády a komorní hudbu. Jako jeden z prvních psal písně na české texty. Uplatňoval lidové pastorální prvky (česká pastorální mše *Hej, mistře,* 1796). V pedagogické praxi kladl důraz na metodiku a teorii, vedl deník o poznatcích z vyučování. V roce 1817 vyšel jeho teoretický spis *Počáteční a všeobecní základové k umění hudebnímu.* Pokus o sestavení hudebního slovníku zůstal nedokončen. Ryba byl otcem třinácti dětí, z nichž přežilo sedm (jedním z jeho synů byl i významný český oftalmolog Josef Arnošt Ryba [1795–1856]). Po celý život se potýkal s chudobou, trpěl zlatou žilou (hemoroidy), nepochopením nadřízených, depresemi, což nakonec řešil sebevraždou v duchu senekovského stoicismu (břitvou si otevřel tepny a žíly).

Řehoř z Toursu

Snad alespoň některé mé názory přetrvají a budou stále v kursu.
Řehoř z Toursu

Řehoř z Toursu (538, Arverni, dnešní Clermont-Ferrand, Francie – 17. 11. 593, Tours, Francie), raně středověký kronikář a církevní činitel; jeden ze zakladatelů novodobé západní vzdělanosti. Řehoř z Toursu pocházel z urozené galo-římské rodiny římského senátora Florentina. Řehořovým mateřským jazykem byla stále ještě latina. Vychovával jej strýc Gallus, působící jako biskup v Clermontu. V roce 573 byl Řehoř zvolen biskupem v Toursu, městě, které se jako místo zasvěcené svatému Martinovi nacházelo přímo ve středu mocenských bojů a zájmů různých dobových vládců. Řehoř z Toursu zachytil v díle *Historiarum Libri Decem* neboli *Historia Francorum* (česky *O boji králů a údělu spravedlivých: Kronika Franků – dějiny v deseti knihách*) velmi důkladně a přesvědčivě rozsáhlé politické a etnické změny, k nimž docházelo na území bývalé římské provincie Galie po zhroucení západořímské říše a příchodu franských a dalších germánských kmenů. Kronika Řehoře z Toursu, která svou úrovní vysoce překonávala spisy řady následovníků, hluboce ovlivnila pozdější francouzské historiografické myšlení a představu o existenci dvou „národů“ či „ras“, z nichž se údajně skládá obyvatelstvo Francie a jejichž permanentní mocenský zápas vyústil do Velké francouzské revoluce.

Řehoř I. Veliký

Následovníkům na papežském stolci odkazuji jen své encykliky.
Řehoř I. Veliký

encyklika (z řečtiny *en-*, „v, do“ a *kyklos*, „kruh“; *enkykliké*, „zpráva pro širší okruh adresátů“), zpravidla papežský list, v němž se papež obrací k církevní hierarchii a katolickým věřícím na celém světě (vyslovuje se v něm k aktuálním věroučným i společenskopolitickým, sociálním otázkám); původně byl adresován jen biskupům, později všem katolíkům, a to od encykliky *Pacem in terris* (Mír na zemi, Jana XXIII., 1963). Názvy encyklik se ztotožňují s úvodními slovy (například *Rerum novarum*, Nových věcí, Lva XIII. z roku 1891, formuluje sociální program).

Řehoř I. Veliký (asi 540, Řím, Itálie – 12. 3. 604, Řím, Itálie), právník, diplomat, od roku 590 římský papež. Kolem roku 572 se stal městským prefektem v Římě, kde přeměnil zděděný palác na klášter a odvrátil se od světského života. Jako papež povznesl papežskou moc a autoritu a položil základ pozdějšího církevního státu. Zakládal kláštery, přispěl k rozšíření křesťanství do Anglie a Irska. Kreativně reformoval liturgii a kult – vytvořil misál *Sacramentarium Gregorianum*, zasáhl do hudební skladby a notového záznamu. Řehořovi je připisován vznik liturgického zpěvu, takzvaný *Gregoriánský chorál* (*Cantus gregorianus*), který je po něm také pojmenován, ačkoli jej zavedl až papež Vitalián (pontifikát 657–672). Intenzivně se věnoval sociálním otázkám – byl prvním z papežů, který začal používat titul *servus servorum Dei* („služebník služebníků Božích“). Chtěl, aby církev byla zároveň institucí významně pečující o nemocné a chudé, proto na počátku každého měsíce rozděloval část církevního majetku mezi lid. Své názory uložil do řady dopisů a spisů, které patří k nejčtenějším dílům středověké literatury. Zpětně se Řehořův pontifikát hodnotí jako téměř reprezentativní model výkonu papežství; v roce 1295 byl svatořečen. Odkaz Řehoře I. v poslední době naplnili Jan XXIII. (1881–1963) a Jan Pavel II. (1920–2005), kteří byli 27. dubna 2014 svatořečeni.

Řehoř VII.

Jindřich neměl šanci vzdorovat, měl jsem v rukávu samé sedmy.
Řehoř VII.

cesta do Canossy, úsloví pro kajícnou pouť římskoněmeckého císaře Jindřicha IV.; v lednu 1077 putoval pěšky ze Špýru přes Alpy do severoitalského hradu Canossa, aby si zde u papeže vyprosil zrušení církevní klatby. Byl to vrcholný okamžik papežského triumfu ve sporu o investituru. Úsloví „cesta do Canossy“ se používá také jako metafora pro ponižující prosbu o milost.

investitura (z latinského *in-vestire*, „odívati, oblékati“; přeneseně „slavnostně propůjčit církevní hodnost nebo léno“), 1. ve středověké západní Evropě slavnostní uvedení vazala do držby léna (symbolicky předány insignie jako prapor, rukavice, svazek slámy a jiné); 2. jmenování (potvrzení) biskupa nebo opata do církevního úřadu, spojené s odevzdáním insignií (prstenu a berly); podle charakteru církevní autority označována jako intronizace (investitura biskupa), introdukce nebo instalace (investitura opata, kanovníka, faráře). Až do 11. století prováděno světskými panovníky, poté se začali o právo na investituru důrazněji hlásit papežové. Nejostřejší spor o investituru se vedl mezi papežem Řehořem VII. (asi 1020–1085) a římskoněmeckým císařem Jindřichem IV. (1050–1106), ukončen kompromisním konkordátem wormským (1122).

Řehoř VII. (vlastním jménem Hildebrand, kolem 1020 – 25. 5. 1085), benediktinský mnich, od roku 1073 římský papež. Vystupoval proti odpustkům a ženitbě kněží. Ve spisu *Dictatus Gregorii papae* shrnul program, v němž vyhlásil neomezenou moc papeže a jeho právo instalovat a sesazovat světské panovníky. V jeho sporu s císařem Jindřichem IV. vyvrcholil boj o investituru. Doba jeho pontifikátu je považována za obrat k novému vývoji papežství.

Sabina

Odjakživa jsem tíhnul k frenetismu, teď konečně udeřila moje poslední hodina.
Karel Sabina

Sabina, Karel (pseudonymy *Arian Želinský* a *Leo Blass*, 29. 12. 1813, Praha – 9. 11. 1877, Praha), český spisovatel, básník, dramatik, filozof, literární a divadelní kritik, libretista, publicista, novinář a politik. Narodil se jako nemanželské dítě Josefíny Sabinové, která tehdy bydlela u svého příbuzného, domovníka a zedníka, považovaného za jeho otce a vychovatele; chlapec však svému okolí nalhával, že jeho otec je polský šlechtic. Za údajnou přípravu protirakouského spiknutí byl odsouzen k trestu smrti oběšením, ale později byl trest smrti zmírněn na osmnáctileté vězení. Po vyzrazení jeho dlouhodobé udavačské činnosti živořil v chudobě a osamělosti.

frenetismus (z francouzského *frénétique*, „bouřlivý; zběsilý, zuřivý“), literární směr, který přímo navázal na tzv. gotický román. Hlavní rysy – tajemno, hrůza-strašno, estetika šoku. Předchůdce moderního hororu, rozvinul se ve Francii v 1. čtvrtině 19. století, u nás nezakořenil; jako příklad frenetismu se uvádí dílo Karla Sabiny *Hrobník* (1837). Těžko taky v literárních dílech odlišit či odpreparovat znaky gotického románu, frenetismu a romantismu. Libůstky byly podobné, prolínají se. Máchův *Máj* (1836) by se v některých rysech dal přiřadit k frenetismu.

Sade

Sadismus byl mý celoživotním mimikri, naopak miloval jsem něžně – například Višňový sad.
Markýz de Sade

Sade [sad], Donatien-Alphonse-Françoise, markýz de (2. 6. 1740, Paříž, Francie až 2. 12. 1814, Charenton, Francie), francouzský prozaik; představitel libertinismu. Nepoetizoval své nevybíravé sexuální fantazie, perverzity a morbidnosti, což byl a dosud je zcela běžný postup pornografické literatury, ale naopak je vyhrocoval do absurdních a vykonstruovaných krajností, takže u čtenáře vyvolával místo vzrušení a libida spíše nechuť a odpor. Tak je tomu zejména v díle *Les 120 journées de Sodome ou l'école du libertinage* (120 dnů Sodomy aneb Škola libertáže, 1785, knižně 1904), v němž je popsáno kolem šesti set různých typů sexuálních zvráceností. Vzpoura markýze de Sade má své racionální, filozofické jádro, které může ospravedlnit autorovu orientaci na erotické úchylky, tato orientace se však v řadě případů projevuje pouze jako samoúčelná, patologická sexuální zvůle. Bez ohledu na tyto souvislosti sehrávají jeho literární díla důležitou roli: osvobozují lidskou erotiku z kontroly morálky a svědomí a v tomto ohledu v mnohém předjímají učení Sigmunda Freuda (1856–1939). Dospívají k poznatku, který mnohem později odhalila a obhájila moderní věda, totiž k faktu, že nejvýkonnějším a zřejmě i nejzajímavějším lidským erotickým orgánem je fantazie.

Saladin

K shovívavosti k poraženým křižákům mě vždy svedl křesťanek úchvatný klín.
Saladin

Saladin, Saláhuddin Júsuf Ajjúb (1137 nebo 1138, Tikrít, Irák – 4. 3. 1193, Damašek, Sýrie), islámský vojevůdce a státník, od roku 1171 egyptský sultán; zakladatel dynastie Ajjúbovců. Egypt byl jeho základnou pro boj s křižáky v Palestině a Sýrii. Jeho vítězství u Hattínu poblíž Tiberiadského jezera v roce 1187 nad spojenými křižáckými vojsky znamenalo pád Jeruzaléma a zhroucení Jeruzalémského království. Během III. křížové výpravy (1189–1192) vydal některá přímořská města a pevnosti a dovolil neozbrojeným křesťanům navštěvovat Svaté město. Pro svou statečnost a vojenskou zdatnost, jakož i ušlechtilost je uznáván v křesťanských i muslimských zemích.

Sand

Balzac, Flaubert, Chopin, Liszt a další, můj harém,
můj mnohohlasý voice-band...
George Sand

Sand, George (vlastním jménem *Aurore Dupin*[*ová*], provdaná baronka Dudevant[ová], 1. 7. 1804, Paříž Francie – 8. 6. 1876, Nohant, Francie), francouzská prozaička a dramatička; přední představitelka ženského emancipačního hnutí, předchůdkyně dnešního feminismu. Po nešťastném sňatku a následném rozvodu se věnovala literatuře. Na zámek svých šlechtických předků Nohant zvala v době své největší slávy řadu přátel a milenců (Balzac, Flaubert, Chopin, Liszt). Její na tehdejší dobu provokativní způsob života (mužské oblečení, mužský pseudonym, kouření, jízda na koni, otevřená sexuální promiskuita, zájem o politiku) dráždil a současně přitahoval špičky francouzské a evropské společnosti. K jejím intimním přátelům patřil i polský hudebník a skladatel Fryderik Chopin. Doménou její literární tvorby jsou románové příběhy ženských hrdinek, obvykle nešťastných v milostném životě či přímo v manželství, které překonávají společenské konvence a usilují o právo na plnohodnotnou fyzickou lásku. V tomto smyslu její tvorba a radikální životní postoje, gesta a etiketa inspirovaly pozdější evropskou a světovou literaturu i emancipační ženské hnutí: podstatnou úlohu sehrály i při formování hodnotné české ženské literatury (Božena Němcová, Karolina Světlá, Teréza Nováková, Růžena Svobodová aj.). Ve své době byly oceňovány autorčiny venkovské romány ve stylu lidových vyprávění, které snoubí realisticky odpozorované životní situace s romantickou idealizací
La petite Fadette [Malá Fadetka], (1849),
La Mare au Diable [Ďáblův močál], 1846 aj.

Santini

Mé stavby goticky vznosné a barokně rozevláté
až na nebesa vrhají stíny.
Giovanni Santini

Santini, Giovanni (vlastním jménem *Jan Blažej Santini-Eichel*, též *Aüchel, Aychel, Euchel, Eychl*, 4. 2. 1677, Praha – 7. 12. 1723, Praha), český architekt italského původu; jeden z nejoriginálnějších architektů středoevropského baroka, představitel jeho dynamického směru a tvůrce takzvané barokní gotiky (spojení dynamického baroka s tvaroslovím gotiky). V architektonických realizacích pro církevní řády (kláštery v Kladrubech, Plasech, Sedlci u Kutné Hory, na Zbraslavi, ve Žďáru nad Sázavou, v Želivu aj.) i šlechtu (Kolovratský palác v Praze, zámek Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou aj.) uplatnil dynamickou modelaci hmoty s konkávně konvexním zprohýbáním stěny a dokonale promyšlenou kompozici prostoru. Často užíval centrální dispozice s kontrastním střídáním hmot (kaple sv. Anny v Panenských Břežanech, kostel na Zelené Hoře ve Žďáru nad Sázavou aj.). K vrcholům Santiniho tvorby patří poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře ve Žďáru nad Sázavou; jeho půdorysná dispozice, některé architektonické prvky a jejich počty navíc naplňují specifické ikonografické symboly. Tento stavební komplex byl v roce 1994 zařazen na Seznam světových kulturních a přírodních památek UNESCO. Santiniho kreativita a nezdolná píle ještě více vynikne, uvědomíme-li si, že se od narození musel vyrovnávat s těžkým fyzickým handicapem (byl na část těla ochrnutý a chromý) a že se dožil pouhých šestačtyřiceti let.

Sára

Abraham byl šlechetný muž, proto jsem neváhala
a přes rizikové těhotenství mu Izáka dala,
i když jsem už byla hodně stará.
Sára

Abraham (žil pravděpodobně v 18. století př. n. l.), postava ze *Starého zákona,* knihy *Genesis*; židovský patriarcha; první a nejvýznamnější z biblických praotců neboli patriarchů; otec Izáka a děd Jákoba (Gn 12–25). Poslechl Boží výzvu, opustil svou zemi a vydal se na neznámé cesty; uvěřil Božímu příslibu a za to se v pokročilém věku stal otcem, a tak i praotcem Izraele. Je pokládán za symbol činné víry. Původně se jmenoval Abram (hebrejsky „otec [je] vznešený"). Pocházel snad ze slavného jihomezopotamského města Uru, odkud vyšel s otcem Terachem do Charránu a postupně poznal takřka celý tehdejší kulturní svět blízkovýchodního Úrodného půlměsíce. Utvrdil se ve víře v jediného Boha – tak byla dokončena jeho dlouhá a podivuhodná cesta k nové víře, která by nikdy nevznikla bez překonání mnohobožství a bez poznání tradice hlavních starověkých kultur Předního východu. Nakonec se vydal se ženou Sárou a synovcem Lotem na Hospodinův pokyn do země zaslíbené. Byl dlouho bezdětný. Jeho první syn Izmael, zrozený z egyptské otrokyně Hagar, byl i s matkou vyhnán. Dědicem zaslíbení byl až jeho druhý syn jménem Izák, kterého zplodil se Sárou. Když Hospodin (Jahve) uzavřel s Abramem smlouvu obřízky, změnil mu jméno na Abraham, vykládané jako „otec množství" (Gn 17,5–14). Jeho víru pak Bůh vyzkoušel příkazem k obětování Izáka. Když Abraham prokázal, že uposlechne, směl místo syna obětovat berana. Podle *Starého zákona* (Gn 25,7n) zemřel Abraham ve věku sto pětasedmdesáti let a byl pohřben v jeskyni Makpela poblíž Chebrónu. Abrahama chovají v úctě jak židé, tak i křesťané a muslimové. Kromě údajů v *bibli* nejsou Abrahamovy životní osudy doloženy, takže jejich historické pozadí a přesnější datování zůstávají nejisté.

Sára, hebrejské osobní jméno s významem „princezna". Podle *Starého zákona*, Gn 11–25, byla Sára manželkou praotce Abrahama a matkou Izáka, kterého porodila ve vysokém stáří. Zemřela prý ve věku 127 let a byla pohřbena v hrobce Abrahamovy rodiny v Makpele u Chebrónu (Gn 25, 10). Její jméno nalézáme ve *Starém zákoně* také ve formě Sáraj. Starý zákon vykládá dvojí formu jména tím, že Bůh změnil jméno Sáraj na Sára souběžně se změnou původního jména jejího manžela z Abram na Abraham (Gn 17, 15).

Sartre

Zastřelit Evropana nebo ho aspoň strčit za katr.
Jean-Paul Sartre

Sartre [sartr], Jean-Paul (21. 6. 1905, Paříž, Francie – 15. 4. 1980, Paříž, Francie), francouzský filozof, spisovatel a dramatik; jeden z nejvýznamnějších představitelů existencialismu. Své pojetí existencialismu vyložil zejména v díle *L'Être et le néant* (1943, česky: *Bytí a nicota: Pokus o fenomenologickou ontologii,* 2006): podstatou je filozofie činu, která tvrdí, že charakter a význam člověka jsou určeny jeho činy, nikoli jeho názory, skutky, slovy; existence podle něho předchází podstatě, což vlastně znamená, že člověk není ničím předurčen. V centru jeho díla filozofického a literárního (dramata, romány, povídky, filmové scénáře) je otázka svobody člověka a schopnosti ji prosadit. Sartrovi byly blízké ovšem i názory a postoje komunistů, maoistů a radikální levice a angažoval se takřka ve všech tehdejších sociálních, politických a ideologických konfliktech (například válka ve Vietnamu a studentská hnutí v roce 1968, levicový terorismus). Sartrovi nebyla vzdálená ani idea politického násilí jako nástroje dosažení radikálních cílů, což vyjadřuje jeho věta „Zastřelit Evropana je jako zabít dvě mouchy jednou ranou… zůstanou zde mrtvý člověk a svobodný člověk" (z předmluvy ke knize Frantze Fanona *Zatracenci země*, 1961).

Savonarola

Pouze altruismus egoistické požitkářství a morální zkaženost zdolá.
Girolamo Savonarola

Savonarola, Girolamo (21. 9. 1452, Ferrara, Itálie – 23. 5. 1498, Florencie, Itálie), italský dominikánský mnich, kazatel, náboženský a politický reformátor. Ve svých jedenadvaceti letech přerušil studia lékařství a vstoupil do dominikánského řádu v přesvědčení, že zkaženost a hříšnost tehdejší Itálie si žádá rétorické a kazatelské úsilí ve jménu křesťanského Boha a za účelem spásy lidských duší. Svými kázáními v klášteře San Marco získal velikou oblibu, a to přesto, že v nich ostře napadal požitkářský, opulentní, a proto nemorální způsob života Florenťanů. Ve svých fanatických kázáních se stále více pohoršoval nad bezbožnými výtvarnými díly, hudbou, literaturou a údajně všudypřítomnou korupcí. Mnohá umělecká díla ve Florencii nechal poškodit nebo zničit. Zapůsobil i na Botticelliho (1445–1510), který v pozdním období své tvorby nahradil lyrický tón expresivitou. Širokou účast obyvatel na politickém rozhodování považoval Savonarola za nejdůležitější nástroj k zachování politické svobody jakožto nejcennějšího výdobytku italských městských republik. Zavedl však také policii (členy byly i děti, jež směly volně vstupovat do všech domů a podle svého uvážení ničit vše špatné…), která měla kontrolovat mravnost občanů. Svoji kritiku mířil i do řad církve, čímž se dostal do konfliktu s papežem Alexandrem VI. (Rodrigem Borgiou). Politický aspekt jejich střetu spočíval v tom, že Savonarola spatřoval východisko z morální zkaženosti italské církve i společnosti v podpoře mocenských nároků francouzského krále Karla VIII. Spor nakonec skončil v květnu roku 1498 uvězněním Savonaroly a následnou veřejnou popravou, společně s jeho dvěma nejvěrnějšími pomocníky.
Z díla: *Triumphuc Crucis* (Triumf kříže, 1497),
Trattato circa il Reggimento di Firenze
(Pojednání o ústavě města Florencie, 1498).

Sedmadvacet českých pánů

Umíráme za vlast, v Pánu…
Sedmadvacet českých pánů

Staroměstská exekuce, hromadná poprava dvaceti sedmi vůdců protihabsburského stavovského povstání (tří pánů, sedmi rytířů, sedmnácti měšťanů) dne 21. června 1621 na Staroměstském náměstí v Praze; známá též jako „poprava 27 českých pánů“.

Seléné

Vášnivě jsem líbala každičký tvůj erotogenní bod, Endymióne, proč jsi alespoň jednou neřekl ano nebo aspoň ne!
Seléné

Endymión, v řecké mytologii věčně mladý, ale i věčně spící krásný mladík, do něhož se zamilovala bohyně měsíce Seléné. V jeskyni hory Latmos v Kárii spí věčným spánkem, který si vyprosil s věčným mládím na Diovi. Zamilovaná Seléné ho každou noc navštěvovala a marně se ho pokoušela probudit svými polibky. Tento motiv byl oblíben na římských sarkofázích, kde evokuje nadčasovou zušlechťující moc božské lásky a zmírňuje smrt do symbolu spánku. Podle bájí vyprávěných v Élidě, Seléné porodila spícímu Endymiónovi padesát synů, byla to představa počtu měsíců, po jejichž uplynutí se slavily olympijské hry v Élidě.

Seléné (latinsky *Luna*, v této podobě slovo přešlo i do češtiny), dcera Títána Hyperiona, řecká bohyně měsíce; jejími sourozenci jsou bůh slunce Hélios a bohyně jitřního jasu Éós. Seléné vystupuje z Ókeanu, jede na voze taženém dvojspřežím a rozdává světu své blahodárné světlo. Zamilovala se vášnivě do smrtelného Endymióna, k němuž se snášela na zem.

Semírámis

Jsem v Asýrii jediná Missis, která si prosadila vlastní nápis!
královna Semírámis

Semírámis (řecky, akkadsky *Sammu-ramát*), manželka asyrského krále Šamší-Adada V. (823–811 př. n. l.). Po smrti svého manžela vládla pět let za svého nedospělého syna Adad-nárárího III. V asyrských dějinách je osobností zcela výjimečnou, neboť jako jediná žena v celých asyrských dějinách je doložena vlastním nápisem. Patří jí také jedna ze tří stél královských manželek. Tyto stély se nalezly v Aššuru mezi stélami králů a vysokých úředníků. Jí a jejímu synovi je věnován dedikační nápis jednoho z asyrských guvernérů. V dílech řeckých autorů se stala legendární postavou – Semírámis, která byla dcerou syrské bohyně Derketó a manželkou bájného asyrského krále Nina. Podle řecké legendy dala vystavět Babylon a visuté zahrady, které byly považovány za jeden ze sedmi divů antického světa.

Seneca

Stoické chování mé i manželky Pauliny bude jistě inspirovat krajana Umberta Eca.
Seneca

Eco, Umberto (5. 1. 1932, Alessandria, Itálie – 19. 2. 2016, Milán, Itálie), italský filozof, estetik, sémiolog, medievista a spisovatel; jeden z nejvýznamnějších představitelů postmoderny. V populární kultuře proslul zejména románem *Il nome della rosa* (1980, česky *Jméno růže*).

Seneca, Lucius Annaeus Seneca Mladší (asi 4 př. n. l., Córdoba, Španělsko – 65 n. l., Řím, Itálie), římský filozof, básník a politik raného císařství. Ve filozofickém díle se soustředil na otázky praktické etiky, srozumitelné i pro dnešního člověka a přístupné díky živému a sugestivnímu slohu. Stal se vychovatelem císaře Nerona a v začátku jeho vlády se podílel na řízení státních záležitostí. Roku 65 byl obviněn z účasti na Pisonově spiknutí proti Neronovi a byl císařem vyzván, aby spáchal sebevraždu. Tomuto rozhodnutí se podvolil a podřezal si žíly, přičemž se do posledního vydechnutí choval stoicky, jak to odpovídalo jeho filozofické orientaci. Mladá manželka Senekova Paulina se rozhodla následovat ve smrti svého muže a nechala si rovněž otevřít žíly.

Sherlock Holmes

V mém domě na Baker Street každý zlosyn na kolena kles.
Sherlock Holmes

Sherlock Holmes, postava geniálního detektiva v románech britského spisovatele Arthura Conana Doyla (1859–1930). Doylovy příběhy zásadně ovlivnily podobu detektivního žánru.

Schliemann

Dobře jsem udělal, když uvěřil jsem Homérovi, díky němu jsem i já v historii slavně zapsán.
Heinrich Schliemann

Homér (*Homéros*, asi 8. století př. n. l.), nejstarší řecký epický básník považovaný za autora eposů *Ílias* (téměř 15 000 veršů) a *Odysseia* (asi 12 000 veršů). Podle tradice byl slepý. Homérovy básně se staly kulturním majetkem antického Řecka a později i Říma. Měly velký vliv na utváření antické literatury, umění, staly se základem antické vzdělanosti a základním didaktickým materiálem, na němž se mládež učila číst, psát a deklamovat.

Schliemann, Johann Ludwig Heinrich Julius (6. 1. 1822, Neubukow, Mecklenburg-Schwerin, Německo – 26. 12. 1890, Neapol, Itálie), německý archeolog, původně obchodník. Inspiroval se homérskými básněmi a na tomto základě objevil Tróju (1870), odkryl královské pohřebiště v Mykénách (1874), palác v Orchomenu a podnítil zájem archeologů o předřeckou, egejskou kulturu. Z díla: *Mykenä* (Mykény, 1877), *Ilios* (Ilios, 1881), *Troja* (Trója, 1883), *Tiryns* (Tíryns, 1886).

Sinatra

Alkohol mi zničil játra.
Frank Sinatra

Sinatra, Frank (12. 12. 1915, Hoboken, New Jersey – 14. 5. 1998, Los Angeles, Kalifornie, USA), americký zpěvák a herec; jedna z největších hvězd populární hudby (jazz, pop, swing) 20. století. Údajně se v jisté fázi života zapletl s mafií v obchodu s alkoholem a drogami.

Sissi

Byla jsem pyšná na své vlasy, přečkaly se mnou i zlé časy.
Sissi

Alžběta Amálie Evženie (německy *Elisabeth Amalie Eugenie*; známá pod přezdívkou *Sissi*, 1837–1898), bavorská princezna z rodu Wittelsbachů; po sňatku s císařem Františkem Josefem I. v roce 1854 rakouská císařovna a uherská královna. Její mimořádná péče o fyzický vzhled podporovaná sportem a drastickými dietami přerostla do mentální anorexie. Zvláště pyšná byla na své husté hnědé vlasy dlouhé až po zem; údajně jí každý den její osobní kadeřnice musela předkládat vyčesané vlasy na stříbrném podnose, když jich bylo „mnoho“, uštědřila jí císařovna políček. V roce 1898 Sissi zavraždil italský anarchista Luigi Lucheni.

Sisyfos

Na Český klub skeptiků dělám „dlouhý nos“!
Sisyfos

Sisyfos, podle řecké mytologie syn aiolského krále Aiola, bájný zakladatel Korintu, proslulý důmyslem a úskočností, s níž nejednou přelstil i bohy. Když na něho za trest poslal Smrt nejvyšší bůh Zeus, pokusil se přelstít i jeho: v podsvětí si stěžoval Hádovi, že ho manželka Meropé nedala pohřbít, a nakonec dosáhl povolení, aby se mohl na tři dny vrátit na svět a zařídit si pohřeb. Slib nedodržel, hodlal na světě zůstat, za což ho stihl neodvolatelný trest: byl odsouzen, aby válel obrovitý balvan do strmého kopce (mohl být osvobozen jedině, kdyby se mu podařilo překulit balvan na druhou stranu úbočí); balvan se však vždy zřítil těsně před vrcholem dolů. Sisyfos tak musel začít svou práci znovu – odtud úsloví „sisyfovská práce“ znamenající „nikdy nekončící činnost“, „marnou práci“ apod.; symbol bezútěšné, marné a nesmyslné činnosti.

Sisyfos – Český klub skeptiků, sdružení českých vědců založené v roce 1995, jehož smyslem je šíření a obhajování poznatků současné vědy a analýza sporných a takzvaných nadpřirozených jevů a názorů i snaha bránit šíření pseudovědeckých a neověřených nebo klamavých postupů a přístrojů (okultní, ezoterické a paranormální názory, astrologie, numerologie, tzv. ufologie, proutkaření, poltergeisti, posmrtný život, kryptozoologie, zázraky, kreacionismus,parapsychologie, alternativní medicína aj.).

Sítá

Dám se spálit na popel, života v pomluvách a podezírání jsem už sytá.
Sítá

Sítá (doslova „brázda“), dcera, která se vládci Vidéhy narodila z brázdy při rituální orbě zahajující období jarní setby. Její ruku si při turnaji vydobyl princ Ráma, dědic trůnu v Ajódhji. Byla unesena démonským králem Lanky Rávanou, vždy však ubránila svou cudnost a nebyla únoscem zneuctěna. Přesto byla pomlouvači i žárlivým chotěm z nevěry osočena. Prvním ohnivým ordálem prošla nedotčená. Když Ráma podruhé stejný důkaz žádal, dala se spálit na popel. Jako vzor čistoty a manželské věrnosti je považována za vtělení Višnuovy manželky, bohyně Lakšmí. Kdežto Rámy, přestože je Višnuovým božským vtělením, si jako příkladného manžela málokdo cení.

S’-ma Čchien

Dokončím své dílo a pak se teprve v klidu odeberu vstříc Tchien-an-men.
S’-ma Čchien

S’-ma Čchien (asi 140 až asi 90 př. n. l.), nejvýznamnější čínský historik; někteří badatelé dokonce soudí, že S’-ma Čchien byl vůbec největším historikem starověku, neboť jeho velkolepé dílo *Š’-ťi* (Zápisky historika) předčí prý i nejproslulejší spisy antických dějepisců. Zachytil v něm čínské dějiny od legendárních počátků spjatých s prvními dynastiemi v 3. tisíciletí př. n. l. až do počátku 1. století př. n. l. Fakta o vývoji hospodářství, politických událostech v Číně i za jejími hranicemi, úrovni vědeckých poznatků, filozofie a umění organicky spojil s barvitými osudy vynikajících osobností i prostých lidí. Učinil tak s neobyčejným smyslem pro gradaci děje a vybroušeným literárním stylem. S’-ma Čchienovo zaujetí pro práci, víru v její smysl a přesvědčení o potřebě historické pravdy i poučení pro budoucí pokolení ilustruje tragická událost, která ho postihla v letech 99–98 př. n. l. Dvorská intrika (tak častý způsob prosazování osobních zájmů na císařském dvoře) přivedla tehdy S’-ma Čchiena málem až na popraviště. (S’-ma Čchien se snad jako jediný z dvořanů zastal generála Li Linga, který upadl u císaře v nemilost.) Trest smrti mu byl sice později zmírněn na trest kastrace, ale ve společenském ovzduší staré Číny lze stěží mluvit o zmírnění. „Není větší hanby než podstoupit trest kastrace – eunuch není počítán mezi muže. To není názor pouze jedné generace, ale traduje se odnepaměti.“ Tak se vyjádřil sám S’-ma Čchien. Nešťastník, který byl takto soudně postižený, obvykle spáchal sebevraždu. Pokud si život uchoval, náležel k nejnižším společenským vrstvám, a navíc byl okolím považován za zbabělce. S’-ma Čchien nebyl zbabělec, a přesto se rozhodl žít. Napsal o tom jednomu svému příteli: „Litoval jsem, že nedokončím své dílo. Proto jsem se podrobil nejstrašlivějšímu trestu, aniž bych se proti tomu vzbouřil. Až skutečně dokončím svůj spis, uložím jej do palácového archivu, aby byl předán lidem schopným jej pochopit a aby pak pronikl do měst a vesnic. Tehdy bude smyta hanba mého dávného potupení.“

Tchien-an-men („Brána nebeského klidu“), centrální pekingské náměstí.

Smil Flaška z Pardubic

Nerad bych zemřel jako panic…
Smil Flaška z Pardubic

Smil Flaška z Pardubic (asi 1350 – 13. 8. 1403, mezi Čáslaví a Kutnou Horou), český aristokrat (příslušník rodu pánů z Pardubic, synovec prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic), básník, spisovatel a sběratel lidové slovesnosti. Před rokem 1367 dosáhl bakalářského gradu na pražské univerzitě. V letech 1384–1385 se po boku otce Viléma zúčastnil dlouhého sporu s králem Václavem IV., panovník totiž ohlásil své právo na Pardubice jako na odúmrť. Flaškové o Pardubice přišli, protože zemský soud potvrdil panovníkův nárok. I tato trpká zkušenost ho přivedla do protikrálovského tábora. Od roku 1396 byl nejvyšším písařem zemských desk a od roku 1403 působil jako hejtman čáslavského kraje. Padl v řadách panské jednoty v boji proti kutnohorským stoupencům krále Václava IV. Proslul zejména svým dílem *Nová rada* (alegorickou básní o 2 116 osmislabičných verších), které prostřednictvím sněmu zvířat vyjadřuje představu šlechty o roli panovníka.

Sókratés

Xantippo, ženo moje milená, odpusť mi, choval jsem se k tobě jako zlostný pes, tak hluboko jsem kles.
Sókratés

Sókratés (asi 469 př. n. l., Athény, Řecko – 399 př. n. l., Athény, Řecko), řecký filozof a sochař; byl pokládán za nejmoudřejšího z Řeků. Ve svých úvahách se zabýval jednáním člověka, jehož chtěl vést poznáním k dobru – užíval k tomu svou metodu induktivního myšlení: odvozování výroků z jedinečných premis, rozšiřování okruhu platnosti a postupného zobecňování. Pěstoval kritičnost ve zkoumání názorů druhých i svých; ironicky prý tvrdil: „Vím, že nic nevím.“ Cíl svého učení spatřoval v odhalování podstaty ctností. Soudil, že mravní hodnoty, dobro, krásné, ušlechtilé apod. je možno poznat jen usilovným studiem. Vědění nejsou vědomosti samy o sobě, je to síla, která činí člověka svobodným. Německý filozof Karl Jaspers (1883–1969) řadí Sókrata (vedle Buddhy, Konfucia a Ježíše Krista) mezi čtyři směrodatné postavy světových dějin.

Xanthippé, jméno manželky řeckého filozofa Sókrata. Některé starověké prameny mluví o její hádavostí a nesnášenlivostí (slovo „xantipa“ se v přeneseném smyslu stalo „synonymem“ označujícím zlé, hašteřivé, nesnášenlivé ženy). Úsudek současníků o hašteřivosti Xanthippy však není jednoznačný, neboť Sókratés se věnoval nikoli svému původnímu řemeslu (sochařství), nýbrž nepraktickému filozofování, a tak veškerá starost o domácnost ležela na jejích bedrech (viz Xenofón, *Vzpomínky na Sókrata* 2,2, Hostina 2,10).

Soukup

Knihovnictví jsem směnil za antropologii, skvělý litkup!
Václav Soukup

litkup (z německého *Leitkaf* / *Leikauf*, „závdavek při uzavírání dohod, smluv (rozličných); smlouva zapíjená vínem“, nikoli smlouva o víně; výraz krajový (mittelhochdeutsch [středohornoněmecky]) *Litkouf* (z *lit* „ovocné či kořeněné víno“; *kouf* „Kauf“); slovo mohlo někde znamenat i dávky či dárky, například poddaného vrchnosti, úřadům, učně mistrovi, ženicha nevěstě při zásnubách apod.), 1. zapíjení uzavření koupě; 2. odstupné ve výši závdavku, závdavek.

Soukup, Václav (31. 8. 1957, Mariánské Lázně – ∞), český antropolog, kulturolog a vysokoškolský pedagog. Vystudoval knihkupeckou a knihovnickou školu v Luhačovicích a obor teorie kultury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Předmětem jeho vědecko-výzkumného zájmu jsou dějiny a metodologie sociokulturní antropologie, integrální teorie kultury, paleoantropologie a biokulturologie. Patří k průkopníkům mezioborově koncipované vědy o kultuře v českém prostředí. K jeho významným vědeckým monografiím patří *Dějiny sociální a kulturní antropologie* (1996), *Přehled antropologických teorií kultury* (2000), *Dějiny antropologie* (2004), *Antropologie: teorie člověka a kultury* (2011) a *Prehistorie rodu Homo* (2015). Společně s českou antropoložkou a historičkou umění Barborou Půtovou uskutečnil mezinárodní výzkumný projekt věnovaný hledání kořenů lidské kreativity a geneze umělecké imaginace; výsledky byly publikovány společně se studiemi předních světových paleoantropologů a archeologů v knize *The Genesis of Creativity and the Origin of the Human Mind* (2015). Za knižní publikace věnované rozvoji antropologie obdržel Cenu Vojtěcha Suka na Masarykově univerzitě v Brně a Cenu rektora Univerzity Karlovy v Praze. V roce 2016 byl zvolen rektorem Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů Praha, o.p.s., kterou vyprofiloval jako moderní vysokoškolské a vědecko-výzkumné pracoviště vychovávající odborníky v oblasti diplomacie, antropologie, veřejné správy a public relations.

Stalin

Leninův odkaz jako oko v hlavě strážil jsem každou chvíli.
Josif Vissarionovič Stalin, vlastním jménem Džugašvili

Stalin, Josif Vissarionovič (vlastním jménem *Džugašvili*, 21. 12. 1878, Gori, Gruzie – 5. 3. 1953, Moskva, Rusko), ruský politik a státník; v letech 1929–1953 neomezený vládce Sovětského svazu, jeden z největších diktátorů v dějinách lidstva, zasahující do všech oblastí života včetně vědy a umění v duchu tzv. stalinismu. Brzy po druhé světové válce se mu podařilo ovládnout celou střední a východní Evropu, kde byly nastoleny komunistické režimy (vznik „železné opony“, studená válka mezi Východem a Západem).

Stein

Einstein je Einstein je Einstein je Einstein.
Gertrude Stein

Stein, Gertrude (3. 2. 1874, Allegheny [dnes Pittsburgh], Pennsylvania, USA až 27. 7. 1946, Paříž, Francie), americká básnířka, spisovatelka, dramatička a galeristka. Literární tvorbu Gertrudy Steinové charakterizuje novátorský přístup k formě (důraz na zvukovou a rytmickou stránku, která někdy mění standardní představy o podobě a stavbě věty, mnohoznačnost významů a chybění interpunkce, hravost) i obsahu (otázky femininismu, gendrismu, lesbické lásky). Často využívala neobvyklá spojení slov, jejich opakování, vtip: proslulá je hříčka z básně *Sacred Emily* (1913): „Rose is a rose is a rose is a rose“ (Růže je růže je růže je růže). Kromě vlastní tvorby přispěla k rozvoji moderního umění 20. století svou pařížskou galerií a salonem, které se staly centry intelektuálního života a útočišti mnoha avantgardních umělců (George Braque, Paul Cézanne, Francis Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway, Henri Matisse, Pablo Picasso aj.). Z díla: *Tender Buttons* (Něžné knoflíky, 1914), *The Autobiography of Alice B. Toklas* (Životopis Alice B. Toklasové, 1933; autorčin vlastní životopis pojmenovaný po její dlouholeté životní partnerce).

Stroupežnický

Pozor na furianty, jsou domýšliví, nafoukaní,
ale ve skutečnosti jsou to nicky.
Ladislav Stroupežnický

furiant (z latinského *furiāns*, což je přechodník přítomný k *furiāre*, „uvádět v šílenost, rozzuřit se“), (expresivně) člověk pyšný, okázale domýšlivý, nadutý, umíněný, neústupný (vždy prosazuje svou vůli, vždy má pravdu).

Stroupežnický, Ladislav (6. 1. 1850, Cerhonice – 11. 8. 1892, Praha), český dramatik a prozaik; od roku 1882 první dramaturg Národního divadla v Praze. Ve svých sedmnácti letech, v noci při číhané, omylem vystřelil po hajném, načež se pokusil o sebevraždu; rána mu utrhla dolní čelist a nos a i po ročním pobytu v nemocnici a po plastice mu až do konce života zůstal zohavený obličej. S touto neblahou příhodou se pak vyrovnával asi i skrze svou ranou veseloherní tvorbu (*Paní mincmistrová, Zvíkovský rarášek, V panském čeledníku* aj.). Proslul zejména svou veselohrou *Naši furianti* (premiéra 1887). Tato hra předznamenala novou vlnu realistické orientace české dramatiky, která nejenže s dokumentární přesností zachycovala konfliktní témata, ale podávala rovněž jejich zaujatou, kritickou analýzu. Usiloval též o vážné drama z historie i z tehdejšího života (tragédie *Velký sen* o konfliktu mezi otcem Václavem I. a synem Přemyslem II. Otakarem, naturalistická aktovka *Zkažená krev* aj.). Publikoval humoresky a žánrové obrázky (*Rozmarné historky, Z Prahy a venkova*).

Suttner

Pro Nobela jsem nebyla jen sekretářka,
ale téměř rovnocenný partner.
Bertha von Suttner

Suttner, Bertha von (původem hraběnka Kinská ze Vchynic a Tetova, 9. 6. 1843, Praha – 21. 6. 1914, Vídeň, Rakousko), rakouská spisovatelka a pacifistka, vzdělaná a emancipovaná žena, ovládala několik cizích jazyků, pracovala jako sekretářka Alfreda Nobela a inspirovala ho k udělování ceny těm, kteří prokáží lidstvu největší prospěch. Byla výjimečnou osobností a v roce 1905 se stala první ženou, jíž byla udělena Nobelova cena. Mírovým aktivitám věnovala obrovské úsilí: účastnila se mírových konferencí (příprava První mírové konference v Haagu 1899, 3. mírový kongres v Římě 1891, Světový mírový kongres v Monaku 1902, Světový mírový kongres v Bostonu 1904, Mezinárodní ženská konference v Berlíně 1904, Mírový kongres v Mnichově 1907, Druhá mírová konference v Haagu 1907 a jiné), byla v kontaktu s významnými osobnostmi (například L. N. Tolstým), propagovala založení mezinárodního smírčího soudu v Haagu a také organizace obhajující práva žen a národnostních menšin, vyjadřovala odpor k antisemitismu, kritizovala názory o zušlechťujícím vlivu válek. Své myšlenky prezentovala v četných přednáškách, korespondenci a v literárních publikacích. V roce 1889 vydala román *Die Waffen nieder*, který získal obdiv čtenářů a sklidil světový úspěch. Kniha, v níž autorka zvolila působivou formu románu popisujícího hrůzy války z pohledu manželky vojáka, vyšla ve 34 vydáních a ve 12 jazycích; roku 1896 byla přeložena do češtiny pod názvem *Odzbrojte!*.

Bertha von Suttner zemřela 21. 6. 1914,
několik dní před vypuknutím
první světové války.

Svatopluk I.

Synové, jako tři svázané pruty buďte svorní,
ctěte svůj původ pokr(e)vní.
Svatopluk I.

Svatopluk I. (? – 894), velkomoravský kníže (od roku 871) z dynastie Mojmírovců; synovec knížete Rastislava; nejvýznamnější velkomoravský panovník. V roce 869 se stal údělným knížetem na Nitransku. Záhy poté Rastislava zradil a začal vyjednávat s východofranským králem Karlomanem. Rastislav se pokoušel Svatopluka zbavit, ale byl jím sám zajat a vydán Karlomanovi. Po krátkém franském věznění byl Svatopluk postaven do čela vojska vyslaného znovu na Moravu, neboť Frankové chtěli ovládnout celou Velkou Moravu. Svatopluk však vypověděl poslušnost, v letech 872–873 na válečném poli uhájil nezávislost a ujal se vlády; v roce 874 byla nezávislost uznána Arnulfem Korutanským. Svatopluk významně zvětšil rozsah říše (připojil Čechy, Vislansko, část Lužice, Panonie a Potisí). Ve sporech franského a slovanského duchovenstva se přikláněl k latinskému bohosloví a po roce 885 na žádost arcibiskupa Wichinga nechal zapudit Metodějovy žáky.

Šalomoun

Moudrost mi daroval bezplatně Hospodin, není to žádný hamoun!
Šalomoun

Píseň písní (hebrejsky *Šír ha-širím*), jedna z knih *Starého zákona*; soubor hebrejské milostné poezie, určený zřejmě k svatebnímu rituálu. Tradice připisuje autorství králi Šalomounovi, ve skutečnosti byla sestavena nejspíše až v 5. století př. n. l. ze starších pramenů, což ovšem Šalomounův podíl nevylučuje.

Šalomoun (hebrejsky *Šelómó*), izraelský král, vládnoucí kolem let 961–922 př. n. l. Šalomounova vláda spadala do období slabosti Egypta i Asýrie, z čehož těžily tehdejší státní útvary syropalestinské oblasti. Vládu zahájil Šalomoun uzavřením sňatku s faraonovou dcerou a navázáním dobrých styků s Egyptem. Úzké vztahy udržoval také s Foiníkií, kde byl jeho spojencem i obchodním partnerem král Týru Chíram. Ve spolupráci s ním vybudoval Šalomoun obchodní loďstvo, které zapojil do tehdejšího mezinárodního obchodu. Spolu s Chíramem uskutečnil Šalomoun námořní výpravu do země Ofír, oplývající zlatem. *Starý zákon* nás informuje také o jeho setkání s královnou ze Sáby. Ve vnitřní politice se Šalomoun snažil potlačit zbytky tradičního kmenového systému a nahradit jej politickým systémem monarchie orientálního typu. Rozdělil proto zemi na dvanáct administrativních oblastí, spravovaných vládními úředníky. Rozsáhlá stavební činnost Šalomounova byla soustředěna na vojenské projekty a na výstavbu hlavního města Jeruzaléma. Přes úspěchy své vlády se však Šalomounovi nepodařilo překonat rozpor mezi jižní (judskou) a severní (izraelskou) částí země. Rovněž výtěžek zahraničního obchodu, vývozu mědi aj. nestačil pokrýt náklady státu a dvora, k němuž patřil také rozsáhlý harém. Výsledkem byl rozpad království po Šalomounově smrti na jižní království judské a severní království izraelské, přičemž Davidova dynastie si uchovala vládu pouze v judském království. V náboženské politice toleroval Šalomoun také kulty cizích bohů. I když toto *Starý zákon* vysvětluje negativním vlivem Šalomounových žen, šlo ve skutečnosti o politické důvody, poněvadž Šalomoun toleroval kulty božstev spřátelených zemí a těch, které se nalézaly ve sféře jeho vlivu. Hlavním pramenem k dějinám Šalomounovy vlády jsou starozákonní texty, I Kr 1–11 a v menší míře 2 Pa 1–11, kde je Šalomoun vylíčen jako vzorný mudrc. Z těchto důvodů mu tradice judaismu a křesťanství druhotně přiřkla autorství starozákonních knih *Přísloví*, *Kazatel* a *Píseň písní*.

Šamší-Adad

V mé bohaté korespondenci je vše, není co dodat.
Šamší-Adad

Šamší-Adad, akkadsky „mým sluncem je (bůh) Adad“, jméno pěti asyrských panovníků, z nichž vynikl zejména Šamší-Adad I. (1813–1781 př. n. l.), nejvýznamnější král staroasyrského období, syn náčelníka jednoho z amorejských kmenů, které se usídlily v oblasti dnešního severního Iráku na začátku 2. tisíciletí př. n. l. Vybudoval kolem Aššuru silný a centralizovaný stát, na severu střežený městem Ekallátum, na jihu městem Mari. Obě centra spravovali jeho synové Išme-Dagán a Jasmach-Addu. Východní hranici upevnil vítězstvím nad kočovnými kmeny Turukku a Gutú. Dalšími vojenskými i diplomatickými zásahy se snažil zabránit spojení těchto kmenů v koalici, která by mohla ohrozit asyrský stát. Západní hranici zabezpečil jednáními, mimo jiné i vstupem do aliance severosyrských knížat. Své královské sídlo přenesl více na sever do Šubat-Enlil (dnešní Tell Lejlán). Osobně řídil správu státu, o čemž svědčí jeho korespondence dochovaná v Mari a Šághir-Bázáru. (Další prameny pro staroasyrské období pocházejí z maloasijské Káneše.) Šamší-Adad se projevil jako energický panovník, který měl přehled o všem dění ve státě.

Šikibu

Díky hře na koto ve stylu kodo byla jsem stále v pohybu.
Murasaki Šikibu

kodo (z japonštiny), duše v pohybu. (Termín například používá japonská automobilka Mazda pro označení svého současného designového jazyka, který se vyznačuje vzletnou dynamikou.)

koto (z japonštiny), tradiční třináctistrunný hudební nástroj podobný stolové citeře; národní instrument Japonska.

Šikibu, Murasaki (asi 973–asi 1014), japonská spisovatelka, básnířka a hudebnice. Byla dcerou dvořana Tametokiho z rodu Fudžiwarů, vzdělance, básníka, uznávaného literárního kritika a editora básnických antologií, jenž své dceři dopřál široké vzdělání. Později je využila na dvoře císařovny Šóši, kterou seznamovala s čínskou klasikou, zejména s dílem tchangského básníka Po Ťü-iho, vyučovala též kaligrafii a společnost bavila hrou na japonskou harfu *koto*. Ale především je uplatnila v monumentálním díle *Gendži monogatari* (vznik v letech 1001–asi 1013, česky *Příběh prince Gendžiho,* 4 sv. Praha: Paseka, 2002–2008). Tento rozsáhlý román, který mívá v překladech do evropských jazyků obvykle více než tisíc stran, představuje vlastně sbírku milostných příběhů, plnou erotických vzplanutí. Řetěz alegoricky laděných romantických epizod líčí osudy idealizovaného dvorského milovníka, císařského levobočka prince Gendžiho, a po jeho smrti milostné neúspěchy jeho domnělého syna Kaorua a vnuka Nióa. Za romantickým, až donchuanským hledáním ideální ženy se přitom skrývá hluboký estetický a filozofický kontext, pokus zachytit krásu prchavého pozemského života na pozadí estetických ideálů japonské dvorské šlechty doby Heian a hodnot spjatých s buddhistickou filozofií.

Štěpánek

Smrt na mě nevyzraje, dvousložkovým epoxilepidlem přilípnu ji na verpánek.
Miroslav Štěpánek

Štěpánek, Miroslav (7. 1. 1953, Velké Meziříčí – ∞), šperkař, sochař a pedagog. Ve vlastní výtvarné tvorbě je mu nejbližší úsporné a minimalistické tvarosloví kubismu a funkcionalismu. Osobitost a výjimečnost jeho artefaktů umocňuje dokonalé řemeslné zpracování.

Štyrský

Knihy z Edice 69 budou brzy k mání jen za pět prstů nebo za čtyři rýnský...
Jindřich Štyrský

Edice 69, název knižnice z období 1931–1933 zaměřené na vydávání publikací o sexualitě a erotice; založil ji a redigoval Jindřich Štyrský, který rovněž vydával časopis s obdobným zaměřením – *Erotická revue*. Oba tyto tiskové orgány představovaly hlavní a zejména explicitně definovanou platformu zabývající se počátkem 30. let 20. století v tehdejším Československu texty a výtvarnými díly o erotice a sexu. Prvních pět publikací Edice 69 představovalo díla různých autorů (Aretino, Sade aj.) doplněná ilustracemi především od Štyrského a Toyen. Poslední šestý svazek *Emilie přichází ke mně ve snu* (1933) vytvořil Jindřich Štyrský a pojal jej jako celostní dílo složené z krátkého textu, deseti koláží a z doslovu psychologa a sexuologa Bohuslava Brouka. V běžné knihkupecké síti se tituly z Edice 69 ve třicátých letech neobjevily, což bylo dáno silně omezujícími „mravnostními" zákony tehdejšího Československa, na jejichž základě cenzura nekompromisně zasahovala. Knihy vycházely jen v omezeném nákladu – podle tiráže šlo o „… přísně soukromý tisk pro kruh přátel vydavatelových a pro subskribenty z řad odběratelů … Tato kniha nesmí být veřejně prodávána, ani vyložena, ani půjčována, nebo jinak rozšiřována a nesmí býti zařaděna do veřejných knihoven. Budiž uložena pod uzávěrem na místě nepřístupném, aby se nedostala do rukou nedospělých osob". Dnes patří knihy z Edice 69 k vzácným bibliofiliím; reedice Štyrského *Emilie přichází ke mně ve snu* (původně vyšla v počtu 69 výtisků) byla vydána v roce 2001 v pražském nakladatelství Torst.

Štyrský, Jindřich (11. 8. 1899, Čermná u Letohradu – 21. 3. 1942, Praha), český malíř, básník, scénický výtvarník a výtvarný teoretik; představitel surrealismu, spolu s umělkyní Toyen tvůrce artificialismu. Společně vystavovali roku 1923 na Bazaru moderního umění v pražském Rudolfinu. Hlavním zdrojem jeho inspirace byly snové prožitky, často erotického a sexuálního obsahu, jež zaznamenával malbou, barevnou koláží (jeden z průkopníků), fotomontáží i literárně; tento postup je synteticky uplatněn například v jeho knize *Emilie přichází ke mně ve snu.*

Švejk

Covid, jen klid, jde o fake!
Josef Švejk

fake [feik] (z angličtiny), 1. podvod, výmysl, novinářská kachna; 2. falšovat, padělat.

Josef Švejk, hlavní postava humoristicko-satirického románu Jaroslava Haška (1883–1923) *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1. díl 1921, 2. a 3. díl 1922, rozepsaný 4. díl dokončil a vydal Karel Vaněk v roce 1923), který vznikl až na samém konci jeho života. Zaručil mu posmrtnou slávu a věhlas tvůrce nejvýznamnějšího českého protiválečného románu 20. století. K tomuto ocenění odborná a čtenářská veřejnost dospěla až po vášnivých polemikách a sporech. Haškův přístup k dobové politické realitě byl odmítavý a negativistický, obdobně jako tomu bylo u příslušníků anarchistické generace. Ironie, satira, parodie a persifláž se staly základními prostředky jeho literárního arzenálu. Ve svém románovém díle vytvořil postavu „přihlouplého" vojenského sluhy Josefa Švejka, nezkrotného, lidového fabulátora, který tím, že slepě, bez váhání a co možná nejsvědomitěji plní nesmyslné rozkazy svých nadřízených, demaskuje antihumánní charakter rakouské (vojenské) byrokracie a nejednou tuto byrokratickou mašinérii také destruuje. Naivní švejkovský pohled na svět, do něhož po malých, léčivých kapkách vstupuje rovněž lidová moudrost, odhaluje absurditu světa, který ztratil smysl a řád. Takovým se začíná, žel, jevit i náš dnešní „pandemicko-transgenderový svět"...

Tarpeia

Neučinila jsem to z hamižnosti, to mi jen láska v srdci zapěla.
Tarpeia

Tarpeia, legendární římská zrádkyně vlasti. Podle pověsti uloupili za Romula římští mladíci sabinské ženy, aby je pojali za manželky a zvýšili natalitu. Jejich únos vyvolal odplatu: ozbrojení Sabinové přitáhli k Římu, aby své ženy dostali zpět. Podařilo se jim ovládnout silou většinu města, odolával jen opevněný Kapitol pod velením Spuria Tarpeia. Do konfliktu zasáhla Spuriova dcera Tarpeia, která, prý z lásky k sabinskému veliteli Titu Tatiovi, možná i z hamižnosti, Sabinům slíbila, že je vpustí do opevnění výměnou za to, co mají na levé paži (Sabinové zde nosili zlaté náramky). Když jim však brány skutečně otevřela, Titus Tatius, jemuž se příčila Tarpeiina zrada vlastního otce, ji „odměnil“ tím, že na ni vrhl svůj štít, který také nosil na levé paži, to pak učinili i sabinští bojovníci a Tarpeiu ubili. Nato se strhl urputný boj mezi Sabiny a obránci pevnosti. Krveprolití zabránily unesené Sabinky, které se vmísily do boje s nemluvňaty na rukou a přiměly obě strany ke smíru. Z nepřátel se poté stali příbuzní, kteří si dali nové jméno Quirité. Jménem zrádkyně byla nazvána Tarpejská brána a Tarpejská skála na Kapitolu, odkud byli svrháváni zločinci, kteří se provinili zradou státu nebo jinými hrdelními zločiny.

Tartini

Prozradím, kdo mi Ďáblův trylek našeptal – za sklenku Martini.
Giuseppe Tartini

Tartini, Giuseppe (8. 4. 1692, Piran na Istrijském poloostrově, Benátská republika [dnes Slovinsko] – 26. 2. 1770, Padova, Itálie), italský skladatel, houslový virtuos, muzikolog a pedagog doby baroka. Vystudoval právo na Padovské univerzitě; zde se též vzdělával v hudbě, byl pravděpodobně žákem vynikajícího českého skladatele a pedagoga Bohuslava Matěje Černohorského (1684–1742). Kolem roku 1714 se stal hudebníkem v opeře v Anconě a od roku 1721 působil jako dirigent a houslista v padovské Bazilice svatého Antonína (jeden z největších italských chrámů). V letech 1723–1726 byl činný v Praze ve službách hraběte Kinského. Od roku 1726 vyučoval hru na housle, do jeho proslulé školy se hlásili studenti z celé Evropy. Tartini komponoval zejména houslové koncerty a houslové i triové sonáty, které byly někdy doprovázeny cembalem. Mezi jeho nejslavnější díla patří *Houslová sonáta g-moll*. Tato skladba je pro svou mimořádnou technickou obtížnost a použití trylkových pasáží známa pod názvem *Il Trillo del Diavolo* (Ďáblův trylek). Podobně jako byla hra Niccola Paganiniho (1782–1840) na housle spojována s temnými mocnostmi, vychází i tato přezdívka z představy, že vznikla díky spojení autora s nadpřirozenou mocí. Tartini byl jedním z řady skladatelů a houslových virtuosů v Itálii 17. a 18. století, kteří se podíleli na vzniku fenoménu houslí spolu s jejich staviteli, houslaři (Andrea Guarneri [1626–1698], Francesco Ruggieri [asi 1630–1698], Antonio Stradivari [1644–1737] aj.). Tartini byl rovněž znamenitým teoretikem hudby; publikoval dílo s názvem *Trattato di musica secondo la vera scienza dell'armonia* (Pojednání o hudbě podle opravdové vědy o harmonii). V jeho rodném Piranu je po něm pojmenováno centrální náměstí, kterému vévodí Tartiniho pomník

Tesla

Již zanedlouho chopí se elektromobilita světového vesla.
Nikola Tesla

Tesla, Nikola (10. 7. 1856, Smiljan, Chorvatsko – 7. 1. 1943, New York, USA), americký technik a vynálezce srbského původu. Mnoho jeho objevů mělo zásadní význam pro budoucnost. Nejvýznamnější objevy a vynálezy učinil v oblasti střídavého proudu: dvoufázový a trojfázový asynchronní motor a vysokofrekvenční generátor. Jeho jménem byla nazvána řada institucí a společností, například americká firma Tesla Motors vyrábějící elektromobily.

Thalés z Milétu

Nejednu vznešenou myšlenku jsem definoval světu ve svém rozletu.
Thalés z Milétu

Thalés z Milétu (asi 624 – asi 543 př. n. l.), řecký filozof, astronom, matematik a politik; jeden ze sedmi mudrců, tradičně považovaný za prvního řeckého filozofa; nejstarší představitel takzvané milétské školy. Za počátek (*arché*) všeho pokládal vodu. Velkou vážnost si získal výpočtem zatmění Slunce na den 28. května 585 př. n. l. Zabýval se řadou teoretických i praktických geometrických úloh: pokoušel se dokázat některé planimetrické poučky o shodnosti úhlů a trojúhelníků, měřil výšku objektu prostřednictvím jeho vrženého stínu a stínu vlastní postavy, zjišťoval vzdálenost lodí od břehu prostřednictvím výšky pozorovatelny a úhlu mezi svislým směrem a paprskem jdoucím k lodi, při návštěvě Egypta stanovil výšku pyramid podle délky stínu zabodnuté tyče a změřením délky stínu pyramidy. Byla po něm nazvána Thaletova kružnice a Thaletova věta (všechny obvodové úhly sestrojené nad průměrem kružnice jsou pravé). Jako politik doporučoval spojení všech maloasijských obcí v protiperský spolek. Posmrtně byl Thalés zařazen mezi sedm mudrců (Biás, Cheilón, Kleobúlos, Periandros, Pittakos, Solón, Thalés), jimiž podle antické tradice začínají dějiny řecké filozofie a kultury.

Thatcherová

Kdykoli jsem potřebovala praktické činy, uplatnila se vždy žena; od mužů jsem slyšela pouhá slova.
Margaret Thatcherová

Tchatcherová, Margaret Hilda, baronka z Kestevenu (13. 10. 1925, Grantham, Anglie – 8. 4. 2013, Londýn, Anglie), britská konzervativní politička; v letech 1979–1990 ministerská předsedkyně. Proslula nekompromisními postoji při řešení mezinárodních i domácích rozporů (přezdívka Železná lady). Ve vnitřní politice dbala na důslednou restrukturalizaci britského hospodářství, což vedlo k ukončení vleklé stagnace ekonomiky, snížení inflace a zvýšení efektivity britského hospodářského systému.

Theodora

Na Petra vsadila jsem u Amora.
Theodora

Theodora (kolem roku 497, Konstantinopol [dnes Istanbul, Turecko] – 28. 6. 548, Konstantinopol), dcera strážce divé zvěře v konstantinopolském cirku. Jako tanečnice poznala Petra, synovce vládnoucího císaře Justina a ten se s ní roku 525 oženil. Když se stal roku 527 císařem pod jménem Justinianus, stala se Theodora faktickou spoluvládkyní svého muže. Svou chladnokrevností a moudrostí mu zachránila trůn v roce 532, kdy se Justinianus během povstání sportovních přívrženců *Níká* (z řečtiny „Zvítězíš“), které vypuklo v Konstantinopoli, chystal abdikovat. Povstalci obsadili Konstantinopol a za císaře prohlásili Hypatia (popraven 532). Soupeření a pouliční boje mezi stoupenci původně sportovních klubů Modrých a Zelených (jitřené i rozdílným náboženským chápáním podstaty Krista) se přitom vyostřovaly již celá desetiletí. Modří vyznávali ortodoxní dvojí pojetí podstaty Krista, božskou a lidskou, Zelení naopak soudili, že Kristus má jedinou, božskou podstatu. Císař Justinianus, ačkoliv svým ortodoxním přesvědčením stranil Modrým, povolil tvrdý zákrok proti novým krvavým nepokojům obou stran, po nichž zůstali mrtví a těžce zranění, což způsobilo dočasné spojenectví vůdců Modrých i Zelených. Povstání, při němž byly zničeny četné stavby v centru města, kostely nevyjímaje, dosáhlo takové síly, že málem ohrozilo postavení císaře Justiniana. Vojevůdci Belisarovi se nakonec podařilo povstání zdolat. Řecký dějepisec Prokopios z Kaisareie, který provázel Belisara při jeho taženích, uvádí, že jen v posledním dnu povstání bylo zabito přes 30 tisíc Zelených a několik set Modrých. Theodora poté pečovala o zvelebení sídelního města a celé říše. Císař Theodoru miloval a vážil si jí až do konce jejího života. Portrét Theodory se zachoval na mozaice v chrámu San Vitale v italské Ravenně.

Tilden

V posledním setu Smrt získala Tildenův gem, přichází můj poslední den.
William Tilden

Tilden II, William Tatem „Bill“ (10. 2. 1893, Filadelfie, Pensylvánie, USA – 5. 6. 1953, Los Angeles, Kalifornie, USA), americký tenista; jeden z nejlepších hráčů tenisové historie, zakladatel koncepce celodvorcového stylu, autor originální tenisové učebnice. Mezinárodnímu tenisu dominoval ve 20. letech 20. století, kdy byl šest let na pozici světové jedničky. Tilden je autorem knihy o teorii techniky a taktiky tenisové hry *The Art of Lawn Tennis* („Umění tenisu“, 1920) a výroku *Tennis is at once an art and a science* („Tenis je zároveň umění a věda“). Podal ucelený rozbor úderů s rotací, stejně jako návod na obranu před nimi (vše doloženo instruktivními fotografiemi). Rozebral i důležitost sedmé hry pro konečný výsledek utkání (byla po něm nazvána „Tildenův game“). Domníval se, že při zápasech přibližně rovnocenných soupeřů bývá pro vítězství v zápase rozhodující sedmý game posledního setu; důležitost se navíc zvyšuje při vyhraném podání soupeře za stavu 3:3. V moderní době, kdy je praktikován v daleko větší míře útočný tenis, je tato klasická poučka méně platná, rozhodující bývá vyhrané soupeřovo podání nezávisle na pořadí hry v setu.

Tintoretto

Za mými jemnými obrazy se drama i smyslnost schová,
vždy jsem byl přece retto.
Tintoretto

retto (z italštiny), (přeneseně, obrazně) poctivý, počestný.

Tintoretto (vlastním jménem Jacopo Robusti, 29. 9. 1518, Benátky, Itálie až 31. 5. 1594, Benátky, Itálie), italský malíř; vedle Giorgiona, Tiziana a Veronesa nejvýznamnější mistr severoitalského malířství 16. století a jedna z největších osobností evropského malířství vůbec. Spojil benátský kolorismus s monumentální kompozicí Michelangelovou ve smyslu duchovního a náboženského spiritualismu a téměř manýristické fantazie (nad dveřmi svého ateliéru měl údajně vyvěšeno heslo: „Kresba Michelangelova a barva Tizianova“). Náměty převážně biblické a legendární a ze života Krista a Panny Marie ozvláštnil novými kompozicemi a šerosvitným pojetím. Výraznou perspektivou zdůraznil duchovní obsah výjevu: jeho obrazy se vyznačují dramatičností až extatičností. Tintoretto svým dílem ovlivnil barokní malbu, zejména Petera Paula Rubense (1577–1640); jeho přímým pokračovatelem byl El Greco (1541–1614).

Tiruvalluvar

Víno a láska, obojí opojí, tak jakýpak svár!
Tiruvalluvar

Tiruvalluvar (5.–6. století), indický (tamilský) básník, epigramatik a duchovní učitel, patrně džinistické orientace. Připisuje se mu autorství sbírky krátkých mravoučných dvojverší, která se nazývá *Tirukkural* (Svaté průpovědi). Sbírka sestává z 1 330 distichů, rozdělených do 133 desítek. Prvních 38 desítek obsahuje ponaučení o *dharmě*, tedy kosmickém a mravním řádu, jehož dodržování a upevňování patří k hlavním cílům lidského života; prostřední, nejrozsáhlejší oddíl (70 desítek) pojednává o umění vládnout a o způsobech dosahování světského prospěchu (*artha*); nejkratší závěrečná část (25 desítek) je zasvěcena lásce a tělesným rozkoším (*káma*): „Flétna sladce zpívá, s loutnou sladce je ti – / říkají, kdo nepoznali žvatlání svých dětí“; „Naše tělo z masa, kostí oživuje láska; / bez ní nejsme lidská bytost, jen neživá maska“; „Když přání máš, pak přej si nezrodit se víc. / Toho dosáhne se tak, že přeješ si, bys nepřál si už nic“. Uvedené rozdělení do tří oddílů odpovídá třem tradičním cílům (*trivarga*), o jejichž naplnění by měl každý jednotlivec během aktivního života usilovat. Skutečnost, že v uvedeném výčtu chybí *mókša*, úsilí o vysvobození z pout hmotného světa a splynutí s božskou podstatou, někdy bývá vysvětlována jako doklad autorovy světskosti, zájmu o praktické stránky života, jindy jako výraz jeho přesvědčení, že řádné plnění všech předepsaných povinností ve všech třech oblastech automaticky povede k nejvyššímu cíli, který se beztak vymyká jakémukoli popisu. Po sepsání *Tirukkuralu* Tiruvalluvar prý v učené disputaci rozdrtil přední myslitele města Madurai; ti se nedokázali smířit se svou porážkou a raději volili smrt utopením v chrámové nádrži „zlatých lotosů“.

Tofana

Aqua Tofana – vhodná je i pro pána, umravní totiž každého tyrana.
Giulia Tofana

Tofana, Giulia (též *Toffana*, kolem roku 1620, Palermo, Itálie – 5. 7. 1659, Řím, Itálie), italská sériová vražedkyně. Záhy osiřela, neboť její matka byla v roce 1633 popravena na základě obvinění z travičství svého neurvalého manžela Francesca. Řešila tak ukončení svého nešťastného manželství, neboť v katolické Itálii možnost rozvodu prakticky neexistovala a většina žen musela trpně snášet domluvená manželství, v nichž byly ponižovány a zneužívány svými násilnickými manžely. Giulia vnímala tento stav úkorně a rozhodla se jej změnit. Využila k tomu matčiných i svých znalostí bylinných přípravků a lektvarů. Kolem roku 1640 vynalezla „parfém“, který nazvala svým jménem *Aqua Tofana*. Vypadal nenápadně, ale ve skutečnosti obsahoval arsen, olovo a výtažek z rulíku zlomocného. Smrtící výrobek prodávala v kosmetických lahvičkách ženám, které se chtěly zbavit manžela. Touto formou postupně Tofana zavraždila, i když nikoli vlastní rukou, kolem šesti set mužů. Byla odhalena až po dvou desetiletích svého blahověstného působení ve prospěch nešťastných žen a v roce 1659 popravena.

Tojoda

V našich vozech vládne radost, klid a pohoda.
Kiičiró Tojoda

Tojoda, Kiičiró (japonsky 豊田 喜一郎; 11. 6. 1894, Kosai, prefektura Šizuoka, Japonsko – 27. 3. 1952, Tojota, prefektura Aiči, Japonsko), japonský konstruktér a průmyslník; syn slavného vynálezce a zakladatele rodinné firmy Toyoda Loom Works (1922) Sakičiho Toyody (1867–1930). Jeho otec ho krátce před svou smrtí podnítil k vybudování automobilky. Kiičiró Toyoda se v duchu této výzvy počátkem 30. let rozhodl pro rozšíření firmy Toyoda Loom Works, zabývající se vývojem a výrobou tkalcovských stavů, o automobilové oddělení, což bylo tehdy považováno za obrovské riziko. V roce 1937 se z tohoto oddělení stala automobilka Toyota Motor Company, posléze Toyota Motor Corporation, dnes největší výrobce automobilů na světě. Funguje v duchu maximy svého zakladatele: „Žádám všechny, aby od této chvíle soustředili své úsilí k dosažení společného cíle: vyrábět vždy lepší vozy“ (1939).

Tolstoj

Chtěl jsem všeobecný mír, to byla moje filozofie – ne boj!
Lev Nikolajevič Tolstoj

Tolstoj, Lev Nikolajevič (9. 9. 1828, Jasnaja Poljana, Rusko – 20. 11. 1910, Astapovo, Rusko), ruský spisovatel, romanopisec, povídkář, dramatik, publicista a filozof. Ve svých slavných románech *Vojna i mir* (Vojna a mír, 1865–1869) a *Anna Karenina* (Anna Kareninová, 1875–1878) vytváří pojetí lásky jako šťastného splynutí těla a duše: charakteristické jsou v tomto smyslu epizody lásky Andreje Bolkonského a Nataši Rostovové ve *Vojně a míru* a Ljovina a Kitty v *Anně Kareninové*. Později u něho převažuje asketismus a sebezpytování (*Voskresenije* [Vzkříšení], 1899) a vše ústí až v razantní odmítnutí pohlavní lásky vůbec jako zla a vražedné zbraně – i za cenu vymření lidstva (*Krejcerova sonata* [Kreutzerova sonáta], 1891).

Toyen

Jen Toyen; nejen pro Jindřicha, ale i pro všechny přátele jsem jako sen…
Toyen

Toyen (vlastním jménem *Marie Čermínová*, 21. 9. 1902, Praha – 9. 11. 1980, Paříž, Francie), česká malířka a grafička; významná představitelka českého i evropského moderního umění. V osobním, uměleckém, společenském a politickém životě byla neobyčejně svobodomyslná – natolik, že se důsledně zbavila determinant „daných zrozením“: vlastní jméno Marie Čermínová nahradila nesklonným a bezrodým pseudonymem Toyen, popřela tradiční „pasivní“ roli ženy v „mužském světě“, zpřetrhala rodinné vazby a nahradila je spřízněním s básníky, spisovateli, dramatiky, filozofy a výtvarnými umělci (zejména na půdě umělecké avantgardní skupiny Devětsil). Ve své malířské tvorbě vyšla z puristicky modifikovaného kubismu a kolem poloviny dvacátých let se přiklonila k poetismu. Významnou událostí jejího uměleckého vývoje bylo zejména setkání (a celoživotní přátelství) s Jindřichem Štyrským (1899–1942), s nímž se koncem roku 1925 vydala do Paříže. Oba zde dospěli k novému uměleckému názoru, jejž sami označili jako artificialismus; šlo o malbu prchavých pocitů a vzpomínek, o kompozice s fragmenty reálných předmětů a objektů, vyznačující se neobyčejnou sugestivností a enigmatičností. Surrealistické podněty se v malířské tvorbě Toyen převtělily do podoby libidinózně podbarvených nápovědí, popřípadě symbolických významů, později do obrazů vyznačujících se magickým realismem, v nichž lze spatřovat zoufalou reakci na válečnou pohromu. Po roce 1947 se Toyen trvale usadila v Paříži, kde pokračovala v rozvíjení osobité poetiky.

Tutanchamon

Hebce mě hladí ručky mé královské manželky Anchesenamon.
Tutanchamon

Tutanchamon (původním jménem *Tutanchaton*), egyptský panovník 18. dynastie (vládl asi v letech 1347 až 1338 př. n. l.), syn faraona Amenhotepa IV. (známějšího pod jménem Achnaton). Tutanchamon nastoupil na trůn jako devítiletý chlapec. Nejdůležitějším dokumentem Tutanchamonovy vlády je tzv. Restaurační stéla, která představuje negativní popis stavu země, do něhož se Egypt dostal vlivem reforem jeho otce. Za doby Tutanchamonova panování byly obnovovány zničené chrámy zasvěcené bohu Amonovi a královský dvůr se přestěhoval zpět do Menneferu, tradičního sídla vlády. Egypt se vrátil od vynuceného monoteismu zpět k polyteismu. Tutanchamon nečekaně zemřel v 10. roce své vlády. Jeho neporušená hrobka byla objevena v roce 1922 v Údolí králů. Bohatý obsah Tutanchamonovy hrobky je vystaven v několika sálech Egyptského muzea v Káhiře. Mezi nálezy jsou také umělecké předměty dokládající egyptský smysl pro harmonické rodinné vztahy. Svými posledními slovy jako by Tutanchamon popisoval výjev z reliéfu na svém zlatém lvím trůnu: Něžná scéna představuje Anchesenamonu, jak natírá ramena svému královskému manželovi vonnou mastí, chránící před sálajícími slunečními paprsky.

Underhill

Bez mystiky a spirituality jako by člověk ani nežil.
Evelyn Underhill

Underhill, Evelyn (6. 12. 1875, Wolverhampton, Anglie – 15. 6. 1941, Londýn, Anglie), anglická mystička, náboženská spisovatelka a pedagožka. Z její rozsáhlé bibliografie si získalo největší proslulost obsáhlé dílo zásadního významu *Mysticism. A Study in the Nature and Development of Spiritual Consciousness* (Mystika: Výzkum podstaty a vývoje spirituálního vědomí, 1911), jímž zásadním způsobem navázala na náboženstvo-filozofický proud založený na bezprostředním intuitivním prožitku božství a rozpracovala myšlenky předchozích autorů (Hildegarda z Bingenu, 1098–1179, Terezie z Ávily, 1515–1582, Mistr Eckhart, asi 1260 – asi 1372, Jakob Böhme, 1575–1624, William Blake, 1757–1827 aj.). Její *Mystika* nebyla podle mínění mnoha odborníků dosud překonána. Evelyn Underhillová byla také první ženou, která přednášela teologii na Oxfordské univerzitě.

Ur-Nammu

Vrátil jsem slávu Sumeru, vždyť jsem hrdina bohyně Nammu.
Ur-Nammu

Ur-Nammu, sumersky „hrdina (bohyně) Nammu“, první panovník III. dynastie z Uru (2112–2095 př. n. l.). Po období rozpadu staroakkadské ústřední vlády, o nějž se přičinil i vpád Gutejců, obnovil jednotně řízený státní organismus, v němž sjednotil tradice sumerské i akkadské. Svou kariéru započal jako urský místodržitel uruckého krále Utuchegala, brzy se však osamostatnil a sjednocením Sumeru a Akkadu si zajistil svou mocenskou pozici. Pečoval o hospodářský rozkvět říše, zasloužil se o výstavbu měst a závlahových zařízení a podporoval dálkový obchod. Upevnil i správní struktury státu, přičemž mu byla vzorem administrativa staroakkadská. Ur-Nammuovo jméno nese první dnes známý mezopotamský psaný zákoník, připisovaný však současnými badateli jeho synu a následovníkovi Šulgimu. Preambule i text sám hovoří o nastolení řádu a pořádku a přiměřené sociální spravedlnosti. Ur-Nammu je pokládán za obnovitele sumerské kultury, s jeho jménem je spjata řada monumentálních architektonických projektů, zejména nová výstavba řady sumerských svatyní, jak o tom výmluvně vypovídá takřka úplná přestavba posvátného okrsku v jeho sídelním městě Uru. Úředním jazykem jeho správy byla sice sumerština, o panující etnické snášenlivosti vypovídá ovšem skutečnost, že jeho choť měla semitské jméno.

Usáma bin Ládin

Mým vzorem byl Saladin, i když jsem nadevše miloval ženský klín.
Usáma bin Ládin

Saladin, Saláhuddin Júsuf Ajjúb (1137 nebo 1138, Tikrít, Irák – 4. 3. 1193, Damašek, Sýrie), islámský vojevůdce a státník, od roku 1171 egyptský sultán; zakladatel dynastie Ajjúbovců. Egypt byl jeho základnou pro boj s křižáky v Palestině a Sýrii. Jeho vítězství u Hattínu poblíž Tiberiadského jezera v roce 1187 nad spojenými křižáckými vojsky znamenalo pád Jeruzaléma a zhroucení Jeruzalémského království.

Usáma bin Ládin (10. 3. 1957, Rijád, Saúdská Arábie – 2. 5. 2011, Abbottábád, Pákistán), saúdskoarabský stavební inženýr a obchodník; jeden ze zakladatelů teroristické organizace al-Káida. Inspiroval řadu teroristických útoků, snad i zničení dvou newyorských mrakodrapů 11. září 2001, při nichž zahynulo více než tři tisíce lidí: „… zničením, díky Bohu, nejvěhlasnějších budov byla Amerika zasažena Alláhem v nejzranitelnějším bodě.“ Se svými pěti manželkami měl dvacet potomků; ve skutečnosti měl šest manželek jako Jindřich VIII. – pátou z šesti si prý také vzal, ale do 48 hodin záhadně sňatek anuloval.
Byl zabit komandem zvláštních amerických sil.

Václav

Kvůli sto dvaceti českým volům zavraždil mě rodný bratr Boleslav!
svatý Václav

Boleslav I. (asi 915, Praha – 15. 6. 972, Praha), český kníže (935–972) z rodu Přemyslovců; syn Vratislava I. a Drahomíry. Dal zavraždit svého bratra Václava a zmocnil se vlády. V letech 936–950 válčil s německým panovníkem Otou I., jehož lenní svrchovanost uznal roku 950. Za vlády Boleslava I. byla k přemyslovskému státu připojena Morava, Slezsko, Krakovsko a Červené Hrady a v zemi se začala při správě země uplatňovat hradská soustava.

Václav I. (sv. Václav) (asi 907–28. 9. 935, Stará Boleslav), český kníže a světec; pocházel z panovnického rodu Přemyslovců; syn Vratislava I. a Drahomíry; starší bratr Boleslava I. Rozšířil pražské knížectví východním směrem, v zahraniční politice se orientoval na Sasko; založil kostel sv. Víta na Pražském hradě. Od druhé poloviny 10. století byl uctíván jako svatý, od 11. století se stal patronem českých zemí a symbolem české státnosti.

120 volů, součást takzvané daně míru (*tribut pacis*), kterou český kníže Václav údajně platil do „Německa“; jeho bratr Boleslav byl prý proti tomuto přiznání vazalství, což byl pro něho jeden z podnětů pro zosnování bratrovraždy.

Valadonová

Nežila jsem jako puťka a nemalovala ženy pasivní, tradičně mužským oddané, submisivní a poddané.
Valadonová Suzanne

Valadonová, Suzanne (23. 9. 1865, Bessines-sur-Gartempe, Haute-Vienne, Francie – 7. 4. 1938, Paříž, Francie), francouzská postimpresionistická malířka. Pocházela ze skromných poměrů; Suzanne se proto začala živit díky svým fyzickým schopnostem jako cirkusová artistka. Pokračování v artistické kariéře jí však znemožnil pád a utrpěná zranění. Poté se živila jako modelka v uměleckém prostředí na Montmartru, kde se seznámila s předními francouzskými impresionistickými malíři. Po pečlivém studiu jejich technik a námětů začala sama malovat; inspirovalo ji zejména dílo Edgara Degase (1834–1917). Vytvořila originální umělecká díla, nezřídka zdůrazňující ženskou aktivitu až animálnost, což byla výrazná změna proti časté pasivitě při tradičním zobrazování ženy. Suzanne Valadonová byla jako první žena přijata do francouzské Národní společnosti výtvarného umění.

Valdštejn

Jste jen proradná Ferdinandova lejna.
Albrecht z Valdštejna

z Valdštejna, Albrecht Václav Eusebius, kníže (24. 9. 1583, Heřmanice u Jaroměře – 25. 2. 1634, Cheb), vévoda frýdlantský (od 1627), zaháňský (od 1627), meklenburský (1628–1630) a hlohovský (od 1632), císařský generalissimus (od 1625). Od roku 1606 sloužil jako plukovník českým a posléze i moravským stavům. V roce 1619 přešel na stranu Ferdinanda II. Habsburského. Po bitvě na Bílé hoře (1620) získal konfiskacemi obrovský majetek v severovýchodních Čechách. V roce 1621 byl jmenován velitelem pražské posádky a zemským velitelem v Čechách. V dubnu 1625 se stal vrchním velitelem císařské armády, s níž dosáhl řady úspěchů. Následovaly peripetie, kdy byl Valdštejn propouštěn a opětovně přijímán do císařských služeb. V té době vedl jednání se Sasy a Švédy o spojenectví, za což žádal českou korunu; pro své záměry údajně získal i francouzskou podporu. V únoru 1634 byl císařem prohlášen za zrádce a zavražděn v Chebu (jeden ze spiklenců setník Walter Deveroux jej proklál partyzánou).

Vančura

Zahubila mě nacistická stvůra.
Vladislav Vančura

Vančura, Vladislav (23. 6. 1891, Háj ve Slezsku – 1. 6. 1942, Praha), český prozaik, dramatik, publicista, filmový režisér, původním povoláním lékař; představitel české levicově orientované umělecké avantgardy. Vypravěč s darem jazykového novátorství, originální fantazií a rabelaisovskou renesanční životní filozofií. Jeho barokně klenutý, metaforický jazyk se stal nedostižným a neopakovatelným vzorem pro milovníky květnaté češtiny i slovesné tvůrce. Vančurova tvorba prošla bohatým tvůrčím vývojem, který byl násilně ukončen popravou v době nacistické heydrichiády. Prvním významným Vančurovým prozaickým dílem je sociálně kritický román *Pekař Jan Marhoul* (1924). Jeho protiválečný román *Pole orná a válečná* (1925) představuje vrcholný projev českého literárního expresionismu, humoristická novela *Rozmarné léto* (1926) projev poetismu. Baladická historická novela *Markéta Lazarová* (1931) se stala manifestem pohansky pozemského, vášnivého života. Nedokončené *Kapitoly z dějin národa českého* (1. díl 1939, 2. díl 1940) opět oživily myšlenku národní hrdosti a pospolitosti. Zatímco v poetistickém, humoristicky laděném *Rozmarném létě* (1926) přichází s laskavou kritikou krotkých a uměřených měšťáckých citů a ideálů, v *Markétě Lazarové* proklamativně obhajuje plnokrevnou, nespoutanou lásku, která se nezalekne žádných překážek ani obětí.

Vátsjájana

Nevíte-li si rady, jsem tu přece já, propánajána.
Vátsjájana

Vátsjájana, Mallanága (činný někdy v období 3.–5. století), indický mudrc; autor spisu *Kámasútra*, obsahující návody, jak dosáhnout dokonalosti v sexuálním a erotickém životě. Podle Vátsjájany je milostná rozkoš pro stav těla stejně důležitá jako potrava, uspokojování pohlavního pudu stejně podstatné jako cesta morálky a ctnosti, již nám ukládá posvátný řád (*dharma*), anebo snaha o dosažení hmotného prospěchu a blahobytu. Personifikací sexuální touhy se stal hinduistický bůh Káma, zpodobovaný jako mladík, jenž létá na papoušku a z luku z cukrové třtiny střílí květinové šípy vzbuzující milostný cit. Šiva, jehož svou střelou vyrušil z rozjímání, jej pohledem spálil na popel; od té doby přežívá jen jako mentální obraz a nese jméno Ananga („Beztělý“). Coby ztělesnění milostného zápalu je též považován za jednu z forem ohně, jejíž protipól tvoří žár vyvolávaný při asketických praktikách (*tapas*). S tím souvisí i jeho pověst pokušitele a nepřítele asketů; takový je i jeho buddhistický protějšek, bůh zmaru a pán světa chtíče (*kámalóka*) Mára.

Verdi

Zdobí mě královské heslo V. E. R. D. I.
Giuseppe Verdi

Verdi, Giuseppe (10. 10. 1813, Le Roncole u Busseta, Itálie – 27. 1. 1901, Milán, Itálie), italský hudební skladatel. Verdi se narodil v prosté rodině; jeho výrazný hudební talent se mohl záhy prosadit díky přispění jeho prvního mecenáše Antonia Barezziho. Verdi navázal na tradiční formu italské opery a završil její vývoj. V prvním tvůrčím období tematicky reagoval na dobový národně osvobozenecký zápas v operách *Attila, Bitva u Legnana, Ernani, Nabucco*. Opera *Nabucco* (poprvé uvedena 9. března 1842) založila jeho slávu a s obrovským úspěchem se hraje dodnes na jevištích celého světa. Celoitalské nadšení pak vzbudila opera *La battaglia di Legnano* (Bitva u Legnana, 1849), která vznikla v roce italského povstání. Strhující operní sbory, pro které byl nazýván „papá dei cori“, rozněcovaly v posluchačích vlastenecké nadšení. Verdi se stal symbolem Itálie osvobozující se z rakouské nadvlády a národ ho nazýval „maestro della rivoluzione“. Jeho jméno bylo dokonce psáno jako vítězné heslo prvního krále sjednocené Itálie: V. E. R. D. I. (Vittorio Emanuele Re D'Italie – Viktor Emanuel král Itálie). Později se Verdi věnoval dramatickým příběhům (*Luisa Millerová, Macbeth*) a tématům sociálním (*Rigoletto, Traviata, Trubadúr*). Po roce 1855 usiloval o vytvoření velké opery francouzského typu (*Aida, Don Carlos, Maškarní ples, Sicilské nešpory, Síla osudu, Simone Boccanegra*). V posledním období tvorby zpracoval shakespearovské náměty (*Falstaff, Othello*). Své hudební dílo příznačně uzavřel třemi skladbami na nadčasové texty: *Stabat Mater, Te Deum* a *Ave Maria*. Když zemřel, stal se jeho pohřeb mimořádnou událostí mezinárodního významu. Italský dirigent Arturo Toscanini (1867–1957) na jeho počest řídil devítisetčlenný sbor, který provedl strhující sbor zajatců z opery *Nabucco* „Va, pensiero, sull'ali dorate“ (Leť, myšlenko, na zlatých křídlech).

Verne

Stále budu mít čtenáře věrné a tak tomu bude aeterne.
Jules Verne

aeterne (z latiny), věčně.

Verne, Jules (8. 2. 1828, Nantes, Francie – 24. 3. 1905, Amiens, Francie), francouzský spisovatel; jeden ze zakladatelů vědecko-fantastické literatury. Verne získal proslulost zejména fiktivními cestopisy, robinzonádami a fantastickými příběhy. Ve svých románech předpověděl celou řadu vědeckých a technických objevů, například řiditelné vzducholodě, analogii televize a jaderné pumy, cesty vesmírem, dlouhé podmořské cesty, rozsáhlé využití elektřiny, obrněné válečné stroje, vrtulník aj. Psal i o věcech, které patří stále mezi nejčastější náměty vědecké fantastiky, i když se z různých důvodů neuskutečňují (srážka s kometou, cesta do pravěku situovaná do hlubin země aj.). Verne ani ve svých fantastických příbězích zpravidla neopustil klasické schéma dobrodružného románu. Dalším charakteristickým rysem byl obdiv ke schopnostem lidského ducha, zejména k tvořivé síle vědy a techniky.

Vesalius

Z anatomického neoraného pole zoral jsem velký kus.
Andreas Vesalius

Vesalius, Andreas (původním jménem *Andries van Wesele*, 31. 12. 1514, Brusel, Belgie – 15. 10. 1564, řecký ostrov Sakinthos [Zakynthos]), vlámský lékař, anatom, antropolog a spisovatel. Již jako chlapec se zajímal o tělesnou stavbu živočichů a je o něm známo, že některá zvířata i pitval. Později navštěvoval univerzitu v Leuvenu a v letech 1533–1536 v Paříži, kde studoval medicínu a rozvíjel svůj zájem o anatomii. Doktorát získal v roce 1537 na univerzitě v italské Padově, kde se později stal i profesorem a vyučoval chirurgii. Vydobyl si uznání a věhlas i v praktické medicíně a byl jmenován dvorním lékařem španělského krále Karla V. (1500–1558) a po jeho rezignaci i jeho syna Filipa II. (1527–1598). Pro své vědecké názory se dostával do sporu s církevní mocí, kterou byl dokonce donucen část vlastního díla zničit. V Padově i na blízké univerzitě v Bologni prováděl veřejné pitvy pro studenty i širší veřejnost. Při těchto výzkumech dospěl k závěru, že poznatky řeckého lékaře Galéna (staré v jeho době již více než 1300 let) byly založeny na pitvách zvířat a jsou nepřesné. Proto vycházel ze svých vlastních pozorování a získané poznatky uveřejnil v sedmisvazkovém spise folio-vého formátu *De humanis corporis fabrica libri septem* (Sedm knih o stavbě lidského těla, 1543) s 300 scénickými anatomickými obrazy, které podle jeho náčrtů provedl Tizianův žák Jan Steven van Calcar [Giovanni Stephen van Calcar] (1499–mezi 1546 a 1550). Dílo, které má mimořádný význam pro anatomii, medicínu, fyziologii a fyzickou antropologii, je poprvé v historii členěno podle platného anatomického systému: v sedmi samostatných oddílech o kostech, svalech, cévách, nervech, břišní dutině, srdci a o mozku. Toto ve své době nejdokonalejší kompendium bylo základním pramenem humánní anatomie téměř celých příštích 200 let. S některými útvary nesoucími Vesaliovo jméno se setkáváme i v současných anatomických a antropologických učebnicích. Je to například *foramen Vesali* (nekonstantní otvor pro žilní spojku v kosti klínové); *os Vesali* je nazývána *fabella* (sezamská kost v jedné z hlav lýtkového svalu) či drobná kost, která vznikne při samostatné osifikaci drsnatiny na páté metatarzální kosti.

Vespasianus

Pecunia non olet – zdanil jsem dokonce i anus…
Titus Flavius Vespasianus

anus (z latiny), 1. (anatomie) řitní otvor; tímto otvorem ústí trávicí trubice navenek; 2. kruh (k upoutání nohou).

Pecunia non olet (z latiny), Peníze nepáchnou. Smyslem sentence je názor, že nezáleží na prostředcích, jakými se peníze získávají, hlavně že jsou. Autorem výroku je římský císař Vespasianus: aby zvýšil státní příjmy, uvalil daň i na moč, kterou si valcháři opatřovali tak, že před své dílny stavěli sběrné nádržky, aby se do nich kolemjdoucí vymočili. Jeho syn Titus mu to však vytýkal jako počínání císaře nedůstojné. Vespasianus mu pak se slovy „Non olet“ dal přičichnout k minci z prvního výnosu této daně, aby se zjemnělý synek přesvědčil, že peníz nenese stopy svého původu. Mimořádnou přitažlivost tohoto výroku dokládá, mimo jiné, že se jméno jeho původce udrželo ve francouzštině v názvu veřejných záchodků: *vespasienne*.

Vespasianus, Titus Flavius Vespasianus (17. 11. 9, Falacrina v Sabinsku, Itálie – 23. 6. 79, Aquae Cutiliae [antické lázně], Itálie), římský císař v letech 69 až 79, zakladatel dynastie Flaviovců. K vládě se dostal až jako šedesátiletý v krizovém období občanské války po svržení císaře Nerona. Vynikl jako přemožitel Judeje, v mírovém životě pak jako pečlivý hospodář, budovatel chrámů, největšího amfiteátru Kolossea nebo rozlehlého fora, jež neslo jeho jméno. Proslul také jako velký skrblík, neboť jako součást daňové reformy zavedl poplatky za používání veřejných záchodků.

Vivaldi

Zvali mě všude, žel, minuly mě Janáčkovy Hukvaldy.
Antonio Vivaldi

Vivaldi, Antonio (4. 3. 1678, Benátky, Itálie – 28. 7. 1741, Vídeň, Rakousko), italský duchovní, hudební skladatel a houslový virtuos; přední představitel barokního instrumentálního koncertu (sólového i concerta grossa). Působil převážně v Benátkách, v Mantově a v posledních letech života i ve Vídni. Napsal přes 470 koncertů (z toho je téměř polovina houslových). Za jeho života jich vyšlo tiskem dvaasedmdesát v devíti opusech; sbírky například *L'Estro armonico* (Harmonický nápad) nebo *Il Cimento dell'Armonia e dell'Invenzione* (Zkouška harmonie a invence), obsahující i soubor čtyř houslových koncertů *Čtvero ročních období*, který patří v naší době k nejhranějším dílům z tohoto období. Dále je autorem sólových i triových sonát, oper (*Orlando furioso* aj.) oratorií a kantát, žalmů a jiných skladeb. Na vrcholu své kariéry dostával Vivaldi objednávky ze šlechtických a královských dvorů celé Evropy. Například svatební kantátu *Gloria e Imeneo* složil u příležitosti svatby francouzského krále Ludvíka XV. a cyklus koncertů *La Cetra* věnoval rakouskému císaři Karlu VI. Ten jej obdivoval, jmenoval ho rytířem a odměnil zlatou medailí. V roce 1730 Vivaldi přijel do Vídně a do Prahy a uvedl zde svou operu *Farnace*. Vivaldi okouzloval nejen hudebním uměním, ale i fyzickým vzhledem (zvláště ženy): vyznačoval se dominantním nosem a rudými vlasy, pro něž byl přezdíván *Il Prete Rosso* (Zrzavý páter, Rudý kněz).

Voltaire

Sloužil jsem osvícenství jako volontér.
Voltaire

volontér (z francouzského *volontaire*, „dobrovolník“), dobrovolný pracovník; ochotník.

Voltaire [voltér] (vlastním jménem *François-Marie Arouet*, 21. 11. 1694, Paříž, Francie – 30. 5. 1778, Paříž, Francie), francouzský filozof, spisovatel, dramatik, esejista a historik. Patrně nejznámější francouzský osvícenský filozof a nesmlouvavý kritik a polemik; rovněž se zúčastnil, i když pouze nepříliš rozsáhlými příspěvky, Diderotovy *Encyklopedie* (1751–1772). Za své názory byl pronásledován královskou mocí i církevními kruhy (již v roce 1714 byl za sžíravé epigramy na regenta vyhoštěn z Paříže, v roce 1717 byl z podobných důvodů vězněn v Bastile). Jeho díla byla zakazována a pálena na hranicích. Přes tyto, anebo právě pro tyto spory a konflikty, v nichž hájil rozum a toleranci, byl ve své době velmi populární. Dokázal si získat přízeň žen, obdiv intelektuálů i sympatie královských dvorů. Byl v písemném i osobním styku s nejvýznamnějšími osobnostmi tehdejší Evropy. Jeho díla významně ovlivnila dobové duchovní klima. K Voltairovi jako k svému předchůdci se hlásili také protagonisté Velké francouzské revoluce. Voltairův román *Candide ou l'Optimisme* (Candide neboli Optimismus, 1759) představuje – vedle Diderotova románu *Jacques le fataliste et son maître* (Jakub fatalista a jeho pán, vydáno 1796) – vrcholný projev francouzského osvícenského románu. Naivní hrdina Candide dospívá k poznání, že nejlepším lékem na „tři velká zla“, s nimiž se ve světě setkal, na „nudu, neřesti a nouzi“, je práce. Voltaire jako jeden z prvních upozornil na význam studia zvyků pro pochopení dějin kultury – v práci *Essai sur les mœurs et l'esprit des Nations* (Pojednání o mravech a duchu národů, 1756).

Wagner

Roztáčel jsem kolo své hudby celostně jako mistr kolář alias Wagner.
Richard Wagner

Wagner, Richard (22. 5. 1813, Lipsko, Německo – 13. 2. 1883, Benátky, Itálie), německý skladatel, hudební spisovatel a dirigent; reformátor opery; představitel hudebního romantismu. Vytvořil koncepci celostního uměleckého (hudebního) díla (Gesamtkunstwerk), které má být vyváženou syntézou všech užitých složek, přičemž nově řešil vztah hudby a slova. Rozvinul melodickou složku (užití tzv. „nekonečné melodie"), přinesl nové prvky v harmonii, v instrumentaci (intenzivní uplatnění dechových nástrojů, zejména tub a lesních rohů). Libreta ke svým operám si psal sám; náměty čerpal zejména z germánské mytologie a ze středověkých eposů. Například v opeře *Lohengrin* spojil Wagner dvě ságy – o svatém grálu a o rytíři s labutí: Elsa z Brabantu byla křivě obviněna z vraždy svého bratra a měla veřejně obhájit svoji nevinu. Žádný z rytířů se ale nechtěl postavit udatnému žalobci Telramundovi v boji. Elsa padla na kolena a prosila o boží pomoc. Jako zázrakem se zjevil rytíř Lohengrin v lodici tažené labutí a po vyhraném souboji se stal Elsiným manželem. V roce 1872 se Wagner usadil v Bayreuthu, kde nechal vybudovat operní divadlo Festspielhaus, v němž se dodnes pořádají festivaly jeho gigantických operních děl, zejména tetralogie *Prsten Nibelungův* (*Zlato Rýna, Valkýra, Siegfried, Soumrak bohů*), *Tristan a Isolda, Mistři pěvci norimberští, Parsifal* aj.).

Waltari

Egypťan Sinuhet není ani pro naši generaci starý.
Mika Waltari

Waltari, Mika Toimi (19. 9. 1908, Helsinki, Finsko – 27. 8. 1979, Helsinki, Finsko), finský prozaik, dramatik, básník, scenárista, publicista a novinář. V jeho rozsáhlém díle vynikají zejména romány s náměty ze světové historie. Nejslavnější se stal román *Sinuhe, egyptiläinen* (1945, česky *Egypťan Sinuhet*; 1954 zfilmován v Hollywoodu), příběh lékaře-humanisty odehrávající se za vlády 18. dynastie (kolem roku 1300 př. n. l.). Waltari se volně inspiroval *Povídkou o Sinuhetovi*, což je moderní označení staroegyptského literárního díla (z doby kolem roku 1900 př. n. l.) neznámého autora sepsaného jako autobiografické vyprávění muže jménem Sinuhet.

Werich

Šance tu byly, ale nikdy jsem nezpych'.
Jan Werich

Werich, Jan (6. 2. 1905, Praha – 31. 10. 1980, Praha), český herec, dramatik, spisovatel a režisér; jedna z největších osobností české kultury 20. století, spolu s Jiřím Voskovcem tvůrce avantgardního Osvobozeného divadla. V roce 1927 napsal s Voskovcem *Vest pocket revue*, ovlivněnou dadaistickou poetikou. S touto inscenací vstoupili do Osvobozeného divadla a společně napsali několik satirických revuí: *Smoking revue, Sever proti Jihu, Golem, Caesar, Osel a stín, Balada z hadrů* aj. Svoje herectví Werich uplatnil také v řadě filmů: *Pudr a benzin, Peníze nebo život, Svět patří nám* aj. Po uzavření Osvobozeného divadla a před nacistickou okupací emigroval s Jiřím Voskovcem a Jaroslavem Ježkem do Spojených států amerických, kde se angažoval v zápase proti nacismu. Po druhé světové válce se pokusili s Jiřím Voskovcem obnovit Osvobozené divadlo, ale nastupující komunistická diktatura to neumožnila. Werich pak působil v řadě pražských divadel a hrál v několika filmech a v rozhlasových a televizních inscenacích, ale společenské poměry a politická situace mu neumožňovaly plně realizovat své herectví. Soustředil se na literární činnost a napsal znamenité eseje, povídky a pohádky (*Fimfárum, Italské prázdniny, Potlach* aj.).

Wollstonecraft

Vyzývám ženy i muže – naplňte můj feministický kšaft.
Mary Wollstonecraft

kšaft (z němčiny), poslední vůle, poslední pořízení, závěť, testament.

Wollstonecraft, Mary (27. 4. 1759, Hoxton [dnes Londýn], Anglie – 10. 9. 1797, Londýn, Anglie), anglická feministická myslitelka, spisovatelka, vychovatelka a učitelka. Propagovala rovnost žen a mužů v legislativě (především aktivní i pasivní volební právo pro ženy) i v rodině. Původně pracovala jako guvernantka a společnice, v roce 1784 si však otevřela vlastní školu pro dívky. Od roku 1787 psala a překládala pro Josepha Johnsona, vydavatele a radikála. U něj se setkávala s pokrokovými lidmi, kteří bojovali, kromě jiného, i za práva žen. Byla ženou anglického spisovatele, politického myslitele a filozofa Williama Godwina. Zemřela při porodu dcery Mary, pozdější spisovatelky Mary Shelleyové. V 80. letech napsala romány *Thoughts on the Education of Daughters* (Myšlenky o vzdělávání dcer, 1787) a *Mary* (Marie, 1788), v nichž hájí právo ženy na vzdělání. Do veřejného povědomí se však dostala až po Velké francouzské revoluci v roce 1790, kdy reagovala na Burkeho kritiku revoluce a napsala *A Vindication of the Rights of Man* (Na obranu práv člověka/muže), kde obhajuje revoluci, pokrok a rozum. V roce 1792 napsala knihu *A Vindication of the Rights of Woman* (Na obranu práv ženy), zásadní text o ženských právech, který se stal jedním z klasických děl feminismu. V této knize Mary Wollstonecraftová útočila na koncept výchovy a vzdělávání dívek tak, jak ho propagoval Jean-Jacques Rousseau, jenž vycházel z přesvědčení, že žena není schopna sama přemýšlet. Hovoří zde o rozumu a racionalitě, jimiž jsou obdařeni stejnou mírou ženy i muži. Ve světě, v němž žila, byli však rozumem údajně obdařeni pouze muži a proti této myšlence bojovala a snažila se dokázat, že ženy jsou rozumná stvoření, a ne pouze oběti svých citů. Kdyby měly dívky možnost již od dětství rozvíjet své myšlenky, mohly by dosáhnout stejné úrovně jako muži, protože, podle Mary Wollstonecraftové, před Bohem jsou si ženy a muži rovni. „Ženy musí mít své představitele/představitelky ve vládě, místo aby jim bylo arbitrárně vládnuto bez jejich přímé účasti na vládních rozhodnutích.“

Woolf

Po zkušenostech s bratry bila jsem se za práva žen jak vikingský ulf.
Virginia Woolf

ulf (ze staronorštiny), vlk.

Woolf [wulf], Virginia (25. 1. 1882, Londýn, Anglie – 28. 3. 1941, Rodmell, Anglie), anglická spisovatelka, esejistka a filozofka. Jako hlavní představitelka modernistické skupiny Bloomsbury Group významně přetvořila formu anglického románu. Tématem jejích děl byl každodenní život anglických středních vrstev, přičemž, zvláště v pozdních románech (*Jacob's Room* [1922, Jákobův pokoj], *The Wawes* [1931, Vlny], *The Years [*1937, Roky] a kladla důraz na zachycení myšlenek, emocí, dojmů a pocitů postav. Psychologizující metodu proudu vědomí dále obohatila lyrismem a výtvarným viděním skutečnosti. V jejím románovém, esejistickém, filozofickém díle a angažmá ve feministickém hnutí se odrážejí traumatizující zážitky v typické patriarchální viktoriánské rodině (incestní obtěžování bratrem Geraldem; psychické tyranizování a sexuální zneužívání nevlastním bratrem Georgem), kde v duchu tehdejšího společenského klimatu bylo zveřejnění takových problémů zapovězeno.

Wu Ce-tchien

Založila jsem vlastní dynastii Wu-čou, neboť mi přála všemocná nebesa Tchien.
Wu Ce-tchien

Tchien (z čínštiny), Nebesa; pro obyvatele Číny, Koreje a dalších starověkých států na Dálném východě zosobnění všech pozemských i mimozemských sil a veškerého osudu světa, vesmíru i člověka, zdroj všezahrnující moci.

Wu Ce-tchien, čínská císařovna období Tchang, kdy vládlo sjednocené zemi 21 tchangských císařů, sídlících zpočátku v metropolitním městě (*ťing-šʼ*) Čchang-anu a později v tzv. „východním hlavním městě“ (*tung-tu*) Luo-jangu. Wu Ce-tchien si však vytvořila vlastní krátkodobou dynastii Wu-čou (684–705). Za její vlády se začal formovat tchangský styl. Wu Ce-tchien byla horlivou vyznavačkou buddhismu a neúnavnou patronkou buddhistického umění; právě z jejího podnětu vznikly největší svatyně v Lung-men. Sochy v tchangském stylu mají oblé tváře s pravidelně klenutým obočím, lehce působící draperie přiléhají na těla tak, aby zvýraznily široká ramena a útlé pasy. Prohnutá křivka stojícího těla a mírná rotace dává postavám živost, elegantní dojem je týž jako na hliněných hrobových soškách dvorních dam. Sekularizace uměleckého projevu je tchangskému stylu vlastní, což jej nepochybně obohatilo.

Xanthippé

Prý hašteřivá – vždyť jsem měla všech pět pé!
Xanthippé

mít všech pět pé, (rčení užívané zejména o nevěstách) mít všechny dobré vlastnosti, všechny dobré předpoklady: pěkná, poctivá, pokorná, poslušná a pilná.

Xanthippé (Xantipa), manželka řeckého filozofa Sókrata, „nejmoudřejšího z Řeků". Některé starověké prameny mluví o její hádavostí a nesnášenlivostí (slovo „xantipa" se v přeneseném smyslu stalo „synonymem" označujícím zlé, hašteřivé, nesnášenlivé ženy). Traduje se řada historek, například: „Při bouřlivé filozofické při to Xantippa byla, / která na Sókratovu hlavu nočník vyprázdnila. / Až tehdy se nejmoudřejšímu z Řeků rozsvítilo / a zanechal nám velkolepé filozofické dílo." Úsudek současníků o hašteřivosti a zlovolnosti Xanthippy však není jednoznačný, neboť Sókratés se věnoval nikoli svému původnímu řemeslu (sochařství), nýbrž nepraktickému filozofování, a tak veškerá starost o domácnost ležela na jejích bedrech (viz Xenofón, *Vzpomínky na Sókrata* 2,2, Hostina 2,10).

Xenofón

Svého učitele Sókrata bránil jsem slovy
tvrdými jako kov a zvučícími jako zvon...
Xenofón

Xenofón (genitiv Xenofónta, asi 430–asi 353 př. n. l.), řecký vojevůdce, historik a spisovatel; žák Sókratův. Proslul zejména jako autor spisu *Anabasis* (Anabáze, 7 knih), jehož obsahem jsou události spjaté s neúspěšným povstáním syna perského krále Dáreia II. (vládl 423–404 př. n. l.) Kýra Mladšího (zemřel 401 př. n. l.) proti jeho bratrovi, králi Artaxerxovi II. (vládl ca 404–358 př. n. l.). Povstání se na Kýrově straně účastnili řečtí žoldnéři (včetně Xenofónta) a Xenofón zachytil rovněž jejich strastiplný návrat do vlasti (uskutečnil se pod jeho velením). Xenofóntova literární tvorba je ovšem rozsáhlá a rozmanitá. Zahrnuje díla ekonomická, historická, pedagogická, politologická aj. Cenné jsou zejména jeho „spisy sókratovské", například *Apologiá Sókratús* (Obrana Sókratova), *Apomnémoneumatta Sókratús* (Vzpomínky na Sókrata), *Symposion* (Hostina; zde Sókratés rozvažuje, kromě jiného, o tělesné a duševní lásce).

Xenofón z Efesu

Piráti jsou nejhorší zloduši v mých hororových příbězích z Efesu.
Xenofón z Efesu

Xenofón z Efesu (asi 2. století n. l.), řecký spisovatel a historik. Napsal milostný román *Ta kat' Antheián kaj Habrokomén Efesiaka* (Efeské příběhy Antheie a Habrokomy, 5 knih). Obsahem románu je dobrodružné putování mladých manželů Antheia a Habrokomés, kteří se vydali na cesty, aby se vyhnuli nebezpečí, které jim naznačila věštba. Přesto je postihla řada nečekaných, nepříjemných a často i nebezpečných dobrodružství: Habrokomés odmítl lásku Manty dcery bezohledného piráta, a ta ho obviní ze znásilnění; až rozvodněný Nil zachránil Habrokoma od upálení aj. Manželé si zůstanou za všech okolností věrni a všechna protivenství překonají.

Xerxés I.

Artabane, intrikáne, jsem na řadě první,
ale jistě nebudu poslední...
Xerxés I.

Xerxés I. ([2. pád Xerxa], řecky; *Chšajárša*, staropersky; 485–465 př. n. l.), perský král z dynastie Achaimenovců, syn a nástupce Dáreia I. Po potlačení povstání v Egyptě pokračoval v protiřecké politice svého otce. V roce 480 př. n. l. překročil Helespont. Zvítězil v námořní bitvě u Artemisia a po vítězné bitvě u Thermopyl zpustošil Attiku. Řecké státy se mu však nepodařilo ovládnout a po katastrofální porážce u Salamíny se vrátil do Asie. Peršané se vzdali snahy dobýt pevninského Řecka a řecké záležitosti nadále ovlivňovali diplomacií a zlatem. Xerxés byl zavražděn svým dvořanem Artabanem a byl tak prvním perským panovníkem, který se stal obětí dvorských intrik s neblahým vlivem na osud říše.

Young

Smrt je v podstatě jin, ale rafinovaně na sebe bere podobu jang.
Edward Young

jin-jang, důležitý pojem čínských filozofických, etických i kosmologických koncepcí, představující jednotu protikladů, z nichž se skládá původní substance bytí *čchi*. *Jin-jang* vzniká z *tao*, nepostřehnutelného pramene všeho bytí, je jeho polárním projevem. *Jin* představuje ženský princip univerza, dává věcem viditelnou formu, je hmotnou složkou čchi. Vyznačuje se pasivitou, klidem, tíhou, vlhkem, chladem, klesavým směrem pohybu; typickým představitelem jin je voda. *Jang* zosobňuje mužský princip univerza, je neviditelnou hybnou silou a funkcí věcí, energetickou složkou čchi. Vyznačuje se aktivitou, pohybem, lehkostí, suchem, teplem, stoupavým směrem pohybu; jeho typickým představitelem je oheň. Pro *jin-jang* je však příznačné, že každá z jeho dvou složek obsahuje v sobě zárodek svého protějšku, a je s ním proto nerozlučně spjata. Spjatost vlastností protichůdných sil způsobuje ustavičné změny a pohyb čchi, jež jsou principem procesu vznikání a zanikání všech věcí a jevů. Tento proces má cyklický charakter, neboť po dosažení svého extrému se *jin* mění v *jang* a naopak.

Young, Edward (datum křtu 3. 7. 1683, Upham, Hampshire, Anglie – 4. 5. 1765, Welwyn, Hertfordshire, Anglie), anglický duchovní, preromantický básník a dramatik. Proslul zejména jako tvůrce básně *The Complaint; or Night Thoughts on Life, Death and Immortality* (Kvílení aneb Rozjímání noční o životě, smrti a nesmrtelnosti, 1742 až 1745) znamenající obrat od racionalismu k sentimentalismu a stala se základním dílem takzvané hřbitovní školy, jejímž hlavním tématem je pochmurné rozjímání o smrtelnosti člověka. Za manifest preromantismu je považována jeho práce *Conjectures On Original Composition* (1759, *Úvahy o původní tvorbě*). Zakladatel surrealismu, francouzský básník, prozaik a esejista André Breton (1896–1966), ho uvádí jako předchůdce surrealismu.

Yourcenar

Bisexuál či homosexuál není lidství zmar.
Marguerite Yourcenar

Yourcenar, Marguerite (vlastním jménem *de Crayencour,* 8. 6. 1903, Brusel, Belgie – 17. 12. 1987, Bar Harbor, Mount Desert Island, Maine, USA), francouzská prozaička, básnířka, esejistka a překladatelka belgického původu. Pocházela z aristokratické rodiny, která jí umožnila získat široké klasické vzdělání. Po vypuknutí druhé světové války emigrovala do Spojených států amerických, kde se živila vyučováním francouzské literatury na univerzitě v New Yorku. Po válce se bisexuální Marguerite Yourcenarová často vracela do Francie, kde žila se svou partnerkou Grace Frickovou, která přeložila do angličtiny několik jejích děl. Proslavila se zejména svými filozofickými romány, v nichž detailně prokreslila psychologii a osud historických postav (aniž by se striktně držela historických fakt) i fiktivních hrdinů ze současnosti. K nejznámějším dílům z této oblasti patří *Alexis ou le Traité du vain combat* (Alexis aneb marný zápas, 1929) – její první román, ve kterém se homosexuálně založený muž formou dopisu pokouší vysvětlit své ženě, proč ji opouští, *Pindare* (Pindaros, 1932) – životopis slavného antického básníka, jenž tvořil v 5. století př. n. l., nebo *Les Mémoires d'Hadrien* (1951, česky Hadriánovy paměti) – pseudopaměti římského císaře Hadriana (76–138, vládl 117–138). *Le Labyrinthe du monde* (1974–1984, česky *Bludiště světa*) je autobiografickou trilogií. V roce 1980 byla jako první žena zvolena do Francouzské akademie.

Ypsilanti

Já nebohý, měl jsem zůstat v Brně,
tam by mě nezařadili mezi kverulanty.
Alexander Ypsilanti

Ypsilanti, Alexander (1725–1807), řecký šlechtic, politik a voják. Žil ve čtvrti Fanar v Cařihradu. U sultánova dvora našel zpočátku uplatnění jako tlumočník, ale v roce 1774 jej sultán poslal vládnout do balkánské provincie Valašska a v roce 1787 do Moldavska. V témže roce zahájila spojená vojska ruského cara a rakouského císaře vojenské tažení s cílem co nejvíce vytlačit Turky z jihovýchodu Evropy. Při jednom z útoků v Moldavsku se dala na ústup jak turecká armáda pod vedením Ibrahima Paši, tak oddíly moldavského vládce (hospodara) Alexandra Ypsilantiho. Ten byl na útěku zajat rakouskými husary a roku 1788 přivezen do Brna. Zde zdůrazňoval, že není Turek, ale naopak příslušník národa, který chce Balkán osvobodit. Po provedených výsleších a konzultacích s vídeňským dvorem byla shledána jeho „nevina“. Po změně politické situace byl v roce 1791 vydán Ypsilanti do Turecka, ale jeho další život provázela nedůvěra sultána. V roce 1796 byl sice opět poslán jako hospodar do Valašska, ale za krátkou dobu se vrátil zpět do Cařihradu. V roce 1806 vypuklo v bělehradském pašalíku povstání Srbů, na Ypsilantiho bylo v Cařihradu pohlíženo jako na duchovního vůdce povstalců, a proto byl popraven.

Záviš z Falkenštejna

Rozlet mi zhatila až Guta, nábožensky rigidní, sice hodná,
ale fanatická a v lásce zcela frigidní. Ale popravdě každá ženská
je ve skutečnosti v proradnosti stejná.
Záviš z Falkenštejna

Záviš z Falkenštejna (z německého *Falke*, der, „sokol“, *Stein*, der, „kámen“; asi 1250–1290), český šlechtic z rodu Vítkovců. Měl velké mocenské ambice (stejně jako jeho významný jihočeský rod) podpořené ekonomickým a politickým zázemím druhé (Kunhuta Uherská, vdova po Přemyslu Otakaru II. a matka krále Václava II.) a třetí manželky (Alžběta Kumánka, dcera uherského krále Štěpána V.). Stal se vůdčí osobností pražského dvora Václava II. Opozice proti němu soustředěná kolem královny Guty (první manželky krále Václava II.) a biskupa Tobiáše z Bechyně jej však po čase označila za uzurpátora moci, který se nezastaví ani před vraždou krále. V roce 1289 byl Záviš uvězněn. V nastalé občanské válce s Vítkovci využil Václav II. Záviše k získání jihočeských hradů a opevněných sídel pod kontrolou Vítkovců: Mikuláš Opavský, který královské vojsko proti Vítkovcům vedl, vždy pod pohrůžkou Závišovy popravy donutil hejtmany jednotlivých lokalit, aby mu každou z nich vydali. Situace se vyhrotila, když královské vojsko stanulo před hradem Hluboká hájeným Závišovým starším bratrem Vítkem z Krumlova. Vítek neustoupil, také proto, že držel jako rukojmí Čeňka z Kamenice, bratra biskupa Tobiáše. Královská strana však nebyla ochotná vyjednávat: Záviš byl pod hradem Hluboká popraven stětím. V odvetě za smrt svého bratra nechal Vítek popravit Čeňka z Kamenice.

Zénón z Eleje

Festina lente, vypouštím svou želvu do cypřišové aleje...
Zénón z Eleje

aporie (z řeckého *aporiá*, „nemožnost najít cestu“), obtížný, sporný nebo neřešitelný problém; bezvýchodnost, neschopnost dospět k řešení problému, protože obsahuje neřešitelné problémy.

festina lente (z latiny), spěchej pomalu.

Zénón z Eleje (asi 490 – asi 430 př. n. l.), řecký filozof; příslušník elejské školy. Je autorem 45 aporií (logických paradoxů), z nichž se devět zachovalo; čtyři z nich jsou proslulé aporie pohybu. Například paradox *Achilleus a želva* tvrdí, že rychlý Achilleus nikdy nedohoní želvu, která leze před ním. Když se za ní rozběhne, musí dorazit nejprve na místo, kde byla v okamžiku, kdy vyběhl. V té chvíli je však želva již o kousek dál. A tento stav se neustále opakuje. Achilleus vždy musí nejdříve dospět na místo, kde už želva byla, a tak pomalejší želva je neustále o něco vpředu. Faktické vyvrácení Zénónova tvrzení je samozřejmě jednoduché; ale kdybychom chtěli ukázat motivy, které ho k formulaci paradoxů vedly, museli bychom se zabývat otázkou, zda nám spolehlivější informace o okolním světě poskytují naše nedokonalé smysly nebo racionální konstrukce. Je velmi důležité pochopit, na čem jsou, z logického hlediska, aporie založeny. Teprve pak je totiž můžeme úspěšně vyvracet racionální úvahou. V jedné věci se Zénón skutečně mýlil. Domníval se totiž, že součtem nekonečně mnoha kladných čísel nemůže vzniknout konečná hodnota. Tento omyl však bylo možno přesně vyvrátit teprve metodami moderní matematiky. Důležité ale je, že jeho úvahy ukázaly, do jakých problémů se dostaneme, když připustíme, že prostor a čas jsou nekonečně dělitelné. O logické vyvrácení aporií se pokoušeli mnozí filozofové včetně těch nejvěhlasnějších, mezi nimi také Aristotelés. Všichni v této souvislosti narazili na problémy spojené s uznáním faktu, že něco může být nekonečně malé nebo nekonečně velké. Byli si tehdy dobře vědomi, že například čísel 1, 2, 3, ... je vskutku nekonečně mnoho. Jak se tedy s touto situací vyrovnali? Přijali názor, že nekonečno je možno chápat jen a pouze jako možnost neomezeného růstu či pokračování. Představovalo pro ně proces, který nikdy nekončí. Takové nekonečno nazvali *potenciální*. Lidskému myšlení však podle jejich názorů není přístupno nekonečno *aktuální*, to je stav, který by nastal po dokončení uvedeného procesu. Toto nekonečno je přístupné pouze bohům. A tak nekonečný počet přirozených čísel je nutno chápat tak, že jejich počet převýší jakoukoli předem stanovenou hodnotu. Například Archimédés napsal ve 3. století př. n. l. práci *Psammítés* (O počítání zrnek písku), v níž vypočítal, kolik zrnek písku vyplní celý vesmír. Ten je totiž nutně také konečný, neboť jeho aktuální, to je uskutečněnou nekonečnost, není možno připustit. Stejně tak nemůžeme uvažovat o systému všech přirozených čísel jako o něčem završeném, hotovém. A tak se nekonečno od antiky
na dlouhá staletí stalo jen možností, neuskutečnitelným cílem,
k němuž můžeme jen směřovat,
ale nikdy ho nemůžeme dosáhnout.

Zénón z Kitia

Už jdu, proč mne ještě voláš, což nevidíš můj skon?
Zénón

Zénón z Kitia (334 př. n. l., Larnaka na Kypru – 262 př. n. l., Athény, Řecko), řecký filozof; zakladatel stoicismu. Z jeho díla se zachovaly jen zlomky u jiných autorů, ale jeho filozofie sebeovládání měla nesmírný vliv v celé pozdní antice, v raném křesťanství i v novověku. Jádrem Zenónova učení byl názor, že člověk má především usilovat o to, aby jím nic v životě nemohlo otřást (*ataraxie*). Proto se nesmí k ničemu upínat, musí ovládat své vášně a choutky, a pak může dosáhnout i klidu a štěstí. „Klidu se nejlépe dosáhne lhostejností k radostem i strastem“. Člověk má vždy udělat to, co je právě správné (*kathékon*) – příkladem je Zénónova smrt: už jako stařec prý vyšel z domu, zakopl a zlomil si palec. Vzhlédl k nebi řka „Už jdu, proč mne ještě voláš?“ a oběsil se. Stoikové, na rozdíl od kyniků, kteří žili na okraji společnosti, uznávali společenskou povahu člověka a zdůrazňovali statečnost, odpovědnost a další občanské ctnosti (zářným příkladem je císař Marcus Aurelius). Stoicismus je filozofie svobody, autonomie jednajícího a odpovědného člověka, který ovládá sám sebe, řídí se svým rozumem a svými povinnostmi,
ale nevzdoruje osudu; proto měl takový vliv
v celých pozdějších dějinách.

Zrzavý

Bez Kleopatry byl jsem churavý.
Jan Zrzavý

Zrzavý, Jan (5. 11. 1890, Okrouhlice – 12. 10. 1977, Praha), český malíř; zabýval se též kresbou, grafikou, ilustrací a scénickým výtvarnictvím. Po roce 1945 působil jako profesor na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Při raném vstupu do výtvarného života se jej ještě dotkla vlna doznívajícího symbolismu. Neuzavíral se ani dalším dobovým proudům, ani poučení u starých mistrů, z nichž nejvíc obdivoval Leonarda a Fra Angelica. Z mnoha podnětů ale přijímal jen takové, které odpovídaly jeho koncepci života a díla, jejichž „smysl a cíl, nejvyšší moudrost a pravda jest: Krása, Krása, Krása! pod všemi formami, pod všemi jmény“. K jeho odkazu se hlásí představitelé imaginativní i poetické malby, surrealisté jej považují za svého předchůdce, jeho neopakovatelná tvorba zasahuje i nejmladší generaci. Egyptská královna Kleopatra zaujímá v jeho tvorbě významné místo – k závěrečnému provedení dospěl až po mnohaletém procesu *(Kleopatra II.*, 1942–1957, plátno na překližce, tempera, plátkové zlato 202 × 181 cm, Národní galerie Praha): Noční krajina je prosvětlená měsícem a palmami, rudé tělo Kleopatry spočívá na zlatozelené draperii (červená život, zelená smrt).

Zubaida

Umírám, a můj milovaný chalífa Hárún ar Rašíd kdesi trajdá.
Zubaida

Hárún ar-Rašíd (asi 763–809), příslušník arabského rodu Abbásovců, chalífa od roku 786. Sídlil v Bagdádu, posílil jednotu islámské říše potlačením odstředivých tendencí v Egyptě a v Jemenu, vedl úspěšné války s Byzancí a podnítil hospodářský a kulturní rozkvět. Proslul jako postava z vyprávění Tisíce a jedné noci a svou láskou k manželce Zubaidě. Zubaida byla neobyčejně vzdělaná a velkorysá, štědře podporovala umělce a pečovala o zvelebení říše.

Zuzana

Žádní muži, natož chlípní starci, neměli žádnou šanci, jen Jójakímovi jsem byla oddána.
Zuzana

Zuzana (hebrejsky: „lilie“), žena krále Jójakíma, velice krásná a bohabojná, postava ze starozákonní deuterokanonické knihy Danielovy. Odbyla dva chlípné starce, kteří ji viděli koupat se v zahradě a zatoužili po ní. Byla jimi křivě obviněna z cizoložství, před smrtí ji zachránil prorok Daniel (Da 13), jenž usvědčil oba starce ze lži. Téma se stalo častým námětem krásné literatury a výtvarného umění (autoři je využili zpravidla k vytvoření kontrastu nahé a nevinné ženy a dvou chlípných starců).

Žába

V egyptském Abúsíru do historie udělal jsem českou díru – díky ba.
Zbyněk Žába

ba, v představách starých Egypťanů jeden z duchovních projevů lidské existence (dalšími byly *ach, ka*), zejména posmrtné. Ne zcela přesně bývá označován jako duše. Jeho vymezení není jednoznačné; někdy bývá chápán jako personifikovaný souhrn fyzických a psychických životních sil. Od 2. tisíciletí př. n. l. často znázorňován jako pták s lidskou hlavou, někdy i s lidskýma rukama. *Ba* bylo přisuzováno i bohům a ojediněle i náboženským symbolům jako forma jejich projevu a působení.

Žába, Zbyněk (19. 6. 1917, Doubravice u Dvora Králové – 15. 8. 1971, Praha), český egyptolog. Významně se podílel na založení Československého egyptologického ústavu Univerzity Karlovy v Praze a na prvních výzkumech v Núbii v rámci záchranné akce UNESCO před zprovozněním Asuánské přehrady. Vedl výzkum v Ptahšepsesově mastabě v Abúsíru. Publikoval ve francouzštině Ptahhotepova naučení (*Les maximes de Ptahhotep*, 1956) a v angličtině skalní nápisy z Núbie (*The Rock Inscriptions of Lower Nubia*, 1974) a řadu dalších prací mezinárodního věhlasu. V roce 1971 vydal *Papyrus vezíra Ptahhotepa* se znamenitými ilustracemi Josefa Lieslera.

Ženíšek

V malbě i životě byl jsem Ženich, žádný Ženíšek.
František Ženíšek

Ženíšek, František (25. 5. 1849, Praha – 15. 11. 1916, Praha), český malíř, kreslíř, pedagog; příslušník generace Národního divadla v Praze, která ve svém díle glorifikovala národní myšlenky a vlastenectví. Studoval na Akademii výtvarných umění v Praze a ve Vídni. Tvořil v neorenesančním duchu. Proslul zejména svým podílem na výzdobě významných pražských budov (strop a stěny foyeru Národního divadla, lunety v Národním muzeu, kartony k nástěnným obrazům v Grégrově sále Obecního domu aj.). Ve volné tvorbě barvitě ztvárnil příběhy z českých dějin (*Oldřich a Božena, Záhuba adamitů* aj.). Byl znamenitým portrétistou. Poprvé se oženil v roce 1876 s Marií Otradovcovou z Otradovic, z tohoto manželství se narodil syn Julius. Po třech letech ovdověl a v roce 1881 se oženil podruhé se svou švagrovou, sestrou zesnulé ženy, Barborou Otradovcovou a měl s ní tři dcery (Boženu, Barboru a Ludmilu) a dva syny (Františka a Karla). Syn František Ženíšek mladší (1877–1935) vystudoval pražskou akademii výtvarných umění a stal se také malířem.

Žerotín, Karel starší

Než podagra, raději gilotina.
Karel starší ze Žerotína

ze Žerotína, Karel starší (14. 9. 1564, Brandýs nad Orlicí – 9. 10. 1636, Přerov), moravský šlechtic, politik a literát; vůdce moravských nekatolických stavů. V letech 1608–1615 zastával úřad moravského zemského hejtmana; rezignoval po připojení Opavska ke Slezsku. V roce 1618 se nepřipojil ke stavovskému povstání a zůstal věrný císaři. Po porážce povstání poskytoval na svých panstvích útočiště členům Jednoty bratrské. Svou nadstranickou politiku obhajoval s vlasteneckým patosem a vybroušeným literárním stylem ve spisu *Apologie*; podobně koncipoval korespondenci, kterou vedl s mnoha evropskými osobnostmi, nebo své memoáry. Karel starší ze Žerotína trpěl podagrou (dna postihující palec u nohy), jak dosvědčují dobové písemné prameny a moderní antropologické analýzy jeho kosterních pozůstatků.

Žerotín, Ladislav Velen

Není Žerotín jako Žerotín, já se neskláněl jak ve větru třtina.
Ladislav Velen ze Žerotína

ze Žerotína, Ladislav Velen (7. 12. 1579, Břeclav – 3. 4. 1638, Poznaň, Polsko), moravský šlechtic, voják, politik a mecenáš; syn Jana ze Žerotína na Břeclavi a jeho ženy Kunhuty, řečené Kunka (někdy mylně uváděn jako syn Karla staršího ze Žerotína, například ve *Všeobecné encyklopedii,* 1998, str. 709). V moravském sněmu patřil k radikálnímu křídlu nekatolíků. Po vypuknutí stavovského povstání v Čechách prosazoval připojení Moravy ke konfederaci. V květnu 1619 velel jezdectvu, které táhlo na Vídeň. Dne 5. srpna 1619 porazil u Dolních Věstonic početně silnější habsburské vojsko; dva dny poté byl zvolen moravským zemským hejtmanem. V únoru 1620 ho v jeho úřadě potvrdil nový český král Fridrich, později Žerotína jmenoval svým poradcem a komořím. Po porážce povstání uprchl Žerotín v dubnu 1621 do Uher; v nepřítomnosti byl odsouzen k trestu smrti a konfiskaci majetku. V cizině podporoval protestantská vojska. V době třicetileté války bojoval ve jménu dánského krále Kristiána IV. Dánského po boku velitele koaličních armád Petra Arnošta Mansfelda a podílel se na okupaci Slezska, včetně Opavska. V roce 1634 byl jmenován vrchním velitelem švédského okupačního vojska ve Slezsku. Po porážce Švédů ustoupil do Poznaně, kde pak zemřel.

Živkov

Komunista musí být k sobě a zejména k jiným tvrdší než kov.
Todor Živkov

Živkov, Todor (7. 9. 1911, Pravec, Bulharsko – 5. 8. 1998, Sofie, Bulharsko), bulharský politik a státník; generální tajemník Bulharské komunistické strany a diktátorský vůdce země v letech 1954–1989. Pocházel z chudé rodiny, absolvoval knihtiskařské učiliště v Sofii. Jedním z jeho přátel byl spisovatel, zprvu přesvědčený komunista a posléze disident, Georgi Markov (1929–1978), kterého nechal později zavraždit. Po převratu v roce 1989 byl z čela strany sesazen a vyloučen, ale dostal vysoké odchodné, vilu, ochranku a další výhody. V roce 1990 byl však zatčen, obviněn z defraudace a odsouzen k sedmi letům vězení.

Žižka

Spolu s Hannibalem a Alexandrem budu zářit na Martově nebi jako supernova!
Jan Žižka z Trocnova

Žižka z Trocnova, Jan (kolem 1360, Trocnov – 11. 10. 1424, Přibyslav), český válečník, husitský vojevůdce; tvůrce vojenské defenzivní taktiky opírající se o vozovou hradbu. V roce 1419 se podílel na novoměstské defenestraci, poté odešel s dalšími radikálně smýšlejícími husity do Plzně a v jejím okolí svedl první vítězné bitvy. Táborité ho zvolili jedním ze čtyř hejtmanů; v této funkci se osvědčil. Na přelomu let 1422–1423 se názorově rozešel s tábority, odešel do východních Čech, kde založil vlastní husitský svaz se stálým polním vojskem.

Žofie Bavorská

Moudrému Mistru Husovi jsem byla blízká.
Žofie Bavorská

Žofie, ženské křestní jméno; odvozeno z řeckého slova *sofiá*, „moudrost“.

Žofie Bavorská (1376, Mnichov, Německo – 26. 9. 1425, Bratislava, Slovensko), česká královna; dcera bavorského vévody Jana II. Wittelbašského a Kateřiny z Gorice. Dne 2. 5. 1389 se provdala za českého krále Václava IV., slavnostně byla korunována 15. 3. 1400. Žofie byla horlivou přívrženkyní Jana Husa, účastnila se jeho kázání v Betlémské kapli a stejně jako král Václav IV. ho dlouho chránila. V září roku 1410 v královských listech papeži společně s Václavem žádala zrušení klatby nad Husem. Vztah Jana Husa ke královně byl zřejmě blízký, jak vyplývá ze srdečných zmínek o ní v jeho kostnických listech. Nekompromisní Žofie se nakonec katolické církvi zdála větší hrozbou než váhavý král. Oba se však museli stáhnout v obraně Husova učení do pozadí. Žofie ovšem správně předvídala nepokoje po upálení Mistra Jana Husa v Kostnici. Po smrti Václava IV. (1419) pobývala u dvora svého švagra – Zikmunda Lucemburského.

Areál Želivského kláštera, *Želiv*, okres Pelhřimov.

Závěr/Epilog

Děkuji všem zde zúčastněným autorům, že mi svěřili svá poslední slova.
Pomýšlím na svá, jazyk však těžkne, je jak z olova
a v hlavě jen pustina.

Jaroslav Malina

Autor

Malina, Jaroslav (11. 4. 1945, Dolní Bučice), antropolog, archeolog, spisovatel, básník, editor; spoluzakladatel, profesor a první ředitel Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, zakladatel a předseda správní rady Nadace Universitas. Vedle úctyhodné řádky vědeckých a vědecko-naučných prací má v jeho tvůrčích aktivitách významné místo tvorba beletristická. Ve svém díle uplatňuje bohaté životní zkušenosti, aniž pozbývá mladého zaujetí pro hledání pravdy o člověku. Jeho texty, zdařile dotvářející poetický komentář k naší realitě, propojují tvorbu vědeckou a básnickou. Výsledný celek snoubí funkci didaktickou, společenskou i estetickou, a tím autora právem pasuje na zakladatele originální „kognitivní poezie“ (viz zejména *Anti-Encyklopedie Anti-Antropologie*, 2013, *Světoví géniové v chajjámovských čtyřverších*, 2014, *Ctnosti a Neřesti*, *Radosti a Strasti*, 2016, *Hlava v makarónské poezii,* 2017, *Hlava XXXI: Hlava v originálních úslovích a obrazech od A do Ž*, 2017, *Úvod do caputologie: Hlava I – mírné ∞. Cyklus charakterizující v básnické a výtvarné nadsázce intelektuální, a/sociální a profesní rysy člověka,* 2019, *Hvězdopravné nebe zvěrokruhu nad námi, provázené originálními texty, malbami a sochami*, 2019). Inspirativní je také jeho činnost encyklopedická (viz studenty i širší veřejností vydatně užívané elektronické encyklopedie: *Encyklopedie antropologie: První interaktivní mezinárodní encyklopedie antropologie,* 2011 – https://is.muni.cz/ do/sci/ UAntrBiol/el/encyklopedie/index.html; *Člověk-Auto-Encyklopedie*, 2011 – https://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/clovek-auto/index.html; *Encyklopedie sexuality, erotiky a lásky všech kultur světa,* 2012 – https://is.muni.cz/do/sci/ UAntrBiol/el/ encykl-sexuality/index.html; *Umění světa slovem a obrazem v antropologickém kontextu od paleolitu po současnost,* 2018 – https://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/umeni_sveta/encyklopedie.html). Dlouhodobě spolupracuje s významnými výtvarníky, jejichž díla reprodukuje ve svých knihách a jako kurátor prezentuje na výstavách a v katalozích. Významné jsou též jeho aktivity editorské a organizační v oblasti vědy a umění. V rámci Nadace Universitas, jejímž je předsedou, založil knižnice Heureka, Miscellanea, Osobnosti, Scientia a Scintilla, kde bylo pod jeho editorským vedením publikováno na sto padesát svazků. V letech 1993 až 2005 vydával časopis *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas.* V roce 2010 založil oborový časopis *Anthropologia Integra – Časopis pro obecnou antropologii a příbuzné obory* a v návaznosti na zmíněné periodikum edici *Anthropologia Integra – Series Monographica*; oba tituly vycházejí dodnes.

Malinovy vědecké, vědecko-naučné a beletristické knihy vyšly u nás
i v zahraničí v počtu přesahujícím dva miliony výtisků
a získaly řadu ocenění.

Jiří Eliška, *Hypnos 2.0 (Kyborg)*, kresba tužkou, 30 x 21 cm, 2021.

Hypnos

Od jisté chvíle jako by někdo polykal čas, až nakonec už nemáš na vybranou,
neradno licitovat, zachovej obolus k splacení úroků za podsvětní branou.
Po celý život smrti přivykáš na dobrotivých cestách do Hypnovy říše,
nevnímáš, která bude ta poslední, proč se předem obávat?
Bůh spánku smiřuje s odchodem, jen vymění bílý za černý šat,
do poslední noci ebenové vede tě po špičkách, tiše.

Jaroslav Malina

Poslední výroky známých (ne)smrtelných

Text © prof. Jaroslav Malina, 2021
Typografie a sazba © doc. Jiří Eliška, 2021
Recenzenti: prof. RNDr. Ivo Budil, DSc.,
doc. RNDr. Eva Jozífková, Ph.D.,
doc. PhDr. Václav Soukup, CSc., 2021
Vydalo © Akademické nakladatelství CERM v Brně, 2021
Tisk: Ing. Vladislav Pokorný, LITERA BRNO
264 stran
1. vydání
Brno 2021

ISBN